

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Sanda Vrhovac

Mentor: izr. prof. dr. Samo Kropivnik

Elementi politične patologije in njihov vpliv na volilno abstinenco

Doktorska disertacija

Ljubljana, 2014

Low turnout is taken to be the most common symptom of democratic ill health.

Pippa Norris (2002, 6)

IZJAVA O AVTORSTVU doktorske disertacije

Podpisani/-a VRHOVAC SANDA z vpisno številko 21061053, sem avtor/-ica doktorske disertacije z naslovom: ELEMENTI POLITIČNE PATOLOGIJE IN NJIHOV VPLIV NA VOLILNO ABSTINENCO

S svojim podpisom zagotavljam, da:

- je predložena doktorska disertacija izključno rezultat mojega lastnega raziskovalnega dela;
- sem poskrbel/-a, da so dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric, ki jih uporabljam v predloženem delu, navedena oz. citirana v skladu s fakultetnimi navodili;
- sem poskrbel/-a, da so vsa dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric navedena v seznamu virov, ki je sestavni element predloženega dela in je zapisan v skladu s fakultetnimi navodili;
- sem pridobil/-a vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti prenesena v predloženo delo in sem to tudi jasno zapisal/-a v predloženem delu;
- se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del, bodisi v obliki citata bodisi v obliki skoraj dobesednega parafraziranja bodisi v grafični obliki, s katerim so tuje misli oz. ideje predstavljene kot moje lastne – kaznivo po zakonu (Zakon o avtorski in sorodnih pravicah (UL RS, št. 16/07-UPB3, 68/08, 85/10 Skl.US: U-I-191/09-7, Up-916/09-16), prekršek pa podleže tudi ukrepom Fakultete za družbene vede v skladu z njenimi pravili;
- se zavedam posledic, ki jih dokazano plagiatorstvo lahko predstavlja za predloženo delo in za moj status na Fakulteti za družbene vede;
- je elektronska oblika identična s tiskano obliko doktorske disertacije ter soglašam z objavo doktorske disertacije v zbirki »Dela FDV«.

V Ljubljani, dne 12. 11. 2013

Podpis avtorja/-ice: _____

POVZETEK

Elementi politične patologije in njihov vpliv na volilno abstinenco

Doktorska disertacija se ukvarja s fenomenom sodobne politične patologije. Politično patologijo razume kot »bolezen« politike in političnega sistema oziroma v ožjem smislu, kot »bolezen demokracije«. Razčlenjuje jo na elemente politične patologije. Elemente (lahko govorimo tudi o sestavnih delih) politične patologije interpretira kot »bolezenske znake demokracije«, kot tisto, kar kvari oziroma izkrivlja demokracijo.

Tako imenovana klinična slika politične patologije ima širok razpon: od populizma, korupcije, političnih afer, političnega »trgovanja«, neodgovornosti, izkoriščanja, nedostopnosti, nekompetence, netransparentnosti, neinkluzivnosti, neodzivnosti političnega sistema oziroma oblasti in izvoljenih političnih predstavnikov, do izgubljenega političnega zaupanja, razočaranja, prevlade političnega cinizma in politične apatije, občutka politične nemoči in ne voljenja na volitvah. Ti pojavi so medsebojno povezani, soodvisni in kompleksno prepleteni. Disertacija pa v ospredje raziskovalnega problema postavlja kontekstualizacijo sedmih konceptov politične patologije: politično apatijo, politično nezaupanje, politični cinizem, politično korupcijo, politično neučinkovitost, populizem in volilno abstinenco, ki se reprezentirajo bodisi na makro ali na mikro ravni političnega sistema in imajo politični predznak oziroma značaj. Lahko trdimo, da delujejo družbenopolitično, imajo družbenopolitične vzroke, družbenopolitične posledice in družbenopolitični pomen. Skupna značilnost teh pojavov/elementov je negativen psihološki in moralnopolitični odnos do političnega kot takega.

Doktorsko delo te koncepte analizira in interpretira skozi prizmo krize demokracije oziroma v postdemokracičnem političnem kontekstu. Problematizira in kritično osmišlja neoliberalen red in njegove posledice za delovanje demokracičnega političnega sistema ter vpliv na kvaliteto demokracije. Tako so politično patološki pojavi označeni kot družbenopolitično negativni pojavi, ki ogrožajo politično stabilnost, legitimnost in samo demokracičnost političnega sistema. Disertacija izpostavlja ključne paradokse sodobne demokracije in se sprašuje, ali je demokracija samo še privid, utvara. Pritrjuje ugotovitvam, da obstoječe uveljavljene demokracije gredo skozi postopno, ampak precej konstantno tranzicijo ali celo transformacijo v »nekaj drugega« od tistega, kar tradicionalno imenujemo »demokracija«. Premisa te disertacije se pri tem opira na reflektivni preplet teorij, ki se ukvarjajo s pogoji moderne demokracije in njene prihodnosti.

Disertacija se osredotoča na povezanost volilne abstinenca, ki je najbolj izpostavljena na makro ravni in neposredno povezana s procesom volitev oziroma ustvarjanja legitimnosti oblasti in drugih konceptov politične patologije, ki so izpostavljeni predvsem na mikro ravni, kot stališča in vrednote posameznikov. Pri tem izpostavlja globalni trend izrazitega in konsistentnega naraščanja volilne abstinenca, predvsem v zadnjem desetletju in pol, v svetu in v Evropi. Hkrati predpostavlja, da je trend naraščanja volilne abstinenca večinoma le simptom bolj zaskrbljujočih in globoko ukoreninjenih stanj, skoraj univerzalno razširjenega prezira do politike in političnega. Izpostavljena je vrzel dosedanjega proučevanja volilne abstinenca, ki jo želi disertacija odpraviti. Čeprav proučevanja volilne abstinenca, tako na individualni kot na agregatni ravni, sicer kažejo na številne dejavnike, odgovorne za zmanjšanje udeležbe, pa je bilo zgolj malo pozornosti namenjene povezovanju individualne percepcije političnega procesa, kako ga vidijo državljani (mikroraven), s kontekstom na agregatni ravni (makroraven). Disertacija tako obe ravni poveže s politično patologijo, ki je v ospredju razlage zakaj se politična udeležba spreminja.

Prejšnje raziskave ponujajo le parcialno sliko o tem procesu in kako deluje. Da pa bi razumeli naraščanje volilne abstinenca, so potrebni novi aspekti in bolj diferencirane konceptualizacije

sodobnih političnih pojavov v povezavi z upoštevanjem kompleksnosti socialnopsihološke dejanskosti današnjega časa in temu sledi doktorsko delo. Disertacija izhaja iz problemsko naravnane raziskovanja družbenopolitičnih fenomenov.

Glavna domneva je, da je v državah, kjer je politična patologija bolj izrazito prisotna in v močnejši meri izražena, volilna abstinenca višja ter obratno. Namen disertacije je raziskati, kako je naraščanje volilne abstinence linearno povezano z negativnimi in/ali indiferentnimi, odklonilnimi mnenji državljanov v odnosu do politike, politikov in političnih strank oziroma, kako je naraščanje volilne abstinence povezano s politično patološkimi pojavi, to je politično patologijo. Pri tem se izbrane države primerja glede na višino volilne abstinence, osnova katere so podatki o volilni udeležbi na parlamentarnih volitvah, in glede na »količino« patologije, kjer se za merjenje le-te oblikuje indeks politične patologije. Ob tem pa si disertacija zastavlja še dve podrobnejši raziskovalni vprašanji: Kakšna je povezanost med posameznimi elementi politične patologije in volilno abstinenco? In kateri kazalnik politične patologije je z abstinenco najbolj povezan?

V primerjavo so vključene štiri države: Slovenija, Francija, Švedska in Madžarska v obdobju od leta 1990 do 2013. Primerjava tako vključuje dve evropski novi demokraciji s še kratko demokratično tradicijo in dve stari evropski demokraciji z dolgo demokratično tradicijo; dve s proporcionalnim volilnim sistemom in dve z večinskim volilnim sistemom; dve z relativno visoko povprečno volilno udeležbo in dve z nižjo povprečno volilno udeležbo. Disertacija vsebuje opis in analizo politične krajine, volilne udeležbe/abstinence in drugih konceptov politične patologije. Ocenjuje pa tudi povezanost patologije in volilne abstinence oziroma njuno sovpadanje nasploh in po konceptih politične patologije.

Tako doktorska disertacija odpira ključna politična in politološka vprašanja, ki so v središču zanimanja politoloških analiz fenomena sodobne demokracije in razprav o stanju in prihodnosti demokracije in ki so ključna za razumevanje družbenih in političnih sprememb. Eno od ključnih vprašanj je, ali ti politično patološki pojavi zgolj nakazujejo določeno stopnjo paralize oziroma krize ali že kar patologijo demokracije. Ob tem pa se posebej zastavljajo vprašanja glede posledic, vplivov, učinkov in pomena (visoke) volilne abstinence. Ali je torej naraščanje volilne abstinence določen simptom krize demokracije oziroma znak pomanjkljivega funkcioniranja demokracije? Ali zaradi krize demokracije prihaja do naraščanja volilne abstinence ali obratno? Disertacija tako skuša ovrednotiti vpliv politično patoloških pojavov na stanje in prihodnost demokracije. Raziskovalna spoznanja so tako usmerjena tudi k razmisleku o kakovosti demokracije in k razpravi o naravi in intenzivnosti družbeno političnih posledic, ki naj bi jih naraščanje volilne abstinence in politične patologije imela za razvoj demokracije.

Šele pričujoče doktorsko delo omenjena negativna psihološka in moralno politična stanja javnosti v odnosu do političnega teoretizira skupaj kot politično patološke pojave in izpostavlja oziroma predpostavlja povezavo med njimi. Raziskovalna noviteta je v tem, da ne identificira podrobno le pojavov politične patologije (skupni imenovalci) na mikro in makro ravni, temveč hkrati išče povezavo oziroma sovpadanje med njimi.

Seveda doktorska disertacija ne poda odgovorov na vsa ta kompleksna vprašanja, a z regresijsko analizo jasno dokaže povezanost politične patologije in volilne abstinence. Disertacija tako podaja najboljšo možno oceno o »količini« politične patologije v izbranih državah in ponuja aplikativni model merskega instrumenta. Zanesljivo se potrjuje konsistentnost empiričnih rezultatov s teoretskimi izhodišči oziroma s hipotezo. Politično patološki pojavi veliko povedo o volilni abstineni. Če se politična patologija poveča za 0,1 se bo volilna abstinenca povišala za 5,88 odstotnih točk. Politična patologija in volilna abstinenca sta močno premosorazmerno povezani. Pri tem je pomembna tudi ugotovitev, da ima med elementi politične patologije najizrazitejši vpliv na naraščanje volilne abstinence, naraščanje političnega cinizma. Tudi glede povezanosti populizma in volilne abstinence, je

jasno vidno sovpadanje. Kjer povprečna volilna abstinenca presega tretjino volilnega telesa, je prisotnost oziroma prevlada populizma, glede na oceno stopnje populističnosti, precej izrazita do zelo izrazita in obratno.

V zaključku disertacija svari, da demokracija v svojih temeljih nima samopreživetvenega nagona, neke vrste varovalke za lasten suspenz ali nekega avtomatizma samoohranitve, zato je treba pojavom politične patologije posvetiti vso kritično pozornost.

Ključne besede: politična patologija, volilna abstinenca, politični cinizem, politična apatija, populizem

ABSTRACT

Elements of Political Pathology and Their Impact on Voting Abstention

The doctoral dissertation deals with the phenomenon of contemporary political pathology. Political pathology is perceived as the disease of politics and the political system or in a narrower sense as the disease of democracy. It dissects political pathology into elements of political pathology. The elements (which can also be called integral parts) of political pathology are interpreted as disease symptoms of democracy which spoil or distort democracy.

The so called clinical picture of political pathology has a wide range: from populism, corruption, political affairs, political trading, irresponsibility, exploitation, inaccessibility, incompetence, non-transparency, non-inclusiveness, unresponsiveness of the political system or authority and elected political representatives to the lost political trust, disappointment, predominance of political cynicism and political apathy, the feeling of political powerlessness, and lack of voting in elections. These phenomena are interconnected, interdependent and complexly intertwined. The dissertation primarily addresses the contextualisation of seven aspects of political pathology: political apathy, political distrust, political cynicism, political corruption, political inefficiency, populism and voting abstinence which are represented either on a macro or micro level of the political system and which have a political connotation or character. We can claim that they work in a socio-political way, possessing associated causes, consequences, and meaning. A common feature to these phenomena/elements is a negative psychological and moral political relation towards politics as such.

The doctoral dissertation analyses and interprets these concepts through the prism of democratic crisis or in other words a post-democratic political context. It problematizes and critically gives meaning to a neoliberal order and its consequences for the democratic political system's function and influence on the quality of democracy. Hence the pathological political phenomena are marked as socio-politically negative phenomena which threaten political stability, legitimacy and the very democracy of a political system. The dissertation puts focus on the key paradoxes of modern democracy and questions whether democracy is merely an illusion. It fully agrees with the conclusions that the existing established democracies go through a gradual but quite constant transition or even transformation into something other than what we traditionally define as democracy. The premise of this dissertation relies on the reflexive interplay of theories that deal with the conditions of modern democracy and its future.

The dissertation focuses on the correlation between voting abstinence which is primarily evident on a macro level and directly linked to the election process, legitimacy of authority

and other concepts of political pathology which are mostly exposed on a micro level, as standpoints and values of an individual. It points out the global trend of pronounced and consistent increase in voting abstinence, particularly in the last decade and a half both around the world and in Europe. It also assumes that the trend of increasing voting abstinence is mostly a symptom of a more concerning and deep rooted states, almost universally spread contempt for politics. The dissertation is attempting to eliminate a gap in studies regarding voting abstinence. Although the studies of voting abstinence both on the personal as well as the aggregate level show a number of factors responsible for the decrease in participation, there has been little attention paid to connecting the individual perception of the political process as comprehended by citizens (micro level) with the aggregate level (macro level). This dissertation attempts to connect both levels with the concept of political pathology which is central to answering why political participation is changing.

Previous research offers only a partial portrait of this process and how it works. In order to comprehend the increase in voting abstinence, new aspects of modern political phenomena in correlation with the complexity of the current socio-psychological reality are needed. The dissertation derives from problem-oriented research of socio-political phenomena.

The main assumption is that countries where political pathology is more distinctly present and more strongly expressed have a higher rate of voting abstinence. The purpose of the dissertation is to examine how the increase of voting abstinence is linked to the negative and/or indifferent, aversive opinion of citizens in regards to politics, politicians, and political parties. In other words, it examines how the increase of voting abstinence is connected to political pathology. The chosen countries are compared according to the voting abstinence rate based on data of parliamentary elections turnout and amount of pathology. A political pathology index is formed in order to provide objective comparative measurements. In addition, the dissertation raises two additional research questions: What is the connection between specific elements of political pathology and the voting abstinence? Furthermore, which indicator of political pathology is most closely linked to voting abstinence?

Four countries are included in the comparison: Slovenia, France, Sweden and Hungary within a time period spanning from 1990 to 2013. The comparison includes two new European democracies with short democratic traditions and two old European democracies with old democratic traditions; two with a proportional electoral system and two with the majority electoral system; two with a relatively high voter turnout and two with a lower voter turnout. The dissertation contains a description of the political landscape, voter turnout/abstinence and other concepts of political pathology and estimates the correlation between political pathology and voting abstinence, that is their concurrence in general and by the concepts of political pathology.

The doctoral dissertation thus raises key political and politological questions which form a necessary piece in understanding the phenomena of modern democracy and debates on the state and future of democracy, which are central to understanding current social and political changes. One of the key questions is whether these political pathological phenomena merely indicate a certain rate of paralysis/crisis or a clear pathology of democracy. This further raises the questions of consequences, influences, effects and meaning of high voting abstinence. Is an increase in voting abstinence a symptom of a crisis of democracy or a sign of deficient function of democracy? Does the crisis of the democracy cause the increase in voting abstinence or conversely? The dissertation tries to estimate the influence of political pathological phenomena on the state and the future of democracy.

The research findings are applied towards discussions on the quality of democracy and the debate about the nature and intensity of socio-political consequences, which could the increase of voting abstinence and political pathology have on the development of democracy.

The doctoral dissertation theorizes that the aforementioned negative psychological and moral political states of the public in relation to politics are political pathological phenomena and exposes or assumes the links between them. The distinguishing aspects of this research are in not only identifying the phenomena of political pathology (the common denominator) on the micro and macro levels, but to assess potential connection among them.

The doctoral dissertation does not answer all of these complex questions but it clearly shows a connection between political pathology and voting abstinence through a regression analysis. In this way the dissertation offers the best possible evaluation of the amount of political pathology in the chosen countries and offers an applicative model of a measurement instrument. It further confirms the initial hypothesis that political pathological phenomena is strongly correlated with voting abstinence. With each increase in political pathology by 0,1, voting abstinence increases by 5,88 percentage points. Political pathology and voting abstinence are strongly proportionally linked. An important find here is also that the most powerful influence among the elements of political pathology on increasing voting abstinence is increasing political cynicism. A clear relationship is seen between populism and voting abstinence as well. Whereas the average voting abstinence exceeds one third of the electoral body, is the presence or predominance of populism- according to the assessment of the rate of populism- quite prominent to highly prominent and conversely.

The conclusion warns that fundamentally, democracy does not have a self-preservation instinct or automatism for self-preservation. As a result, the phenomena of political pathology deserve critical attention.

Key words: political pathology, voting abstinence, political cynicism, political apathy, populism

KAZALO

1	UVOD - RAZISKOVALNI PROBLEM IN OKVIR RAZISKOVANJA	14
2	KONTEKSTUALIZACIJA.....	23
	STVARNOST IN PRIVID DEMOKRACIJE - POGLEDI NA SODOBNO DEMOKRACIJO IN KRIZO	
	DEMOKRACIJE.....	23
	TEORETSKA PODLAGA.....	43
3	RAZISKOVALNI NAČRT IN HIPOTEZA	46
	RAZISKOVALNI CILJI	46
	HIPOTEZA IN RAZISKOVALNA VPRAŠANJA.....	47
	RAZISKOVALNI PRISTOPI IN METODE.....	48
4	KONCEPTUALIZACIJA.....	52
4.1	»POLITIČNO«	52
	<i>Pojem politike.....</i>	52
	<i>Politični interes - zanimanje za politiko</i>	54
	<i>Odnos do politike.....</i>	55
4.1	POLITIČNA PATOLOGIJA	58
	<i>Pojem patologije.....</i>	58
	<i>Politična patologija</i>	59
	<i>Koncept politične patologije.....</i>	61
4.3	POPULIZEM.....	62
	<i>Razumevanje populizma</i>	62
	<i>Populizem in demokracija ter prihodnost populizma</i>	71
	<i>Koncept populizma</i>	75
4.4	POLITIČNA KORUPCIJA.....	75
	<i>Pojem korupcije.....</i>	75
	<i>Korupcija v politiki.....</i>	77
	<i>Posledice (politične) korupcije</i>	79
	<i>Koncept politične korupcije.....</i>	81
4.5	VOLILNA ABSTINENCA.....	82
	<i>Volilna abstinenca.....</i>	82
	<i>Pomen in implikacije (visoke) volilne abstinence.....</i>	82
	<i>Koncept volilne abstinence</i>	85
4.6	POLITIČNO (NE)ZAUPANJE	86
	<i>Zaupanje na splošno.....</i>	86
	<i>Politično zaupanje</i>	87
	<i>Pomen političnega zaupanja in upad političnega zaupanja</i>	91
	<i>Koncept političnega nezaupanja</i>	97
4.7	POLITIČNA NEUČINKOVITOST/ (NEKOMPETENCA)/ (NEINFORMIRANOST).....	99
	<i>Splošen pojem učinkovitosti.....</i>	99
	<i>Politična učinkovitost</i>	100
	<i>Notranja politična učinkovitost in zunanja politična učinkovitost</i>	101
	<i>Splošen pojem kompetence</i>	103
	<i>Politična kompetenca (politična sofisticiranost)</i>	104
	<i>Politična informiranost (politično znanje)</i>	105
	<i>Koncept politične neučinkovitosti.....</i>	110
4.8	POLITIČNI CINIZEM	111
	<i>O cinizmu.....</i>	111
	<i>Politični cinizem</i>	113
	<i>Medijsko posredovan (politični) cinizem?.....</i>	118
	<i>Koncept političnega cinizma</i>	121
4.9	POLITIČNA APATIJA (APOLITIČNOST IN ALIENACIJA)	122

<i>Apolitičnost in politična apatija</i>	128
<i>Politična odtujenost (alienacija) in apatija</i>	131
<i>Koncept politične apatije</i>	133
4.10 POLITIČNO NEZADOVOLJSTVO (RAZOČARANJE)	134
<i>(Ne)Zadovoljstvo na splošno</i>	134
<i>Politično nezadovoljstvo</i>	135
Vzroki in razlage političnega nezadovoljstva	137
<i>Koncept političnega nezadovoljstva</i>	143
4.11 KONCEPTUALNA SHEMA POLITIČNE PATOLOGIJE	145
5 OPERACIONALIZACIJA, MERJENJE IN OSNOVNI OPISI ELEMENTOV PATOLOGIJE ...	146
POLITIČNA APATIJA	148
<i>INDEKS POLITIČNE APATIJE</i>	149
POLITIČNO NEZAUPANJE	156
<i>INDEKS POLITIČNEGA NEZAUPANJA</i>	157
POLITIČNI CINIZEM	164
<i>INDEKS POLITIČNEGA CINIZMA</i>	167
VOLILNA ABSTINENCA	177
<i>ANALIZA POLITIČNE KRAJINE IN VOLILNE UDELEŽBE V PROUČEVANIH DRŽAVAH</i>	181
• Slovenija	181
• Francija	181
• Madžarska	182
• Švedska	183
POPULIZEM	184
<i>Populizem v Franciji</i>	184
OCENA STOPNJE POPULISTIČNOSTI V FRANCII	187
<i>Populizem na Švedskem</i>	188
OCENA STOPNJE POPULISTIČNOSTI NA ŠVEDSKEM	189
<i>Populizem na Madžarskem</i>	190
OCENA STOPNJE POPULISTIČNOSTI NA MADŽARSKEM	192
<i>Populizem v Sloveniji</i>	192
OCENA STOPNJE POPULISTIČNOSTI V SLOVENIJI	195
<i>VOLILNI USPEHI POPULISTIČNIH STRANK</i>	196
6 POVEZANOST POLITIČNE PATOLOGIJE IN VOLILNE ABSTINENCE	199
INDEKS POLITIČNE PATOLOGIJE	199
VOLILNA ABSTINENCA IN POLITIČNA PATOLOGIJA	201
REGRESIJSKA ANALIZA	202
MULTIPLAREGRESIJA	204
POVEZANOST POPULIZMA IN VOLILNE ABSTINENCE	205
7 ZAKLJUČNE UGOTOVITVE	207
8 LITERATURA	213
9 IMENSKO IN STVARNO KAZALO	244
10 PRILOGE	257
PRILOGA A: TABELE	257
A.1 (Ne)zanimanje za politiko	257
A.2 (Ne)spremljanje politike preko medijev	257
A.3 (Ne)razpravljanje o politiki z drugimi	257
A.4 Politika je prezapletena	258
A.5 Ustvarjanje mnenja o politiki	258
A.6 Ljudje so brez besede glede vladnega početja	258
A.7 Povprečen državljani ima precejšen vpliv na politiko	259
A.8 Samopredstava o prihodnjih političnih problemih v državi	259
A.9 Drugi so bolj seznanjeni s političnimi zadevami kot jaz	259
A.10 (Ne)zaupanje v parlament	260

A.11 (Ne)zaupanje v vlado.....	260
A.12 (Ne)zaupanje v pravni sistem	261
A.13 (Ne)zaupanje v politike	261
A.14 (Ne)zaupanje v politične stranke.....	262
A.15 (Ne)zadovoljstvo z delovanjem demokracije	262
A.16 Negativen odnos do političnih predstavnikov	262
A.17 Negativen odnos do državnih uslužbencev.....	263
A.18 Negativen odnos do politikov	263
A.19-21 Vpletenost politikov v korupcijo.....	263
A.22 (Ne)identifikacija s politični strankami.....	264
A.23 Zanimanje politikov za mnenje ljudi kot sem jaz.....	264
A.24 Političnim strankam je vseeno za mnenje navadnih ljudi.....	265
A.25-28 Ali je pomembno koga ljudje volijo.....	265
A.29 (Ne)zadovoljstvo z delovanjem vlade	266
PRILOGA B: IZRAČUNI.....	267
B.1 Izračun indeksa politične apatije	267
B.2 Izračun indeksa političnega nezaupanja	268
B.3 Izračun indeksa političnega cinizma	269
PRILOGA C: KORELACIJSKA MATRIKA	270
PRILOGA Č: REGRESIJA	270
Č.1 Multipla regresija	270

KAZALO GRAFOV

<i>Graf 1: NARAŠČANJE ŠTEVILA DEMOKRACIJ NA SVETU OB HKRATNEM GLOBALNEM UPADANJU VOLILNE UDELEŽBE</i>	15
<i>Graf 2: POLITIČNI NEINERES.....</i>	150
<i>Graf 3: POLITIČNA NEDEJAVNOST</i>	152
<i>Graf 4: SAMOPERCEPCIJA LASTNE POLITIČNE UČINKOVITOSTI.....</i>	154
<i>Graf 5: INDEKS POLITIČNE APATIJE</i>	155
<i>Graf 6: NEZAUPANJE V INSTITUCIJE</i>	158
<i>Graf 7: NEZAUPANJE V POLITIČNE PREDSTAVNIKE</i>	160
<i>Graf 8: NEZADOVOLJSTVO Z DELOVANJEM DEMOKRACIJE V DRŽAVI.....</i>	161
<i>Graf 9: INDEKS POLITIČNEGA NEZAUPANJA</i>	164
<i>Graf 10: NEGATIVEN ODNOS DO POLITIKE</i>	170
<i>Graf 11: NEODZIVNOST POLITIČNEGA SISTEMA</i>	174
<i>Graf 12: POLITIČNO NEZADOVOLJSTVO</i>	175
<i>Graf 13: INDEKS POLITIČNEGA CINIZMA.....</i>	176
<i>Graf 14: VOLILNA ABSTINENCA.....</i>	178
<i>Graf 15: SKUPNI VOLILNI USPEH POPULISTIČNIH STRANK NA VOLITVAH V OBDOBJU 1990-2012.....</i>	198
<i>Graf 16: INDEKS POLITIČNE PATOLOGIJE</i>	200

1 UVOD - RAZISKOVALNI PROBLEM IN OKVIR RAZISKOVANJA

Demokracija, kot načelo organiziranja političnega življenja, je na začetku 21. stoletja triumfirala nad političnimi alternativami in je tako danes, po podatkih Freedom Housa, prisotna v 118-ih državah na svetu¹. Svetovni rekord v demokratizaciji od začetka tako imenovanega tretjega vala, leta 1974, in pospeška po padcu berlinskega zidu leta 1989, je, kot kaže *Graf 1*, impresiven.

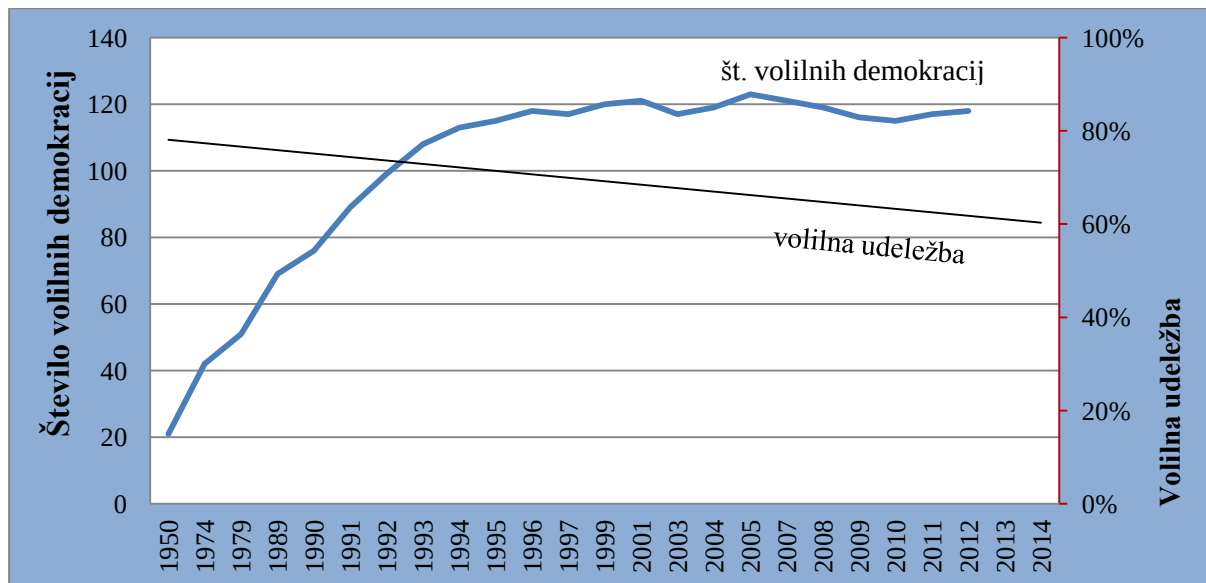
Vendar pa je demokracija, kljub vse večji razširjenosti po vsem svetu, od leta 2008 v upadu oziroma poslabšanju, kar se tiče njene kakovosti. Zadnje poročilo Freedom Housa o Svobodi v svetu v letu 2013 ni optimistično, saj ugotavlja neto padec v zadnjih letih. Leto 2012 je bilo sedmo leto zapored, ko so države z zabeleženim padcem skupnega rezultata glede političnih pravic in državljanskih svoboščin, po številčnosti presegle tiste z izboljšanjem (glej Freedom in the World 2013 Report). Britanski inštitut Economist Intelligence Unit (od tu naprej EIU), ki izvaja eno od meritev indeksa demokratičnosti, je stanje demokracije v letu 2010 označil kot »v umiku« (EIU 2010), leta 2011 »v zatonu« (EIU 2011) in leto zatem »v zastoju« (EIU 2012). Prevladujoč vzorec je nazadovanje ali zastoj glede že doseženega napredka pri demokratizaciji.

Prej desetletja dolg globalni trend demokratizacije se je zaustavil, kar je Larry Diamond (2008) poimenoval »demokratska recesija«.

Demokracija je, kljub svoji skoraj globalni razširjenosti, na točki, ko motivira vedno manjši delež volilnega telesa pri uresničevanju volilne pravice (glej *Graf 1*) in to predvsem v državah, v katerih le-ta najdlje obstaja (Lijphart 1997; Niemi in drugi 2010; Franklin 2002; Zelenko 2012; IDEA 2004), kar je svojevrsten paradoks.

¹ Za ponazoritev: leta 1974 jih je bilo v deležu 27,5 %; leta 1992 53 % in leta 2006 že 64 %. Seveda število demokracij predstavlja število tako imenovanih volilnih demokracij. Gre za kategorijo, ki zajema vse politične tvorbe označene kot svobodne in kot delno svobodne. Poimenovanje volilna demokracija temelji izključno na prisotnosti izvajanja volilnega procesa in neupoštevanju morebitnih omejitev civilnih svoboščin.

Graf 1: NARAŠČANJE ŠTEVILA DEMOKRACIJ NA SVETU OB HKRATNEM GLOBALNEM UPADANJU VOLILNE UDELEŽBE

Če pogledamo stanje in trende volilne udeležbe v Zahodni Evropi, vidimo, da se je volilna udeležba (za volitve v nacionalne parlamente) v povprečju znižala z 88 odstotkov v letu 1980 na 74 odstotkov v letu 2002 (Stoker 2006, 38) oziroma z 84- po Delwitovih izračunih izhodiščno nekoliko nižje povprečne volilne udeležbe in nekoliko manj izrazito padla na dobrih 72 odstotkov do konca leta 2009 (glej Delwit 2013)². A kar poraja zaskrbljenost je, da ima nadaljnjo tendenco padanja³. Na lokalnih volitvah pa so stopnje volilne udeležbe praviloma še nižje kot na parlamentarnih volitvah in redko presežejo 60 odstotkov. Izrazito nizka je tudi udeležba na volitvah v evropski parlament.

Tudi v evropskih novih demokracijah so stopnje participacije komaj kaj manj zaskrbljujoče. Od začetnih povprečnih 85 odstotkov (z izjemo Poljske), doseženih na prvih samostojnih, demokratičnih in svobodnih parlamentarnih volitvah po padcu komunizma, kjer je volilna udeležba leta 1990 na Slovaškem dosegla zavirljivih 95, na Češkem pa 96 odstotkov, se je leta v prvem desetletju znižala na 66 odstotkov. Dvajset let po začetku demokratizacije pa je povprečna volilna udeležba že padla pod 60, v nekaterih državah (Litva) pa celo že pod 50 odstotkov (Kropivnik in Vrhovac 2012).

² Podatek se nanaša na 16 evropskih držav, ki so bile demokratične skozi celotno obdobje.

³ Glej Voter Turnout in Western Europe Since 1945 (IDEA 2004) in poročilo Sveta Evrope The Future of Democracy (Smutter in Trechsel 2004). Slednje ocenjuje, da se bo volilna udeležba do leta 2020 v povprečju znižala na blizu 60 odstotkov ali manj, v državah Srednje in Vzhodne Evrope pa celo na 45 odstotkov.

Tako smo predvsem zadnje desetletje in pol (ali dve desetletji) priča izrazitemu trendu naraščanja volilne abstinence v svetu in v Evropi (Hay 2007; Sinnott 2003). Da od leta 1990 volilna udeležba pospešeno pada, v novejših raziskavah potrjujejo tudi Niemi, Weisberg in Kimball (2010) in Delwit (2013). Ob tem, da je, v več kot polovici primerov držav bila udeležba najnižja na volitvah leta 2000 ali kasneje, analizira Hay (2007).

Hay (2007, 13) dodaja, »da pri tem trendu sama stopnja upadanja ni najneverjetnejša in potencialno alarmantna. Kar bolj skrbi komentatorje je, da je trend konsistenten in da se dozdevno zdaj še stopnjuje ter bo imel kumulativne posledice za več desetletij.« Za večino raziskovalcev je to zaskrbljujoče samo po sebi. V zvezi s tem je Hay (2007) mnenja, da obstaja veliko, kar nas mora skrbeti v današnjih vzorcih politične udeležbe in nesodelovanja, ne da bi pretiravali glede razsežnosti, do katere so trenutni trendi brez primere v preteklosti.

Še več, trend naraščanja volilne abstinence je tako po mnenju številnih raziskovalcev večinoma le simptom bolj zaskrbljujočih in globoko ukoreninjenih stanj, skoraj univerzalno razširjenega prezira do politike in političnega.

Različne raziskave (Eurobarometer, The Pulse of Europe, EIU Democracy index, CEPA Report) in številni strokovnjaki zaznavajo, da med državljani (Evrope) (na mikroravni) v veliki meri prihaja do vse bolj razširjene apatije, alienacije, nezainteresiranosti, skepticizma, cinizma, nezaupanja, razočaranosti, negativnih mnenj, vsesplošnega političnega nezadovoljstva (Dalton 2004; Dogan 2005; Torcal in Montero 2006; Stoker 2006; Hay 2007; Stanley 2009; Norris 2011). Vsi ti omenjeni, prepletajoči se občutki in pojavi, so pojavi, ki jih lahko, skladno s teorijo, povežemo z indikatorji in vzroki volilne abstinence (Kaase in Newton 1995; Schmitter in Trechsel 2004) oziroma so njeni sopojavi. Mi se bomo z njimi ukvarjali kot s pojavi politične patologije, s katerimi razumemo vsa negativna psihološka in moralnopolitična stanja državljanov oziroma javnosti v odnosu do političnega.

Ti pojavi oziroma občutki dandanes postajajo eden od izstopajočih in osupljivih značilnosti (evropskih) demokracij (Stoker 2006; Hay 2007; Stanley 2009). Pri čemer pa te reakcije niso osredotočene samo na določeno politično stranko, vlado ali javno politiko. So rezultat kritičnega in celo sovražnega dojemanja politikov, političnih strank, parlamenta in vlade na celotnem političnem spektru (Schmitter in Trechsel 2004; Hay 2007). Politika je postala umazana in nemoralna (Osborne 2005; Hay 2007). Ti dekadentni trendi so vsesplošni in globalni, trdi politični teoretik John Keane (2009).

Proučevanja volilne abstinence tako na individualni kot na agregatni ravni kažejo na številne dejavnike, odgovorne za zmanjšanje udeležbe. Vendar pa je bilo zgolj malo pozornosti namenjeno povezovanju individualne percepcije političnega procesa, kako ga vidijo državljani (mikroraven) s kontekstom na agregatni ravni (makroraven), izpostavljajo Niemi, Weisberg in Kimball (2010) in Sinnot (2003, 2). To povezavo obeh ravni predstavlja politična patologija, ki je v ospredju naše razlage zakaj se politična udeležba spreminja. Prejšnje raziskave ponujajo le parcialno sliko o tem procesu in kako deluje. Da bi razumeli naraščanje volilne abstinence, so potrebni novi aspekti in bolj diferencirane konceptualizacije sodobnih političnih pojavov v povezavi z upoštevanjem kompleksnosti socialnopsihološke dejanskosti današnjega časa.

Tako domnevamo, da je v državah, kjer je politična patologija bolj izrazito prisotna in v močnejši meri izražena, volilna abstinence višja ter obratno. Namen disertacije je raziskati, kako je naraščanje volilne abstinence linearno povezano z negativnimi in/ali indiferentnimi, odklonilnimi mnenji državljanov v odnosu do politike, politikov in političnih strank oziroma kako je naraščanje volilne abstinence povezano s politično patološkimi pojavi, to je politično patologijo.

Doktorska disertacija izhaja iz problemsko naravnane raziskovanja družbenopolitičnih fenomenov. To je razdeljeno na pet, med seboj povezanih faz. V prvi uvodni fazi predstavimo širši kontekst za razumevanje problema in teoretično ogrodje, ki tvorita analitični okvir, pri čemer pojem *analitični okvir* privzemamo od Charlesa Ragina, ki ga definira kot »okvirni pojmovnik družbenih teorij, ki jih raziskovalec uporabi za opredeljevanje in pomoč pri raziskavi« (Ragin 1994, 183). Drugo fazo sestavljata predstavitev hipoteze in raziskovalnega načrta, kjer razdelamo raziskovalne cilje, raziskovalni pristop in raziskovalne metode, pojasnimo izbor enot in vire sekundarnih podatkov, opredelimo način merjenja in zagotavljanje nivoja kakovosti. To je metodološki okvir. Sledi konceptualizacija, s katero želimo razjasniti in opredeliti teoretične pojme in konstrukte. V okviru tega dela disertacije bomo sledili de Vausovemu (1993) družboslovnemu raziskovanju in pregledali različne definicije pojma, izbrali ustrezne definicije pojmov oziroma izdelali originalno definicijo ter dimenzionirali (natančno razgradili pojme in določili njihove razsežnosti) teoretične spremenljivke. Želimo razviti med seboj vsebinsko povezan in hierarhično urejen pojmovni aparat, ki bo celostno zaobjel širok spekter večplastnih in kompleksnih pojmov politične patologije. Pri razvoju »novega« pojma je treba ta pojem jasno razločiti od sorodnih pojmov in hkrati pojasniti logične in vzročne povezave tega pojma z drugimi pojmi, svetuje Ragin

(2007, 61). To poglavje zaključuje konceptualna shema. Četrta faza je operacionalizacija elementov politične patologije, s pomočjo katere želimo razviti empirično veljavnejše in zanesljivejše opredelitve teoretskih konceptualizacij v merskem inštrumentu, ki bo uporabljen v empiričnem delu disertacije. Poenostavljeno rečeno, z operacionalizacijo teoretičnim spremenljivkam priredimo merljive spremenljivke in njihove indikatorje, ki jih grafično predstavimo in analiziramo. Končni člen v verigi operacionalizacije pa je merjenje. Ta zajema merjenje količine patologije in analizo ter interpretacijo njenega vpliva na naraščanje volilne abstinence. V sklepni fazi verificiramo raziskovalni proces in predstavimo zaključke disertacije.

Teoretični del, zajet v kontekstualnem delu in opredelitvi problema, zajema pregled in analitično, primerjalno in sintezno obravnavo znanstvene literature, ki se dotika pojavov politične patologije v sodobni demokraciji. Metodologija teoretičnega dela je tako fokusirana na analizo (razčlenjevanje) in interpretacijo relevantnih virov (literature) in kritično refleksijo teoretičnih izhodišč.

Teoretična utemeljitev oziroma kontekstualni okvir doktorske disertacije je zasnovan na kritičnem pristopu, ki se osredotoča na patološkost reprezentativne demokracije, ki prehaja v privid, v postdemokracijo in se nazorno kaže v prevladi nezaupanja, depolitiziranem ljudstvu, naraščajoči volilni abstinenci, vzponu populizma in podobnem. V razumevanju sodobne demokracije se tako osredotočamo predvsem na teorije, ki so v svojem bistvu kritične in so v svojem pristopu odkrito politične, saj jih vodi odklonilen odnos do obstoječih asimetrij moči, prevlade neoliberalne doktrine nad demokratičnim redom, zavračanje politične in ekonomske neenakosti, eksploatacije in razrednih razmerij. Ne domišljajo si, da so lahko v svojih raziskovalnih vprašanjih nevtralne ali da niso pogojene z obstoječimi odnosi moči in družbenim kontekstom; ker pa družbo jemljejo za ustvarjeno, ne dano, je logična konsekvence, da jo je mogoče tudi spremeniti. To je tudi naše načelo. Pri tem je tudi pomembno, da je ena izmed ključnih nalog kritične teorije historizacija- mišljenje procesov in struktur, ki konstituirajo družbeni red skozi zgodovinsko perspektivo in zgodovinsko zavest. Ta kaže prehodnost družbeno ustvarjenih form, struktur in institucij, ki imajo svoj začetek in potencialno tudi svoj konec. Kritična teorija je tako tesno povezana s historičnim materializmom in neomarksizmom, skozi prizmo katerih skušamo razumeti politično patologijo kot odraz krize sodobne demokracije. Kritična teorija je razvila koherenten in širok vpogled v zgodovinsko »naravo« kapitalistične (demokratične) družbe z vsemi njenimi posledicami. S tega vidika historizacija omogoča dojetje minljivosti na videz nepremičnih

družbenih struktur in s tem razmišljanje o drugačni prihodnosti. Različne oblike historizacije so poleg odprtega dialektičnega mišljenja in abstrakcije tako prisotne skozi celotno disertacijo: služijo kontekstualizaciji posameznih temeljnih konceptov in družbenih procesov, ne nazadnje pa tudi vrednotenju pristopov in prispevkov posameznih avtorjev.

V teoretsko konceptualnem delu je seveda poudarek na konceptualni analizi, - pri čemer nas zanima pomen določenega koncepta, njegova politološka raba kot tudi odnosi med posameznimi koncepti. Križna uporaba pojmov, različne vsebine istih pojmov in drugi zapleti pa nam narekujejo, da že opredeljene pojme ponovno opredelimo (rekonceptualiziramo), jih vsebinsko prenovimo, natančno opredelimo in priredimo za raziskavo.

Na konceptualno analizo se navezuje opisna metoda. S to bomo v povezavi s teoretičnimi koncepti opisali določen pojav oziroma njegov razvoj. Pomen uporabe deskriptivne metode je v tem, da lahko prikaže jasnejšo sliko specifičnega primera in razjasni ozadje ali kontekst določenega pojava, pravi Neuman (2006, 34) .

Predmet proučevanja predstavljajo abstraktni, večplastni in večdimenzionalni pojmi. Ob tem se zavedamo nevarnosti pretesne navezave pojmov s konkretnimi pojavi oziroma enačenja pojmov s pojavi (reifikacija). Pojem je namreč kot rezultat miselnega abstrahiranja odmaknjen od stvarnih pojavov. Pojava ne zajame v celoti, brez ostanka, temveč le njegove osnovne, bistvene značilnosti. Sociološki pojmovni realizem je obravnaval pojme kot neposredno zrcaljenje pojava. V pojmu zato ni videl konvencionalno utemeljene povezave neke besede z neko vsebino, temveč neko lastnost predmeta samega. Pojmovni realizem je bil v novejšem družboslovnem raziskovanju zamenjan z nominalizmom, ki je zastopal neposredno nasprotno opredelitev glede pojma: da so pojmi v odnosu do pojavov zunanji izrazi in da je tudi zveza med imenom in definicijo spremenljivka, oziroma da je pojem nič drugega in nič več, kot samo skupno ime za posamične stvari, ki ločeno obstajajo. Pojem se v tem smislu kaže bolj kot etiketa, katere vsebina je na sploh podvržena sodbi družbe. Svoboda pojmovnega opredeljevanja (definicije) je najbolje opisana s pomočjo nominalistične maksime, da lahko vsaka beseda nosi različne pomene, vsak pomen pa je lahko reprezentiran skozi različne besede. Nominalistični pogled zastopa vsak hip spremenljivo zvezo med znakom in vsebino; pojmi imajo vlogo smerokazov k resničnosti, vlogo žarometa, ki razkrije tisti del resničnosti, na katerega je usmerjena njegova osvetlitev. Ta funkcija bo tem bolj izpolnjena, čim močnejše so upoštevani glavni pogoji oblikovanja pojmov: preciznost in to, da se nanaša na empirično resničnost. Pojmovni realizem praviloma zastopa opredelitev bistva, zato ostaja fokus pojmov nejasen, neopredeljen.

V času naglih socialnih sprememb, ko se dejavniki in okolje naglo spreminjajo, obstaja nevarnost, da so pojmi definirani mimo stvarnosti, pri čemer ostajajo tradicionalno utemeljeni. Mi pa smo pripravljeni slediti težnji pojmovne inovacije, saj so glede na spremembe v resničnosti potrebne tudi spremembe v pojmovnem sistemu. V tem smislu sledenje pojmovni inovaciji pomeni, da pojmov ne opazujemo le v njihovi funkciji glede na dejstva, temveč tudi glede na njihov pomen za teorijo in za olajšanje znanstvene komunikacije. Doktorsko delo bo zato v določeni meri namesto klasičnega zakoličenja pomenov zamišljanje prepustilo razumevanju spremenljivosti, nenehnega dopolnjevanja in reinterpretiranja pojmov, ki so v vsakem momentu del določenega družbenega procesa in ne vnaprej determinirane konstantne realnosti.

V empiričnem delu disertacije je v središču primerjalna analiza. Ob pogoju zadostne variabilnosti bomo primerjali štiri države: Slovenijo, Francijo, Švedsko in Madžarsko v obdobju od leta 1990. Izbor je utemeljen s tem, da vključuje dve novi evropski demokraciji s še kratko demokratično tradicijo in dve stari evropski demokraciji z dolgo demokratično tradicijo, dve s proporcionalnim volilnim sistemom in dve z večinskim volilnim sistemom ter dve z relativno visoko povprečno volilno udeležbo in dve z nižjo povprečno volilno udeležbo. Osnova za primerjalno analizo bodo različni statistični podatki in vrednosti spremenljivk, pridobljeni iz sekundarnih virov relevantnih mednarodnih raziskav.

Z operacionalizacijo bomo določili merila in/ali »znake«, s katerimi »primemo«/prepoznamo pojme ali koncepte. Skozi operacionalizacijo bomo določili, s katerimi aktivnostmi, postopki in instrumenti bomo izvedli merjenje koncepta. Rezultat operacionalizacije bo izmerjena spremenljivka. Te bomo primerjali glede na dve obdobji. Skladno z v prvem poglavju opravljeno analizo literature (teorij) se bomo ukvarjali s sedmimi sklopi elementov politične patologije: s političnim nezaupanjem, političnim cinizmom, politično apatijo/ apolitičnostjo, politično neučinkovitostjo/ nekompetenco/ ne informiranostjo, populizmom, politično korupcijo, volilno abstinenco in političnim nezadovoljstvom, za katere pa ni nujno, da nastopajo samostojno; gre za preplet in medsebojno odvisnost teh pojavov. Izbrali oziroma omejili smo se na tiste pojave, ki jih konstantno izpostavljajo teorije o prihodnosti demokracije in številni ugledni politični teoretiki in raziskovalci (glej kontekst in konceptualizacijo).

Za primerjavo med izbranimi državami bomo indikatorje v raziskovalnem okviru navedenih elementov politične patologije najprej indeksirali. Elemente politične patologije bomo z uporabo metode združevanja spremenljivk pretvorili v istoimenske indekse (tu velja omeniti, da z indeksacijo ne dobimo toliko indeksov kot imamo konceptov), ki glede na teoretska

izhodišča merijo posamezne vidike elementov politične patologije. Pri tem bomo uporabili podoben način tvorjenja indeksov kot Ronald F. Inglehart (glej Inglehart 1997).

Oblikovali bomo indeks politične patologije, s katerim bomo merili oziroma ocenili prisotnost politične patologije v analiziranih državah. S tem želimo statistično potrditi povezavo med naraščanjem volilne abstinence in politične patologije oziroma potrditi našo hipotezo. Hkrati pa ugotoviti stopnjo politične patologije v izbranih državah ter povezanost med elementi politične patologije in volilno abstinenco. Na osnovi opisov in ugotovitev bomo presodili postavljeno domnevo in odgovorili na raziskovalni vprašanji.

Metode analize se tako poslužujemo na več ravneh: na teoretični ravni, kjer se osredotočamo na opredelitev konceptov in na presojo teoretske podlage; na ravni empirične analize, kjer na specifični ravni proučujemo odnos med merljivimi spremenljivkami; na ravni proučevanja razlik med državami ter na ravni preverjanja domneve in predstavitvi ključnih ugotovitev.

Z metodološkega vidika se bomo tako osredotočili na makroraven raven političnega sistema, saj bomo med sabo, v dveh časovnih obdobjih, primerjali države glede na višino volilne abstinence in »količino« patologije.

Kar nas pri tem intrigira je, ali zgoraj navedeni politično patološki pojavi zgolj nakazujejo določeno stopnjo paralize oziroma krize ali že kar patologijo demokracije.

Očitno sicer je, da se vse več analitikov in znanstvenikov sprašuje in dvomi, ali je današnja politika sposobna najti rešitve in odgovore na novodobne družbene probleme in izzive 21. stoletja. Tako eni že govorijo in (kontroverzno) predpostavljajo širše implikacije teh pojavov kot o »zimi demokracije« (Hermet v Gross 2008)⁴, o obdobju »postdemokracije« (Crouch 2007) ali celo »smrti demokracije« kot množičnem izumrtju demokratičnih principov« (Keane 2009)⁵. Gre za vprašanja, ki so v središču zanimanja politoloških analiz fenomena

⁴ Profesor Guy Hermet je tako v svoji knjigi »Zima demokracije« analiziral »kritično stanje demokracije«. Meni, da danes živimo v nekakšni »zmedi«, nekje vmes med »razširjanjem« demokracije in njenim »poglabljanjem«. Hermetova diagnoza je, da hkrati navzven demokracija triumfira tako kot v temeljnih izgublja svojo substanco. Za mnoge tako demokracija nima več nobenega pomena. Demokracija se širi po svetu, a je v svojem centru, v starih demokracijah, izčrpana« (Gross 2008).

⁵ Dekadentni trend je ogromen, pravi angleški politolog John Keane. Gre za izključevanje državljanov in za to, da je veliko institucij izgubilo reprezentativno funkcijo. Demokratične ureditve hirajo. Tem se nasproti postavljajo ekonomsko vedno uspešnejše avtoritarne strukture globalnih korporacij in podobno, kitajska vzhajajoča supersila; obenem si demokracija kot »vladavina ljudstva« s svojimi ideali - in ne zgolj zaradi dvoličnosti neokolonialnega divjanja zahodnih demokracij v tretjem svetu - stoji na poti tudi sama. »Kaj je bolj demokratičnega od ustvarjanja politike v imenu ljudstva? Vendar je težava v tem, da je Ljudstvo («The People») fikcija«. »V stari Grčiji so ta pojav imenovali demagogija, sklicevanje na demos, ki naj bi bil enoten in homogen. Novi demagogi pa se sklicujejo zgolj na določen del ljudstva, ki je razočaran, odrinjen, ki praviloma goji strah pred priseljenci, strah pred naraščajočo neenakostjo in ki ima občutek, da je izključen iz političnega sistema.« Ta del ljudstva, opozarja Keane, pa se v zadnjem času izrazito povečuje.

sodobne demokracije in razprav o stanju in prihodnosti demokracije, o izboljšanju kvalitete politične participacije in ki so ključna za razumevanje družbenih in političnih sprememb.

Kot opozarja Norrisova (2011), »če so etabrirane demokracije vseeno v težavah in se te težave stopnjujejo, bi to lahko prispevalo k temu, kar so nekateri opazovalci (Diamond 2008; Puddington 2009) poimenovali kot globalna demokratična recesija« (Norris 2011, 3–4).

Keane (2009) je prepričan, da »z malo nesreče bodo stare demokracije kmalu tam, kjer so komaj rojene: utopljene v dekadenci vsakdanjega življenja in udušene v aroganci oblasti.«

Vendar pa Norrisova (2011) poudarja, da ne obstaja neka splošna interpretacija znanih indikatorjev, s katero bi se strinjali vsi proučevalci. Dejansko dolgoletne razprave o njihovem pomenu ostajajo nerešene po več kot štirih desetletjih (glej npr. Citrin 1974). Kljub temu pa je prevladujoče stališče, da so se iz razlogov, ki še vedno ostajajo nejasni, pojavi, ki jih mi imenujemo kot politično patološke, v zadnjih desetletjih okrepili in to z znatnimi posledicami za demokratično upravljanje.

Seveda višina volilne udeležbe še zdaleč ni edino merilo kakovosti demokracije. Vseeno pa se v demokratičnem političnem sistemu volilna participacija smatra za temeljno sredstvo politične samorealizacije in najneposrednejši izraz javnega mnenja državljanov. Udeležba na volitvah velja za enega najznačilnejših indikatorjev legitimnosti oblasti. Višja kot je udeležba, višja naj bi bila legitimnost političnega sistema. Izhajamo iz prepričanja, da volilna udeležba še vedno ostaja temeljni kamen demokratičnega političnega sistema kot civilizacijske vrednote, zato vprašanje volilne udeležbe še zdaleč ni preživeto ali ne relevantno. Kot meni Carol Pateman, »da obstaja demokratična skupnost je nujen predpogoj, da obstaja participativna družba« (Pateman v Hay 2007, 6). Proučevanje volilne abstinence/udeležbe je znanstveno relevantno iz več vidikov: iz vidika pojasnjevanja vedenja ljudi v politiki, kajti tako udeležba kot neudeležba na volitvah predstavljata odraz odnosov med posamezniki, družbo in politiko. Iz tega vidika nam proučevanje zakonitosti volilnega ravnanja omogoča spoznati naravo političnega sistema in nam daje vpogled v procese družbenih in političnih sprememb.

Zastavljajo se številna vprašanja glede posledic, vplivov, učinkov in pomena (visoke) volilne abstinence (kot ene izmed osnovnih in najširših demokratičnih praks) za političen sistem, za njegovo demokratičnost, za samo demokracijo: Ali so države z visoko volilno udeležbo bolj demokratične od držav z nizko volilno udeležbo in ali je naraščanje volilne abstinence določen simptom krize demokracije oziroma je znak pomanjkljivega funkcioniranja demokracije? Ali zaradi krize demokracije prihaja do naraščanja volilne abstinence ali obratno? Ali volilna abstinenca pomeni svojevrstno politično manifestacijo oziroma ali nekateri volivci »glasujejo« tudi tako, da ne gredo na volitve?

Vsa ta kompleksna vprašanja še zdaleč nimajo enoznačnega odgovora, niti ga ne bomo podali mi. V splošnem pa naraščanje volilne abstinence raziskovalci vidijo kot izraz apatije (Green 2004); kot indikator degradacije zdrave civilne družbe (Blais 2000), kot kronično bolezen (Doppelt in Shearer 1999), kot odraz oziroma posledico demokratičnega oziroma legitimacijskega deficita⁶ (LeDuc in Pamett 2003); kot znak umika državljanov (Wattenberg 2002; Patterson 2002), otopelosti in nemoči ali preprosto kot izraz nezadovoljstva (Teixeira 1992) ali odtujenosti (Dalton 2000). Mi pa dojemamo naraščanje volilne abstinence kot politično patologijo.

2 KONTEKSTUALIZACIJA

STVARNOST IN PRIVID DEMOKRACIJE - POGLEDI NA SODOBNO DEMOKRACIJO IN KRIZO DEMOKRACIJE

Še pred dobrim desetletjem so Pharr, Putnam in Dalton (2000, 5) za (sicer le) Severno Ameriko in Zahodno Evropo ugotavljali, da so sistematične raziskave v teh državah zaznale le malo dokazov o zmanjšani podpori liberalni demokraciji tako med množicami kot med elitami. Če kaj, potem ravno nasprotno. Zavzemanje za demokratične vrednote je bilo večje kot kdajkoli prej, pripadnost demokraciji kot taki v zadnjem pol stoletju pa se je okrepila. V zahodnih demokracijah trdijo, da ni nobenih dokazov o krhanju zavezanosti načelom demokratične vlade ali demokratičnemu režimu. V nasprotju z obdobjem po drugi svetovni vojni, se ni pojavil noben resen intelektualni ali ideološki izziv demokraciji. Nasprotniki demokracije so izgubili podporo. V tem smislu Pharr in drugi (2000, 9) ne vidijo dokazov o krizi demokracije. Avtorji sicer priznavajo, da lahko po vsem svetu vidimo prepričljive dokaze kopičenja javnega nezadovoljstva z vlado in institucijami predstavniške demokracije

⁶ Z izrazom demokratični deficit razumemo izključenost oziroma nizko stopnjo vključenosti posameznikov v politične procese odločanja oziroma odsotnost demokratične legitimnosti političnega upravljanja na kateri koli ravni. Demokratični deficit je primarno koncept, ki se navezuje na demokratični deficit v EU kot nadnacionalni tvorbi, oziroma na sistem sprejemanja odločitev v EU, ki da je preveč oddaljen od navadnih državljanov kot enega od argumentov za nizko udeležbo na evrolitvah in dojemanje le-teh kot drugorazrednih. Koncept ima v tem smislu tri glavne razsežnosti: pomeni razdaljo med Evropsko unijo oziroma njenimi institucijami in navadnimi državljani, pomanjkanje odgovornosti teh institucij, še posebej izvršnih, kot so Evropska komisija, ki ni neposredno odgovorna državljanom in nezadostno zastopanje navadnih državljanov v Uniji.

in padanje volilne udeležbe, da pa sicer ne vidimo nobenega dokaza v kateri koli od tako imenovanih trilateralnih držav, da bi bila sama demokracija v nevarnosti, da bi jo izpodrinil ali nedemokratični politični režim ali anarhija (Pharr in drugi 2000, 5)⁷. Danes ne moremo biti več tako gotovi o tem⁸.

Obstajajo jasni dokazi, da je demokracija ogrožena po vsej Južni Evropi in marsikje na udaru tudi v osrčju Evrope. Ekonomska kriza v centru svetovnega kapitalizma stopa v šesto leto in nima niti pravih niti hitrih rešitev. Evropska unija ostaja osrednja globalna težava, zlasti s fiskalno in socialno krizo države. Obstaja konvergenca kriz. Kofas (2011) meni, da ima finančna kriza neskončne politične implikacije, ki izhajajo iz varčevalnih ukrepov in hudega krčenja življenjskega standarda. Evropska unija je globoko razdeljena in v iskanju poslanstva bodisi kot zastopnik bank in velikih multinacionalnih korporacij ali širše, politične in gospodarske unije. Politik v nekaterih državah dejansko ne določajo več nacionalni zakonodajalci in izvoljeni politiki, ampak uradni upniki, Evropska centralna banka, Evropska komisija in Mednarodni denarni sklad. Obstaja vedno večje spoznanje ljudi, da je demokracija v krizi, saj se je razvila v obliko tiranije 1 odstotka najpremožnejših zoper večino 99 odstotkov vseh ostalih. Tako številni v neoliberalni globalizaciji vidijo enega glavnih vzrokov za uničenje demokracije, ker zastopa neizmerno hegemonijo korporacij nad vladami oziroma multinacionalk nad ljudmi (Beck 2003; Chomsky 2005; Chomsky 2005a; McChesney v Chomsky 2005; Ranciere 2005; Kofas 2011).

Kriza se kaže širom Evrope, kjer so v letih 2010 in 2011 potekale množične demonstracije proti vladnim politikam, ki prenašajo breme za izvajanje korporativne socialne države iz poslovnega sektorja na srednji razred in delavce. V Španiji, Grčiji, na Portugalskem in v vse več ostalih državah, prebivalstvo dvomi v obstoječo družbeno pogodbo, v same temelje buržoazne demokracije, ki je v službi bank. V letu 2011 se je tako sesulo šest vlad območja evra. Levica je povsod po Evropi nehala biti razvojna alternativa družbe, ko je sprejela neoliberalizem: za obljubo rasti (ki je je bilo kaj malo) je sprejela slabšanje ekonomskega, pravnega in političnega položaja zaposlenih, razgradnjo socialne države, razgradnjo državne suverenosti in demokracije zaradi nenadzorovanih, nikomur odgovornih dogovorov

⁷ Demokratična država je utemeljena na dveh stebrih: na načelu liberalne (pravne) države in demokratičnem večinskem načelu oziroma na naravnem pravu in ljudski suverenosti. Simbioza dveh nasprotnih načel politične filozofije (liberalizma in demokratičnosti) torej ne sme razpasti, ker se v tem primeru odpira prostor drugačnim, totalitarnim oblikam vladavine. V 20. stoletju je to ravnotežje liberalnih in demokratičnih načel razpadlo dvakrat (fašizem in komunizem).

⁸ Glej *Undermining democracy- 21st Century Authoritarians* (Freedom House 2006).

globalnega kapitala. Razočaranje nad levico je toliko večje, kolikor močnejša in samostojnejša je nekoč bila. Levica je v svojih ambicijah in programih postala precej skromna, postala je desnica s človeškim obrazom, nad njo pa je obvisela še težka hipoteka katastrofalnih posledic socialističnih režimov in njihovega poloma⁹. Nadomešča jo »postpolitični« populizem, ki se razglša za vzvišenega nad politiko, vendar je razločno povezan z velekapitalom in tako še bolj zateguje pas. V pravzaprav vseh demokratičnih državah poteka redistribucija prihodkov in bogastva v škodo revnih. Spekter neenakosti se povečuje, kar lahko ponazorimo s prisposodo peščene ure, če si sposodimo Keanovo prisposodo (Keane 2009). Njen ozki zgornji del, kjer so zbrani najbogatejši, se podaljšuje navzgor, iz srednjega dela pa srednji razred skozi grlo pada v spodnjo posodo, kjer vlada vedno večja revščina, kot to opiše Keane (2009). Naraščajoča družbena neenakost je za demokracijo nevarna. Večina vladnih reform ta trend še krepi, denimo zaradi ukvarjanja s proračunskim primanjkljajem in zmanjševanja državnih izdatkov. Nastaja začaran krog, kjer dodatna strogost varčevalnih ukrepov še bolj slabi socialno kohezijo in zmanjšuje nadaljnje zaupanje v javne ustanove (glej EIU 2011, 19).

V širši družbi tako že nekaj časa vlada prepričanje, da je Evropo poleg gospodarske krize, ki je zajela vsa zahodna kapitalistična gospodarstva, zajela tudi globoka politična kriza in splošna moralna kriza. Ta kriza naj ne bi prizadela le trenutno vladajočih razredov, temveč vse politične stranke. Še več, zajela naj bi vse veje oblasti in vse institucije ter razkrila vso pokvarjenost vodstvene elite kot take. Tako se je zaupanje v nacionalne javne institucije v Zahodni Evropi - v mnogih državah je bilo že tako ali tako nizko še pred letom 2008 - še znižalo od začetka izbruha krize. Manj kot petina zahodnih Evropejcev zaupa političnim strankam in samo približno tretjina jih zaupa svojim vladam in parlamentom. Stopnje zaupanja javnosti so predvsem izjemno nizke v Vzhodni Evropi dvanajstih držav (East

⁹ Odkar Giddens (2000) ponuja vmesno pot, so mnogi salonski levi politiki prevzeli idejo o nenapadanju. Giddensova tretja pot je bistveno manj reakcionarna od leve operacionalizacije politike in stoji na temeljih konsenzualizma in nepriznavanju notranjega sovražnika. In vendar, kljub teoretsko dognanemu pristopu se je ta pot v praksi sprevrgla v tako imenovano pot socialdemokratov, ki so zašli v neoliberalizem. Teorija salona v političnem delovanju kvazilevega se nanaša na občutek ali percepcijo, da se o levičarskih idejah govori le v salonu. Salon je (p)ostal primarna pozicija brez družbenokritične drže. Prava levičarska drža je le še stvar akademskih debat. Problem je znova v operacionalizaciji domnevno leve politike, ki to ni. Usmerjanje v »centrizem« domnevno levosredinske stranke zaposluje veliko bolj, kot pa da bi razmišljale »reakcionarno«. Sredinskost je postala neka indoktrinarna logika političnega delovanja. In nemoderno, skoraj nemoralno je biti levi politik ali zagovarjati leve ideje. A vendar se postavlja vprašanje, kje se to prilagajanje konča in kje začne vsaj nekakšna skrb za prihodnost države in državljanov. Prilagajanje do onemoglosti in neumorno čakanje na poteze nasprotnika in podobne strategije so posledično antiteza služenju državljanom in pomenijo le kratkoročno zgodbo o uspehu.

Europe of 12)¹⁰. Manj kot 10 odstotkov ljudi v tej podregiji zaupa političnim strankam in manj kot petina zaupa svojim vladam in parlamentom. Delež tistih, ki je zadovoljen z načinom delovanja demokracije v njihovih državah je padel s 40 odstotkov v letu 2007 na samo 33 odstotkov v letu 2009, kažejo ugotovitve Eurobarometra in rezultati ankete Gallup, ki jih povzema EIU (2011, 19). V letu 2012, EIU v poročilu o stanju demokracije ugotavlja nadaljevanje trendov in stagnacijo demokracije na splošno oziroma nadaljnjo erozijo demokracije v novih članicah EU, ki se že kaže kot dolgoročna (glej EIU 2012, 2–11).

Pri tem EIU ugotavlja, da je imela svetovna gospodarska kriza 2008/09 nesorazmerno negativen vpliv na Vzhodno Evropo v primerjavi z drugimi razvijajočimi se trgi, kot sta Azija in Latinska Amerika. Kriza v tej regiji pa ni pustila svoj pečat samo v smislu nacionalnega donosa. Prav tako se zdi, da se je še dodatno okrepilo že obstoječe razočaranje z izkušnjami in rezultati 20-letne tranzicije (Hoey 2011). Številne pokrizne raziskave in poročila kažejo nadaljnji padec v zadovoljstvu z življenjem, v podpori tržni ekonomiji in demokraciji in v zaupanju v institucije. Poročila Eurobarometra, objavljena med majem 2008 in avgustom 2011 kažejo spremembe v javnem mnenju v vseh 27 državah članicah kot tudi v državah kandidatkah od začetka krize. Podobne trende so pokazale ankete, ki jih je izvedel Gallup pred in po krizi (2006 in 2009), in tudi raziskava Life in Transition (Lits) v letu 2006 in 2010, ki jo skupaj izvajata Evropska banka za obnovo in razvoj (EBRD) in Svetovna banka. Najbolj osupljiva ugotovitev Lits 2010 je bila padec podpore demokraciji v Srednji Evropi in na Balkanu (EIU 2011, 19).

To nakazuje preobrat. V evropski politični misli v 90. letih se je ukvarjanje z vprašanjem demokracije po eni strani osredotočalo na vprašanje demokratizacije Evropske unije, po drugi strani pa na vprašanje demokratične konsolidacije, ki je bilo prostorsko vezano na države Srednje in Vzhodne Evrope. Te države, ki so izražale ali še izražajo namero za članstvo v Evropski uniji, so bile po drugi svetovni vojni nedemokratične, natančneje rečeno avtoritarne, vse dokler v 90. letih niso stopile na pot demokracije. Vprašanje demokracije je bilo postavljeno na relaciji avtoritarnost- demokracija, zato je bil v ospredju pojem konsolidacija demokracije. Medtem ko se danes vprašanje demokracije postavlja na obrnjeni relaciji demokracija- avtoritarnost, in to ne le za države Vzhodne in Srednje Evrope, temveč za vse države, ki so vključene v Evropsko unijo. Še več, gre za vprašanje možnosti zdrsa demokracije nazaj v avtoritarnost (Lukšič 2009, 546).

¹⁰ Ta predstavlja 10 držav članic EU- 2004 ter Hrvaško in Makedonijo.

Merkel (v Lukšič 2009, 546–548) trdi, da demokratična konsolidacija, potem ko je enkrat vzpostavljena, ni ireverzibilno končno stanje. Demokracijo kot rezultat konsolidacije je treba razumeti le kot razmeroma stabilno ravnotežje določenih elementov demokratičnega sistema, ki je bolj ali manj odporno na nedemokratične tendence, ki vodijo v dekonsolidacijo demokracije.

Ob tem pa v Evropi, z zgodovino fašizma in avtoritarizma, populistični demagogi desnice postajajo vse bolj prevladujoča sila z vsako ciklično gospodarsko krizo, ki pušča ljudi v dvomih glede sedanjosti in zaradi nostalgije za »dobrimi starimi časi tradicionalizma«, ko so množice ubogale oblast in vse se je izšlo dobro.

Ko so pred dobrim desetletjem v avstrijsko vlado prišli svobodnjaki Jörga Haiderja, je EU Avstrijo začasno »izobčila«. Poteza je bila s praktičnega političnega stališča morda zgrešena, a je simbolno potrdila vrednote skupnosti. Danes Evropska unija česa podobnega ne zmore več, katere in kakšne so njene vrednote, slišimo le tu in tam, v slavnostnih govorih. Glavna težava ni v tem, da so populist v čedalje več evropskih vladah čedalje bolj vplivni, temveč to, da je populizem postal glavni tok evropske politike, ugotavlja bolgarski politolog in filozof Ivan Krastev, ki velja za enega najostrejših analitikov, ki danes pišejo o zahodnih demokracijah. Krastev in Mudde sta današnji čas razglasila za »dobo populizma« (Krastev 2012; Mudde 2004).

Chantal Mouffe (2005) pripisuje vzpon desničarskega populizma (*»right-wing populism«*) postpolitičnemu soglasju oziroma pomanjkanju učinkovite demokratične razprave o možnih alternativah, kar je v mnogih državah privedlo k uspešnosti političnih strank, ki trdijo, da so glas ljudstva. Demokratični deficit, ki se kaže na množico načinov (glej Teršek 2009) v vse več liberalnih demokratičnih družbah, je nedvomno posledica dejstva oziroma občutka ljudi, da nimajo prave možnosti sodelovati pri pomembnih odločitvah. Ugotavlja, da je v številnih državah ta demokratični primanjkljaj prispeval k razvoju desnih populističnih strank, ki trdijo, da predstavljajo ljudi in da branijo njihove pravice, ki so jim jih odvzele politične elite. Ko demokratična politika izgubi svojo sposobnost, da oblikuje razpravo o tem, kako bi morali organizirati skupno življenje in je omejena le na zagotavljanje potrebnih pogojev za nemoteno delovanje trga, so razmere zrele za nadarjene demagoge, da artikulirajo frustracije ljudi. A tu Chantal Mouffe (prav tam) opozarja, da so te stranke po navadi edine stranke, ki mobilizirajo temo ljudske suverenosti, na kar tradicionalne demokratične stranke gledajo z nezaupanjem. Nezmožnost tradicionalnih strank, da zagotovijo prepoznavne oblike identifikacij okoli možnih alternativ, ustvarja teren za razcvet desničarskega populizma. Desničarske

populistične stranke so pogosto edine, ki poskušajo mobilizirati strasti in ki ustvarjajo kolektivne oblike identifikacij. Moramo se zavedati, trdi Chantal Mouffe (2005), da uspeh desnih populističnih strank v veliki meri izhaja iz dejstva, da dajejo ljudem neko upanje, da bi lahko stvari bile drugačne. Seveda gre za iluzorno upanje, ki temelji na napačnih predpostavkah in na nesprejemljivem mehanizmu izključevanja, kjer igra ksenofobija običajno osrednjo vlogo. Pri tem Chantal Mouffe (2005) svari, da če se ne bomo resno spopadli z demokratičnim deficitom, ki je značilen za postpolitično dobo in ga poraja neoliberalna prevlada in če ne bomo odpravili naraščajoče neenakosti, ki jo ustvarja neoliberalizem, bodo različne oblike nezadovoljstva trajno prisotne in s tem tudi populist.

Globalna finančna kriza je samo poudarila nekatere obstoječe negativne trende v političnem razvoju, ugotavlja EIU (EIU 2010). EIU je v poročilu 2011 opozoril, da evropska politika izgublja smisel za obrambo demokratičnih institucij in nakazal, da je Evropa, ki simbolizira demokratične pridobitve človeštva, padla iz svojega piedestala. V svojih poročilih še dodaja, da tudi v ustaljenih demokracijah, lahko demokracija korodira, če se je ne neguje in varuje (EIU 2012).

Ellis (2009, 12) trdi, da se je obstoječa oblika demokratično urejene kapitalistične družbe poznega 20. stoletja izkazala za svojevrsten paradoks. Liberalni družbeno-ekonomski red, ki poudarja individualne pravice, nam po eni strani priznava politično enakopravnost, ki je zagotovljena s splošno volilno pravico, a po drugi strani ohranja zelo resnično družbeno neenakost. Formalnopravna enakost sama po sebi ne ustvarja dejanske enakosti v možnostih. Enake možnosti za vse omejuje zlasti obstoječe družbeno stanje z različno porazdelitvijo družbene moči. Ob enakih formalnih možnostih imajo tisti, ki razpolagajo z večjo družbeno močjo, vnaprej zagotovljene večje možnosti v tekmovanju s tistimi, ki take moči nimajo. Zato je demokracija, ki temelji na formalnopravni enakosti predvsem v interesu tistih, ki imajo v tekmovanju za omejene dobrine prednost pred drugimi, ki take moči, temelječe predvsem na lastnini, nimajo. Demokracija je tako absolutno zaželena družbena ureditev predvsem za kapitaliste. Brez formalne enakosti ne bi mogli uveljaviti svoje premoči nad drugimi formalno enakimi, a brez potrebne moči, ugotavljata Bučar (2006, 84) in Ellis (2009, 12).

Neoliberalne kapitalistične politike z ustvarjanjem sistemske družbene neenakosti spodkopavajo vse napore, da bi uresničili dejansko enakost, nujno za verodostojnost

demokracije. Ekonomska neenakost povzroča neenakost v politični moči¹¹. Ta neenakost slabi demokracijo v korist najbogatejših državljanov, zaradi česar je za večino vseh ostalih verjetneje, da sklenejo, da je politika igra, ki se je enostavno ne splača igrati (Solt v Schäfer 2012).

Vsekakor neoliberalizem, kot temeljni politično-gospodarski vzorec našega časa, ne deluje samo kot ekonomski, ampak tudi kot kulturni in politični sistem. Vtis je, da deluje najbolje, kadar obstaja le formalna volilna demokracija, zato se prebivalstvo načrtno odvrča od dostopa do informacij in javnih forumov, nujnih za kakovostno sodelovanje pri odločanju. Kapitalizem za svoj nemoten tok ne potrebuje oziroma si ne želi imeti politično ozaveščenih ljudi. Političnoekonomskim elitam pa ni v interesu široka množica ljudi, ki bi se politično udeleževala (Chomsky 2005; Hay 2007, 5). Radikalno postavljeno, je v sama izhodišča kapitalizma vpisana idiotska drža državljanov, ki je tako zaželena kot materialno pogojena (Korsika 2009, 50). V demokraciji imajo vladani pravico do soglasja, vendar nič več od tega. Neoliberalni guru Milton Friedman je v svoji knjigi *Kapitalizem in svoboda* (1962) trdil, da je delo države najbolje omejiti na varovanje zasebne lastnine in uveljavljanje pogodb ter na omejevanje politične razprave na manj pomembna vprašanja. O pomembnih zadevah kot so produkcija in distribucija sredstev ter organizacija družbe, bi morale odločati tržne sile. V terminologiji sodobnega progresivnega mišljenja so prebivalci lahko le »gledalci«, ne morejo pa biti »udeleženci«, razen tistega enega dne na vsake štiri leta.

Neoliberalni sistem ima potemtakem pomemben in nujen stranski učinek: depolitizirano prebivalstvo, za katerega sta značilna apatija in cinizem. Neoliberalna demokracija namesto državljanov ustvarja potrošnike. Namesto skupnosti ustvarja nakupovalna središča. Demokratično družbo je zamenjala potrošniška družba. Neoliberalizmu podrejena potrošniška družba pa proizvaja politično otopelost državljanov in prenaša odločanje ter samospraševanje iz političnega v prazno. »Zmanjšujemo politično svobodo in povečujemo potrošniško svobodo, razliko pa pustimo, da izgine v spektaklu možnosti izbire med desetimi ali

¹¹ Edward Muller je pred skoraj petindvajsetimi leti ugotovil, da obstaja vzajemno koristen odnos med demokracijo in egalitarno porazdelitvijo prihodka (glej Schäfer 2012). Države, ki so bile dlje časa pod demokratično vladavino, so bile bolj egalitarne in bolj enake ter posledično stabilnejše demokracije. Vendar pa so od poznih 1970-ih in zgodnjih 1980-ih, najprej v anglosaksonskih državah, nato pa v drugih razvitih demokracijah, dohodkovne razlike začele naraščati (Brandolini in Smeeding v Schäfer 2012). Po podatkih OECD (2008) se je neenakost v večini držav članic povečala v obdobju med 1980 in danes. V luči takega razvoja, Alderson in Nielsen (v Schäfer 2012) govorita o »velikem U-obratu v dohodkovni neenakosti. Za isto obdobje študije kažejo zmanjševanje podpore osrednjim institucijam demokracije, kot so parlament, vlada, politične stranke in politiki (Dalton 2004). Vzporedno s preobratom v porazdelitvi dohodka, se je zgodil U-obrat tudi pri udeležbi na parlamentarnih volitvah. Do sredine 1970-ih je namreč volilna udeležba v najbolj razvitih demokracijah naraščala. Od takrat pa se je znižala v večini držav (IDEA 2004).

petnajstimi vrstami masla ali pic«, ugotavlja Beck (2006, 125). Posledica tega je atomizirana družba nepovezanih posameznikov, ki so zbegani in družbeno nemočni, ugotavlja McChesney (v Chomsky 2005, 18).

Ta oblika demokracije, trdijo nekateri teoretiki (glej MacPherson 1977; Barber 1984; Chomsky 2005; McChesney v Chomsky 2005, Nikolaidis 2009), je glavni vzrok za krizo demokracije, ki jo razkrivata razširjena odtujenost volivcev in padajoča volilna udeležba. McChesney (v Chomsky 2005: 19) je prepričan, da je neoliberalizem neposredni in glavni sovražnik prave participativne demokracije in bo to vsaj še nekaj časa ostal. McChesney (v Chomsky 2005) in Chomsky (2005) trdita, da ljudje na oblasti nizko volilno udeležbo ponavadi sprejemajo in spodbujajo kot nekaj zaželenega, kajti ni presenetljivo, da tiste, ki ne volijo, najdemo predvsem med revnimi in v delavskem razredu. Spričo tega se avtorja sprašujeta ali je pojem demokracije sploh še relevanten.

Po mnenju McChesneya (v Chomsky 2005, 17) gre za izprijeno razumevanje demokracije. Demokracija je dopustna, dokler je nadzor nad biznisom prepovedan ljudskemu premisleku in spremembi; dokler torej ni demokracija. Takšnemu stališču ustreza tudi elitistična teorija, ki zagovarja nizko participacijo kot znak zdrave demokracije. Na splošno mora biti prebivalstvo povsem izrinjeno iz ekonomske arene. Demokratična oblika države je torej prišla do točke, ko ji je ljudstvo v napoto.

Chomsky (2005, 21) pri ocenjevanju pravih zgodovinskih bojov za demokracijo trdi, da je neoliberalizem samo trenutna različica borbe, da bi peščica bogatih omejila politične pravice in državljanski vpliv mnogih.

Argentinski politični teoretik Ernesto Laclau in belgijska politična teoretičarka Chantal Mouffe sta že pred dvajsetimi leti opozarjala na »protidemokratično ofenzivo« neoliberalizma in neokonservatizma in te »ofenzive« še zdaleč ni konec, nasprotno, dobila je nov zagon in sicer v produciranju obtožb, da je demokracija popolnoma izpraznjena vsake vsebine, da je zgolj paravan za različne politične in ekonomske manipulacije, da je le še karikatura same sebe (Laclau in Mouffe v Klepec 2006, 6).

Ni dvoma, da si neoliberalizem povsem neobrzdano podjarmlja svet. V prevladujočih političnih strankah so se oblikovale politične elite, ki se bolj posvečajo sebi in svojim povezavam z velikim kapitalom kot pa političnemu programu za ljudi. Družbeni razredi, zlasti delavstvo, kateri so ustvarili kritično politično maso, potrebno za razvoj zahodne demokracije, so v zatonu. Maksimiranje dobička na račun onesnaževanja planeta, potratne rabe neobnovljivih virov, izkoriščanja suženjskega dela otrok in vseh drugih oblik degradacije

delovne sile ter naraščajočih ekstremnih razlik med bogatimi in revnimi, je edini motor, ki poganja neoliberalizem. Neoliberalizem je poskus popolne podreditve celotne družbe kapitalističnim načelom. Nemški sociolog Ulrich Beck ugotavlja, da razmerja moči v parlamentarnih demokracijah dovoljujejo industriji vlogo odločevalca brez odgovornosti za tveganje, ki ga povzročajo njihove odločitve in ravnanja družbi. V takšni situaciji je naloga politike zreducirana na demokratično legitimiranje korporativnih odločitev, pri čemer oblast v luči nasprotujočih si informacij s strani strokovnjakov in politikov, ki izgubljajo zaupanje javnosti, izvaja različne tehnike zanikanja pred javnostjo (izkrivljanje, skrivanje in zanikanje informacij, mobilizacija nasprotnih argumentov, prilagajanje strokovnjakov ipd.) (Beck 2001). Družba postaja laboratorij, v katerem ni nihče odgovoren za izide poizkusov. Noben posameznik ali institucija ni spoznan za konkretno odgovornega za karkoli. Oblikuje se predstava o »nikogaršnji vladavini«, če si sposodimo izraz Hannah Arendt, ki je zaradi svojih posledic najbolj tiranska od vseh oblik moči¹².

Takšen političen sistem, Colin Crouch (2007) in Jacques Rancière (1999; 2005; 2006) poimenujeta postdemokracija.

S predpono post- običajno označujemo tisto, kar našo dobo opredeljuje z nečim, kar je nekoč bilo in zdaj več ni. Vendar v tem primeru to ne drži. Pojem postdemokracije namreč ne meri na to, da je bila še nedavno tega neka zlata doba pristne demokracije, ki je danes minila. Francoski filozof J. Rancière (1999; 2006) tako opredeli postdemokracijo »ne kot demokracijo, ki je žalostno opustila svoje upe, ali pa se srečno znebila svojih iluzij, ampak kot paradoks, ki pod imenom demokracije uveljavlja konsenzualno prakso izbrisa form demokratičnega delovanja (Rancière 2005, 119). Postdemokracija je po Rancieru oblastna praksa upravljanja in konceptualno legitimiranje demokracije brez demosa, demokracije, ki je odpravila pojav ljudstva (Rancière 2006).

¹² Beck govori o družbi tveganja, s katero razume globalno situacijsko ogroženost, ki izhaja iz modernizacijskih tveganj, ki jih prinaša sodobna družba. Tveganja izhajajo iz odločitev, ki jih sprejemajo politika, industrija, znanost, trgi in kapital. Z naraščanjem nevarnosti nastajajo popolnoma novi izzivi demokraciji. Družba tveganja vsebuje tendenco k legitimnemu totalitarizmu odvrčanja nevarnosti, ki s pravico po preprečevanju najhujšega v vse preveč znani maniri ustvarja drugo, še hujše. Politični stranski učinki civilizacijskih stranskih učinkov ogrožajo politično-demokratični sistem v njegovem ustroju. Znajde se v slabem precepu, da ali spričo sistematično proizvedenih nevarnosti odpove ali pa da z avtoritarnimi oporniki državnega reda razveljavi temeljna demokratična načela (Beck 2001, 97).

Gre za obdobje, zaznamovano s koncem (ali slabljenjem) močnih tradicionalnih političnih identifikacij z desnico in levico in oblikovanje novega »moderniziranega« (predvsem neoliberalnega) soglasja¹³ na sredini.

Filozof Slavoj Žižek (v Lau J. 2003) je svet zmagovitega liberalnega kapitalizma označil za postpolitično dobo, zavezano ideološkemu konsenzu. Njegovi temeljni premisi sta sprejemanje globalnega kapitalizma kot edine možne igre in liberalno-demokratskega sistema kot dokončne, optimalne politične organizacije družbe. Tu je morda neka bistvena poteza, zaradi katere se je vredno in nujno vračati k Marxu, ki je glavnino svojega dela namenil »kritiki politične ekonomije«. Besedno zvezo je treba razumeti dobesedno: ekonomija je politična kategorija. Kolikšno moč ima in kako strukturira socialne odnose, je vselej politično vprašanje. In prav v tem, da v njej vidimo usodo, samoniklo anonimno moč, ki nezadržno razpreda svoje globalne mreže in ki jo je mogoče le nekoliko omejevati ali sprostiti, prav v tem je samoumevni konsenz, ki se je v kratkem času tako zmagovito razširil. Depolitizacija ekonomije, ki je postala spontano privzeta predpostavka zadnjih nekaj desetletij, je le hrbtna stran depolitizacije same politike, ki čedalje bolj postaja postpolitični menedžment.

Postdemokracija je demokracija, ki se je sprevrgla v »prakso upravljanja«, popolnoma etatistično in formalistično razumljeno demokracijo, demokracijo, ki se je omejila zgolj na obliko države, na tako imenovano liberalno demokracijo, na »parlamentarizem«. A s pojmom demokracije se ne legitimizira zgolj specifična oblika države, temveč celoten politično ekonomski sistem, ki ga imenujemo liberalni kapitalizem.

Kot ugotavlja Rancière: »Država se danes legitimira tako, da razglša nemožnost politike. Ta demonstracija nemožnosti pa se opira na demonstracijo lastne nemoči. Zato, da bi postdemokracija dosegla izginotje demosa, mora doseči, da izgine politika.« (Rancière 2005, 188)

Oziroma kot interpretira postpolitično situacijo Žižek:

... danes smo priča drugačni obliki zanikanja političnega, postmoderni postpolitiki, ki ne samo da 'zatira' politično, temveč veliko učinkoviteje politično kar 'izključi'. V postpolitiki konflikt ideoloških vizij, ki jih poosebljajo različne stranke, ki tekmujejo za oblast, zamenja sodelovanje razsvetljenih tehnokratov (ekonomistov, strokovnjakov za javno mnenje ...) in liberalnih multikulturalistov; skozi proces pogajanj o interesih je dosežen kompromis v preobleki bolj ali manj univerzalnega konsenza. Postpolitika

¹³ Izhajajoč iz »soglasja«, na katerem temelji ta nov tip demokracije, Rancière uporablja tudi pojem »konsenzualna demokracija« (Rancière 1999; 2005; 2006).

torej poudarja, da je treba pustiti za sabo stare ideološke delitve in se, oboroženi s potrebnim strokovnim znanjem in svobodnim posvetom, ki ima pred očmi konkretne potrebe in zahteve ljudi, spopasti z novimi vprašanji. Postpolitični suspenz političnega je redukcija države na policijskega agenta, ki služi potrebam sil trga in na multikulturalni tolerantni humanitarizem (Žižek 2000).

Proti tej liberalno-demokracijski hegemoniji in njenim nenapisanim prepovedim mišljenja zdaj velja nastopiti, svari nemški politični publicist Lau J. (2003).

Ljudske vstaje so se odvijale širom po arabskih državah v letu 2011, vendar pa so se ZDA in njeni zahodni zavezniki odločili podpreti le nekatere od teh (v Egiptu in Tuniziji), v drugih so posredovale vojaško (v Libiji), medtem ko spet druge na splošno ignorirajo (Bahrajn in Jemen) ter se ovijajo v popolno tišino glede najhujših avtoritarnih režimov (Saudska Arabija). Zaradi tega so ljudje doma in po svetu cinični, da je »demokracija« le tisto, kar hegemonске sile določijo, da je.

Tudi za Ranciéra (v Nikolaidis 2009) je demokracija danes ideologija globalnega kapitalizma, brezupno oddaljena od svojih antičnih temeljev. Ta ideologija pa je, tako kot sam kapitalizem, antipolitična, meni Ranciére, saj se politično začne z distribucijo skupnega dobrega, ne pa z merjenjem dobičkov in izgub. Filozofija profita je pač kontradiktorna politični filozofiji; v sistemu, ki ga upravlja logika profita, ni prostora za politiko. Ko se torej depolitizirajo vsa bistvena politična vprašanja, država sama sebe zreducira zgolj na administracijo. Vprašanja upravljanja države postanejo strokovna vprašanja, takšna, ki ne zadevajo ljudstva. Glavna trditev Croucha (2007) je, da čeprav sodobne demokracije ohranjajo fasado formalnih demokratičnih načel, »politika in vlade vse bolj drsijo v položaj, kjer kontrolo prevzemajo privilegirane elite na način, ki je značilen za preddemokratični čas«.

Država po Ranciéru: *»ne počne nič drugega kot to, kar je edino mogoče, nič drugega kot to, kar narekuje stroga nujnost v kontekstu vedno večje prepletenosti ekonomij na svetovnem trgu. Legitimnost državne moči se tako okrepi s samo zatrditvijo njene nemoči, odsotnosti izbire spričo svetovne nujnosti, ki jo obvladuje. Domnevno vladajoči liberalizem si od marksizma, ki ga razglša za zastarelega, sposoja pojem objektivne nujnosti, poistovetene s prisilami svetovnega trga. Marxova nekoč škandalozna teza, da so vlade goli poslovni agenti mednarodnega kapitala, je danes očitnost.«* (Ranciére 2005, 129)

Od velikih valov finančne deregulacije in liberalizacije v 1980-ih in 1990-ih je družbeno in politično zelo ozka paradigma porazdelitve dobička diskriminirala vsa intelektualna

prizadevanja v iskanju družbeno odgovorne ekonomije. Ključna institucija postdemokratskega sveta je globalno podjetje. Crouch (2007) navaja, da se mantra neoliberalnega prizadevanja po umiku države od vloge zagotavljanja za življenje navadnih ljudi k osredotočenju na prosti trg vedno pojavlja skupaj z vse večjo kolonizacijo te iste države s strani korporativnih interesov. Splošne volitve v zahodnih demokracijah so degenerirale v dražbe za zmanjšanje davkov.

Velike korporacije imajo vire, s katerimi lahko vplivajo na politični proces in medije, in to seveda tudi počnejo¹⁴. V neoliberalizmu je vse to smiselno, ker volitve odražajo tržna načela, prispevke pa enačijo z naložbami. Volilna politika je eno izmed področij, na katerem imata pojma konkurenca in svobodna izbira komaj kakšen pomen, meni ameriški profesor komunikologije in politični aktivist Robert W. McChesney (v Chomsky 2005, 17–18).

Kot osnovne značilnosti te postdemokratske preobrazbe torej lahko izpostavimo naslednje trende: deregulacija in privatizacija trga, ekonomska globalizacija in normalizacija ideologije in praks neoliberalizma kot objektivne nujnosti¹⁵, nepravilni in manj redistributivni davčni sistem, marginalizacija sindikatov, odtujenost od politike in vzpon raznih oblik političnega cinizma, »postpolitični« populizem¹⁶, krepitev radikalne desnice in nadomestitev politike s hladnim birokratskim upravljanjem in/ali vodenjem¹⁷ in njegovo omejevanje na potrošniško logiko (podobno oglaševalski), kar v bistvu povzroča transformacijo politike in politične razprave v »strogo nadzorovan spektakel«, kjer podoba in vtis (in ne dejanska vsebina), postaneta primarna.

V tem sistemu obstajata samo dve stranki – stranka bogatih, ki upravlja s sistemom in stranka revnih, to je tistih, ki so izključeni iz sistema. Od slednjih se samo pričakuje, da razumejo (razumeti v resnici pomeni biti poslušen za ukaze) in da se strinjajo, da potrdijo konsenz, interpretira stanje Nikolaidis (2009). To, ko se začne običajno nedejavno in apatično prebivalstvo organizirati in vstopati v politično areno, da bi sledilo svojim interesom in zahtevam, ko z javnim bojem zahteva razširitev modalitet demokracije, liberalne elite

¹⁴ Samo za primer: v ZDA najbogatejša četrtna odstotka Američanov poskrbi za osemdeset odstotkov vseh posamičnih političnih prispevkov, korporacije pa desetkrat prekašajo delavce.

¹⁵ To je, prevlada »TINA doktrine« - »ni druge možnosti«, kot se glasi znani izrek Margaret Thatcher.

¹⁶ Bistvo postpolitičnega populizma je vnaprej zagotovljeno prepričanje množic, da niti desnica niti levica ne ponujata alternative, ampak je visoka politika nepopravljivo prazna, pokvarjena, zlasti pa neučinkovita. Ključna beseda je učinkovitost. Tipičen izraz tega je, da se politiki razglašajo za nepolitične in se obnašajo kot anti-politični politiki - torej so oni le navadni ljudje z zdravorazumskimi pogledi in načinom življenja, ter iskrenim gnusom do birokracije, davkov in ostalih negativnih značilnosti »Države« oziroma »Vlade«.

¹⁷ Odločitve se sprejemajo v ozkem in mnogokrat nepredušno zaprtem krogu ljudi (v ustanovah kot je Mednarodni denarni sklad); sprejemajo pa jih ljudje, ki jih nihče neposredno ne voli. Tako je ljudstvo v najboljšem primeru zvedeno na možnost občasnega veta na že sprejete odločitve.

imenujejo »kriza demokracije« in ogrožanje »stabilnosti in reda« (Chomsky 2005, 65). »Demokracija je najboljši sistem, vse dokler ne gre na ulico« (Nikolaidis 2009).

Ideal današnje konsenzualne demokracije, kot jo razume Ranciére, je politični svet, kjer se vsi strinjajo. Postdemokracija ustvarja maso tistih, ki razumejo, da ne razumejo ničesar, ampak se strinjajo. Cilj je tako imenovana »srečna« država, v kateri se vsi politiki in vse politične stranke zavzemajo za isti sistem vrednot (evropskih, demokratičnih, humanističnih, ...). V takšnih okoliščinah je popolnoma vseeno za koga bodo državljani na volitvah glasovali, zato tudi ne volijo. Logična posledica konsenzualne logike je ukinitve institucije volitev in uvedba prakse sprejemanja odločitev na podlagi aklamacije, ugotavlja Nikolaidis (2009). V takšnem sistemu sta posameznik in njegov »sveti« glas vse manj pomembna.

Tako smo lahko na primeru francoskega ne Evropski ustavi in irskega ne Lizbonski pogodbi videli, kaj se zgodi, če volivci napačno glasujejo ali če pomislijo, da volitve pomenijo svobodno izražanje njihove volje in ne potrditev sporočil, ki jim jih namenjajo politiki. Volivci so bili poslani na »popravne volitve«- dali so jim še eno priložnost, da ponovno glasujejo, tokrat pravilno (glej Hughes 2012).

Crouch (2007, 6) ugotavlja, da politični egalitarizem in egalitarna družba nista več na dnevnem redu postdemokracije. Obstajata samo v sledeh - na volitvah (»vsak glas je enakovreden«) ali v pravosodju (»Pravica za vse«).

Če je bila (politična) emancipacija v dvajsetem stoletju eno glavnih vodil politike, je iz aktualnega političnega diskurza popolnoma izginila. Diskurzi družbenega reda so danes umeščeni v kontekst neoliberalne globalizacije, katere primež vsiljuje posameznikom imperativ individualizma in fatalizma.

Sociolog Zygmund Bauman (2002; 2010; 2012) je podal celovito in poglobljeno diagnozo narave postmodernega sveta in življenja. Kot splošni vzorec za razumevanje, kaj se dogaja v postmodernem svetu, Bauman uporablja izvirno sintagmo: fluidnost (fluidna moderna, fluidno življenje, fluidni strah, fluidna ljubezen). Ta izraža hitrost sprememb, ki so cilj sam po sebi in ki ne vodijo do novih in boljših rešitev obstoječih problemov, ampak uničujejo zaznane potencialne dinamike blaginje, v naglici, da se ne zaostane v tekmi za kopičenjem novih stvari in povečanjem kapitala kot najpomembnejših značilnosti moči vladajočega razreda. Koncept »tekoče moderne« označuje svet, v katerem se vse premika in spreminja, kjer ni ostalo ničesar več trdnega, v katerem je edina stalnost ta, da ni nobene stalnosti in so edina gotovost nenehne spremembe. Vsa odgovornost pa je preložena na posameznike.

Bauman koncept tekoče moderne dopolnjuje s konceptom »interregnum«, ki ga uporablja za označevanje sedanjega trenutnega, ki predstavlja »nekakšno prehodno obdobje, v katerem stare metode ne delujejo več, kako bi izdelali nove, pa še niti nismo začeli razmišljati« (Bauman, 2012). Posledice so trojne: prva je nevednost, kajti ljudje ne razumejo, kaj se dogaja, spremembe jih osupnejo in znajdejo se nemočni, popolnoma nesposobni napovedovati bližnjo prihodnost in kovati načrte na kratek rok. Njihov odziv na nestabilno sedanjost je pričakovan: izmikajo se zavezanosti, priseganju zvestobe na vseh področjih, kajti živijo v pričakovanju nenehnih sprememb in novih, boljših priložnosti – če se bodo odločili za eno, bodo morebiti izpustili naslednjo, boljšo. Biti fleksibilen, odprt, je sodobni ideal. To je dediščina potrošništva: svet je (bil) skupek kupljivih priboljškov, dobil si jih lahko kjerkoli in kadarkoli in če niso bili po tvojem okusu, si jih pač odvrgel. Druga posledica je občutek nemoči; čeprav mogoče lahko predvidiš, kaj se bo zgodilo, ne moreš tega preprečiti, našteva Bauman (prav tam). Bauman na podlagi analize o »postmoderni kulturi« kot »kulturi neangažiranosti in pozabljanja« sklepa o nastajajočem imperiju nekulture, saj je osnovni vzgib kulture »kritična refleksija na status quo« ... »svoboda gibanja, svoboda izbire, svoboda, da si lahko to, kar si in svoboda, da postaneš tisto, kar še nisi« (Bauman 2002: 14). Medtem ko je v postmoderni družbi pripadnost dolžnost, o kateri se ne razpravlja in ki je nesporna (prav tam). Tretja značilnost pa je individualizem, kjer je odgovornost na ramenih posameznika - za poraz je odgovoren vsak sam, ker ni bil dovolj delaven, sposoben, pameten ali pa je bil preveč len. Ljudje se jezijo sami nase, kar najeda njihovo samozavest. Kadar pa si ne zaupaš, si v spopadanju z novimi izzivi nemočen, ugotavlja Bauman (2002; 2012).

Živimo v obdobju, ko ni več družbenih in političnih idealov, ko prevladuje nihilistična politika¹⁸ (glej Ranciére 2005, 139–157). Večina političnih problemov se zveja na problem tolerance oziroma netolerance, ne pa na denimo probleme eksploatacije in neenakosti, pri čemer se za strategijo boja proti tem problemom predlaga strpnost- v nasprotju z emancipacijo, političnim ali celo oboroženim bojem, ugotavlja Žižek (2007, 125).

Crouch (2007, 28) je prepričan, da narašča nezmožnost ugotavljanja sodobnih državljanov, kaj so sploh njihovi interesi. »Potrošnik je premagal državljana« (prav tam, 49).

Država je danes vse manj sposobna in voljna svojim subjektom obljubiti eksistencialno varnost. Naloga, zagotoviti si eksistenčno varnost, pridobiti si in ohraniti legitimen ter človeka vreden prostor v družbi in se izogniti nevarnosti izključenosti, je v našem času vse

¹⁸ Lahko bi rekli, da gre za umanjkanje smisla. To pa je simptom oziroma značilnost sodobne družbe. Nietzsche nihilizem označi kot »radikalno zavračanje vrednot, smisla in željnosti.« Zanj nihilizem pomeni, »da se najvišje vrednote razvrednotijo. Manjka cilj. Manjka odgovor »čemu«? (Nietzsche 1991, 11).

bolj prepuščena sposobnostim posameznika. Bojimo se grožnje, četudi nedoločene in negotove, grožnje, da bomo izključeni, prepoznani za nesposobne spopadati se z izzivi, da nam bodo odrekli spoštovanje in nas ponižali, ugotavlja Bauman (2002; 2010; 2012). Na teh razpršenih in zamegljenih strahovih, ki prežemajo današnjo družbo, pridobivajo politiki in potrošniška tržišča svoj kapital. Razpečevalci potrošniških dobrin in storitev svoje blago oglašujejo kot odškodnino za v trebuhu usidran občutek negotovosti in nejasne nevarnosti. Populistična gibanja in populistični politiki prevzemajo naloge, ki jih je opustila oslABLJENA in skrčena socialna država in ki so jih v veliki meri opustila tudi večinoma že pretekla socialnodemokratska gibanja. Človeška solidarnost, trdi Bauman, je prva žrtev zmagoslavja potrošniške družbe, oziroma zmage »posesivnega idealizma« neoliberalne ideologije. To se že kaže v povečanem strahu pred tujci in fobije priseljencev v evropskih državah. Bauman zaključuje, da »utvara ksenofobije lebdi nad svetom« (Bauman 2010, 132).

V monografiji *Fluidni strah*, Bauman (2010, 16) navaja, da je značilnost naše dobe »vseprisotnost strahu«. »Naše življenje je vse, samo brez strahu ni«. Ker živimo na kredit - kar potrjuje dejstvo, da nobena prejšnja generacija ni bila tako zadolžena, kot je današnja. Osnovna teza je: »uživaj sedaj, plačaj kasneje« (prav tam, 17). Gre za endemičen strah, ki je postal del vsakdanjega življenja - kot strah pred izključenostjo, kar ustvarja stalen občutek nemoči. V tem okviru je najhujša kriza zaupanja, pravi Bauman (prav tam, 85), ko se ljudem ponavadi zdi, da je beg pred problemi boljši kot pa njihovo reševanje, ker ni na vidiku nobenih »obrambnih okopov«, ki bi zaustavili »globalni val polarizacije dohodkov« (prav tam, 80). Zato nismo sposobni oblikovati alternative uklanjanju birokratskim nemoralnim pravilom, (da bi našli zdravilo proti »morbidnim učinkom« paradoksa civilizacije (prav tam, 92), glede na to, da so razvrednoteni vsi moralni kriteriji. Bauman (prav tam, 158) ugotavlja, da fluidna negotovost prispeva k odsotnosti boja proti strahu, medtem ko trgi v razmerah negotovosti cvetijo in profitirajo na strahu in občutkih nesreče ljudi.

Seveda obstajajo razlogi, zaradi katerih tveganja, ki so jim demokracije trenutno izpostavljene, lahko zgolj deloma pripišemo vladam držav, ki krčevito iščejo načine za legitimiranje svoje pravice do vladanja, namesto da bi, kot so to počele prej, zaščitile družbeno koristnost svojih državljanov, njihov posamezni položaj v družbi in jih zavarovale pred izključenostjo, odrekamjem spoštovanja in ponižanjem. Deloma, pravi Bauman, zato, ker je drugi razlog za ogroženost demokracij nekaj, kar lahko imenujemo le »iztrošenost svobode«. Kaže se v mirnosti, s katero nas večina sprejema proces postopnega omejevanja težko priborjenih svoboščin, pravice do zasebnosti, do obrambe pred sodiščem, do tega, da smo domnevno nedolžni, dokler nam ne dokažejo, da smo krivi. Laurent Bonelli, ki ga navaja

Bauman, je nedavno uvedel izraz »*liberticid*«, ki označuje kombinacijo novih daljnosežnih ambicij držav ter občutka nemoči in nezainteresiranosti državljanov (glej Intervju: Zygmund Bauman. Dnevnik, 29. januar 2011).

Čeprav ne moremo trditi, da so tradicionalne vrednote v današnji postmoderni družbi popolnoma izginile, se dogajajo novi, veliki premiki in obrati. Družba in njeni posamezniki so vedno bolj introvertirani, narcisoidni, sami sebi so lasten projekt. A vse več različnih izbir in množic življenjskih stilov in vedno širši spekter zahtev okolja, ki hkrati tako širijo možnosti samouresničevanja kot tudi preobremenjenosti, otežujejo uresničevanje ciljev in širjenje interesov na področja, širša od lastnega »mikrokozmosa«. Potreba po angažiranju in spreminjanju družbe je v senci potrebe po izpopolnjevanju v ožjem krogu prijateljev, družine in sodelavcev. Tradicionalne politične institucije kot so stranke in druge interesne skupine (sindikati, cerkve), posameznikov ne pritegnejo več v svoje kroge. Potemtakem ni presenetljivo, da so članstvo v političnih strankah¹⁹ in ostale oblike konvencionalne politične participacije upadle (Dalton in Wattenberg 2000; Franklin 2004) oziroma da je članstvo v strankah celo na zgodovinskem dnu (Mair in Biezen 2001). Ob tem se zmanjšuje delež politično opredeljenih volivcev; strankarska identifikacija slabi (Wattenberg 2000; Niemi, Weisberg in Kimball 2010), zmanjšuje se strankarska lojalnost (Betz 1994), skoraj vse demokratične države doživljajo upad strankarske politike, šibkost parlamentov, nezaupanje in odpor do politike. Poleg odražanja nezadovoljstva s strankami in sedanjimi političnimi voditelji ter slabljenja strankarskih vezi, gre tudi za znak vedno večjega razočaranja nad strankarsko politiko na splošno. Vse to lahko ima številne negativne posledice²⁰ (Pharr in drugi 2000, 15).

Lisjak Gabrijelčič (2010, 18) ugotavlja, da je mogoče vsesplošen kritičen odnos državljanov do vsega, glede na okoliščine v katerih smo se znašli, popolnoma razumljiv, toda meni, da bolj kot o sami stvarnosti priča o določeni zagati, v kateri se je znašel dobršen del tistih državljanov, ki so upravičeno nezadovoljni s stanjem v svojih državah. »Ta zagata je

¹⁹ Schmitter in Treschel (2004) v poročilu Sveta Evrope o prihodnosti demokracije navajata, da se je v obdobju od 90-ih let do leta 2000 članstvo v političnih strankah v povprečju z 9% zmanjšalo na manj kot 5% prebivalstva. Podrobneje v Mair in Biezen (2001).

²⁰ Te se nanašajo na: omejevanje možnosti za politično participacijo državljanov; razširjanje razkoraka med poklicnimi politiki in volivci; prekinitev vezi med ljudmi in strankami glede njihovih storitev kot so izobraževanje volivcev, družbenih dejavnosti in drugih dejavnostih ozaveščanja; zmanjševanje odgovornosti voditeljev do privrženec; zmanjšanje legitimnosti strankarskih voditeljev in političnih odločitev na splošno; zmanjševanje splošne vključenosti in poznavanja političnih procesov in delovanja političnih strank v družbi ter krepitev strankarske centralizacije in povečevanje moči političnih prvakov strank zaradi zmanjšane nadzora s strani članov stranke (glej ACE 1998- 2014).

nesposobnost jasne in natančne kritike; nesposobnost, da bi v kaosu zapletene družbene in politične stvarnosti izpostavili vrsto konkretnih problemov, jih identificirali, analizirali in poskušali ugotoviti njihovo morebitno povezanost.« Pavšalna kritika v svojem divjem obtoževalnem zanosu »Vsi so isti«, ne izpusti nikogar, a tudi nikogar ne izpostavi. Zato Lisjak Gabrijelčič (prav tam) pravi, da je kot tako idealno orodje v rokah tistih, ki bi se radi s posplošenim moraliziranjem izognili navajanju konkretnih odgovornosti.

Druga plat je umik v zasebnost. V javnosti veje apolitična klima. Ljudje se odmikajo od odtujene politike in se posvečajo osebnim težavam, družini in preživetju (Vreg 2000, 205–206). Posamezniki tako svojo energijo vse bolj usmerjajo v zasebnost, saj imajo za svoje osebno življenje še dovolj optimizma, medtem ko so do prihodnosti družbe precej bolj pesimistični. Sodelovanje v družbenem in predvsem političnem življenju nima za večino posameznikov nobenega pomena, saj ne prinaša odgovorov za njihove življenjske probleme, ki so se v družbi tveganja še povečali. Če je bilo za mladino v šestdesetih in sedemdesetih značilno glasno izražanje kritičnosti do družbe in zavzemanje za spremembe, bi lahko za mlade danes rekli, da so bolj pasivni oziroma da se njihova kritičnost do družbenega dogajanja kaže v odklanjanju družbenega oziroma političnega udejstvovanja. Tudi Lavrič in drugi (2010) tako klimo apolitičnosti- upad državljanske oziroma politične participacije in zaupanja v politiko ter državne institucije, označijo za splošen pojav zahodne družbe.

Glede tega lahko potegnemo vzporednice med kulturo narcizma, o kateri piše Christopher Lasch (1979) in današnjo apatično narcisoidno družbo, za katero veljajo Laschove ugotovitve bolj kot kadarkoli prej, ugotavlja, v ponovnem branju avtorja, tri desetletja pozneje, Christine Rosen (2005).

Prvo vprašanje, ki se nam glede tega zastavlja, je, kako to, da ljudstvo tako ravnodušno in malodušno prenaša vse to, kar se dogaja: cinizem politike, presihanje socialne države, zaton družbe blaginje, poglobljanje socialne neenakosti, varčevanje, zastraševanje. Zakaj se ne upre, zakaj ne gre na ulice, zakaj elitam – političnim, socialnim, asocialnim, antisocialnim – ne vzklika dovolj imamo? Rosenova (prav tam) ključni problem vidi v tem, da se ljudje ne zavedajo, da njihovo nezaupanje v politiko, njihova volilna apatija in paraliziranost njihove politične volje niso le statistični podatki, le seštevek individualnih osebnih kriz, ampak znak družbenega nezadovoljstva. Retorično se sprašuje, kako jim dopovedati, da je treba nehati mazohistično bežati pred politiko v taj čí, jogging, meditacijo – in mnoge druge »samopostrežne tečaje«; kako jih torej prepričati, da so njihovi osebni problemi dejansko kolektivni problemi in da niso rešljivi z »osebno rastjo« in sposobnostjo preteči mali maraton,

ampak z soočenjem s političnimi in družbenimi elitami, ki so delale vse, da bi ideji skupnosti in skupnega dobra čim bolj zamrli, da bi emancipacijski potencial kolektivne akcije izgledal čim bolj kot »stvar preteklosti«, da bi se vsi politični konflikti čim bolj trivializirali, da bi ljudje vse polome političnih in družbenih elit doživljali izključno kot svoje »osebne probleme« oziroma neuspehe, ki jih je mogoče reševati le individualno, z raznoraznimi terapijami, s taj čijem, joggingom in »osebno rastjo«, z »narcisističnim ukvarjanjem s seboj«, z umikom v psihologijo, ne pa kolektivno? (prav tam)

Politične elite, ki sicer pridigajo sodelovanje in poenotenje, so v resnici, reinterpretira Rosenova Lasha, delale vse, da bi logiko individualizma prignale do skrajnosti. Bolj ko so strašile ljudi, jim vsiljevale občutek katastrofe, bolj so se ljudje – namesto s tem, kako to preprečiti – ukvarjali s seboj, z narcisističnimi »strategijami preživetja. Ali bolje rečeno: »rastoči obup nad tem, da bi lahko družbo spremenili« (ali pa jo vsaj razumeli) se je prelevil v popolno gojišče »kulta razširjene zavesti, zdravja in osebne rasti« in »duševne samoizpolnitve«, ki so jamčile preživetje. Ljudje ne sanjajo več o tem, da bi težave premagali, temveč si jih želijo samo še preživeti. Brez napetosti in tesnobe. S seboj so se začeli narcisistično ukvarjati, da bi lažje preživeli krizo, ob tem pa spregledali, da je ravno politika tista, ki je opustošila njihovo zasebno, osebno, življenje (Rosen 2005). Kot trdi filozof Sandi Mavrič (2012): »Silijo nas v nenormalno vedenje, v patologijo. Mi pa vse skupaj jemljemo v zakup in se obnašamo povsem normalno.«

In seveda, ko Lasch govori o patološkem narcisu, pravi Rosenova (2005), ga lahko razumemo kot bi govoril o politikih, ki so izgubili občutek za realnost, ki precenjujejo svoje intelektualne sposobnosti, ki imajo manipulativen, izkoriščevalski pristop do soljudi in države, ki so pripravljeni sodelovati z vsakim »režimom«, ki se ne zanimajo za soljudi, ki se samoistovetijo z vzvišenimi moralnimi načeli (v skladu s katerimi je odpor zločin zoper državo), ki spodbujajo ljudi k temu, da izkoriščanje, ki ga trpijo, in gmotno prikrajšanost, ki so ji izpostavljeni, doživljajo kot svojo lastno krivdo, ki slepijo ljudi, da njihovi materialni interesi sovpadajo z nacionalnimi interesi in nenazadnje, da v vsaki manipulaciji, zakulisni igrici, malverzaciji, laži, korupciji ipd. – vidijo le potrditev svoje zmagovalne genialnosti. Ob tem pa so politiki ljudem še začeli kazati, da je to, kar gledajo, le politika. In ljudje so si rekli – če gre samo za politiko, potem je v redu! Če gre samo za politiko, za običajne politične trike, potem nas to ne zadeva! Potem to ni naša stvar!« In ker so dobili občutek, da je politika le politika, sama sebi namen, so dobili občutek, da nimajo več kaj izgubiti in da osebni problemi niso tudi problemi same družbe, družbeni problemi. Politiko so začeli ignorirati, ob tem pa spregledali,

da politika ignorira njih. Odpor do politike jih je odvrnil od upanja, da je politiko mogoče uporabiti kot instrument družbene spremembe, zato so spregledali, da kakovost osebnega življenja ni nezdržljiva s kolektivno akcijo, ampak je z njo usodno povezana, od nje odvisna, tako kot so bili osebni problemi ljudi – njihove osebne krize, njihovi osebni neuspehi – usodno povezani z odločitvami in ukrepi politike (Rosen 2005).

To kaže na proces individualizacije, ki psihosocialno integracijo v družbo s posredujočih institucij v večini prenese na posameznika. Potrošništvo odvrča ljudi od njihovih državljanskih obveznosti in včasih celo preprečuje njihovo sodelovanje v politiki, s tem ko ljudem nalaga nove obveznosti, kot so varčevanje, redno plačevanje računov, vse več in več dela. Liberalna kultura daje prednost privatnemu življenju in zasledovanju ekonomskih ciljev pred javnim življenjem, ki mnoge demotivira za udejstvovanje v politiki. Bolj ko so ti elementi prevladujoči v kulturi neke skupnosti in dobijo status normalnosti in naravnosti ter bolj ko oblikujejo misli in obnašanje posameznikov, manj je možnosti, časa in pripravljenosti, da bi posamezniki motivirano sodelovali pri odločanju o javnih zadevah, sploh v politiki. Potrošništvo, liberalna kultura, radikalni individualizem in drugi elementi, pravi A. Lukšič (2009), krepijo obstoječe razmerje dominacije med vladanimi in vladajočimi oziroma tendenčno neprestano delujejo v smeri krepitve moči nad vladanimi. To pa lahko postane problem v zgodovinsko ustreznem trenutku, ko se razmerja družbenih in političnih moči, na katerih je utemeljena demokratična ureditev, tako spremenijo, da je pod vprašanjem obstoj demokracije same (prav tam, 23).

Angleški filozof Simon Critchley (v Gullestad 2010) podobno meni, da živimo v času vedno bolj razširjenega pasivnega nihilizma²¹. Pri soočanju s kaotičnim in krvavim svetom se umikamo vase in razvijamo prakso samo-popolnosti, kar je povezano s celo vrsto new age-ovskih modernih prepričanj (poduhovljenost, estetski užitki, zadovoljstvo, popolnost, sreča, itd). Taylor (2000) pa kot hibo današnje (politične) kulture izpostavlja fragmentacijo. Razdrobljenost vlog se kaže kot upadanje politične identifikacije, kar onemogoča posameznike, da bi se mobilizirali in organizirali za skupne cilje v politični ali javni sferi.

Obvladuje nas dominacija podob množičnih občil. Česar ni v medijih, to (kot da) se ni zgodilo. Medijske podobe odločilno odlikujejo naše samopodobe, izbiro življenjskih stilov in vrednot. Mediji usmerjajo naše poglede, mišljenje, določajo teme pogovorov. Razsrediščeni

²¹Pasivni nihilizem je znamenje slabosti, utrujenosti in izčrpanosti moči duha, obup in resignacija nad nesmiselnim svetom. Stres (1979) pravi, da ima pasivni nihilizem svoj izvor v nemoči, duhovnem razkroju in nazadovanju. Vrednote in cilje odklanja, ker je izčrpan in ker nima več notranje moči, da bi se zanje zavzemal.

subjekt brez cilja, orientacije, lastnih sanj, strasti, »postaja igralec samega sebe« (Kurz 2000) in kopija medijskih slik.

Rancière (2005) in Chomsky (2005) pravzaprav obravnavata medije in civilno družbo kot del sistema. Tudi ko nasprotujejo vladajočim garnituram in zahtevajo spremembe oziroma kot menijo, »izboljšanje«, to zahtevajo znotraj konsenzualnega sistema demokracije, ne zahtevajo pa spremembe samega sistema, ugotavlja Rancière (2005). Mediji so le sredstvo v rokah prevladujoče strukture politične moči, njihova primarna funkcija pa je legitimacija obstoječega družbenega reda. »Medijsko pokrivanje tem in dogodkov tipično podpira že utrjene institucije, zaradi česar je preboj novih idej znatno otežen« (McCullagh 2002, 65–95).

Korsika (2009, 43) še, tako kot Lash oziroma Rosenova (2005), opozarja na paradoks (samo)odpovedi delovanja. »Namesto tega, da bi sami sebe prepoznali za subjekte lastnih življenj, ki v rokah držijo moč za dejanske spremembe, to moč, če že, z minimalnim aktom volitev nekritično prenašamo na suverena in smo na to še ponosni, saj smo s tem razrešeni odgovornosti aktivnega ukvarjanja s politiko«. Ta odpoved delovanju je hobbesovske narave. Pred politiko tako bežimo, se ji odpovedujemo in zatrujemo, da nas ne zanima in da z njo ne želimo imeti nobenega opravka, a vse to je zaman. V resnici je pobeg nemogoč, saj se z njo v takšni ali drugačni obliki slej ko prej spet srečamo, ugotavlja Korsika (prav tam).

Fatalizem predstavlja eno glavnih usmeritev proti družbenim spremembam v socialnem in političnem mišljenju, (pisanje o endizmih pa je njegova zadnja inačica) je prepričan Gamble (2005, 17). Smrt politike prihaja v številnih oblikah: konec zgodovine, konec nacionalne države, konec oblasti in konec javne sfere. Gamble (prav tam, 21) prikazuje logiko neoliberalnega in neokonservativnega načrta: politiko je treba ljudem priskutiti, da sami ne bodo več želeli sodelovati pri njenem nastajanju. Tak zgodovinski razvoj, ki se zdi precej verjeten za naravni tok kapitalizma, bi naposled pripeljal do političnega sistema, ki bi ga lahko povsem upravičeno imenovali apatokracija (vladavina apatije) ali celo idiotokracija (vladavina idiotizma). Kot meni Finley (1999, 11), je »najbolj znano in gotovo najbolj razvpito »odkritje« raziskovanja sodobnega javnega mnenja brezbržnost in nevednost večine volivcev v zahodnih demokracijah.« Apolitičnost in politična apatija javnosti ter vsesplošna nevednost so danes ena izmed ključnih dejstev (Finley 1999, 31).

Današnji čas se je razglasil za antipolitičnega in nepolitičnega; poln je nuje diskreditirati politiko (Gamble 2005). Antipolitična družba odklanja politiko kot prepojeno s korupcijo, kot ničev, neučinkovit, egoistično elitistično²².

S pojavom široko razširjenega razočaranja nad politiko usiha tudi vera v politiko, upada skrb za politiko in vključenost vanjo. Prostor politike se krči in z njim tudi možnost zamišljanja ali uresničevanja kakšne koli resne alternative današnjemu stanju. Hannah Arendt (1998, 221) v tem duhu opozarja, da gre za neko temeljno odtujitev od sveta, v katerem smo priča odmiranju prostorov javnega in čuta za skupno, torej čuta, v katerem se orientiramo v svetu ljudi. Dejansko je skušnjava, da bi človeške zadeve »stabilizirali« z vpeljavo nepolitičnega reda izredno velika in prisotna čez celotno zgodovino. Velik del politične filozofije od Platona naprej lahko označimo kot zgodovino poskusov in predlogov, kako bi tako teoretično kot praktično odpravili politiko nasploh (Arendt 1998, 234).

Seveda pa je (vse) konkretne vzroke za politično patološke pojave in sedanje stanje demokracije težko določiti. Podlago zanje iščemo v kriznem stanju družbe, globalni prevladi neoliberalne logike in pojavih ter procesih, ki jih spremljajo: individualizaciji, potrošništvu, umiku v zasebnost, postmaterialističnih vrednotah, negativni percepciji politike itd.

TEORETSKA PODLAGA

V relevantni literaturi je postala ugotovitev, da obstoječe uveljavljene demokracije gredo skozi postopno, ampak precej konstantno tranzicijo ali celo transformacijo v »nekaj drugega« od tistega, kar tradicionalno imenujemo »demokracija«, skoraj kliše.

Iz množice teorij lahko torej razberemo več glavnih šol mišljenja o okoliščinah moderne demokracije, ki izražajo resno zaskrbljenost in strah v zvezi s sedanjim stanjem demokracije ter njeno prihodnostjo. Za vsako obdobje raziskovanja je značilna določena teorija (ali več teorij) o demokraciji. V šestdesetih je bila to teorija o množični družbi (Kornhauser 1959). V

²² Drug paradoks te zgodbe pa je civilna družba, ki je v osnovi postala antipolitična, ker je v svojem imaginariju politiko reducirala na oblast strank, namesto da bi jo oblikovala iz logike lastnih bojov in prek obzorja (neo)liberalizma, da bi tvorila politični prostor od spodaj. Vsako njihovo dejanje je v osnovi antipolitična samoukinitvev.

sedemdesetih letih so bile različne oblike teorije o krizi legitimnosti (O'Connor 1973; Offe 1985, Habermas 1979) ter teorije o preobremenjenosti in nevodljivosti (Crozier, Huntington in Watanuki 1982). V poznih sedemdesetih in zgodnjih osemdesetih je tem sledila teorija o novih družbenih gibanjih (Touraine 1983) ter teorija o postmoderni oz. novi politiki (Crook, Pakulski in Waters 1992). Zadnje obdobje pa zaznamuje teorija o postdemokraciji (Crouch 2007; Rancière 2005; 2006), ki smo ji posvetili največ pozornosti.

Teh šest teorij zahodnim demokracijam na različne načine napoveduje temačno in težavno prihodnost, bodisi zaradi skrajnih napetosti, ki se bodo razvile, bodisi zaradi popolnega propada. Nasproti tem teorijam o protislovjih, o krizi in katastrofi, kot sta jih poimenovala Kaase in Newton (1995, 35) so se razvile teorije, katerih glavni miselni tok napoveduje politične spremembe in preobrazbo. Poleg splošnejših teorij o liberalni, pluralistični ter poliarhični demokraciji obstajajo še tri bolj specifične teorije te vrste. V šestdesetih so se tako pojavili zagovorniki teorije o koncu ideologije (Bell 1988; Lipset 1963), v devetdesetih konca zgodovine (Fukuyama 1992) ter zagovorniki teorije o postmaterializmu (Inglehart 1997). Te tri teorije trdijo, da se bodo demokracije spremenile, v nekaterih primerih tudi temeljno; ne bodo pa uničene. Kljub različnim izvorom teorij in njihovih različnih ugotovitev, pa ima vseh devet teorij nekaj pomembnih skupnih točk.

Prvič, pri opisovanju dejstev moderne demokracije vse teorije soglašajo, da je najpomembnejše vedenje množic ter njihova stališča, na čemer tudi temelji naše empirično raziskovanje. Teorije niso vedno specifične, vendar je jasno razvidno, da so nekatere prepričane, da je vedenje množic vzrok za krizo in za spremembe, druge pa se bolj nagibajo k mišljenju, da so stališča in vedenje množic le simptomi. Gre za temeljno raziskovalno dilemo, s katero se bomo spopadali tudi sami pri našem raziskovanju. Vse teorije se strinjajo o tem, da je treba razpravljati o množicah, o javnem mnenju in političnemu vedenju in da to igra osrednjo vlogo pri problemih, s katerimi se soočajo moderne demokracije, ter pri načinih kako se s temi problemi spopadajo.

Drugič, osredotočajo se na vpliv temeljnih in hitrih socialnih in ekonomskih sprememb ter iz tega sklepajo o vladi in politiki. To pomeni, da te teorije predpostavljajo, da so gonilne sile ekonomski, socialni in tehnološki razvoj in da te sile v večji ali manjši meri samodejno in neposredno vplivajo na vlado in politiko. Nekatere teorije (o krizi legitimnosti, o postmodernizmu in postmaterializmu) se osredotočajo na učinke gospodarskih sprememb. Druge (postmodernizem, postmaterializem ter teorija o množicah) se močneje usmerjajo na socialne vzroke, kot so na primer izobrazba, spremembe v dohodku, razredni strukturi ali pa hitre družbene spremembe. Nekatere teorije upoštevajo tako ekonomske kot socialne

spmembe (postdemokracija). Vse teorije predpostavljajo, da so med vzroki najpomembnejše ekonomske in socialne spremembe ter na različne načine skušajo dokazati, da bodo te spremembe neizogibno in neposredno ustvarile težave demokratični politiki, ki se bo zaradi tega v temeljih spremenila, ali pa bo propadla.

V zvezi s tem se teorija o preobremenjenosti razlikuje od drugih, ker ugotavlja izvor problemov demokracije predvsem v političnih in ne toliko v socialnih ali ekonomskih dejavnikih. Vzroki za preobremenjenost in nevodljivost so v naraščajočih stopnjah in v moči političnih zahtev, ki jih ljudje postavljajo vladi. Glede na to, da demokracija predvideva množično participacijo in da predpostavljamo, da nanjo odgovarja, postajajo te zahteve v pluralističnih in hiperpluralnih sistemih vedno večje in vedno močnejše. Na kratko, teorija o preobremenjenosti vidi izvor problema v politiki, ne pa v spremembi gospodarstva ali v socialni spremembi.

Tretja skupna značilnost teorij, vendar ne vseh, je ta, da soglašajo glede kazalcev ali simptomov slabosti demokracije. Teorije ne povedo vedno jasno, kaj je vzrok, kaj učinek in kaj simptom; vendar pa vse vidijo vzrok, učinek ali simptom v istih značilnostih moderne družbe. Šest teorij o krizi in katastrofi tako govori o vedno večjem političnem nezaupanju, političnem razočaranju, nezadovoljstvu z demokracijo, o naraščajoči množični odtujenosti in družbeni anomiji²³, o zmanjševanju politične participacije, upadanju članstva v utrjenih strankah, o naraščanju volilne nestanovitnosti, podpori populistični, ekstremistični in protidemokratični politiki in gibanjem ter celo o povečevanju neposredne politične participacije, vključno z nezakonitimi in nasilnimi dejavnostmi. Našteto pa Kaase in Newton (1995) imenujeta kazalci patologije demokracije.

Šest teorij o krizi in katastrofi je diagnosticiralo nekatere pojave, za katere domnevajo in dokazujejo, da so indikatorji nezadovoljstva z demokracijo oziroma simptomi krize demokracije. Nedvomno so vzroki za pojav politično patoloških pojavov in volilne abstinence različni, večplastni, medsebojno povezani in delujejo na več ravneh; kako so posamezni politično patološki pojavi oziroma politična patologija kot njihov skupni imenovalec povezani

23 Anomija je kompleksen konstrukt, ki se nanaša tako na družbeno stanje, kot tudi na posameznikovo osebnostno potezo. Pojem je razvil E. Durkheim in označuje zlom družbenih norm oz. breznormnost. Še več, gre za patološko družbeno stanje, kjer zaradi konfliktnega značaja družbenega življenja ne more priti do uveljavitve običajnih in moralnih družbenih pravil. Po Durkheimu gre za stanje družbene neurejenosti, ki nastopi v kriznih obdobjih. Družbena anomija se odraža kot odsotnost tradicionalnih omejitev in učinkovitega družbenega nadzora. Splošno priznane norme in vrednote več nimajo tiste moči, ki bi usmerjale in omejevale delovanje posameznikov. Družbene vezi so zrahljane, v skupnosti ni več močnega občutka pripadnosti in povezanosti. Stopnja družbene anomalije se na nivoju posameznikov kaže v številu posameznih patoloških odklonov, na nivoju celotne družbe pa v pogostosti sistemskih odklonov. Korupcija, klientelizem, nepotizem in drugi pojavi družbene patologije vplivajo na to, da se sprejete splošne vrednotne orientacije izkažejo kot neučinkovite in neustrezne. S tem je ogrožen bazičen konsenz, na katerem temelji družbena kohezivnost.

z volilno abstinenco, bomo ugotavljali pri preverjanju naše doktorske domneve. V nadaljevanju bomo torej te politično patološke pojave natančno opredelili, operacionalizirali in analizirali, kateri ima prevladujoči vpliv na volilno abstinenco.

3 RAZISKOVALNI NAČRT IN HIPOTEZA

RAZISKOVALNI CILJI

Raziskovalni cilji korakoma sledijo raziskovalnim fazam kot so zastavljene po posameznih poglavjih disertacije.

Znotraj kontekstualizacije želimo oblikovati jasno sliko o problemu in njegovi kompleksnosti; raziskovalni problem postaviti v kontekst, ga teoretsko razčleniti in kritično ovrednotiti. Želimo razumeti politično patološke pojave v kontekstu krize demokracije, ki se tudi reprezentira skozi njih, oziroma jih želimo dojeti v luči sedanjosti in prihodnosti demokracije.

V konceptualizaciji je poudarek na opisu in analizi politično patoloških pojavov oziroma elementih politične patologije, njihovih medsebojnih relacijah in teoretični opredelitvi vloge in pomena posameznega patološkega pojava in njegovih negativnih implikacijah; v tem okviru želimo zgraditi in utemeljiti relevanten pojmovni aparat, ki bo povzet v konceptualni shemi (prispevek na področju razvoja znanstveno-kategorialnega aparata in teorije).

Pri operacionalizaciji elementov politične patologije je naš cilj postavitev vsebinsko veljavnega metodološkega merskega inštrumenta ter priprava empirične baze sekundarnih podatkov o elementih politične patologije in volilni abstinenci za izbrane države (namenski neverjetnostni vzorec).

V empiričnem delu merjenja je v ospredju analiza spleta elementov politične patologije in volilne abstinence na makro ravni z ustreznimi metodami; in ne nazadnje integracija in (aplikacija) empiričnih spoznanj.

V zaključku predstavimo sintezo rezultatov analize in s tem potrditev ali zavrnitev hipoteze oziroma podamo odgovor na zastavljeno raziskovalno vprašanje.

HIPOTEZA IN RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

Domnevamo, da je naraščanje volilne abstinence premosorazmerno povezano z negativnimi in/ali indiferentnimi, odklonilnimi mnenji državljanov v odnosu do politike, politikov in političnih strank, ki se kažejo v obliki politične apatije, cinizma, nezaupanja in občutku političnega nezadovoljstva, torej pojavov, ki jih ugledni politologi navajajo kot znake krize oziroma težav sodobne demokracije, kot smo jih opisali v zgornjih poglavjih; mi pa jih razumemo kot politično patološke pojave, ki se krepijo in prispevajo k naraščanju volilne abstinence.

Pri »ustvarjanju« empirične podpore domnevi izhajamo iz predpostavke, da gre za prepletene procese, ki sovpadajo, pri čemer pa niti ne izključujemo vzročnosti niti je ne predpostavljamo. Na empirični ravni zato pričakujemo, da bo na makro ravni, v državah z visoko volilno abstinenco, politična patologija bolj izrazito prisotna in v močnejši meri izražena ter obratno. Povedano drugače, pričakujemo, da so države z visoko stopnjo patologije hkrati tudi države z visoko stopnjo volilne abstinence oziroma države z visoko stopnjo abstinence tudi države z visoko stopnjo patologije. Tako empirično ujemanje bomo v nalogi razumeli kot podporo osnovni domnevi.

Ob tem pa si bomo zastavili še dve raziskovalni vprašanji:

V1: Kakšna je povezanost med posameznimi elementi politične patologije in volilno abstinenco?

V2: Kateri kazalnik politične patologije je z abstinenco najbolj povezan?

RAZISKOVALNI PRISTOPI IN METODE

V disertaciji smo se oprli na kvantitativni raziskovalni pristop (pojasnjevalna paradigma) in kvantitativne metode. Zastavljeni raziskovalni model pa sledi deduktivni smeri raziskovanja.

Indikatorje elementov politične patologije bomo merili skozi anketna oziroma javnomnenjska vprašanja spodaj navedenih mednarodnih raziskav.

Glede volilne abstinence velja, da ankete zaznavajo manjši delež volilnih abstinentov kot pa je to dejansko (Clausen v Gray in Caul 2000, 15). Nasplošno velja, da so mnenja dinamična, fleksibilna, fluidna, situacijsko in časovno manipulativna kategorija, ki jih lahko spreminjamo tudi za nazaj. Javnomnenjske raziskave pa glede udeležbe na volitvah praviloma sprašujejo za nazaj. Ni čisto jasno zakaj, a anketiranci za nazaj večinoma ne priznavajo, da niso volili. Kar je razlog, da volilne abstinence ne obravnavamo na individualni ravni in na tej ravni tudi ne preverjamo korelacije med abstinenco in drugimi elementi politične patologije, saj bi to popačilo rezultate. Nedvomno pa nam odgovori na javnomnenjska vprašanja, kljub vsakokratni situacijski določenosti in časovni spremenljivosti, kažejo na jasno razločljive težnje oziroma vzorce mišljenja v določenem času. »Empirično ugotavljanje javnega mnenja v komparativnem primeru je danes celo najzanesljivejše sredstvo kako priti do utemeljenih in primerljivih izjav o demokratični integracijski vrednosti dejanskega ustavnega stanja« (Habermas v Splichal 1996, 371).

Za volilno udeležbo tako uporabljajo le podatke na agregatni ravni. Izjemo te vrste predstavlja tudi populizem, saj podatkov, ki bi merili populističnost stališč ali populistično razpoloženje in populistične preference na individualni ravni sploh ni²⁴. Druga zagata pa je, da o dejanski stopnji populizma in njegovi razširjenosti v posameznih državah ne moremo sklepati samo iz volilnega uspeha populističnih strank, ki bi ga prevedli v indeks, zato bomo volilni uspeh populističnih strank korigirali s subjektivno oceno stopnje populističnosti. Naša strokovna ocena je tako lahko korekcijski faktor odstotka volilnega uspeha populističnih strank, lahko pa le dejavnik v interpretaciji

²⁴ Za poskus v tej smeri glej Rooduijn (2014), ki je na podlagi podatkov nizozemske volilne študije, s pomočjo faktorske analize in metode modeliranja strukturnih enačb, na individualni ravni dokazal obstoj radikalno desnih populističnih stališč (nativizma, avtoritarizma in populizma) kot tistih, ki so odločilna, da posameznik na volitvah glasuje za prav takšno stranko.

Pomembno pa je še poudariti, da bomo volilno abstinenco kot spremenljivko obravnavali ločeno od ostalih elementov politične patologije, saj ima volilna abstinenca posebno vlogo v opisu problema, kjer nas zanima, kako se volilna abstinenca ujema z ostalimi elementi politične patologije in kako jo ti ostali elementi pojasnjujejo in jo zato obravnavamo posebej.

Naš kontekstualni okvir skuša orisati pojave politične patologije kot problem demokracije na mikro in makro ravni. K temu so že prej pristopile tudi različne teorije, ki jih predstavimo kot naša teoretična izhodišča, in sicer vsaka iz svoje perspektive. Naš kontekstualno-analitični okvir tako ne temelji na posameznih teorijah, ki bi jih kritično soočili in izbrali eno, ampak nasprotno, na njihovih skupnih točkah. Te skupne točke pa so, kot smo izpostavili, identificirani pojavi politične patologije, ki jih te teorije obravnavajo kot potencialno problematične za demokracijo. Pri tem nas ne zanima pojasnevalna moč vsake posamezne teorije, saj vsaka zase identificira druge pojave, na drugi ravni, v drugem obdobju in podobno. Osredotočimo se na presek vseh devet teorij, ki nam omogoča pokazati, da so ti pojavi povezani in soodvisni (makro in mikro raven se dopolnjujeta) in da jih moramo tako tudi proučevati. Šele naš prispevek te pojave v nadaljevanju (naslednjem poglavju) teoretizira kot skupaj politično patološke in izpostavlja oziroma predpostavlja povezavo med njimi.

Te povezave demonstriramo s konceptualno shemo, ki prikazuje shematični (relacijski) prikaz osnovnih konceptov, ki sestavljajo politično patologijo.

Pri opredelitvi konceptov sledimo deduktivni poti in razvijamo koncept od splošnega razumevanja pojma k specifičnemu oziroma političnemu pomenu pojma.

Na ravni podatkov uporabljamo sekundarne podatke petih relevantnih krovnih mednarodnih raziskav. Naša analiza tako vključuje:

- Mednarodni program družboslovne anketne raziskave (International Social Survey Programme – ISSP). Iz tega nabora smo izbrali: ISSP 1996: Role of Government III- Vloga države III; ISSP 2006: Role of Government IV- Vloga države IV; ISSP 2004: Citizenship 2004- Razumevanje vloge državljana;
- Evropsko raziskavo vrednot (European Values Study - EVS), iz katere nabora smo izbrali: EVS 1999/2000- 3rd Wave in EVS 2008- 4th Wave;
- Evropsko družboslovno raziskavo (European Social Survey – ESS), ki vključuje ESS 2002- Round 1, ESS 2004- Round 2, ESS 2006- Round 3, ESS 2008- Round 4, ESS 2010- Round 5;

- Mednarodno raziskavo volilnih sistemov (Comparative Study of Electoral Systems - CSES), v okviru katere smo uporabili CSES Module 2 (2001-2006);
- In raziskave Eurobarometer. Iz nabora teh smo izbrali: Special Eurobarometer 374, Flash Eurobarometer Februar 2013, Applicant Countries Eurobarometer 2001, Oktober 2001; Eurobarometer 64.3 (November 2005); Eurobarometer 56.2 (Oktober - November 2001); Standard Eurobarometer 76 (Oktober - November 2011).

Izbrane raziskave v kombinaciji predstavljajo celoviti sklop dostopnih, mednarodno primerljivih in zanesljivih raziskav, ki se sistematično in v najboljši možni meri približajo našim proučevanim pojmom in hkrati vključujejo vse države, s katerimi se ukvarjamo.

Za prikaz trenda volilne udeležbe, tabelarni prikaz absolutnega povečanja volilne abstinence in relativnega zmanjšanja volilne udeležbe ter volilni uspeh populističnih strank v izbranih državah, pa bomo uporabili baze podatkov European Election Database in International IDEA, Institute for Democracy and Electoral Assistance.

Evropska baza podatkov o volitvah Norveškega centra za družboslovne podatkovne storitve (NSD) je namreč obsežen arhiv, ki vključuje celovite komparativne podatke po metodologiji NUTS 1, 2, 3 o parlamentarnih, predsedniških in evropskih volitvah, evro-referendumih ter podatke o političnih strankah in volilnih sistemih v petintridesetih državah Evrope od leta 1990 dalje. Manjkajoče podatke glede iz te baze pa dopolnjujejo s podatki International IDEA- Mednarodnega inštituta za demokracijo in pomoč pri volitvah. International IDEA je švedska medvladna organizacija, ki nudi primerjalno znanje s področja svojih ključnih ekspertiz: volilnih postopkov, vzpostavljanja ustavne demokracije, politične udeležbe in zastopanosti, demokracije in razvoja, kakor tudi demokracije v povezavi s spolom, raznolikostjo, konflikti in varnostjo.

Operacionalna raven zajema proces indeksacije posameznih elementov politične patologije. Ta sledi konceptualni opredelitvi elementov. V prvem koraku indeksacije bomo z združevanjem spremenljivk oziroma vrednosti indikatorjev posameznih elementov politične patologije le-te prevedli v njihove indekse, ki jih bomo potem v drugem koraku združili v skupni indeks politične patologije za posamezno državo. To bomo storili za dve časovni obdobji. Prvo obdobje predstavlja obdobje med 1990 in 2002, drugo pa med 2003 in 2011. Skupni indeks politične patologije je potem osnova za naš regresijski model.

Tu je potrebno poudariti, da ker se nekateri indikatorji konceptov (recimo politična neučinkovitost) pojavljajo z več pojmi (tako s cinizmom kot z apatijo), je potem, da se izognemo podvajanju, manj operacionaliziranih indeksov elementov politične patologije kot je v izhodišču konceptov elementov politične patologije.

Kot statistična metoda bo kot krovna uporabljena regresijska analiza, pred njo pa ustrezne uni in bivariatne metode, vključno z grafičnimi prikazi. Z regresijsko analizo želimo proučiti odnos med volilno abstinenco kot odvisno spremenljivko in elementi politične patologije kot neodvisnih (pojasnjevalnih) spremenljivk. Ta odnos bomo proučili z uporabo regresijskega modela, ki je usmerjen tako, da se vrednost pojasnjevalnih spremenljivk uporabi za pojasnjevanje in napovedovanje vrednosti odvisne spremenljivke. S pregledom grafične predstavitev odnosa med dvema spremenljivkama v razsevnem grafikonu bomo ugotavljali, ali se med spremenljivkama nakazuje linearna povezanost. Ob vsebinski definiciji spremenljivk kot odvisne (Y) in neodvisne (X) bomo izračunali regresijsko premico. S premico bomo pojasnili odvisnost odvisne spremenljivke. S pomočjo premice bomo tudi napovedali vrednost odvisne spremenljivke Y s pomočjo vrednosti neodvisne spremenljivke X. Kakovost pojasnjevanja odvisnosti bomo ocenili z determinacijskim koeficientom. Uporabili bomo bivariatno (ko imamo eno odvisno in eno neodvisno spremenljivko) in multiplo regresijo (ko imamo več neodvisnih in eno odvisno spremenljivko).

Regresijska analiza nam bo omogočila poglobljeno vrednotenje rezultatov empirije in raziskovanje posameznih dimenzij vplivov kot tudi t.i. vrtanje v globino.

Primerjalna analiza bo v tem okviru predstavljala jedro proučevanja, katerega glavni cilj bo iskanje in preverjanje, kako sovpadata naraščanje volilne abstinenca in prisotnost politične patologije, kar bo služilo kot osnova za pojasnjevalno analizo.

Primerjava se bo nanašala tako na primerjavo držav kot tudi primerjavo v času.

Statistične podatke bomo obdelali preko online analize programa Nesstar v okviru ESS Data ali z uporabo programa SPSS, grafično pa jih upodobili v programu Excel. Odgovori »ne vem« in »brez odgovora« so kodirani kot manjkajoče vrednosti.

4 KONCEPTUALIZACIJA

4.1 »POLITIČNO«

Pojem politike

Ker govorimo o politični patologiji, političnem cinizmu, politični apatiji itd., je nujno razumeti tudi sam koncept politike/»političnega«, odnos do politike/političnega in tudi interes za politiko/politično.

Lahko rečemo, da za pomen politike in političnega ni ene same, nesporne definicije. Pojem politike je skozi čas zavzemal različne pomene. Spreminjal se je skozi obdobja in spreminjala se je politična praksa. Obstajajo različne definicije politike, nekatere se bolj opirajo na pomen države, druge na oblast in odnose moči; večini pa je skupno, da za njeno osnovo pojmujejo manjšo ali večjo skupino ljudi (politična skupnost), katere namen je doseganje in delovanje za skupne cilje. Politika (gr. »*ta politika*«- opravila, ki so v zvezi s polisom) se tako primarno nanaša na urejanje skupnih zadev. Predstavlja tisto razsežnost, po katerem je politika javna dejavnost, ki bolj od vseh drugih zadeva javno dobro.

V slovenskem jeziku poznamo pojem politika, ki lahko pomeni politiko kot vladanje, kot boj za oblast in kot upravljanje določenih podsistemov in reševanje določenih družbenih problemov, ki niso vsi enako prepleteni s politiko kot bojem za oblast (Fink Hafner 2002, 12). V angleškem jeziku pa te tri različne pomene pojma politike poimenujemo z besedami: policy, polity in politics. »Polity« (kot institucionalna razsežnost politike) se nanaša na politično strukturo²⁵, »politics« (kot procesna razsežnost politike) na politične procese²⁶ in »policy« (kot normativna razsežnost politike) na politično vsebino²⁷.

²⁵ Zajema delovanje različnih državnih in nedržavnih institucij ter posameznikov, ki vplivajo na delovanje države, pri čemer je njihovo delovanje ustavno in zakonsko urejeno (npr. politične stranke, družbena gibanja, javna občila, parlament in vlada).

²⁶ Kaže se v oblikovanju politične volje skozi uveljavljanje družbene moči in oblasti, pri čemer se moč in oblast gradita in izgrajujeta skozi konflikt in konsenz.

²⁷ Pomeni ustvarjanje normativnih predstav oziroma idealov v smislu opredeljevanja temeljnih družbenih vrednot in ciljev ter usmerjenost v njihovo praktično uresničevanje.

Pojem politika navadno uporabljamo v vsakdanjem pomenu, ko govorimo o katerem koli vidiku vladnih dejavnosti in političnega življenja nasploh, kakor tudi o veščini in umetnosti vladanja, zato je ta pojem postal deklica za vse. Uporabljamo pa ga tudi bolj natančno, odvisno od opredelitve, kaj je narava političnega in kako se razlikuje od drugih načinov gledanja na svet. Ena značilnih potez političnega mišljenja, meni Gamble (2005), je v tem, da so njegove kode binarne- vključuje temeljna nasprotja med javnim in zasebnim, med prijatelji in sovražniki, med vključenimi in izključenimi.

Tudi Maurice Duverger (1997, 77–78) o politiki razmišlja kot o sistemu vrednot, ki vedno vsebuje dvojnost. Bistvo politike je tako njena ambivalentnost. Država je vedno sredstvo nadvlade določenega razreda ali skupine nad drugim, vendar hkrati tudi sredstvo za ohranjanje določenega družbenega reda. To razmerje se spreminja glede na čas, prostor in okoliščine, vendar obe »sredstvi« vedno nastopata hkrati. Vsebuje namreč dve sodbi, za katere se ljudje odločajo odkar razmišljajo o politiki in se razlikujeta glede na percepcijo politike: Ta je dojeta bodisi kot »boj za oblast«²⁸, pri čemer posamezniki ali skupine, ki so na oblasti, imajo ta privilegij, da jim le-ta zagotavlja nadvlado nad družbo in nudi vse koristi (glej Chomsky 2005, 2005a). Medtem ko druga percepcija politiko dojema kot »prizadevanje za red in pravičnost«, pri čemer oblast zagotavlja zadovoljevanje splošnih interesov in skrbi za splošno dobro.

Duverger (1997) pripadnost prvemu ali drugemu razumevanju politike povezuje s statusom posameznika v družbi. Za tisti, ki so tlačeni, revni in nezadovoljni, je politika boj. Za tiste, ki jim gre dobro, so bogati in zadovoljni, zanje pa je politika ohranjanje obstoječega stanja. Le-ta pogosto uspe razvrednotiti prizadevanja prvih tako, da razglašajo politiko kot »umazano« in nepošteno, kar jim prinaša veliko prednost, saj depolitizacija le pripomore k ohranjanju statusa quo (glej Gamble 2006 in Crouch 2007). Vendar pa oba pogleda k razlagi percepcije politike le-to predstavljata na skrajni, črno-bel način.

Vseeno med ljudmi pretežno prevlada negativna konotacija politike. V postmoderini dobi pa se vtis o »pokvarjenosti politike« še dodatno krepi z »mediazacijo politike«²⁹. Politika je zreducirana na vlogo ene izmed vej industrije medijske zabave (McCullagh 2002, 63).

²⁸ Politika kot boj za oblast je imanentna strankarski politiki, saj so stranke po definiciji edine organizacije, ki tekmujejo v volilni areni. (Fink Hafner 2002, 13).

²⁹ S pojavom in eksplozijo številnih medijskih svetovalcev, kreatorjev imidža, ki so spremenili stil in tehnike političnega komuniciranja, z večanjem proračuna namenjenega političnemu oglaševanju, je prišlo do transformacije politike. To transformacijo označujemo z »modernizacijo«, »amerikanizacijo« ali »medializacijo« (Swanson in Mancini 1996) in je značilna za »zapakirano politiko« oziroma dizajnersko politiko (Scammell

V svoji vsakodnevni podobi pa politika že od nekdaj ne uživa posebnega ugleda med ljudmi, kajti praktično je povezana z marsičem, kar ni ravno v skladu z moralnimi standardi. Ob besedi politika večine ljudi ne preplavijo misli o idealih ali vrednotah dobrega, poštenega in pravičnega, pač pa se (naj)prej spomnijo na oblast, moč in denar. Mnogi se na politiko odzivajo celo z žaljivimi besedami, npr. s tistim starim rekom, da je politika k..., s čimer želijo predvsem reči, da je politika v pretežni meri nenačelna, celo lažniva ali drugače nemoralna. A dejstvo je, da je politika moralna ali nemoralna toliko, kolikor so (ne)moralni njeni konkretni nosilci, tj. politiki.

Hkrati je danes pomembnost politike velika. Ne moremo se omejiti le na eno področje, en določen segment, saj je politizacija zajela skoraj vsa področja družbenega življenja in posega v življenja ljudi skozi davčno politiko, šolsko politiko, okoljevarstveno politiko, stanovanjsko politiko, zdravstveno politiko itd.

Politični interes - zanimanje za politiko

Politični interes opredeljuje zanimanje za politiko. Zainteresiranost/interes pa je primarni pogoj za politično aktivnost.

Van Deth (1990, 278) razume politični interes kot »stopnjo, do katere politika vzbuja radovednost državljanov« oziroma kot povzema Lane-a »je merilo za stopnjo motiviranosti za politično sodelovanje« (van Deth 1990, 277). Ta motiviranost pa je sestavljena iz dveh dimenzij: željo izvedeti več o politiki ter sodelovati v politiki, pri čemer ni pomembno, ali je razlog za to motivacijo čisti užitek, občutek dolžnosti, instrumentalni razlogi, ali nekaj povsem drugega (glej Bennett 1997).

Interes za politiko tako v osnovi razumemo kot splet individualnih motivov za politično aktivnost in sodelovanje v političnem življenju. Interes za politiko je torej pomemben indikator splošne (a)političnosti respondentov in primarni pogoj za politično participacijo.

Interes označuje usmerjenost subjekta, da z delovanjem doseže neko korist. Interes je pojem, ki se stopnjuje. Njegova stopnja pa se zvišuje glede na izpolnjena pričakovanja (van Deth

1995). Rezultat se kaže v pojavu »elektronske družbe« (Abramson in Raboy 1999) oziroma v »novi politični kulturi« (McCullagh 2002)

1990). Avtentično zanimanje za politiko temelji na izoblikovani politični usmeritvi posameznika. Je del relativno koherentnega sistema vrednot in vrednostnih usmeritev (Ule 1988, 81).

Politični interes vpliva na način, kako ljudje razmišljajo o politiki (Klingeman v Kaase in Newton 1995, 67). Psihološka vključenost v javne zadeve, nakazana s političnim interesom, je zelo pomemben pokazatelj državlanskega udejstvovanja (Bennett 2000, 13).

Politični interes napoveduje tudi množico dispozicij in vedenj, kot so znanje o javnih zadevah, politično udeležbo in tudi izpostavljenost političnim medijem. V zrelih demokracijah namreč politični interes močno vpliva na volilno ravnanje, ugotavlja Karen Fogg (2004).

Odnos do politike

Predpogoj za vzpostavitev kakršnega koli odnosa je določena stopnja zanimanja. Na tej osnovi se odnos šele začne oblikovati in z njim pričakovanja ter zahteve. Odnos se nadalje razvija le, če so vsaj do neke mere ta pričakovanja uresničena. V kolikor niso, začne interes bledeti. Toš (1999, 914) tako formulira oblikovanje odnosa do politike skozi presečišče: interes, pričakovanja, uresničitve. Če ta pričakovanja ostanejo neuresničena oziroma so neuresničljiva pa prihaja do nezadovoljstva in političnega cinizma.

Odnos do politike lahko ocenjujemo skozi opredeljevanje do strank; udeležbo na volitvah, zadovoljstvo z demokracijo; osebnega zanimanja za politiko; razumevanja lastnih možnosti udeležbe v odločanju; zaupanja v politične institucije in ocenjevanja nosilcev politične oblasti. Iz tega pa lahko sklepamo, ali se srečujemo s pojavom »nezadovoljstva s politiko« (glej Berman 1997; Toš 1999,).

Glede odnosa do politike je razširjen vtis, da se politika številnim zdi »izguba časa«, o njej se ne pogovarjajo in nimajo mnenja o konkretnih političnih zadevah. So odtujeni od političnega procesa. Brezovšek (2007, 13) ugotavlja, da sta ta pasivnost in odtujenost seveda lahko rezultat pomanjkanja »interesne motivacije«, vendar tudi ne prepoznavanja možnosti zadovoljitve svojih potreb s pomočjo volitev ali pomanjkanja »socialnega pritiska« za

sodelovanje v volilnih aktivnostih oziroma kot razlaga Vreg: »Pomanjkanje interesa za aktivnejšo udeležbo je prilagajanje situaciji, ko so ljudje razmeroma nemočni, da bi spreminjali zadeve« (Vreg 2000, 183).

Schmitter in Trechsel (2004) ločujeta dve skupini ljudi glede na njihov odnos do politike in kako dojemajo politiko. Eni politiko vidijo kot izključno politikantsko³⁰ in skozi to prizmo razumejo princip po katerem delujejo stranke, politiki in po katerem se odvija volilni boj, rivalstvo in boj za oblast. Drugi izhajajo iz nepolitikantskega ali manj politikantskega vidika, ki je povezan s projekti, programi, problemi, idejami, načeli, prepričanja in prizadevanja za reševanje problemov.

Lahko rečemo, da postaja nenaklonjenost in sovražnost do političnega ter gledanje na politiko kot sfero »umazanega«, kot prostor goljufij in okoriščanja na splošno kot takega, trend, ki v naši družbi postaja že skoraj pravilo. Razlogi za to so večplastni. V nekdanjih socialističnih/komunističnih državah jih deloma lahko najdemo v »okuženosti« pojma politike, ki je iz svinčenih časov komunizma ohranil prizvok indoktrinacije in pranja možganov, kar je tematiziral Sztompka s svojim konceptom »civilizacijske (ne)kompetence« (Sztompka 1993, 1999). Drugi razlog je vesplošno prisoten cinizem, ki se kaže v mnenju večine, da so vsi politiki enaki, da nobenemu ne gre zaupati in da gre pri odločitvi na volitvah le za vprašanje kdo bo manj nakradel.

Pomemben dejavnik pri oblikovanju odnosa do politike igra torej politična kultura (politična socializacija). To lahko opredelimo kot skupek tistih drž, prepričanj in usmeritev v razmerju do politike, ki so značilni za politični sistem v danem obdobju (Almond in Powell v Della Porta 2003) oziroma kot skupek simboličnih struktur, razporejenih v določeni družbeni skupnosti, ki temeljijo na vrednotah, idejah, verovanjih, ideologiji, interesih, kriterijih, presojah in stališčih (Južnič 1989, 204).

Politična kultura pomembno vpliva na delovanje političnega sistema. Prispeva k določanju vedenja posameznikov v politiki, vsebine vprašanj, odzivov vladajočih, podpore ureditvi ali zavračanju ureditve ter k spoštovanju zakonov. Tudi volilna abstinenca je v določeni meri odraz politične kulture.

³⁰ Politikantstvo je skupen izraz za vrsto moralnih deformacij: oportunizem, spletkarjenje, zahrbtnost, prilizovanje itd. Je rezultat moralne erozije, celo regresije. Politikant je po definiciji tako ali drugače deformiran, nenačelen, stremuški karieristični politik – poklicni ali volonterski, tisti pri koritu ali tisti v opoziciji. Mnogi se zato distancirajo od politike, kar ima pogubne posledice: tako omogočijo, da se v ospredje lahko prebijejo vseh vrst nesposobni in moralno sporni ljudje.

Kultura pa je vedenje, ki je naučeno, se prenaša iz roda v rod, se pa s časom tudi spreminja. Ni le družbena zavest, ampak tudi način njenega izražanja, politični slog, lahko tudi politični ritual. Predstavlja oznako za celo vrsto opravil, ki uravnavajo javno dejavnost. Vendar pa se politična kultura ne tiče samo politične sfere. Oblikuje se prav tako v primerih odklanjanja politike. Torej zajema tudi vse tisto, kar skuša politiko diskreditirati ali jo izbrisati. Južnič (1989) politično kulturo deli na tri tipe: participativno, apatično in indiferentno. Participativna je tista, v kateri imajo ljudje možnost sodelovanja v politiki, se je zavedajo in so prepričani o svoji politični kompetentnosti. V apatični kulturi ljudje čutijo odtujenost od politike, ne pričakujejo, da bo politični sistem opazil njihovo politično kompetentnost; v apatični politični kulturi se razvije politični cinizem, za katerega je značilna visoka stopnja nezaupljivosti do politike in do političnega, poleg tega pa vzvišeno podcenjevanje politične dejavnosti. Indiferentna politična kultura se deli na dva podtipa: na »ravnodušneže« oziroma indiferentne ljudi »starega kova« in tiste »novega stila«, kakor jih poimenuje Južnič (1989, 221–224). Prvi so pod vplivom tradicionalnega odnosa do politike, ki zajema izkušnje več generacij, ki so si izoblikovale mnenje, da navadnega malega človeka v politiki nič ne vprašajo. Ti posamezniki so brez osnov za vstop v politiko, saj so politično nepismeni in brez organizacijskih izkušenj. Drugi tip »ravnodušnežev novega stila« si je v procesu politične socializacije pridobil temeljno znanje za razumevanje politike, je organizacijsko bolj usposobljen in se tudi zaveda koristi, ki jih lahko ima sodelovanje v politiki. Gre za ljudi, ki so na prehodu iz tradicionalne miselnosti v moderno.

Pomemben vidik, ki sodoloča odnos državljanov do politike, se izraža v politični razdalji. Politična razdalja je praznina, ki jo ima volivec v zvezi z vrsto bistvenih vsebin (družbena blaginja, okolje in kultura, pravnost in red) ter politiko vlade. Raziskave kažejo, da obstaja zveza med političnim zadovoljstvom s političnim sistemom in politično razdaljo. Politična razdalja je merilo zadovoljstva z vladno politiko (Vreg 2001, 19). Čim večje so razlike med vladno politiko in interesi drugih skupin ter možnostjo drugih skupin do dostopa do pooblastil, tem večja je politična distanca in tem bolj se razrašča politični cinizem (Toš 1999, 360; Rus in Toš 2005, 279). Odtujenost in politični cinizem prevladujeta v tistih skupinah, ki ne vidijo realne možnosti za svojo udeležbo pri oblasti. Ob ostri notranji polarizaciji, ko so zmagovalci vselej isti, lahko politična apatija zajame širok družbeni segment. Odbojnost do politike narašča, konflikti se zaostrujejo, možnost za demokratično urejanje odnosov se zmanjšuje. Intenzivnost politične polarizacije, raven segmentacije strankarskega polja ter oblike in načini politične institucionalizacije prispevajo k oblikovanju odnosa državljanov do

politike nasploh oziroma do politikov. To pa se kaže tudi v izražanju političnega nezadovoljstva in apatiji. Vse to pa je, kot rečeno, še posebej izrazito v državah v prehodu.

4.1 POLITIČNA PATOLOGIJA

Pojem patologije

Patologija³¹ je izvorno veda o bolezni in proučuje morfološke in funkcijske spremembe, ki jih v celicah, tkivih in organih povzroči bolezenski proces in kot tak medicinski izraz. Patologija se torej ukvarja s proučevanjem bolezni človeškega organizma in njihovim vplivom na omenjene spremembe. Patologirati se nanaša na postopek definiranja bolezenskega stanja. Hkrati pa pojma patologija, patološko, predstavljata odklon od normalnega, pravilnega stanja (glej SSKJ, 1970-2008). S pojavi patologije na ravni družbe, to je družbeno patologijo oziroma socialnopatološkimi pojavi, pa se ukvarja širok spekter področij- (socialna) medicina, sociologija, (socialna) psihologija (kot so patološki vidiki emocij- anksioznost in depresija), kriminologija, kazensko pravo itd. Socialna patologija se ukvarja z družbeni problemi, ki izhajajo iz motenj v družbeni strukturi. Obravnava jih kot bolno stanje družbenega organizma. V tem okviru govorimo o družbeni deviantnosti, vzorcih deviantnega, o družbeno nevarnem ali škodljivem vedenju (npr. kriminal, prostitucija, pedofilija, alkoholizem, uživanje mamil). Konflikt se veže na norme, pravila (zakone), ki se jih krši. Socialno patološki pojavi se smatrajo za družbeno negativne pojave, ki ogrožajo družbeno vedenje oziroma strukturo družbe in so moteči za širše družbeno okolje³².

³¹ Beseda patologija je iz grščine »pathos« (čutenje, trpljenje) in »-logia« (nauk, veda).

³² Več o tem glej v International Encyclopedia of the Social Sciences (2012).

Politična patologija

Če izpeljemo analogijo na področje političnega se potemtakem politična patologija³³ nanaša na »bolezen« politike in političnega sistema oziroma ožje demokracije. Elementi (lahko govorimo tudi o sestavnih delih) politične patologije pa so »bolezenski znaki (simptomi³⁴, kazalci) demokracije«, lahko bi rekli, tisto kar kvari oziroma izkrivlja demokracijo. Klinična slika politične patologije ima širok razpon: od populizma, korupcije, političnih afer, neodgovornosti, izkoriščanja, nedostopnosti, nekompetence, netransparentnosti, neinkluzivnosti, neodzivnosti političnega sistema ter vladajoče garniture in izvoljenih političnih predstavnikov na makro ravni do izgubljenega političnega zaupanja, prevlade političnega cinizma in politične apatije ter občutka politične nemoči na mikro ravni³⁵. Tako politično patološke pojave smatramo za družbenopolitično negativne pojave, ki ogrožajo politično stabilnost, legitimnost in samo demokratičnost političnega sistema. To stanje pa v veliki meri pripisujemo logiki neoliberalnega in neokonservativnega načrta zavestne depolitizacije, da je treba politiko ljudem priskutiti, da sami ne bodo več želeli sodelovati pri njenem nastajanju, ne pa kot stanje, ki je nastopilo samo od sebe (glej Pikalo v Gamble 2006; Chomsky 2005). V tem smislu je politična patologija produkt zavestne depolitizacije in kot taka nujno antipolitična.

Pojem politične patologije lahko razumemo iz dveh zornih kotov oziroma skozi dva pristopa. Prva razlaga temelji na pristopu od zgoraj navzdol (ang. »top-down approach«) in pojasnjuje makroraven politično-družbenega sistema. Ta kot politično patološke pojave šteje politično korupcijo (glej Wilson 1991), populizem (glej Akkerman 2003; Mudde 2004) in volilno abstinenco (glej Hay 2007; Stoker 2006). Korupcija in populizem se izražata skozi delovanje in nastopanje političnih predstavnikov, sprejemanje in izvajanje javnih politik, medtem ko je volilna abstinenca povraten produkt volivcev. Stoker (2006, 86-148) k temu še dodatno prišteva izrazito profesionalizacijo političnega delovanja ter tako govori o patologiji političnega delovanja. Še več, meni da je delovanje politike postalo patološko (prav tam).

³³ Prvi je pojem politična patologija, kot ga razumemo mi, uporabil nemško ameriški politični teoretik Carl J. Friedrich v članku iz leta 1966 z isto imenskim naslovom, s katerim je označeval politično korupcijo, politično nasilje, vohunjenje, zaroto, izdajo in druge protidržavne elemente.

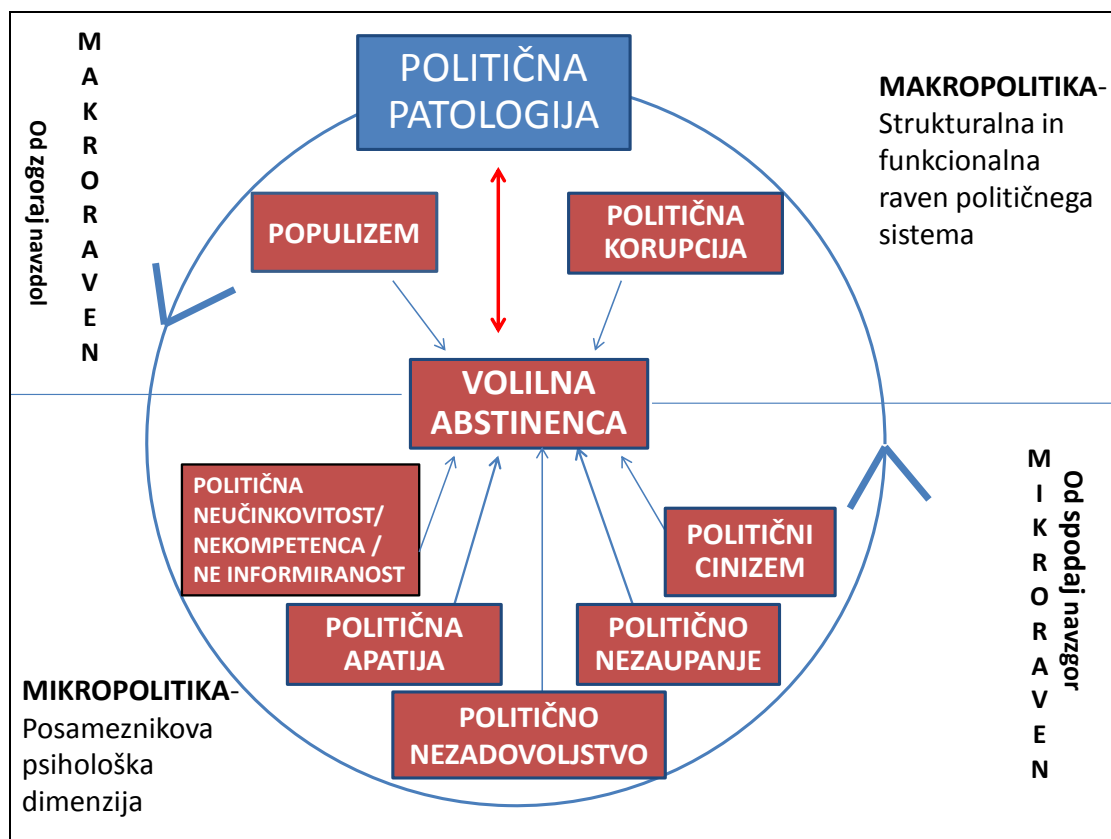
³⁴ Kako razlikovati simptome od dejavnikov. Simptom je znak bolezni, dejavnik pa je nekaj kar vpliva na bolezen oziroma povzroča bolezen. Vendar pa ni vedno jasno razvidno, kdaj je kaj simptom oziroma dejavnik česa.

³⁵ Tako kot v medicini, tudi tu velja, da je klinična slika le redko popolna.

Pristop od spodaj navzgor (ang. »bottom-up approach«), ki sta ga predstavila Kaase in Newton (1995) in postavlja v ospredje mikroraven, pa definira politično patologijo kot negativna psihološka in moralnopolitična stanja (cinizem, nezaupanje, apatija, alienacija, nezadovoljstvo, razočaranje), ki se generirajo na mikroravni (to je na ravni posameznikov) in se potem manifestirajo na makroravni. Kaase in Newton (prav tam) jih imenujeta kazalci patologije demokracije, Hay (2007, 1) pa jih opisuje kot zaskrbljujoče simptome globoko zakoreninjenega stanja. Ugotavlja, da »se za vsako posamezno patologijo lahko zdi, da kaže na vsesplošno razširjeni - dejansko skoraj univerzalni - prezir do politike in političnega« (prav tam).

Vendar kot kaže Slika 1 sta mikro in makroraven medsebojno povezani in prepleteni. Jasnost mej med pojavi je zabrisana. Posamezni elementi ne delujejo vsak zase, ampak soodvisno, zato je smiselno in nujno pojave politične patologije proučevati vzajemno, tako od spodaj navzgor kot od zgoraj navzdol (Kropivnik in Vrhovac 2012). Sklepamo, da je volilna abstinenca hkrati tako individualen pojav, ko posameznik ne voli, kot agregaten pojav, kot višina deleža nevolivcev na volitvah. Na makroravni se volilna abstinenca dotika vprašanja legitimnosti (»*legitimacy*«), oblasti (»*authority*«), upravljanja (»*governance*«) in obvladljivosti (»*governability*«) sistema, na mikroravni pa vprašanja reprezentativnosti, politične enakosti in kakovosti demokracije (Lijphart 1997; McManus-Czubińska in drugi 2004; Czesnik 2006).

Slika 1: Mikro in makroraven politične patologije in političnega sistema

Koncept politične patologije

Politično patologijo bomo tako sicer definirali na dveh ravneh, ki sta med seboj povezani.

Na mikroravni politično patologijo definiramo kot negativna psihološka in moralnopolitična stanja in kot negativne sentimente političnih subjektov (državljanov) v odnosu do politične sfere. Ta negativna psihološka in moralnopolitična stanja in sentimente se kažejo kot politični cinizem, politična apatija, politično nezaupanje, volilna abstinenca itd. in jih bomo označili kot elemente politične patologije³⁶.

³⁶ Pri identificiranju in analiziranju elementov politične patologije ugotavljamo, da posamezne elemente ne moremo učinkovito funkcionalno med sabo ločiti, predvsem zato, ker gre za med sabo prekrivajoče se pojme, ki večkrat opisujejo eno in isto stvar, a se hkrati pojavljajo z različnimi termini. Vendar pa izhajamo iz domneve, da so pojavi, ki jih označujemo kot elementi politične patologije, podrejeni samemu konceptu patologije.

Na makroravni pa govorimo o patološkem političnem delovanju političnih predstavnikov, ki zajema oziroma se navzven manifestira kot populizem, politična korupcija in druga etično in moralno (pravno) sporna ravnanja političnih predstavnikov.

V nadaljevanju poglavja bomo opredelili vse naštetе politično patološke pojave (glej Slika 2), tiste ki se pojavljajo na makro ravni (populizem, politična korupcija) in tiste, ki se pojavljajo na mikroravni: politični cinizem, politična učinkovitost, politična apatija, politično nezadovoljstvo in volilno abstinenco, ki je pojav na obeh ravneh.

4.3 POPULIZEM

Razumevanje populizma

Populizem (lat. *populus*- narod, ideologija, gibanje in politika, ki se sklicuje na narod) je v sociološkem in politološkem smislu povezan z družbeno dinamiko. Je reakcija na družbeno krizo, družbene razkole in prelome s tradicijo. Populistična gibanja se tako lahko pojavijo kot odpor proti evropski integraciji oziroma globalizaciji, kot zavračanje globalne kulturne hegemonije mešanja kultur in ras, ali v obliki ksenofobnega populizma kot zavračanje priseljevanja tujcev, ali kot nasprotovanje novi nemorali in upadanju patriotizma (Milardović 2004; Betz 1994; Lipset v Milardović 2004, 13).

Pridevnik »populističen« se nanaša na »gibanje zavračanja od spodaj«, ki se sklicuje na »narod«, na tradicionalne vrednote kot so domovina, narava, suverenost naroda, nasprotovanje odtujenim, velikim strukturam države, kapitala, ki v osnovi predpostavlja boj »malega človeka« proti »velikemu pokvarjenemu svetu«. Margaret Canovan v tem smislu razume populizem kot apel ljudstvu, tako proti etabliranim strukturam moči kot tudi proti prevladujočim družbenim idejam in vrednotam (Canovan 1999, 3).

A pri populizmu ne obstaja ena sama teorija niti standardna definicija kot tudi ne merila, na podlagi katerih bi določeno vrsto delovanja lahko nedvoumno opredelili kot populizem. Lahko pa izpostavimo nekaj značilnosti. Populizem zaznamuje diskurz ozko usmerjene ideologije, ki razlikuje med »ljudstvom« in »elito« oziroma to pojmovanje zoži na razlikovanje med »poštenim« ljudstvom in »pokvarjeno« elito (Rupnik 2007; Gerrits 2008) in

trdi, da mora politika biti izraz splošne volje ljudi (Mudde 2004, 543). Razglašuje se za glasnika malega človeka, nasprotuje kompromisom in kompleksnosti vladanja ter ponuja poenostavljene rešitve v imenu zdravega razuma. V bistvu gre za nek (izmišljen, namišljen) populističen pogled na svet. Njegova glavna značilnost je, da izključuje pluralnost. Gre za pogled na svet, ki zanika raznolikost in kompleksnost družbe. Populizem poenostavlja, radikalizira, zamegljuje, osmišlja družbo v črno-beli podobi dobrega in slabega. V populizmu so tisti dobri vedno »mi«, ljudstvo (v imenu katerega populisti nujno govorijo) in slabi tisti »drugi«, ki lahko zajemajo kogarkoli, različne etnične ali družbene skupine in tudi nasprotno politično opcijo. Pri tem se sklicuje na narod, ljudstvo in branjenje nacionalne identitete pred tujimi elementi in na tej osnovi spodbuja mobilizacijo mas (Milardović 2004, 13; van Kessel 2010). Populistični nacionalisti se imajo za edine branilce nacionalne identitete in suverenosti in zvečine nasprotujejo idealom in politiki EU (EU jim služi kot priročen grešni kozel). Populizem vseskozi govori o »ljudstvu«, kot da gre za jasno razločno in enotno skupino, čeprav ni ravno samo po sebi umevno, kdo spada med tako imenovane »navadne ljudi«, populistične stranke pa so same pogosto zelo nejasne glede svojega ciljnega občinstva. To ni le zato, ker je težko natančno reči, kdo so navadni ljudje, ampak ker bi tako omejile svoj doseg. Arditi (v van Kessel 2011) tako ugotavlja, da populistični »mi« ostaja priročno nejasen, pri čemer gre za namerno nejasnost, ki omogoča, da se zabrišejo obrisi »ljudstva« do te mere, da zajame vsakogar z zamero, zaradi občutka izključenosti iz delovanja in odločanja v javni sferi, saj naj bi nad tem imele prevlado gospodarske, politične in kulturne elite. Populizem ustvarja to simbolno delitev v družbi in tako na tem konfliktu, osvaja javno mnenje, oblikuje stališča ljudi, pa tudi dobiva glasove na volitvah. Vse populistične strategije trkajo na najbolj nagonske čustvene odzive posameznikov, zaslepljenih z določeno politično ideologijo. Po besedah Taggarta (2000) populisti ustvarjajo imaginarno podobo »naroda«, ki pogosto temelji na romantiziranih podobah iz preteklosti. Njihov pristop k reševanju problemov je mitološki. Populizem se ukvarja z miti, a v osnovi ne rešuje problemov. Uspešnost populistične politike predpostavlja tak psihološki ustroj množic, da sprejemajo besede in obljube namesto učinkov. Tu pa igra ključno vlogo poudarjena, karizmatična vloga voditelja populistične stranke.

Na splošno je koncept »populizem« precej sporen in po svoji strukturi heterogen (glej Taggart in van Kessel 2009; van Kessel 2011). Ena od ključnih težav se nanaša na dejstvo, da se izraz, tako v akademskih kot v splošno pogovornih krogih, pogosto uporablja arbitrarno (van Kessel in drugi 2008). Za gibanja in politične stranke, ki so označena kot »populistična«, se pogosto ne zdi, da imajo veliko skupnega. Populizem je »kameleonski« v svojih sposobnosti in potrebi

po prilagajanju ideološkim barvam svojega okolja, ugotavlja Taggart (2000). Razumevanje samega koncepta populizma tako še zapleta dejstvo, da ni vezan izključno niti na desnico niti na levo usmerjene stranke in politike, ampak je prisoten v vseh strankah, na vseh ravneh oblasti, v javnem diskurzu na splošno. Konceptualna dvoumnost se pojavi tudi zaradi dejstva, da nekateri obravnavajo populizem kot oportunistično strategijo ali osebni stil, drugi pa opredeljujejo populizem ožje, kot posebno ideologijo (Mudde 2004; Stanley 2007, Deiwiks 2009), kjer je populizem integralni model politike (van Kessel 2011). Van Kessel (2011) tudi izpostavlja, da se populizem tolmači predvsem slabšalno, čeprav to pogosto ni izrecno poudarjeno. Zaradi tega postane meja med empiričnimi ugotovitvami in normativnimi sodbami pogosto zamegljena.

Sami ugotavljamo, da ima v evropskem prostoru populizem predvsem desni predznak. Populizem je tako dojet kot »sinonim za ksenofoben desničarski ekstremizem« (van Kessel 2011, 23) oziroma se ga povezuje z radikalno desnico (Mudde 2004), ki se pojavlja tudi pod imenom ekstremna ali populistična desnica (Betz 1994; Kitschelt 2002; Mudde 2007)³⁷. Evropski, ne anglosaksonski avtorji, najpogosteje uporabljajo termin ekstremna desnica (ang. »*extreme right*«) (Mudde 2000; Holsteyn v Kopeček 2007). V Nemčiji, kjer je iz zgodovinskih razlogov raziskovanje populizma v Evropi najbolj razvito, raziskovalci pogosto razlikujejo tudi med ekstremizmom in radikalizmom (npr. Backes v Kopeček 2007). Pri čemer izraz ekstremizem povezujejo s popolnim zavračanjem liberalne demokracije in antiparlamentarnimi in protiustavnimi cilji in z negativnim prizvokom; radikalizem in radikalno pa dojemajo bolj kot način delovanja, ki je ali pa ni antidemokratsko. Vseeno pa se v nemškem okolju izraz radikalna desnica včasih dojema kot prehodna kategorija med skrajno in zmerno (konservativno krščansko-demokratsko) desnico (Mareš v Kopeček 2007).

V ZDA in na splošno v anglosaksonskem okolju pa se najpogosteje uporablja izraz radikalna desnica (npr. Ramet 1999; Bell 2002). Tam ima ta veliko širši in drugačen pomen kot v nemškem okolju. Nanj vpliva tradicija ameriškega nativizma (protipriseljenskega sentimenta), populizma in sovražnosti do centralne vlade v kombinaciji z ultranacionalizmom, antikomunizmom, krščanskim fundamentalizmom in militaristično orientacijo (Mudde 2000, 12–13; Bell 2002). Medtem ko »evropsko« radikalno desnico Rooduijn (2014) karakterizira kot populistično, nativistično in avtoritarno, Mudde (2004, 2007, 2010) in Mouffe (2005) pa

³⁷ V literaturi obstaja 23 različnih pojmovanj radikalnih desnih strank. Če naštejemo samo nekatere: ekstremna desnica, skrajna desnica, radikalna desnica, radikalni desni populizem, desni populizem, nacionalistični populizem, novi populizem, ksenofobni populizem, postpolitični populizem itd. Več o tem glej v Obućina (2009).

nasplošno kot dogmatično, rigidno, ekskluzivno, nacionalistično, antipermisivno, ksenofobno, rasistično, nestrpno in antidemokratično. Stoss (v Ramet 1999, 6) pa ji pripisuje naslednje sestavine: pretirani nacionalizem, ki vsebuje sovražen odnos do drugih ljudi in tudi držav; ne priznavanje enakih človekovih pravic vsem ljudem; zavračanje parlamentarno pluralističnih sistemov, ki so utemeljeni na vladavini večine in etnocentristična ideologija. Še najbolj podrobneje identificira temeljne dimenzije radikalno desnih strank Rametova (1999, 4–8); izpostavi štiri: organizirana nestrpnost, zavračanje ideje ljudske suverenosti oziroma protidemokratičnost, sovraštvo do univerzalnega razuma in poudarjanje namišljenih tradicionalnih vrednot. Prvo, organizirano nestrpnost, razume kot nestrpnost in sovraštvo do različnosti oziroma drugačnosti, ne glede na to v kaki obliki (rasa, religija, jezik) se ta drugačnost kaže. Če ni sovražnosti do drugih in drugačnih, potem ni politike radikalne desnice. Radikalna desnica tudi zavrača pravico obstoja alternativnih idej in hkrati poudarja, da so njene ideje edino pravilne. Rametova pojasnjuje, da gre za razumevanje družbenih odnosov skozi prizmo mi- oni, kjer so oni razumljeni ne samo kot drugačni od nas, ampak tudi inherentno slabi, ki ogrožajo in uničujejo družbo. Oni so torej sovražniki družbe, ki jih je treba onemogočiti, »mi« pa rešitelji družbe pred njenim propadom, tako imenovani borci zoper sovražnike družbe. Nestrpnost, sovraštvo in nasilje »nas« do »onih« se legitimira ravno s predstavitvijo »nas« kot žrtev in »njih« kot tiste, ki »nas« napadajo (prav tam, 3–4, 13–15, 27, 97). Zavračanje ideje ljudske suverenosti pa je Rametova opredelila kot protidemokratično držo. Zaznamuje jo populizem, pretirana vdanost, zvestoba posameznika skupini, teorija zarote ali tajni načrt tako imenovanega sovražnika družbe. Lahko je tudi na poseben način skonstruiran narod, ki ne temelji na kolektivnosti enih državljanov in prebivalcev, ampak na posebej za to določenih kriterijih (npr. religioznih, rasnih, etničnih, kulturnih, jezikovnih idr. (prav tam, 15–18). Sovraštvo do tako imenovanega »univerzalnega razuma« pa Rametova (prav tam, 8–13) opredeljuje kot zavračanje razsvetljenskih idej. Hkrati radikalna desnica pretirano poudarja tradicionalne vrednote, ki jih dojema kot edino pravilne in ne dopušča obstoja alternativnih vrednot, idej, prepričanj (prav tam, 18–21). Ključno pri razlikovanju populističnih strank in radikalne desnice je, da populistične stranke kot take seveda niso nujno le desničarske³⁸, je pa radikalna desnica inherentno populistična.

³⁸ Kot levičarski populizem pojmuje predvsem latinskoameriški populizem, za katerega je značilno, da se zavzema za ublažitev revščine, iskanje regionalnega konsenza, pri čemer pa to vsak počne na svoj način kot kombinacija različnih elementov personalizma, populizma, nacionalizma in socializma (Lievesley 2009, 23–24). Njegove prakse se razlikujejo v različni stopnji poseganja v gospodarstvo, v reformah demokratičnega sistema in upravljanja države, po obsegu in uspešnosti socialnih programov, po spodbujanju rasne, etnične, kulturne, spolne, ekonomske, socialne in politične enakosti, z največjim poudarkom na ekonomski enakosti, po regionalni

Vzpon radikalno desničarskih strank, katerih politika je v svojem bistvu populistična, je na evropskem zahodu kot tudi vzhodu opaziti že nekaj časa, v preteklem desetletju pa je vplivnost populizma osupila (Martin, 2011). Z obrobja se je prebil čedalje bliže političnemu glavnemu toku. Raziskovalci Jamie Bartlett, Jonathan Birdwell in Mark Littler z londonskega inštituta Demos so v svojih študijah o populističnih strankah v Evropi v zadnjem desetletju zaznali volilni uspeh populistov brez primere. Številnim se je s političnega obrobja uspelo vriniti v parlament in tam že intonirajo družbene razprave (Bartlett in drugi 2011). Evropa je dobila pomemben nov glas: radikalni desni populizem, ki se krepi v senci krize.

Skupno tako imenovanim zapeljivcem ljudstva od Italije in Madžarske do Anglije in Skandinavije je predvsem to, da v prebivalstvu krepijo socialne tesnobe in politične nevroze. S hujskanjem ljudstva skušajo ustvariti množično, na voditeljsko figuro navezano, »ljudstvo«, naperjeno proti »vladajoči oblastni kasti«. Tu se populizem stika s fašizmom³⁹ in sicer na socialno-psihološki ravni - v sovražnosti do tujcev, rasizmu, antisemitizmu, v iskanju grešnih kozlov in nagnjenosti k teorijam zarote. Ta strupeni čustveni zvarek, pogosto zavrt v zvrt politični marketing, je osrednja skrivnost uspeha radikalnega desnega populizma.

Znaten uspeh radikalno desnih strank pa po mnenju Herberta Kitschelta (2002) sovpada neposredno s časi večjih gospodarskih pretresov v državi, ko imajo te stranke izrazitejšo podporo. Oziroma kot meni David Stevenson (v *Guardian*, 9. junij 2009) »ljudje se v času gospodarske negotovosti bolj obračajo k avtoritarizmu kot k demokraciji«. Takrat radikalno desne stranke v svojih programih poudarjajo pomen družbenega in ekonomskega zagona in projicirajo krivdo za slabo stanje na večinske stranke. Krizne okoliščine so priložnost za skrajnosti, zato populistične stranke prosperirajo v krizi (Bartlett in drugi 2011; Martin 2011). Ekonomske in politične krize pravzaprav še dodatno ustvarjajo rodovitno podlago za populizem (van Kessel 2011). Ekonomske spremenljivke, kot na primer brezposelnost in inflacija, so tako dejavniki, ki nenehno igrajo vlogo pri pojasnjevanju uspešnosti političnih outsiderjev. Na splošno je mogoče pričakovati, da bodo ekonomske težave privedle do naraščajoče stopnje nezadovoljstva s političnim establišmentom, kar bo odločilno za uspeh strank, ki so proti establišmentu. Seveda pa, kot ugotavlja Taggart (2002, 69), občutek krize ali sama kriza ni nujen/glaven pogoj za vzpon populizma in moč radikalne desnice (primer

in zunanji politiki (antiamerikanizmu) itd. Nekateri zavračajo neoliberalizem, medtem ko ga drugi sprejemajo kot nujno zlo (Livesley in Ludlam 2009, 3–5).

³⁹ Pri karakteriziranju populizma je že Hofstadter v knjigi *The Age of reform* (1955) populizem označil za fašističen, fašizem pa za populističen. Pri populizmu je izpostavil provincialno nestrpnost, ljudski upor, sumničavost in nativizem. Populizem je povezoval z antisemitizmom.

Avstrije, Švedske, Nizozemske, ki so gospodarsko uspešne, a imajo desničarski populisti kljub temu visoko podporo), ampak je kriza prej njun pospeševalec.

Poleg bolj bistvene, vsebinske, s politiko povezane motivacije, je glas za populistično stranko ponavadi izraz nezadovoljstva s političnim establišmentom (glej Bélanger in Aarts 2006). Kot meni belgijski politolog Francois Foret: »Če nekdo voli neko stranko, to ne pomeni nujno, da tudi podpira njen program, lahko gre za sporočilo protesta« (Foret v Vršnjak 2012). Foret meni, da se za idejami radikalne desnice skrivajo zagotovila glede ohranitve identitete in tega, kakšen svet bomo pustili našim otrokom, kot tudi čisto praktične zahteve glede vprašanja, kdo bo nosil stroške krize, kakor tudi vprašanja socialne in fiskalne pravičnosti. Stranke radikalne desnice, poudarja Foret, dajejo sporočilo neke gotovosti in odgovornosti - občutek, da se nekaj da storiti -, a to počnejo na način, ki ni družbeno sprejemljiv (Foret v Vršnjak 2012). »Vsi uporabljajo temeljno argumentacijo 'mi govorimo, kar vi mislite'... Govorijo odkrito in čustveno, kakor da se nočejo izogibati prepovedanim temam, povezanim z EU, davki, vprašanji, ki zadevajo družino. Tragično je, da to lahko naredi vtis na volivce, ki sicer zavračajo rasizem per se. Presenetljivo je, da ljudje molče sprejemajo rasizem in glasujejo za stranko, v kateri del članstva podpira rasizem,« izpostavlja Lisa Bjurwald, avtorica knjige Evropska sramota – rasisti v vzponu.

Mudde (2004, 2007) meni, da moramo iskati vzroke za pojav populizma v krizi strankarske demokracije, kot je obstajala in uspešno delovala v Evropi od druge svetovne vojne do začetka osemdesetih let. Ugotavlja, da je v minulem četrto stoletju prišlo do znatnih političnih sprememb v Zahodni Evropi. Desničarski populizem se tako pojavlja tudi kot posledica demokratičnega deficita (glej Mouffe 2005). Hans Georg Betz (1994) pa povezuje vzpon radikalnega desničarskega populizma s socialno-ekonomskimi in socio-kulturnimi spremembami v Zahodni Evropi. Primeri teh transformacij so globalizacija trgov in pojemanje tradicionalne razredne identitete in s tem povezana individualizacija družbe. Takšni procesi so v postindustrijskih zahodnih družbah, kot trdi, oslabili strankarsko identifikacijo, povzročili zaskrbljenost in tesnobo med določenimi deli volilnega telesa in okrepili jezo in razočaranje nad etabliranimi političnimi sistemi (prav tam). To pa je polje, na katerem skrajna desnica deluje na antisistemskem in antipolitičnem refleksu resnično razočaranih volivcev (Szcezerbiak in Hanley 2006, 16). Nedvomno pa populistične desničarske stranke izkoriščajo in mobilizirajo prostor, ki ga noče ali ne zna zasesti levica/socialna demokracija, ki je zašla na svoji »tretji poti« (glej Mouffe 2005). K vzponu radikalne desnice je prišlo tudi zaradi neuspeha socialne demokracije, da razreši probleme, ki

jih je povzročil prehod v post-industrijsko družbo in zaradi izzivov sodobnih družb, da se odzovejo na nekatere posledice multikulturalizma oziroma globalizacije.

Ugodna tla za rast populizma pa še dodatno ustvarja politična anomija⁴⁰, torej brezbržnost, zgroženost ali gnus velikega dela volivcev do politike in politikov (Gerrits 2008). Ko se v javnosti, torej zlasti v množičnih (rumenih) medijih uveljavi stališče, da so »vsi politiki isti«, je to znak, da je napočil ugoden čas za populizem. Vsekakor pa ne smemo zanemariti, da nenehno sramotenje oblasti ima še en stranski učinek – ustvari lahko občutek, da demokracija ne deluje. Spričo razmer, ki jih ustvarja globalni neoliberalizem ob zaostalih učinkih tranzicije (predvsem opazni socialni diferenciaciji) v novih demokracijah in ob prestrukturiranju medijskega prostora, v katerem je edino pomembno, da se mediji prodajajo, postane družbena stvarnost plen vsakršnih razlag, ki se sklicujejo na neobstoječa in prirojena dejstva, predvsem pa razlag, ki nenehno odkrivajo »krivce« (Štrajn 2004). Vse populistične stranke se tako hranijo z dekadenco. Poudarjajo, da so politiki skorumpirani in da je ljudstvo izključeno. Diagnoza je sicer prava, a kot meni Keane (2009), gre za nevarno, kot on imenuje, avtoimunska bolezen. »[...] za dekadentni trend, ki pa se zdi popolnoma demokratičen. Kaj je bolj demokratičnega od ustvarjanja politike v imenu ljudstva? Vendar je težava v tem, da je Ljudstvo fikcija. V stari Grčiji so ta pojav imenovali demagogija, sklicevanje na demos, ki naj bi bil enoten in homogen. Novi demagogi pa se sklicujejo zgolj na določen del ljudstva, ki je razočaran, odrinjen, ki praviloma goji strah pred priseljenci, strah pred naraščajočo neenakostjo in ki ima občutek, da je izključen iz političnega sistema. Četudi paradokso, to ni dobro za demokracijo.«

Ob tem je Mudde (2004, 2007) prepričan, da razlog za uspeh populistov ni v tem, da so danes politiki bolj pokvarjeni in skorumpirani, ali da so danes večje razlike med elito in ljudstvom oziroma v večjih družbenih razlikah ter da bi imeli populist prav, temveč zato, ker se percepcije ljudi zdijo pomembnejše od dejstev. Kar pa je tudi posledica sprememb v medijih (prav tam). Axford in Huggins (1997, 17–23) govorita o populizmu kot vrsti postmoderne politike, za katero so značilni premik v smeri velike pomembnosti mediacije, imidžev in

⁴⁰ Anomija je po mnenju Hollowaya (2011) simptom »bolne družbe«. Vzrok temu leži v moderni pluralistični kulturi kot sistemu vrednot, v kateri je napredovanje po družbeni lestvici zelo zaželen cilj. Kulturni sistem ob tem poudarja enakost možnosti in idealizira visok premoženjski in politični status, strukturno pa je te vrednote zelo težko doseči. Kanali vertikalne družbene mobilnosti so namreč nujno ozki in ne zadoščajo, da bi večje število oseb zasedlo položaje pri vrhu družbene lestvice. Vrh socialne piramide je omejen, ne glede na obliko te piramide in ne glede na doseženo stopnjo materialne in splošne blaginje. V takih okoliščinah nasprotja med kulturo, ki idealizira družbeni vzpon in med strukturo, ki ga otežuje, se posamezniki poslužujejo moralno in pravno nedopustnih sredstev, da bi dosegli svoje cilje.

spektakularizacije; splošno nezadovoljstvo ljudi z običajno politiko in politiki; povezava pojava populizma z vse manjšimi razlikami na osi levo- desno. Obenem je postmoderni populizem, kot ga imenujeta Axford in Huggins (prav tam) tesno vezan na razcvet kulturne in zabavne industrije in spreminja pomen same ideje javnega in javnosti, saj neposredno elektronsko posreduje populizem kot obliko flirtanja z vrednotami sveta zabave in performansa, ki služi »catch the all« strategiji, pripravljena narediti vse za glas.

Če strnemo, lahko glavne razloge za pojav in krepitev populizma razvrstimo v tri skupine. V prvo skupino lahko zvrstimo latentne razloge, ki izhajajo iz strukture in delovanja sodobnih demokratičnih političnih sistemov. Pri čemer se en razlog pojavlja zaradi napetosti med liberalnim in demokratičnim delom politične ureditve sodobnih družb. Drugi razlog pa je latentno prisoten zaradi velike vrzeli med demokratičnimi ideali in realnim delovanjem demokratičnega političnega sistema. Drugo skupino predstavljajo kontekstualni razlogi, ki se v prvi vrsti nanašajo na ekonomske in politične krize, ki ustvarjajo plodna tla za krepitev populizma. V tretjo skupino lahko umestimo akterje, katerih obstoj je pomemben pogoj za pojav močnih populističnih gibanj. To se v prvi vrsta nanaša na populistične liderje, ki izkoriščajo obstoječe stanje in artikulirajo zahteve in težnje populističnih gibanj. Pri tej artikulaciji pa imajo pomembno vlogo množični mediji.

Tako ima radikalna desnica v Evropski uniji, kjer se je docela spremenil politični zemljevid - zdaj jo obvladujejo same desne vlade, izjeme so samo še Danska, Avstrija in Francija - pomembno politično težo. Protipriseljenske, protimuslimanske in protievropske glasove, ki razglašajo, da bedijo nad varovanjem nacionalnosti in evropske kulture, je slišati skoraj povsod. Ta novi val, ki sta ga kriza in strah pred izgubo delovnih mest ali socialnih ugodnosti samo še okrepila, so zelo uspešno zajahali najbolj spretni demagoški populist. In kot je mogoče videti v zadnjih letih na vseh parlamentarnih volitvah v Evropi, že bogato kujejo politične dobičke. Marsikje so radikalni desničarski populist drugi ali tretja najmočnejša politična sila in pomemben člen konservativne vladne koalicije. Radikalne desne populistične stranke so vplivne v osmih nacionalnih parlamentih, to je v avstrijskem, bolgarskem, danskem, madžarskem, nizozemskem, švedskem, latvijskem in slovaškem. Radikalna desnica se je ponekod uspela prebiti tudi v evropski parlament⁴¹.

⁴¹ V trenutnem sklicu evropskega parlamenta je 29 poslancev radikalne desnice. Tam tako poleg francoske Nacionalne fronte (poslanca sta tudi Jean-Marie in Marine Le Pen) sedijo poslanci Jobbika, Wildersove Stranke za svobodo, britanskih nacionalistov, Vlaams Belanga, avstrijskih svobodnjakov (tudi Zveze za prihodnost Avstrije, ki jo je leta 2005 ustanovil Haider) ter bolgarske stranke Ataka. Omembe vredno je, da gre v glavnem za nepovezane poslance. In prav dejstvo, da nacionalistične stranke v evropskem parlamentu težko sodelujejo med seboj, razkriva, da ni enotne doktrine za njihovimi na videz podobnimi strategijami. Po nekaterih napovedih

Povsod se torej krepijo stranke, ki nastopajo proti priseljevanju in evropskemu povezovanju. Politologi in sociologi ugotavljajo, da se politika vse bolj osredotoča na priseljevanje, ker to zajame širok spekter strahov današnjega volivca: bojazen za delovno mesto, strah pred globalizacijo, negotovost pred spremembami in prihodnostjo. Čedalje več pa je tudi splošnega nezaupanja ljudi v politiko in politične stranke in vse to ustvarja praznino, ki jo čedalje bolj polnijo radikalna desnica, ksenofobi, populist.

Zmagoviti pohod populizma je prizadel tudi najrazvitejše države in države z najbolj demokratično politično kulturo⁴²; cepiva proti njemu očitno ni. Njegov osnoven temelj je negotovost, to morda prevladujoče občutje sveta, kot pravi Bauman (2010), ki se je s krizo še okrepilo. Negotovost najbolj muči Zahod, ki izgublja prednost in se boji, da je v zatonu. Čedalje bolj dvomi tudi o svoji osnovni poti, liberalnem kapitalizmu. Na zahodu Evrope se frustracije in bojazni zgoščajo predvsem okoli grešnega kozla priseljevanja, na vzhodu pa zlasti okoli ogrožene sociale. Tudi EU sama postaja rastišče nemira in populizma. Evropska komisija vneto sodeluje pri osnovnem receptu zdravljenja krize: ostrem varčevanju in reformah na račun množic. Nacionalisti in populist v posamičnih članicah nakopičeno nezadovoljstvo usmerjajo tudi proti združeni Evropi. Tako vrh EU pomaga slabiti tvorbo, ki jo vodi. Posledice so povsod enake: bolj konfliktne družbe, več nacionalizma, več populizma in nezaupanja v klasično politiko vseh barv⁴³. Dogaja se dvoje: tradicionalne ljudske, univerzalne in zmerne stranke slabijo, družbena nasprotja pa se krepijo. Oba pojava se prepletata in medsebojno podpirata. Neredki družboslovci mislijo, da pri vzponu populizma ne gre za začasen pojav zaradi težavnih razmer, ampak prej za uvod v postdemokratično obdobje (Crouch 2007; Meny in Surel 2002).

naj bi se v evropskem parlamentu število radikalno desnih poslancev silovito povečalo, celo do 30 ali 40 odstotkov.

⁴² Komentatorji ugotavljajo, da se očitno tudi na bogatem severu Evrope začenja krepiti fronta proti reševanju prezadolženih in neodgovornih južnjakov, ki so po mnenju ljudi eden glavnih krivcev za recesijo in finančno in gospodarsko krizo (Ravik Jupskås 2013; Rydgren 2011).

⁴³ V teh razmerah se pojavljajo tudi nova gibanja. Na delu levega političnega spektra je bilo prvo novo gibanje, ki je pretreslo Evropo, Siriza, ki je v volilni kampanji leta 2013 vznemirila voditelje evrskega območja z nasprotovanjem samemu konceptu varčevanja in diktatu mednarodnih finančnih institucij. Koalicija Aleksisa Ciprasa se je lanskega maja močno približala zmagi, vendar ni uspela. V začetku leta 2013 pa je največji šok v Evropi povzročila stranka Gibanje 5 zvezd v Italiji, ki je v globoki recesiji in je mandat tehničnega premiera Maria Montija pustil za seboj obilo nezadovoljstva, dobila četrtno glasov in postala najmočnejša posamična politična grupacija. Ime si je zgradila s kampanjo zoper korupcijo, varčevanje in tradicionalne politične elite, njen voditelj Beppe Grillo ni hotel v nobeno vlado, češ da sta tako levica kot desnica pripeljali italijansko državo tja, kjer je.

Populizem in demokracija ter prihodnost populizma

Nekaj je gotovo: populisti ne rastejo iz nič, ampak so jasno znamenje, da je v družbi nekaj narobe. So lakmusov papir širjenja težav in frustracij. Drugače od populizma pred 2. svetovno vojno, pa se evropski sodobni populizem ne vidi kot alternativa in izziv demokraciji, ampak kot bližnjica med ljudstvom in nesposobno, skorumpirano in zbirokratizirano politiko. Čeprav se populist s krizami sicer uspešno rinejo na oblastni vrh, težav že zaradi narave svojega delovanja ne znajo reševati, zato so praviloma obsojeni na kratkotrajno politično življenje in vodenje. Problem je, ker njihov volilni poraz ne vodi nujno v ponovno zmago klasičnih strank leve in desne, ampak odpira vrata avtoritarnosti, koncu liberalnega obdobja. Kar pa je še bolj zaskrbljujoče, desne sredinske stranke oziroma etabrirana politika vse bolj prevzemajo ideje radikalne desnice, ki tako paradoksalno prehaja v mainstream politiko.

V novejših razpravah politični fenomen populizma večinoma več ne predstavlja izziva demokraciji (Taggart 2000; Mouffe 2000; Canovan 2002), ampak je dojet kot patološki (Akkerman 2003; Mudde 2010; Mény in Surel 2002), kot signal, ki kaže dejanske probleme v predstavniški demokraciji ali celo kot grožnja demokraciji. Milardović (2004, 26) meni, da populizem v nobenem smislu ne moremo enačiti s pojmom demokracije, čeprav se v središču obeh pojmov nahaja »narod«: *populus* in *demos*. Populizem *sui generis* vsebuje avtoritarni in totalitarni sindrom, ki pa je poguben za demokracijo (prav tam). Bolj kot predstavniški demokraciji, je populizem po naravi sovražen idejam in institucijam liberalne demokracije oziroma ustavne demokracije, saj verjame, da imajo vrednote in »legitimne« ljudske zahteve prednost pred pravili predstavniške demokracije (Akkerman 2003; Mudde 2004; Tupy 2006), outputi pred inputi oziroma vodenje (ang. »*leadership*«) pred udeležbo (participacijo) (Mudde 2004). Večina političnih analitikov se ne strinja samo, da so populist samo grožnja liberalni demokraciji (Mudde 2004, 562), ampak tudi, da »je populizem patološka psevdo- in postdemokratska forma, ki jo proizvaja popačenje demokratičnih idealov« (prav tam, 563). Erwin K. Scheuch in Hans-Dieter Klingemann (v Mudde 2010) desne populiste smatrata za že »normalno patologijo« zahodnih demokracij. Mudde sicer oporeka tej »normalnosti«, a ugotavlja, da je danes populistični diskurz že postal mainstream v politiki zahodnih demokracij (Mudde 2004, 562–563) in ga kot politični slog uporabljajo tudi uveljavljeni politiki. Pravzaprav je mogoče celo govoriti o populističnem duhu časa. Pri tem pa je Mudde kritičen, saj da so razlage in reakcije na sedanji populistični duh časa napačne in ga dejansko krepijo, ne pa slabijo (prav tam). Če zapiramo oči pred populistami, zapiramo oči pred težavami, svari projekt Civilna družba proti desničarskemu ekstremizmu (*Civil Society Against Right-*

Wing Extremism 2009) in Spinellijeva skupina evropskega parlamenta (*The Spinelli Group 2013*). Taggart (2003) je sicer prepričan, da so primeri mobilizacije populizma v sodobni Evropi omejeni glede svojega obsega kolektivnega vpliva. K temu Foret dodaja, da je za radikalne stranke zelo težko, da bi se razvile v resno politično ali celo vladno silo. Resno vodenje države namreč nujno vodi k sklepanju kompromisov ter soočenju z realnostjo. Za zmerne stranke tako ni dobro, da sodelujejo s skrajneži, ocenjuje Foret, saj se lahko zgodi, da bodo prej ali slej »izgubile dušo« razen seveda, če so to pripravljene storiti za ceno oblasti. Na dolgi rok se take povezave nikoli niso izkazale za uspešne, tako da na koncu tistim, ki so sodelovali s skrajnimi strankami, ostanejo strma pot v pekel, sramota in katastrofa (Foret v Vršnjak 2012). Če se populistični stranki in še posebej njenemu voditelju, ne uspe predstaviti kot verodostojna alternativa, so možnosti za volilni preboj slabe in možnosti za obstoj na daljši rok še slabše (glej Mudde 2012). Ne nazadnje pa je za populistične stranke še zlasti težko prepričljivo nastopati proti establišmentu, potem ko enkrat zasedejo mesto v vladi, ko same postanejo del sistema, ki so mu prej nasprotovale (van Kessel 2011). Zato naslednje volitve rade odplaknejo populiste in potrjujejo tezo, da so populist na oblasti kratke sape. »Razen če bo znova izbruhnila huda recesija, EU pa bo hkrati zabredla v še hujše težave. S tem bi lahko države izgubile tisti demokratični nadzor iz tujine, ki ga EU pomeni kljub zapiranju oči pred napredovanjem radikalne desnice. Temu bi lahko sledil nagel padec v odkrito (pol)diktaturo in hkraten zdrs v trd neoliberalizem,« svari Lorenci (2011). O tem nazorno priča demokratičen zdrs ob pojavu nacionalističnega populizma v evropskih novih demokracijah. Čeprav se je večjemu delu nekdanjih komunističnih držav srednje in vzhodne Evrope uspelo »vrniti se v Evropo« - s tem, ko so postale članice Evropske unije in je za številne vključitev teh držav v EU pomenila tudi dokončno zmago demokracije nad totalitarizmom, pa vzpon populizma v tem delu sveta opozarja, da se zgodovina vseeno še ni »končala« (Kropivnik in Vrhovac 2012).

Po par letih članstva v EU so se tako začela pojavljati opozorila, da institucije liberalne demokracije v novih članicah ne delujejo tako kot v starih (glej Tupy 2006; Shkolnikov in Nadgrodiewicz 2009). Pod fasado različnih pravnih pravil, prepisanih iz evropskih direktiv in regulativ, se pogosto odpirajo razpoke, ki kažejo na krhkost razvoja pravnih institucij liberalne demokracije v srednji in vzhodni Evropi. Takšna diskrepanca med obliko in vsebino liberalnih demokracij v tem koncu sveta zgodovinarjev niti ne preseneča. Ivan Berend, vodilni zgodovinar, ki se ukvarja z novejšo zgodovino Srednje in Vzhodne Evrope, v svojih delih govori o ponavljajočem se vzorcu »oblik brez vsebine«. S tem izrazom označuje ponesrečene poskuse kopiranja zahodnih demokratičnih institucij, ki pa na vzhodu praviloma niso dobile

ustrezne vsebine, ampak so ostale zgolj pravna forma. Berend (v Moss in Crace 2009) tako ugotavlja, da so bila pričakovanja, ki so sicer večletni proces prilagajanja pravu EU triumfalno označila za ireverzibilni prelom s totalitarno preteklostjo, naivna.

Tomas Venclova (v Božič 2011, 47) pa še ugotavlja, da »je proces pristopanja k EU bil deloma zavora za desničarsko miselnost, ko pa smo postali člani, je zavora popustila.« V regiji, kjer sta transparentnost in odgovornost vlade na relativno nizki ravni, so razočarani volivci umaknili podporo utrjenim političnim strankam in podprli populiste, ki so spretno izkoristili njihovo razočaranje. Kulturni dejavniki, politične spremembe, ekonomska tranzicija, socialne napetosti in globalizacija so prispevali k nastanku radikalne desnice v državah tranzicije. Obdobje družbene, ekonomske ali politične krize je ustvarilo plodna tla za nastanek protidemokratskih elementov, to je veliko nezadovoljstvo z razvojem demokracije, trga in splošnimi spremembami v postkomunističnih državah. Pričakovanje po padcu komunizma je bilo veliko, veliko obljub pa je po letu 1989 ostalo neizpolnjenih. Veliko znižanje življenjskega standarda, prikrajšanje, revščina in brezposelnost so spodbujali razvoj radikalno desnega mišljenja in predsodke do domnevnih povzročiteljev krize- priseljencev in tujcev, ugotavljata Szczerbiak in Hanley (2006).

Vsekakor je vzhodnoevropski populizem dokaj specifičen. Francoski zgodovinar in politolog Jacques Rupnik (2007) pravi, da gre pri njem za zmes nacionalizma in populizma, politične nestabilnosti, nepredvidljivih voditeljev in hudega upadanja zaupanja v demokratične ustanove. Za vzhodnoevropski populizem je značilno tudi nenehno zagrizeno izganjanje zakrinkanega komunizma. Je pa v postkomunističnih državah vzhodne in srednje Evrope precej manj jasno razlikovanje med desno sredino in radikalno desnico. Na to je predvsem vplival integralni nacionalizem, avtoritarni konservatizem in tudi kolaboracija s fašizmom, ki je zgodovinsko definirala desnico v mnogih izmed postkomunističnih držav. Pomembno je tudi, da sta radikalna desnica in desna sredina nastali v obdobju demokratizacije po letu 1989. S padcem komunizma se radikalna desnica vzpostavlja predvsem na temelju sovražnosti do priseljencev, manjšin, liberalno usmerjenih intelektualcev in bivših komunistov (Szczerbiak in Hanley 2006, 16).

Sledoč navedenemu lahko odnos med populizmom in demokracijo interpretiramo na dva načina. Po eni strani so populizem in populistična gibanja zagotovo grožnja idealu in praksi liberalne demokracije. Po drugi strani pa je populizem mogoče razlagati tudi v potencialno pozitivnem smislu, če lahko tako rečemo. Tako je lahko krepitev populizma možen korektiv inherentnim slabostnim sodobnih predstavniških dekoracij, ki se razvijajo izključno v smeri

elitistične demokracije, to je demokratičnega elitizma. Mény in Surel razlagata pojav populizma analogno vročini oziroma povišani telesni temperaturi. V tem smislu je populizem opozorilo, signal elitam (Mény in Surel 2002, 15). Populizem na ta način poudarja pomanjkljivosti predstavnškega političnega sistema. Podobno Taggart (2000) razlaga, da je populizem kazalnik zdravja v reprezentativnih političnih sistemih, saj opozarja na vsako občasno nedelovanje, ki bi lahko prizadelo politični sistem. Elite bi se tako morale začeti zavedati, da morajo sprejemati politiko za »ljudi« in ne mimo ljudi (Canovan 2002). Panizza (v Deiwiki 2009) se prav tako sklicuje na populizem kot ogledalo demokracije v smislu, da odraža naravo demokracije in tako naredi težave vidne. Z mobilizacijo in vključitvijo v politični proces tistih, ki so bili predhodno marginalizirani in pasivni, pa populizem mainstreamovski politiki pošilja sporočilo, da se je preveč oddaljila od mišljenja in interesov navadnih državljanov.

Ti avtorji so mnenja, da je na populizem smiselneje gledati kot na zrcalni odraz demokracije, ki tistim, ki zagovarjajo demokracijo omogoča, da razmišljajo o pomanjkljivostih in možnih reformah obstoječega demokratičnega sistema. Populizem tako ni izključno patologija demokracije, ampak pokazatelj njene krize in izčrpanosti, ki bi jo morale elite in državljani resno jemati. Pojav in krepitev populizma opominjata, da demokracija ni za vedno dano stanje, ampak sistem, ki se mora na podlagi političnega procesa neprestano obnavljati.

Ob tem vsaj dva dejavnika kažeta, da bodo populistični elementi v politiki še vedno prisotni ali se bodo celo okrepili. Prvič, ker predstavnška demokracija zaradi demokratičnega paradoksa (po eni strani vse več demokracije, po drugi pa tudi vse več nezadovoljstva z demokracijo) skoraj neizogibno gre z roko v roki skupaj s populizmom. Zato priložnosti za populiste, ki želijo obnoviti moč »ljudi«, verjetno ne bodo izginile. Drugič, tudi glede mediazacije politike ni verjetno, da bi popustila. Zaradi tega je veliko priložnosti za populiste, da pridobijo podporo s posredovanjem poenostavljenih sporočil in predstavljanjem sebe kot karizmatičnih voditeljev in pravih predstavnikov »ljudstva«. Zato lahko pričakujemo, da bo populizem še naprej del politike, napoveduje Deiwiksova (2009). Tudi Mudde svari, da bo zaradi strukturnih sprememb in posledično odmika od legalne oblasti (*»authority«*) h karizmatični oblasti, kot tudi demistifikacije politike v zahodnih liberalnih demokracijah, populizem vse bolj stalnica prihodnje demokratične politike in bo izbruhnil vsakič, ko bo pomembna skupina »tihe večine« mnenja, da jih »elita več ne predstavlja« (Mudde 2004, 563).

Koncept populizma

Populizma ne razumemo v običajnem pomenu kot političnega gibanja, ideologije ali pojava, temveč kot politično logiko, kot način konstrukcije političnega in ga v glavnem povezujemo z radikalno desnico oziroma mu pripisujemo desni predznak.

Koncept tako definiranega populizma tako karakterizira:

- protest/upor, obrnjen proti (političnim) elitam in »nevarnim drugim« (manjšinam, priseljenem);
- ksenofobna nacionalistična agenda (nativizem);
- antipluralizem;
- sovražnost do idej in institucij liberalne demokracije oziroma ustavne demokracije;
- antisistemski in antipolitičen refleks;
- avtoritaren in totalitaren sindrom in
- poudarjena vloga voditelja

4.4 POLITIČNA KORUPCIJA

Pojem korupcije

Pojem korupcija⁴⁴ se nanaša na pokvarjenost, izprijenost, napačnost (Leksikon politike 1995). Še najpreprosteje pa ga razumemo kot podkupovanje oziroma podkupljivost⁴⁵. Lahko bi rekli, da gre za obliko obnašanja, ki odstopa od etičnosti, morale, zakona in državljanskih vrlin.

Korupcija, pogosto poimenovana tudi »rak sodobne družbe« ali »bolezen, ki se širi z vrha navzdol« pravzaprav ni nov negativni pojav sodobne družbe, korupcija tako rekoč obstaja že od nekdaj. A danes ta družbeni pojav tako na strani medijev, politike kot na strani javnosti, vzbuja vse več kritične diskusije.

⁴⁴ Sama beseda izhaja iz lat. »*corruptio*«, »*corruptus*« – pokvarjen, zlomljen. Oziroma iz latinskega glagola »*rumpere*«, kar pomeni lomljenje, razbijanje, trganje. Ker v tem pretrganju delujeta najmanj dve osebi, se temu latinsko reče »*cum rumpere*« (Wiki Dossier korupcija 2007-2012). V slovarju tujk pa je beseda razložena kot pokvarjenost, podkupljivost, podkupovanje, izprijenost in nepoštenost (Veliki slovar tujk 2002). V latinščini izraz »*corruptio*« implicira moralno propadanje.

⁴⁵ Čeprav je to zgolj ena od pojavnih oblik korupcije.

Že bežno ukvarjanje s tem pojavom daje slutiti, da je korupcija pravzaprav zelo širok, kompleksen in nejasen pojem. Težko ji je določiti vsebino, saj se njen pomen spreminja v časovnem, družbenem in političnem kontekstu. Vsekakor pa hitro ugotovimo, da je korupcija splošen fenomen ali cela skupina fenomenov, ki so medsebojno povezani. Gre za večplasten pojav s številnimi pojavnimi oblikami, vplivi in posledicami.

Klasična definicija (World Bank 1997; Transparency International 2009) enostavno definira korupcijo kot zlorabo javnega položaja za pridobitev zasebne koristi⁴⁶.

Obstaja seveda več vrst korupcije in vsaka ima svoje značilnosti, ki jih je težko zajeti v eni sami definiciji kot jih je tudi težko izmeriti. Skupno vsem pa je, da pojavu pripisujejo izrazito negativno konotacijo.

Poskusi definiranja in klasificiranja korupcije temeljijo na različnih pogledih in kriterijih, ki vključujejo: moralne kriterije, opise vedenja vpletenih, zlorabo odnosov, ekonomske, politične in administrativne modele, razlikovanje temelječo na, ali korupcija zadeva javni ali privatni sektor, ali gre za organizirani kriminal ali bolj za občasno korupcijo. Iz tega izhajajo različne pojavne oblike korupcije: podkupovanje, goljufija, izsiljevanje, zloraba diskrecije, poneverba, »state capture«⁴⁷, klientelizem⁴⁸, favoriziranje⁴⁹, nepotizem⁵⁰, patronaža⁵¹ itd.

⁴⁶ Seveda je korupcija prisotna tudi v zasebnem poslovanju posameznikov, vendar pa se večina definicij osredotoča na korupcijo v odnosu država-družba. Andvig in drugi (2001, 8) pravijo, da je temu tako predvsem zaradi splošno razširjenega prepričanja, da je korupcija v javnem sektorju večji problem kot v zasebnem sektorju, obenem pa naj bi nadziranje korupcije v javnem sektorju predstavljalo nekakšen predpogoj za nadziranje korupcije v zasebnem sektorju.

⁴⁷ Pri tej obliki korupcije gre za dejanja, s katerimi se manipulira formalno politiko in celo oblikuje ter prilagaja za pridobitev določene koristi. Nanaša se na posameznike, skupine ali družbe, ki z nezakonitimi dejanji za lastno korist preko državnih funkcionarjev vplivajo na formulacijo zakonov, predpisov, odlokov in drugih politik vlade (Hellman in Kaufmann v Dobovšek in Miklavčič 2010).

⁴⁸ Pri klientelizmu gre za favoriziranje na osnovi pripadnosti vladajoči politični opciji. Do klientelizma prihaja, ker se v družbi pojavi mnenje, po katerem le predstavniki najmočnejše stranke lahko uživajo ugodnosti v državi. Zato se mnogo ljudi vključi v najmočnejšo stranko, a ne zato, ker bi delili osnovna in temeljna razmišljanja in bi tudi sicer zagovarjali ta stališča, ampak zgolj zaradi lastnega interesa.

⁴⁹ Praksa obravnavanja posameznika ali skupine na privilegiran način.

⁵⁰ Nepotizem je posebna zvrst konflikta interesov, ko nekdo na uradnem položaju izkorišča svojo moč in oblast, da zagotovi delo ali uslugo družinskemu članu ali prijatelju, čeprav ta ni usposobljen ali si tega ne zasluži. Za nepotizem ni neke univerzalne definicije, ki bi se pojavljala v literaturi. V skladu z nekaterimi se nanaša le na sorodnike, druge zajemajo še prijatelje (kronizem). Poleg tega so razlike v obsegu, v ožjem smislu se osredotočajo zgolj na zaposlovanje. Širši vidik pa razlaga, da »so to stvari, ki se delajo s sorodstvom« (Conway v Nastran 2007, 6). Najbolj pogost in razširjen je na področju zaposlovanja. Poleg tega obstaja tudi pri javnih naročilih, ko gre za sklepanje poslov na podlagi sorodstvenih ali prijateljskih vezi. V javnem sektorju nepotizem uničuje javni interes, ker se osebe ne zaposlujejo glede na sposobnost. Posledice so škodljive za družbo in za zaradi nepotizma oškodovano osebo.

⁵¹ Praksa vračanja uslug za izraženo politično podporo.

Nanjo lahko gledamo kot na strukturni problem politike in gospodarstva pa tudi kot kulturni in individualni moralni problem.

Avtorica Rose Ackerman (2008) ugotavlja, da se korupcija odvija na stičišču privatnega in javnega sektorja; Samuel Huntington (v NORAD Research on Corruption 2000, 12) pa, da se v največji meri pojavlja tam, kjer so politične in ekonomske možnosti omejene. Ljudje si v primeru omejenih političnih priložnosti prizadevajo z denarjem oziroma bogastvom kupiti predvsem vpliv in moč, v primeru omejenih ekonomskih priložnosti pa ravno obratno, s pomočjo politične moči si poskušajo pridobiti denar.

Colin Nye (v NORAD Research on Corruption 2000, 12) pa v svoji klasični definiciji označi korupcijo kot »obnašanje, ki odstopa od formalnih dolžnosti neke javne funkcije (bodisi izvoljene ali imenovane) z namenom zadovoljiti osebni interes, kot je pridobitev premoženja in/ali izboljšanje statusa«. Khan (v NORAD Research on Corruption 2000, 12) to definicijo nadgradi in pravi, da je korupcija »vedenje, ki odstopa od formalnih pravil obnašanja nosilcev javne oblasti, do katerega pride zaradi osebnih interesov, kot so denar, moč ali status.«

Potem lahko v okviru vrste ali delitev korupcije govorimo o »sistemski« in majhni« oziroma »drobni« korupciji, kot ju opredeljuje Konvencija ZN, ki ločuje dve ravni korupcije. Sistemska korupcija prevladuje na najvišji ravni nacionalne vlade in vodi v široko erozijo zaupanja v vladne organe, zakonodajno in ekonomsko stabilnost. »Majhna« oz. »drobna« korupcija pa predstavlja izmenjavo manjših denarnih zneskov, manjše usluge, ki lahko pomenijo preskakovanje birokratskih ovir, zaposlitev prijateljev in sorodnikov na nižjih položajih. Nekoliko drugače Ackermanova (2008) govori o korupciji na nižji ravni (ang. »*low-level corruption*«) in korupciji, ki zajema višje nivoje sistema (ang. »*high-level corruption*«). Medtem ko Jandosova (2000, 121–127) loči tri ravni korupcije, to je mikro, mezo in makro raven. Pri tem je bistveni makro nivo, ki ga Jandosova povezuje z javnimi naročili vlade, sklepanjem večjih pogodb, večjimi deli v državi ter ostalimi večjimi investicijami. V korupcijo na makro ravni so vpleteni vodilni v večjih podjetjih ali monopolih, pa tudi najvišji odločevalci v državnih institucijah in politiki.

Korupcija v politiki

Pregled literature, ki obravnava temo korupcije in zgoraj predstavljene opredelitve, kaže, da se pojem »politična korupcija« pogosto uporablja kot sinonim za korupcijo na splošno,

medtem ko se pojmi »vladna« korupcija (ang. »*governmental corruption*«), »velika korupcija« (ang. »*grand corruption*«) »sistemska korupcija« in »high-level corruption« velikokrat uporabljajo za označevanje politične korupcije. Vsekakor pa, da bi razumeli korupcijo, političnih dejavnikov ni mogoče prezreti.

V klasičnem poimenovanju je bila politična korupcija razumljena kot izprijenost političnega sistema na splošno, ugotavljata Della Porta in Vanucci (1997, 231). Moderen pogled pa politično korupcijo razume kot patologijo (odklonsko stanje) in ne splošno bolezen, kot določeno vrsto vedenja posameznika in ne kot sistemsko bolezen (Friedrich v Della Porta in Vanucci 1997, 231).

Konvencionalna politična znanost je verjela, da so vzroki za korupcijo pomanjkljivosti v političnem sistemu (pomanjkljiva formula demokratične delitve moči, slab sistem zavor in ravnovesij, pomanjkanje odgovornega in preglednega delovanja institucij in procesov demokratičnega upravljanja) in zlasti v »demokratičnem primanjkljaju« (Doig in Theobald v NORAD Research on Corruption 2000, 52). Odnos med demokracijo in korupcijo je razumljen skrajno negativno: manj demokracije, več korupcije. Razširjena korupcija se kaže kot simptom slabo delujoče države in kot neuspeh etičnosti vlade, demokracije in dobrega upravljanja.

Poglejmo nekaj opredelitev politične korupcije: Vodja raziskav pri TI, Robin Hodess (2004, 1) definira politično korupcijo kot zlorabo zaupane oblasti s strani političnih akterjev, z namenom osebne pridobitve, večanja politične moči in bogastva. Glavni akterji v politični korupciji pa so politiki ali predstavniki javne oblasti, nosilci javnih pooblastil in odgovorni za zastopanje javnega interesa.

Amundsen nekoliko širše opredeli politično korupcijo kot »neetično vedenje, ki krši norme sistema političnega reda« ter kot »kršenje formalnih pravil, ki regulirajo položaj politične avtoritete« (Amundsen 2006, 5) oziroma kot zlorabo politične oblasti za pridobitev privatnih koristih (prav tam).

V ožji definiciji vključuje politična korupcija politične odločevalce, kjer so skorumpirani sami politiki ter državni predstavniki, ki izkoriščajo politično oblast za pridobitev in ohranitev moči, statusa in premoženja. Z drugimi besedami, politična korupcija vključuje člane parlamenta in vlade, višje državne uradnike in druge ljudi, ki zasedajo visoke javne funkcije. V tem smislu govorimo o »veliki korupciji«, ki je prisotna na višjih ravneh političnega sistema ter ima politične posledice. Prisotna je vsepovsod tam, kjer se oblikujejo politike in sprejemajo

odločitve o distribuciji državnega premoženja in postavljajo pravila igre. Na drugi strani pa imamo birokratsko (administrativno, tudi majhno) korupcijo, ki se odvija tam, kjer se implementirajo politike.

Politična korupcija ima tako v širšem smislu, meni Amundsen (2006, 4), dve osnovni obliki, ki se pogosto medsebojno prepletata. Prva oblika je korupcijska akumulacija (zbiranje, kopičenje) in ekstrakcija (pridobivanje) iz privatnega sektorja ter državnega premoženja. Ta se odvija pretežno tam, kjer se srečujeta in povezujeta politika in gospodarstvo. Druga oblika politične korupcije pa je korupcija, katere namen je ohraniti in širiti moč oziroma oblast, ki je prisotna v volilnih postopkih ter procesih odločanja, zajema pa razne oblike političnega favoriziranja in patronaže (prav tam)

Posledice (politične) korupcije

Politična korupcija privede do negativne navezave politike in gospodarstva, politike in zasebnih interesov; upravljanje skupnega dobrega pa postane talec parcialnih interesov.

Evropska komisija je tako prvič objavila oceno, da jo korupcija stane prek 120 milijard evrov letno ter priznala, da je sedanja finančna kriza tudi posledica neobvladovanja korupcijskih tveganj.

Korupcija je nevarna, ker zmanjšuje zaupanje državljanov v vlado, v njene institucije in nosilce oblasti ter tiho ruši demokracijo in politično stabilnost. O korupciji lahko govorimo kot o problemu, ki s svojim pojavom škoduje celotni družbi, ogroža vladavino prava, človekove pravice ter socialni mir. Ackermanova (2008) navaja, da lahko kot posledico razširjene korupcije opazimo pomanjkanje politične legitimnosti. V mnogih primerih so korupcijski škandali, obširna poročanja in pisanja o njih pripeljali do mobilizacije in političnih ukrepov od spodaj in celo predsedniki so padli na volitvah, kjer so bila vprašanja korupcije visoko na dnevnem redu. Hkrati lahko zakoreninjena in sistemska korupcije ter veliko število primerov korupcije o katerih se le dosti govori, vendar le malo stori, povzroči, da ljudje menijo, da je celoten politični sistem nepošten in nezakonit (NORAD Research on Corruption 2000, 61). Če ni delovanja pristojnih institucij in organov, neizogibno prihaja do delegitimizacije oblasti. Zaradi učinkov korupcije se pojavijo številne negativne posledice v družbi: zmanjšanje zaupanja v objektivno in nevtralno državno ukrepanje; dvom v zakonitost delovanja države; iskanje stranskih poti zaradi oviranja upravnih postopkov; padanje pravne

zavesti in davčne morale itd. To pa pomeni spiralo korupcije, delo na črno, davčne utaje, izgradnjo sistemske korupcije na vseh ravneh in področjih. Državni organi izgubljajo verodostojnost, državljani pa postajajo cinični in apatični. Tako lahko korupcijo razumemo tudi kot enega od dejavnikov anomalije (nizke stopnja družbene kohezivnosti), po drugi strani pa razraščena korupcija prispeva k slabljenju družbene kohezivnosti« (Adam in drugi 2001, 157).

»[Koruptivna] dejanja, ki jih izvajajo ljudje, ki so v družbi na visokem položaju na družbeni lestvici in ki imajo moč, vplivajo negativno na ljudi, ki te moči nimajo. Slednji se počutijo nemočni, diskriminirani ter postajajo vedno bolj apatični ali sprejemajo sistem kot tak, s toleriranjem vsakdanjih osebnih [koruptivnih] dejanj« (Nastran 2007, 8).

Ob tem ima politična korupcija še druge politične posledice, saj ima neposreden vpliv na pravila politične igre in na pravila delovanja političnega sistema. Politična korupcija ima za posledico manipulacijo političnih institucij in pravil postopka za zasebno korist in zato izkrivlja institucije vlade. Politična korupcija je odstopanje od racionalno-pravnih vrednot in načel moderne države in vodi v institucionalni razpad.

Še več, na gospodarski ravni z omejevanjem proste konkurence in zmanjševanjem učinkovite razdelitve sredstev zavira ekonomski ter gospodarski razvoj posamezne države oziroma skupnosti. Na socialni ravni vodi korupcija do padca blaginje povprečnega državljanja, ker preusmerja finančna sredstva k privilegiranim posameznikom in skupinam. Na psihološki ravni pa korupcija spodbuja nezaupanje v soljudi.

Potrebno je izpostaviti, da korupcija ni vzrok, ampak predvsem posledica širših družbenih anomalij. Korupcija se razširja toliko bolj, kot je šibek imunski sistem družbe in države. Imunski sistem družbe pa predstavljajo institucije pravne države. K temu je potrebno dodati tudi vse pogostejšo prakso odgovornih, po kateri ne priznavajo več nobene odgovornosti, razen morebiti kazenske. Kot meni Sruk, »ni najhuje, če v neki državi prihaja do pojavov korupcije; najhuje je, če v ljudeh ni več politične volje, pripravljenosti in poguma, da se s tem zlom soočijo, spopadejo« (Sruk 1995, 169). Podobno tudi Amundsen vidi osnovni problem politične korupcije v pomanjkanju politične volje za soočenje s problemom, saj nosilci moči ne želijo spremeniti sistema, v katerem so glavni dobičkarji (Amundsen 2006, 61). Sruk (1995, 170) tako svari, da ima lahko intelektualna, politična in nravstvena kapitulacija pred silami in tendencami korupcije za posledico splošno demoralizacijo, ki hromi in deformira velike segmente družbenopolitičnega življenja v državi.

Nedvomno se korupcija pojavlja na vseh področjih družbenega življenja in tako vpliva na vse sfere družbe. Potrebno pa se je zavedati, da kljub temu, da se problem politične korupcije odraža zelo široko, je težko najti dokaz o njenem obstoju, saj se koruptivna dejanja odvijajo v samem vrhu države, tako da večina nezakonitih dejanj ostane neodkritih (Dobovšek 2005)⁵², hkrati pa ni klasičnih žrtev.

Vseeno ni dvoma, da v zadnjem desetletju govorimo o naraščanju pojavnih oblik korupcije. To implicira po eni strani vse bolj prevladujoč občutek ljudi o skorumpiranosti elit (ob tem, da je občutljivost ljudi čedalje večja), in nedelovanju sistema, slab zgled nosilcev javnih funkcij in navsezadnje tudi zmanjševanje socialne varnosti in plač nekaterih poklicev v javnem sektorju.

Koncept politične korupcije

Pri konceptualizaciji politične korupcije se opiramo na sintezo naštetih definicij in opisov politične korupcije in jo tako celostno opredeljujemo kot:

- recipročno dejavnost, ki se odvija na višjih ravneh političnega sistema in ima politične posledice;
- v katero so vpleteni politični odločevalci oziroma posamezniki, ki imajo moč oblikovanja zakonov in predpisov;
- zlorabo politične moči za pridobitev določenih osebnih [tudi strankarskih] koristi;
- kršenje obstoječih nacionalnih ter/ali mednarodnih pravnih predpisov v osebno korist; in
- vključenost ali zgolj obljubo ene ali več oblik materialnih koristi.

⁵² Takšnemu pojavu pa so posebej izpostavljene države v tranziciji, saj se zaradi sprememb v sistemu znajdejo na novem preoblikovanem trgu in tudi politične institucije so šele v procesu pridobivanja legitimnosti in avtoritete. Razlika med tranzicijsko demokracijo in zrelo demokracijo je v tem, da slednja ne pozna množične korupcije, ker v zavesti državljanov le ta predstavlja odklonski, nenormalen pojav.

4.5 VOLILNA ABSTINENCA

Volilna abstinenca

V politološki terminologiji se volilna abstinenca nanaša na neudeležbo, nesodelovanje v političnem življenju. Abstinenca je nasprotje participacije. Abstimirati pomeni vzdržati se česa; ne sodelovati v čem, ne udeležiti se, ne participirati. Brezovšek (2002: 46) abstinenco razume predvsem negativno, kot »indikator družbene anomije« in jo interpretira v pojmih družbene ne-integracije, ne-participacije v politiki in družbi, »odsotnosti socialite democratique«, ali pa »kot povsem določeno politično izbiro, kot politično pozicioniranje«. Brezovšek (1995, 202) pravzaprav volilno abstinenco opredeljuje tudi kot svojevrstno pravico veta volilnega telesa.

Volilna abstinenca se tako lahko izraža kot politično stališče oziroma posebna oblika političnega sporočila (glej Hay 2007, 43). Moderen pogled (od uveljavitve splošne volilne pravice) volilno abstinenco opredeljuje predvsem kot neaktivnost in neodzivnost na probleme znotraj sistema (Evans 2004, 151).

Kaase in Newton (1995, 59) vidita volilno abstinenco oziroma njeno naraščanje kot sodoben politični fenomen in kot kazalec patologije demokracije.

Pri govorjenju o volilni udeležbi oziroma volilni abstineni se pojavlja težava pri opredelitvi, kdaj (oziroma pri katerih odstotkih) govorimo o nizki volilni udeležbi oziroma visoki volilni abstineni. Obstaja pa tudi razlika med nizko in padajočo volilno udeležbo. Nizka volilna udeležba pomeni stalno (konstantno) nizko volilno udeležbo. Medtem ko padec volilne udeležbo kaže neko spremembo in lahko indicira nezadovoljstvo ali spremembo percepcije učinka političnega sistema.

Pomen in implikacije (visoke) volilne abstinenice

Volilna udeležba je elementarni del politične participacije. Politična participacija pa ima osrednji pomen za demokracijo, saj zagotavlja in omogoča državljanom vpliv na izbor političnih predstavnikov in »sodelovanje v procesih oblikovanja, sprejemanja in

implementiranja javnih politik« (Parry in drugi v Lowndes in drugi 2006, 3). Politična participacija je pravzaprav odraz soglasja državljanov v zvezi s političnim režimom, oziroma priznanje njegove legitimnosti (Teršek 2009, 20). Volilna udeležba sicer predstavlja zgolj eno od oblik (konvencionalne) politične participacije, a je deklarativen simbol etabrirane politike in predstavniške demokracije.

Volilna udeležba je tudi pomemben indikator za oceno stopnje »zdravja« oziroma kvalitete demokracije (Merkel 2010).

Volilna udeležba je pomembna tudi z vidika temelja za kritičen nadzor nad političnimi voditelji in vzpostavljanja mostu do politične odgovornosti. Hkrati se predpostavlja, da je že samo dejstvo udeležbe na volitvah ključni kazalec elementarne politične zainteresiranosti. Seveda pa pripravljenost za udeležbo tako ali drugače neposredno vpliva tudi na izid glasovanja, kdo dobi in kdo izgubi.

Participacija državljanov na volitvah je eden od kriterijev stabilnosti demokracije (Powell 1982), saj je stabilnost demokratičnega političnega sistema povezana tudi z volitvami, ki naj bi prispevale k stabilnemu političnemu sistemu v smislu splošnega gledanja- stabilnih političnih razmer (Sinnott 2003), kjer pa je pomemben dodaten pogoj še volilna udeležba (kolikšna je, kdo je volil in kdo ne) (Dahrendorf v Rus in Toš 2005, 298).

Nasprotno, nizka volilna udeležba slabi demokratično in legitimno podlago oblasti, saj so tako lahko izvoljeni predstavniki, ki jih je podprla izrazita manjšina celotnega volilnega telesa, kar odpira tudi vprašanje politične reprezentativnosti⁵³ in ne egalitarnosti javnih politik (Patterson 2002; Wattenberg 2002).

Nizka volilna udeležba pa je tudi določen pokazatelj nizke inkluzivnosti⁵⁴ političnega sistema oziroma politične izključenosti. Ruy A. Teixeira (1992) se strinja, da na dolgi rok nizka volilna udeležba lahko prispeva k problemu ne reprezentativne politične agende, kajti nevolivci in volivci so nagnjeni k temu, da se sistematično razlikujejo drug od drugega v lastnostih, ki odražajo individualne potrebe in interese, tudi če se njihove specifične politične preference na splošno ne razlikujejo.

⁵³ Kriterij reprezentativnosti je uveljavljen takrat, ko se v reprezentativnih telesih zrcali struktura družbenih interesov in ko so ustrezno zastopane tudi manjšine.

⁵⁴ Gre za vključenost kar najširšega števila ljudi v politično odločanje, pri čemer se upošteva njihova individualnost in iz nje izhajajoča medsebojna različnost ter avtonomnost glede njihove vloge v političnem življenju. Njena glavna elementa sta participacija (sodelovanje državljanov na različnih ravneh odločanja) in kompetitivnost (svobodno in enakopravno delovanje političnih akterjev).

Izhajajoč iz predpostavke (Toš, Dokumenti SJM 2002), da večja abstinenca ne pomeni zgolj proporcionalnega nižanja udeležbe, glasovalna razmerja pa ostajajo nespremenjena, volilna abstinenca pogosto pomeni zmanjšanje deleža specifične skupine volivcev, ki bi v primeru udeležbe (glede na specifiko njihove politične opredeljenosti) lahko pomembno vplivala na končni izid. Kot ugotavlja V. O. Key (v Lijphart 1997, 529): »Brezobzirna resnica je, da politiki in funkcionarji nimajo nikakršne obveznosti, da bi se morali meniti za razrede in skupine državljanov, ki ne volijo«, k temu Burnham (v Lijphart 1997, 529) dodaja »[...] če ne voliš, tudi nisi pomemben«. Medtem ko sta glas in odhod pogosto alternativni možnosti za uveljavljanje vpliva, pri volitvah možnost odhoda ne nudi nikakršnega vpliva; samo glas ima lahko vpliv (Hirsham v Lijphart 1997, 529). »Politiko in politike pač zanimajo tisti državljani, ki se udeležujejo volitev in glasovanj, saj slednji s seboj prinašajo čarobno palico politične eksistence ljudskih predstavnikov«, meni Teršek (2009, 20).

Tudi Lijphart (1997) je prepričan, da je nizka volilna udeležba resen demokratični problem. Ugotavlja, da sta raven volilne udeležbe in razredne neenakosti na daljše obdobje močno in negativno povezani: »Kadar se volitev udeleži veliko državljanov, bolje predstavljajo volilno telo kakor takrat, kadar voli manj ljudi.« (Rosenstone in Hansen v Lijphart 1997, 525) Neenaka participacija pomeni neenak vpliv, kar je po mnenju Lijpharta (1997) velika dilema predstavniške demokracije, v kateri je »demokratična dovzetnost (izvoljenih predstavnikov) odvisna od participacije državljanov« (Verba v Lijphart 1997, 525) in v kateri naj bi bila participacija demokratična vrednota (prav tam). K temu Lijphart dodaja, da neenakost zastopanosti in vpliva nista naključno razporejeni, ampak sistematično usmerjeni v korist privilegiranih državljanov- tistih z višjimi dohodki, večjim bogastvom in boljšo izobrazbo- in zoper manj privilegiranih državljanov.

Še en razlog, ki ga navaja Lijphart, zakaj bi morala biti nizka in volilna udeležba velika skrb, je v tem, da ima to, kdo voli in kdo ne, pomembne posledice na to, kdo bo izvoljen in na vsebino javne politike (prav tam, 529). Zato »demokratični cilj ne bi smel biti samo vsesplošna volilna pravica, ampak vsesplošna oziroma skoraj vsesplošna volilna udeležba. Da bodo volitve bolj enake, je treba maksimirati udeležbo na volitvah,« verjame Lijphart (1997, 525).

Kljub temu pa vsi v nizki volilni udeležbi ne vidijo problema (Lipset 1963; Fiorina in Skocpol 1999). Seymour M. Lipset tako v raziskavi *The Political Man*, ki je bila objavljena leta 1960 trdi, da je določena raven otopenosti, ki se izraža v volilni abstinenici, za demokracijo koristna.

Neparticipacija bi utegnila biti tudi pozitivno znamenje soglasja s tistim, ki vlada, nasprotno pa naj bi širjenje participacije utegnilo opozarjati na politično nezadovoljstvo in družbeni razkroj. Drugi teoretiki so prepričani, da je potrebno sodelovanje državljanov omejiti na glasovanje na volitvah vsake štiri leta, politiko pa je potrebno prepustiti profesionalnim politikom. Lippmann je že leta 1922 opozoril, da je »napačen ideal« domišljati si, da so volivci kompetentni za vodenje javnih zadev, saj nekateri nimajo časa, zanimanja ali znanja, da bi razumeli potankosti dnevnih problemov⁵⁵.

Predstavnik te teze je še Joseph Schumpeter in tudi med sodobnimi teoretiki teza, da povprečni državljani nimajo sposobnosti, da bi lahko odločali o pomembnih političnih vprašanjih, ni redka: ameriški politolog Morris Fiorina, recimo zagovarja tezo, da je alienacija državljanov naravno stanje stvari ter da državljanov ne bi smeli umetno spodbujati, da se močneje vključijo v politiko.

Koncept volilne abstinence

Volilna abstinenca pomeni neizkoriščeno pravico ljudi, da z aktom volitev izrazijo svojo politično voljo oziroma glasujejo za svoje politične predstavnike.

V elementarni obliki predstavlja volilna abstinenca (prostovoljno) neudeležbo na volitvah, statistično pa razliko med deležem (registriranih⁵⁶) volilnih upravičencev in deležem oddanih glasov (tudi neveljavnih) na volitvah.

Koncept volilne abstinence je povezan s svobodno volilno pravico, ki po eni strani pomeni, da volivci na volitvah lahko resnično svobodno izbirajo med kandidati, po drugi pa svoboda volitev obsega tudi pravico vsakega volivca, da uveljavlja svojo volilno pravico ali pa ne, tako tudi v državah z »obveznimi« volitvami, država volivce ne more prisiliti k dejanskemu glasovanju. Tako si razlagamo, da se pri obveznih volitvah lahko volilna abstinenca izraža

⁵⁵ Tudi nekateri drugi teoretiki (glej v Chomsky 2005) kot so Hum, Hutcheson, Hamilton, Giddins, Jay, Madison, so izražali dvom glede splošne volilne pravice in kompetence navadnih ljudi sprejemati politične odločitve.

⁵⁶ Ko govorimo o pravici do volitev, nekatere države (recimo ZDA) razlikujejo med tistimi, ki so dovolj stari, da volijo (op. VAP – voting age population), in tistimi, ki so pravno do tega tudi upravičeni (op. VEP – voting eligible population). Namreč do udeležbe na volitvah ima sicer pravico vsak, star 18 let in več, a se mora za razliko od prakse, kakršno poznamo tudi v Sloveniji (avtomatska registracija), pri ustreznem volilnem organu prej registrirati. Takšno rešitev je hotela vpeljati tudi Orbanova vlada na Madžarskem, vendar jo je ustavno sodišče zavrnilo. Dokazano je, da registracijske zahteve v državah, kjer ni omogočena avtomatska registracija volivcev, volivce odvrčajo od udeležbe.

tudi kot ne glasovanje (oddaja prazne, neveljavne glasovnice), ne zgolj kot ne prihod na volišče.

4.6 POLITIČNO (NE)ZAUPANJE

Zaupanje na splošno

Koncept zaupanja je preprost in kompleksen hkrati. Uporablja se v vsakodnevem jeziku in družbene vede so ga poskušale vključiti v pojasnjevanje široke palete družbenih pojavov. Vendar pa sta problem vsenavzočnosti (glej Barber 1983, 1. pogl.), deloma zaradi splošno razširjene in vsakdanje uporabe pojma, in več pomenskost pojma, privedla do neuglednega slovesa družbenih ved glede njenega razumevanja samega bistva koncepta« (Misztal v Segovia Arancibia 2008, 6).

Zaupanje lahko tako definiramo na več načinov. Z vidika več dimenzij. Najbolj jasno ga opredelimo »kot prepričanje v dobre karakteristike druge strani, ki bo po prepričanju tistega, ki zaupa, izpolnila individualne, politične, etnične, pravne in druge obljube« (Kirn 2008, 5). Pri zaupanju gre za pričakovanje na strani A-ja, da bo B v situaciji X naredil Y (Hardin 2002, 58).

»Zaupanje predstavlja enega najpomembnejših mehanizmov stabilizacije pričakovanj v pogojih normativne praznine« (prav tam). Zaupanje je mehanizem za redukcijo negotovosti, ki nastaja kot posledica sistemske kompleksnosti, pomankljivih informacij in svobodne volje akterjev (Iglič 2004, 155). Že klasični socialni teoretik in filozof Georg Simmel (1993) je predpostavljal, da je »... zaupanje najpomembnejša kohezivna sila v družbi«.

V sociologiji se zaupanje navezuje tako na medčloveške odnose kot tudi na odnose med posamezniki in družbenimi institucijami. Sociološko gledano »je zaupanje prepričanje ene strani, da so nameni nasprotne strani dobrohotni in odkritosrčni ter da so institucije kompetentne za izvajanje svojih nalog in s tem vredne posameznikovega zaupanja« (Kirn 2008, 5).

V širšem smislu je zaupanje, v primerjavi z vedenjem stališče, odnos do nečesa. Zаметki zaupanja v institucije nastajajo že v otroštvu. Velja prepričanje, da se med primarno socializacijo oblikuje večje ali manjše zaupanje med ljudmi. To se lahko potem med

sekundarno socializacijo s pridobivanjem izkušenj in odpiranjem socialne perspektive, razširi na konkretne osnovne skupine, pa tudi na institucije in sistem kot celoto (Toš 2007a, 370).

Psihologija zaupanje opredeljuje kot integralni del družbenega vpliva, saj je vpliv posameznika večji, če med subjektoma obstaja zaupanje. Zaupanje je tisti element, ki naredi življenje posameznika predvidljivejše, vzpodbudi v posamezniku občutek skupnosti in omogoča ljudem lažjo koeksistenco (glej Mitzel v Kirn 2008, 6).

Zaupanje je tako emocionalno kot logično. Emocionalno, ko razkrijemo svojo ranljivost, v prepričanju, da tega ne bo nihče izkoristil. Logično, ko pretehtamo verjetnost izgube in dobička, preračunamo pričakovano vrednost in iz sklepov ugotovimo, ali bo druga oseba delovala na predvidljiv način. Kdor zaupa neki osebi ali instituciji, do nje izraža pozitivno občutje (čustvena sestavina), pripisuje ji pozitivno vrednost (evalvacijska sestavina), vrednotenje praviloma sledi iz moralnih norm in vrednostnih meril. Zaupanje tako vsebuje čustvene, afektivne in evalvacijske sestavine kot tudi kognitivne elemente, ki pa so težje določljivi (Toš 2007a, 368–369). Odločitev, da bomo zaupali, je rezultat bolj ali manj racionalnega razmisleka, narejenega v konkretni situaciji. Zmožnost zaupanja in sodelovanja je odvisna od posameznikovih vrednot, norm in pričakovanj (Kirn 2008, 10). Na akterjevo zaupanje v veliki meri vpliva socialno okolje in njegova ocena, v kolikšni meri je to okolje zaupanja vredno. Na drugi strani pa je pripravljenost zaupati tudi pomembno povezana s samim akterjem, predvsem z njegovimi vrednotami in pozitivno naravnostjo do življenja nasplošno (Iglič 2004, 155).

Politično zaupanje⁵⁷

Raziskave na področju političnega zaupanja so se pojavile ob koncu 1960-ih, in sicer kot bistveni element za opredelitev podpore političnemu sistemu v delih Davida Eastona (1965, 1975) in Williama Gamsona (1968)⁵⁸. Empirično preizkušene in promovirane pa so bile s

⁵⁷ Ang. »political trust«; »political confidence«; »political support«. Skozi literaturo se pojavljata dva termina za opis odnosa državljanov do državnih institucij: »political or institutional trust« (npr. Hetherington 1998; Miller 1974; Miller in drugi 2004) in »political or institutional confidence« (npr. Lipset in Schneider, 1983; Newton in Norris, 2000). Ni jasnega kriterija, niti teoretsko niti konceptualno, za uporabo enega ali drugega izraza. V obeh primerih raziskovalci proučujejo pojem kot odnos oziroma stališče državljanov do državnih institucij. Za razlikovanje med temi pojmi glej npr. Luhmann (2000a) in Grönlund in Setälä (2007). V disertaciji so uporabljani kot sopomenke.

⁵⁸ Easton (1975, 447) označuje politično podporo oziroma podporo nosilcem politične oblasti kot čutenje državljanov, da nosilci politične oblasti, kljub podvrženosti majhnemu nadzoru, upoštevajo njihove interese. Easton (1965, pogl. 11 in 13, 17, 21; 1975) razlikuje med tako imenovanimi specifično in difuzno obliko

publikacijami Millera (1974a, 1974b) in Citrina (1974). Ta tradicija raziskav se je osredotočila na politično zaupanje kot enega izmed elementov podpore, in si je delila pozornost raziskovalcev z drugimi sorodnimi komponentami, kot sta odtujenost in cinizem (Levi in Stoker 2000). Glavni problem teh del je pomanjkanje jasne opredelitve oziroma razmejitve konceptov (Segovia Arancibia 2008).

Almond in Verba (1963, 1965) sta v svoji klasični raziskavi civilne kulture zaupanje opredelila kot sestavino politične kulture, kot temelj za razpoznavanje stopnje demokratičnosti sistema, njegove legitimnosti in pogoj za njegovo nemoteno delovanje. Zaupanje se je s tem uveljavilo kot ena osrednjih kategorij v raziskovanju politične kulture (glej Inglehart 1997).

Tudi Fukuyama (1995) gleda na zaupanje kot na kulturno določen koncept v smislu čuta skupne morale skupnosti, tako politične kot družbene, kjer obstaja dogovor o vrednotah, po katerih naj se ravna družba. Ugotavlja, da je nezaupanje večje v družbah, v katerih delujejo velike hierarhične in avtoritarne institucije.

Kaase in Newton (1995) zaupanje opredeljujeta iz psihološkega vidika. Razlikujeta med socialnim in političnim zaupanjem. Politično zaupanje je bolj difuzno, odvisno od politike in njenih voditeljev, medtem ko je medosebno zaupanje najosnovnejše zaupanje v družbi in pomemben dejavnik v oblikovanju političnega zaupanja. Politično zaupanje se za razliko od socialnega, ki temelji na osebnem znanju o drugih in osebni vpletenosti v sistem, nanaša na izkušnje, pridobljene iz druge roke ali množičnih medijev (Newton in Norris 1999, 7–8). Prav zaradi tega je politično zaupanje bolj pragmatično. Politično zaupanje ni nujno odvisno od družbenih dejavnikov, temveč neposredno od političnega dogajanja. (Kirn 2008, 10). Politično zaupanje (oziroma zaupanje v politične institucije), menita Kenneth Newton in Pippa Norris (1999), je institucionalno zaupanje, ki deluje pod vplivom okolja, temelji na močni civilni družbi in razvitem organizacijskem sistemu ter visokem nivoju medsebojnega (generaliziranega) zaupanja. Avtorja (prav tam) tako trdita, da sta »socialno zaupanje in politično zaupanje samo različni strani istega kovanca. Dejstvo je namreč, da se posamezniki z višjo stopnjo generaliziranega zaupanja vedejo tudi bolj zaupljivo na širši družbeni ravni (Newton in Norris 1999). Gräf in Jagodzinski (v Rus in Toš 2005, 336) sta ugotovila, da zaupanje ni vedno in v celoti neodvisno od specifičnih rezultatov in outputov. Gabriel meni, da zaupanje v politični sistem izhaja iz tega, kako »dojemamo politične institucije ali politične

političnega zaupanja/podpore. Specifična se nanaša na točno določene akterje oziroma na točno določeno dejanje, difuzna podpora pa na objekte, dogajanje in akterje na splošno (glej Gräf in Jagodzinski 1998).

procesne in nenazadnje, kako dojemamo samo politično oblast» (Gabriel v Fukuyama 1995, 361). Izražanje zaupanja je odvisno tudi od kratkoročnih okoliščin; zaupanje se lahko omaje zaradi nezadostnih rezultatov, zaradi posebnih sprememb v institucijah itd.

Odpornost proti razočaranjem je povezana predvsem z difuznostjo pričakovanj. Kdor pa računa s čisto določenimi rezultati, je razočaran, če jih ni in se bo odzval z odtegnitvijo zaupanja. Kdor zaupa posameznim osebam (konkreten predmet zaupanja), še ne zaupa nujno v institucije; kdor pa čuti zaupanje v demokracijo (difuzni predmet zaupanja), ne more čutiti nezaupanja do vseh demokratičnih institucij. Ugotovila sta še, da običajno merjenje zaupanja pokaže praznine v mnogih pogledih, če je postavljen le predmet zaupanja, niso pa vključena tudi pričakovanja, merila vrednotenja in vrednotene lastnosti. Avtorja sta na teh predpostavkah oblikovala vrsto domnev. Te domneve so: (1.) Minimalni pogoj za nastanek zaupanja v institucije je, da oseba zaznava institucijo. Niso nujni neposredni odnosi, ki temeljijo na osebnih stikih, zadoščajo zaupanja vredni posredovalci. (2.) Do institucij, ki jim pripisujemo pozitivno vrednotene lastnosti, lažje zgradimo zaupanje. Odnos do vrednot (ponotranjenih norm in prepričanj) lahko pospešuje ali zavira nastajanje zaupanja. (3.) V družbi razširjene vrednote in ideologije torej pomembno vplivajo na zaupanje v politične institucije, saj se uporabljajo kot merila za vrednotenje političnih namenov (Dalton 2000; Inglehart 1997; 1999).

Sruk (1995, 370) v Leksikonu politike tolmači, da je zaupanje predvsem npravstvenopsihološka in ne politična kategorija. Zaupanje je pokazatelj tega, v kolikšni meri volivci, verjamejo predstavnikom najrazličnejših političnih institucij in jim izražajo podporo. Najpogosteje se zaupanje ljudi izraža z glasovi na volitvah.

Miller (1974a) pa politično zaupanje opredeljuje kot prepričanje državljanov, da vlada deluje po predpisih in ki je obenem nujno povezano z zaznavami in čustvi posameznika. Kasneje sta z Listhaugovo izpopolnila definicijo: »Politično zaupanje odraža oceno o tem, ali politična oblast in institucije delujejo oziroma ne delujejo v skladu z normativnimi pričakovanji javnosti. (...) Skratka, izražanje zaupanja v vlado je povzetek presoje, da je sistem odziven in bo naredil kar je prav, tudi v odsotnosti stalnega nadzora« (Miller in Listhaug 1990, 358).

Miller tako zaupanje povezuje z idejo legitimnosti, v skladu s katero morajo biti vladne institucije moralno in legalno priznane in široko sprejete med državljani. Posledično je torej koncept zaupanja v vlado povezan z identificiranjem in ne odtujenostjo od političnih institucij, simbolov in vrednot. Če državljani negativno vrednotijo delo vlade, je to znak nezaupanja državljanov. Državljani vladi ne zaupajo, ko so prepričani, da vlada ne deluje

dobro in skladno z njihovimi pričakovanji. »Občutki nezaupanja se pojavijo, ko je zaznano neskladje med normativnimi pričakovanji ljudi ter izvajanjem javnih zadev« (Gabriel v Newton in Norris 1999, 6). Kadar je stopnja nezaupanja državljanov v vlado visoka, lahko govorimo o političnem cinizmu ali odtujenosti, meni Miller (1974).

Tudi Hetherington (2005) politično zaupanje definira bolj pragmatično, kot stopnjo, ki izraža percepcijo ljudi o skladnosti outputov vlade z njihovimi pričakovanji. Politično zaupanje je torej odvisno od tega, kako ljudje ocenjujejo vlado v danem trenutku, na kar pa še vpliva strankarska identifikacija (pri čemer je pomembno, kdo je na oblasti- bolj naklonjeni strankam, ki so jim blizu) in ocena posameznikove ekonomske situacije. Zaupanje je tako sociološka vsebina, ki učinkuje na politično vedenje (Hetherington 1998, 2005; Levi in Stoker 2000).

Vreg (2000, 188) ugotavlja, da je politično (ne)zaupanje državljanov vedno žgoč in usoden problem. »Brez političnega zaupanja, zlasti ob reševanju politično in ekonomsko osrednjih strateških vprašanj, je politika čisto navadna demagogija in zelo prozorna manipulacija« (prav tam). Napačne, premalo domišljene, lahkomiselnne, politično naivne, premalo odločne poteze političnega vodstva lahko hitro obrnejo javno mnenje iz zaupanja v nezaupanje. Pomanjkanje zaupanja v politične institucije zastavlja vprašanje o pripravljenosti javnosti, da deluje v skladu z zakoni, plačuje davke ali da se želi zaposliti v javni upravi. Nezaupanje zaradi etično spornih dejanj politikov postaja že resen problem, saj slabi pripravljenost ljudi spoštovati red in zakone. Mladi kriminalci na primer pravijo, da se ne sramujejo ali obžalujejo svojih tatvin, ropov ali ukvarjanja s prepovedanimi drogami, ker »da so politiki nakradli veliko več, kot oni,« ugotavljata Schmitter in Trechsel (2004, 22). Če javnost meni, da je politični proces pošten (zaupanja vreden), se bo pripravljenost državljanov, da prostovoljno upoštevajo sprejete zakone in politike, povečala (Citrin in Muste 1999).

Čeprav razlikovanje med družbenim/socialnim zaupanjem in političnim zaupanjem ni povsem jasno, je bistvena razlika v usmerjenosti političnega zaupanja k institucijam (in na splošno predstavi pomena institucije), medtem ko je socialno zaupanje usmerjeno k ljudem (Gabriel v Newton in Norris 1999, 11). Politično zaupanje se ne nanaša na horizontalne odnose med ljudmi, ampak na vertikalne odnose med državljani in politično oblastjo ali institucijami države. Ti odnosi pa temeljijo na sistemih, pravilih in postopkih (Newton 2008, 243). Politično zaupanje je lahko usmerjeno bodisi k političnemu sistemu kot celoti ali posameznim političnim institucijam.

V definiranju zaupanja v demokratične institucije tako lahko govorimo o dveh konkurenčnih teorijah. Kulturološka teorija, katere zagovorniki (npr. Almond, Verba, Inglehart, Putnam, Dalton, Fukuyama) zagovarjajo predpostavko, da politično zaupanje oziroma zaupanje v politične institucije ne izhaja iz politične sfere, ampak ga v veliki meri determinira to, v kolikšni meri ljudje zaupajo drug drugemu, kar pomeni, da je zaupanje v politične institucije le razširjeno medosebno zaupanje, oblikovano že v zgodnjem otroštvu. S tem politično zaupanje razširi na kategorijo družbenega zaupanja. Zaupanje je nenazadnje pomembna sestavina t. i. »socialnega kapitala«⁵⁹ in pomemben element družbenega razvoja, ekonomske rasti, družbene integritete, politične stabilnosti in nenazadnje učinkovitega delovanja vlade.

Nasprotno pa institucionalna teorija (glej npr. Warren, Newton in Norris, Hetherington) trdi, da je zaupanje v politične institucije posledica delovanja institucij oziroma z drugimi besedami, da izvira iz posameznikovega racionalnega vrednotenja delovanja institucij. Učinkovitejše in državljanom bolj naklonjeno je to delovanje institucij, tem večje je oziroma bolj se krepi zaupanje vanje (Newton in Norris 1999, 7).

Stična točka obeh teorij pa je ugotovitev, da je za postkomunistične države značilno začetno nizko zaupanje v demokratične institucije (Mischer in Rose 2001, 31; Maldini 2008).

Pomen političnega zaupanja in upad političnega zaupanja

Že Almond in Verba (1963, 22–23) ter Citrin (1974) in Miller (1974) so domnevali, da razočaranje, nezaupanje in cinizem, z eno besedo nezadovoljstvo, prispevajo k politični odtujitvi in ogrožajo samo bistvo demokracije.

V sodobni strokovni politološki teoriji še vedno poteka razprava o stopnji političnega zaupanja, potrebni da politični sistem deluje na zadovoljiv način. Tradicionalno prevladujoče mnenje je, da demokracija potrebuje visoko stopnjo političnega zaupanja v obliki razpršene podpore državljanov. David Easton je trdil, da je zaupanje v politični sistem ključnega pomena za politični sistem, da lahko pretvori zahteve svojih članov v outpute avtoritativnih

⁵⁹ Socialni kapital je povezan s človeškim kapitalom. Označuje vključenost posameznika v družbene vezi in omrežja. Pripomore k temu, da ljudje delujejo skladno in kooperativno. Zato je za razvoj družbe, krepitev sfere socialnega kapitala izjemnega pomena, saj sta medsebojno zaupanje in institucionalno zaupanje kot temelj socialnega kapitala, osnova za izgradnjo demokracije in njenih družbenih organizacij. Zaupanje in sodelovanje sta temelj za vzpostavljanje prožnih organizacijskih oblik koordinacije in intermediranih struktur (Adam in drugi 2001). Skozi aktivnosti v javni sferi se posameznik nauči zaupanja, kooperacije, solidarnosti in recipročnosti. Različna socialna omrežja so tudi prostor politične komunikacije in pridobivanja veščin za kolektivno akcijo. Socialni kapital, ki se rodi v javni sferi, zato predstavlja resurs, nujno potreben za prihodnjo kooperacijo na političnem področju.

politik, odločitev in izvajanja ukrepov. »Politični sistem mora biti sposoben mobilizirati podporo, saj s tem oblasti družba poveri zaupanje, ne da bi morala oblast vsakokrat iskati predhodno soglasje« (Easton 1975, 448). Maldini (2008, 195) dodaja, da je zaupanje subdimenzija razpršene politične podpore, ki je predpogoj legitimnosti političnega sistema.

Politične institucije so eden ključnih dejavnikov pri oblikovanju posameznikovega sistema vrednot, med katerimi je tudi zaupanje (Warren 1999). Zaupanje je torej med drugim posledica interesa do predmeta zaupanja, ki se v politiki kaže kot podpora delovanju političnih institucij. Zaupanje v institucije je pomembno za demokratično institucionalizacijo in za potrjevanje legitimnosti sistema. Politično zaupanje je vez med državljani in vlado ter med institucijami, ki naj bi delovale v njihovem imenu in ki krepí legitimnost in stabilnost demokratične vlade (Bianco 1994; Levi in Stoker 2000, Citrin in Muste 1999). V teoriji velja, višja je raven političnega zaupanja, stabilnejša je demokracija. Zaupanje je nedvomno eden od elementov učinkovitega delovanja vlade oziroma sistema. Nasprotno, nižja stopnja zaupanja lahko privede do destabilizacije in gospodarske negotovosti (Atkeson in Saunders 2007). Nizko zaupanje in s tem nizka stopnja podpore vodita k neučinkovitemu reagiranju sistema na izzive in posledično k še nižji stopnji zaupanja. Iz tega vidika izhaja ciklična pogojenost zaupanja v politiki (Warren 1999; Segovia Arancibia 2008; Marien in Hooghe 2011). Politično nezaupanje deluje kot vir nestabilnosti za politični sistem. Izguba političnega zaupanja je izenačena z izgubo moči sistema, zmanjšuje učinkovitost vlade pri uresničevanju skupnega dobrega (Easton 1965; Gamson 1968).

Zaupanje predstavlja izvor vladne moči (Citrin in Muste 1999; Bianco 1998). Zaupanje v politične institucije pomeni najprej priznavanje legitimnosti njihovega obstoja in v nadaljevanju priznavanje oziroma strinjanje z njihovim delovanjem (Kirn 2008, 6). Za normalno delovanje odprte družbe je nujno tako zaupanje v institucije kot tudi zaupanje v akterje. Zaupanje je tako eden od nujnih, čeprav nezadostnih pogojev demokratičnega ustroja.

Nenazadnje, zaupanje v nosilce politične oblasti vpliva tudi na volilno vedenje (Hetherington 1998; Costlow Oyler 2006), saj je posameznikovo (ne)zaupanje v politiko dejavnik politične participacije (Levi in Stoker 2000; Marien in Hooghe 2011). Konvencionalna modrost je, da bi zaupanje v vlado moralo vplivati na volilno udeležbo v pozitivni linearni smeri. Večje zaupanje bi se moralo odraziti v večji volilni udeležbi. Vztrajna ugotovitev v literaturi volilnega vedenja pa je, da zaupanje v vlado ne vpliva na verjetnost posameznikovega glasovanja. Za najzaupljivejše državljane ni nič verjetnejše, da volijo od tistih, ki so najmanj zaupljivi (Citrin 1974; Hetherington 1999; Wolfinger, Glass in Squire 1990), oziroma, da ne

obstaja nobena povezava med zmanjševanjem zaupanja in volilno udeležbo (Hetherington 1998; 1999). Medtem ko Costlow Oylarova (2006), na podlagi argumenta predhodne neustrezne metodologije dokaže, da stopnja posameznikovega zaupanja v vlado v resnici vpliva na verjetnost glasovanja. Za zmerne zaupljivce je verjetnejše, da pridejo na volišča kot posamezniki, z bodisi visoko ali nizko stopnjo zaupanja v vlado. Visoka stopnja zaupanja še zlasti močno zmanjša verjetnost, da si bo posameznik vzel čas za glasovanje. Nizke stopnje zaupanja prav tako zatirajo volilno udeležbo, vendar če so drugi pogoji nadzorovani, je učinek blažji in posrednejši.

Grönlund in Setälä (2007) sta recimo dokazala neposredno povezavo med zaupanjem v parlament in zaupanjem v politike. Je pa politično zaupanje negativno povezano z glasovanjem za radikalne desničarske in populistične politične stranke (Marien in Hooghe 2011).

Drugo pomembno vprašanje, s katerim se ukvarjajo številni prispevki in analize, pa je vprašanje vpliva politikov na odnos ljudi do političnega sistema. Pri čemer izhajajo iz podmene, da politična javnost izgublja zaupanje v politike, kar posredno prispeva k zmanjševanju zaupanja v politični sistem na sploh (Toš 1999, 913). Listhaugova in drugi (v Kaase in Newton 1995) so ugotovili, da je zmanjšanje zaupanja v javne institucije povezano z nestabilnostjo vlade, slabim gospodarskim učinkom ter visokimi stopnjami brezposelnosti oziroma, da je nezaupanje posledica skeptičnosti, da je vlada sposobna rešiti nastale probleme (Blendon in drugi v Kirn 2008, 8). Medtem ko so Habermas, Crozier, King in Offe (v Toš 1999) vzroke za nezaupanje v demokratični sistem iskali v preobremenjenosti sistema s pričakovanji in zahtevami državljanov, kar načenja legitimnost sistema.

Čeprav se vsi strinjajo, da je zaupanje nerazdružljivo povezano z delovanjem demokracije, pa si analitiki vendarle niso enotni, ali sta stopnja demokratičnosti in zaupanje premo ali obratno sorazmerna (Warren v Kirn 2008, 12). Nekateri avtorji (Putnam 2000; Toš 1999; Dalton 2004; Norris 1999; Klingemann 1999) ugotavljajo obstoj negativnega trenda zaupanja v institucije kot posledico krize demokracije (Crozier, Huntington in Watanuki 1982). Dokazujejo, da pri tem ne gre zgolj za negativen trend stare celine, temveč za trend, ki se pojavlja istočasno tako v starih kot novih demokracijah (Klingemann 1999). Nekateri analitiki negativni trend zaupanja v institucije razlagajo na eni strani kot posledico večje

usposobljenosti in razgledanosti (kompetentnosti) posameznikov (Toš 1999; Norris 1999)⁶⁰. Slednji zaradi delovanja političnih akterjev postajajo vse kritičnejši do delovanja sistema in mu postavljajo vse večje zahteve, ki jih le-ta ne more zadovoljiti (Miller in Listhaug v Dalton 2004). Po drugi strani pa upad zaupanja razlagajo kot upad zanimanja za delovanje institucij in kot spremembo orientiranosti posameznikov, torej kot splošno karakteristiko moderne družbe (Dalton v Kirn 2008, 7–8).

Čeprav je zaupanje nujen element delovanja demokracije, pa naraščanje nezaupanja ne pomeni apriori nedelovanja demokracije. Visoko razvit demokratični sistem namreč predpostavlja in terja tudi izražanje nezaupanja, sumničavosti, da se vrši kvaliteten nadzor nad institucijami sistema. A hkrati, opozarja Rus, je potrebna zadostna stopnja zaupanja. Tako zaupanja v sistem kot tudi zaupanja/vere v (so)ljudi. Premalo zaupanja sistem pasivizira (Rus 1971).

Dalton meni, da upadanje zaupanja v posamezne politične institucije še ni upadanje zaupanja v demokracijo kot načelo (Dalton v Della Porta 2003, 77). Tako Dalton večjo kritičnost do delovanja političnih institucij razume kot odražanje večje odtujenosti od političnih strank in manjšo pozitivno orientiranost oziroma podporo delovanju vlade (Dalton 2004). Kaase in Newton pa v nezaupanju vidita nadzorno funkcijo, ki je lahko motiv za udeležbo (Kaase in Newton 1995, 238). To naj bi dokazovala ugotovitev Listhaugove, da osebe z najvišjo stopnjo izobrazbe nasploh kažejo manj zaupanja kot slabše izobraženi, kar med drugim nakazuje, da se nezaupanje razvija med višje izobraženimi (Listhaug v Rus in Toš 2005, 277). Najvišje izobraženi pa so skupina z najvišjo stopnjo politične participacije.

Večina raziskovalcev se strinja, da je prišlo do splošnega upada političnega zaupanja. Že tekom sedemdesetih (glej The Mannheim Eurobarometer Trend File 1970-2002) so znanstveniki prvič zabeležili znake pojanja navezanosti in podpore javnosti političnim strankam⁶¹, ki mu je sledil upad zaupanja na vseh ravneh. Začelo je upadati zaupanje v

⁶⁰ To se kaže v spreminjanju usmerjenosti javnosti v odnosu do politike nasploh, v drugačnem razumevanju politične legitimnosti in v drugačnem izražanju zaupanja. Ta predpostavka temeljni na t.i. »argumentih nove politike«, ki poudarja vpliv povečevanja »potenciala kognitivne kompetentnosti«, ki se kaže v povečani politični angažiranosti, v sproščanju političnih akcij in političnih protestov, pa tudi v večji neodvisnosti državljanov kot političnih akterjev in njihovih strank itd. Neodvisnost posameznika se kaže v njegovi povečani politični osamosvojenosti, v naraščanju protistrankarskih občutij, pa tudi v naraščanju nerazpoloženja in nezaupanja v politiko. To pa spodbuja tudi občutek vrednostne zapostavljenosti oziroma razhajanje med vrednotami in cilji vladajočih skupin ter cilji in vrednotami od oblasti odrinjenih oziroma neudeleženih skupin in posameznikov (Listhaug 1995).

⁶¹ Današnja slika kaže, da v 10 od 19 držav v raziskavi ESS, za katere so na voljo podatki za obe časovni točki, se je v obdobju 2002-2010 odstotek javnosti, ki se čuti blizu kaki stranki, zmanjšal. Skupni podatki za 26 držav v

poslance, parlament in vlado, in to tako v Združenih državah Amerike kot v Evropi (Dalton 1999). Stoker (2006) v svojem delu *Why Politics Matters: Making Democracy Work* dokazuje, da je v minulih dveh do treh desetletjih v večini demokratičnih držav prišlo do erozije zaupanja v najpomembnejše politične institucije. Najbolj je erodiralo zaupanje v politične stranke. Prepričan je, da je evidenten dokaz tega tudi stanje volilne udeležbe.

Pharrova, Putnam in Dalton (2000) so pred dobrim desetletjem dokazali, da obstajajo dokazi o določenem padcu zaupanja v politike v 12 od 13 Zahodnih držav, za katere so na voljo sistematični podatki. Čeprav so menili, da padec ni univerzalen, so bili prepričani, da obstaja splošen vzorec širjenja nezaupanja javnosti do politikov, parlamenta in vlade med državljani zahodnih demokracij (Pharr in drugi 2000, 13). Novejši podatki (po letu 2000) in podatki za evropske nove demokracije⁶² so še bolj zaskrbljujoči (Catterberg in Moreno 2005). Po raziskavi Evrobarometra glede zaupanja v nacionalne parlamente in vlado v državah članicah EU in kandidatkah za članstvo v jesenski meritvi 2011 je zaupanje padlo na do tedaj najnižjo raven, zaupanje v nacionalni parlament je izrazilo 27 odstotkov vprašanih, v vlado pa le še 24 odstotkov (glej Eurobarometer 76).

Osnovna slika trendov javnega mnenja v Evropi kaže širjenje razočaranja z določenimi političnimi voditelji in institucijami. Zaupanje v politike in temeljne politične institucije se je v zadnjih četrtn stoletja zmanjšalo v različnih evropskih državah, od Velike Britanije, Italije, Francije do Švedske (Pharr in drugi 2000, 11).

Pharr in drugi (2000, 12) so ugotavljali, da so bili vsaj do pred začetkom 21. stoletja, tovrstni trendi v nekaterih manjših evropskih demokracijah manj opazni. Zdaj pa so vzorci vse večjega političnega cinizma vse običajnejši tudi v Avstriji, na Norveškem, Finskem in drugih manjših državah. Zdi se, da so ljudje skoraj povsod manj spoštljivi do političnih voditeljev in bolj skeptični glede njihovih motivov. Videti je, da se je vzorec zmanjševanja politične podpore v zadnjih dveh desetletjih razširil in pospešil v vsej Evropi. Kažejo se »jasni dokazi o splošni eroziji podpore politiki v najrazvitejših industrijskih državah« (Dalton 1999). Dokazi o zmanjšanju politične podpore so zlasti očitni na treh področjih: razočaranje nad politiki, političnimi strankami in političnimi institucijami.

ESS 2010 kažejo, da se več kot polovica anketirancev (54 %) ne identificira z nobeno stranko. V novih evropskih demokracijah se ta delež v zadnji raziskavi približuje dvema tretjinama.

⁶² Glej raziskavo Utrjevanje demokracije v srednji in vzhodni Evropi- CDCEE (januar 1998- julij 2003) in The »Central and Eastern Eurobarometer« (CEEb)- Evrobarometer srednje in vzhodne Evrope (1990-1998) ter Candidate Countries Eurobarometer Survey- CCEB, Evrobarometer držav kandidat (2001- sedanost).

Politični proces se tako nedvomno sooča s pritiski, ko narašča število ljudi, ki ne zaupajo tistim posameznikom, ki vodijo institucije demokratičnega upravljanja (Pharr in drugi 2000: 14).

Braunova (2011) za evropske nove demokracije ugotavlja, da je razvoj političnega zaupanja potekal nelinearno. Obdobju visokega zaupanja (t.i. »medeni tedni«) je sledilo nadaljnje upadanje zaupanja (»post medeni padec«) ⁶³.

Tako med etabliranimi in novimi demokracijami ni največja razlika le stopnja ekonomske razvitosti, ampak stopnja zaupanja. Medtem ko v etabliranih demokracijah ljudje ob sorazmerni stopnji skepse vendarle zaupajo v temeljne postavke sistema, od ustavnih stebrov pravnega reda do temeljnih institucij, kot so sodstvo, šolstvo, zdravstvo, represivne institucije (vojska in policija), je v nekdanjih socialističnih (komunističnih) novih demokracijah obratno. Stopnja zaupanja je izredno nizka (Braun 2011; Mishler in Rose 2005). »In morda je to največji deficit, največji zaostanek nepolnih demokracij.« (Mihelj 2009). Mnogi raziskovalci (npr. Piotr Sztompka 1999) vidijo v premajhni stopnji zaupanja v politične institucije in akterje ključni problem postkomunističnega konsolidiranja demokracije. Kot v primeru zaupanja v ključne institucije države tudi v primeru zaupanja/vere v ljudi, kažejo postkomunistične države močan zaostanek za etabliranimi demokracijami.

Posamezniki v novih demokracijah namreč zaznavajo obstoječi politični sistem kot enega izmed možnih, medtem ko državljani starih demokracij vidijo obstoječi sistem kot edini mogoč (Norris 1999). Po mnenju drugih pa se tudi državljani novih demokracij nočejo odpovedati »novemu« sistemu in se vrniti v starega (Mishler in Rose v Kirn 2008, 13).

Mishler in Rose (1996) menita, da je zaupanje pomembnejše za novonastale demokratične sisteme, ker gre v tem primeru za družbe, kjer sistem elit, ki bi pomenile izvor podpore sistemu, še ni oblikovan. Spremembe v zrelih, stabilnejših demokracijah so počasnejše in manj izrazite, obenem pa imajo neposreden vpliv na delovanje družbe in s tem na stopnjo zaupanja posameznikov v delovanje političnih institucij. Takšen (ne)posreden vpliv je med drugim tudi posledica preteklega dogajanja. Družbenopolitična preteklost ima velik vpliv na zaupanje (Štebe 2000; Bačlija in Johannsen 2007; Maldini 2008).

V izražanju odnosa oziroma zaupanja v institucije, kot tudi v izražanju zadovoljstva z demokracijo oziroma vrednotenju demokracije nasploh, velja, da je v državah posttranzicijske skupine tega zaupanja nasploh manj, da se osredotoča na različne institucije ali skupine

⁶³ Catterberg in Moreno (2005) razvoj političnega zaupanja v novih demokracijah parafrazirata z izrazom »medeni tedni«, kar pomeni obdobje visokega zaupanja, ki mu sledi strm padec zaupanja.

institucij, pač glede na politične, socialno-ekonomske in kulturnozgodovinske danosti v razvoju teh držav (Toš 2007a; Bačlija in Johannsen 2007; Maldini 2008). Dokler bo novo vzpostavljena demokracija pomenila podporo individualnih pravic, se skepticizem do novega sistema ne bo sprevrgel v nezaupanje.

Če povzamemo različne avtorje (Nye, Mishler in Rose, Klingemann, Fukuyama, Norris; Toš), se pri opredeljevanju pojma zaupanje na širši sistemski ravni uporabljajo različni pristopi, ki obenem govorijo o različnih dejavnikih vpliva na oblikovanje zaupanja (Fink Hafner in drugi 2001). Dejavnike zaupanja oziroma nezaupanja razdelijo na več vrst oziroma pristopov, ki so medsebojno prepleteni in pogojeni. Tako lahko govorimo o politološkem, psihološkem, sociološkem, pravnem, ekonomskem, kulturološkem pristopu in nenazadnje o spletu vseh omenjenih oziroma o interdisciplinarnem pristopu. Iz zadnjega je tudi razvidno, da se zaupanje pojavlja v vseh sferah človekovega delovanja. Zaupanje je namreč predpogoj posameznikovega delovanja v družbi.

Med opredelitvami pojma zaupanje prevladujejo tiste, ki na zaupanje (in zaupanje v institucije) gledajo kot na sociološki in politološki pojav oziroma splet večih dejavnikov. Kirnova (2008, 11–12) ugotavlja, da je različnim pristopom in analitikom skupen predmet zaupanja, in sicer institucionalno zaupanje in zaupanje v akterje znotraj institucij⁶⁴.

Stopnja zaupanja govori o kritičnem pogledu glede delovanja političnih akterjev in institucij (Nye in drugi 1997; Klingemann 1998; Kaase in Newton 1995).

Koncept političnega nezaupanja

Teoretični argumenti in empirični dokazi kažejo v smeri razlikovanja med tremi objekti političnega zaupanja (prim. Deters in drugi 2007): Akterji v strankarski predstavniški demokraciji (npr. politične stranke ali/in politiki), institucije v liberalni demokraciji (npr.

⁶⁴ Kaase in Newton (1995) razlikujeta med dvema kategorijama »zaupanje v....« in »stališče do...«. Prepričana sta, da pojem »zaupati v nekaj« vključuje pomen udeležnosti, prizadetosti, moralnega in čustvenega zaupanja in obveznosti; če pa rečemo »stališče do nečesa« pa to vključuje ločevanje, odcepitev, položaj zunanega opazovalca (Kaase in Newton 1995, 25). V tem smislu zaupanje v posamezne institucije vključuje pomen državljanove identifikacije s to institucijo in njegovo čustveno navezanost nanjo.

parlament, vlada) in regulativne institucije (npr. policija ali pravosodni sistem)⁶⁵ ter zaupanje v politični sistem.

Nas zanima zaupanje v parlament, vlado⁶⁶, pravni sistem in politične stranke, torej nacionalne institucije kot nosilce demokratičnega sistema in njegove izvajalce, ter še politike per se⁶⁷ in zaupanje v demokracijo. Na osnovi tega izpostavljamo tri komponente političnega zaupanja: zaupanje v politike (ocena »političnega razreda«); zaupanje v institucije (odobravanje predstavniških institucij oziroma njihova legitimiteta in zaupanje v pravni sistem) in zaupanje v demokracijo.

Slednjo kategorijo bomo obravnavali bolj pragmatično, kot zadovoljstvo z delovanjem demokracije⁶⁸. Tako tudi vzpostavljamo ločevanje med odnosom do demokratičnega sistema na eni strani in do političnih akterjev na drugi strani, saj naj bi reprezentativne demokracije na volitvah omogočale zamenjavo vladajočih politikov (Grönlund in Setälä 2007). Definicija političnega zaupanja mora vsebovati tako instrumentalen kot normativen aspekt⁶⁹.

In če to prevedemo (obrnemo) v koncept političnega nezaupanja, potem o političnem nezaupanju govorimo takrat, ko (v kontekstu družbenega dogajanja), državljani izražajo nizko

⁶⁵ Vseeno nekateri znanstveniki trdijo, da anketiranci pravzaprav de facto ne razlikujejo med različnimi institucijami (Rohrschneider in Schmitt-Beck ter Zmerli in Newton v Braun 2011: 6). Se pa s tem ne strinja Braunova (2011), saj pri izražanju zaupanja do institucij, ugotavlja razlike, ki izhajajo iz neposrednih stikov državljanov z institucijami (recimo policija) in tistimi, s katerimi ne prihajajo v stik (parlament).

⁶⁶ Potrebno je dodati, da kategorija zaupanje vladi odraža pogled/oceno o sedanjem stanju iz sedanje perspektive. Gre za oceno glede upravičenosti sedanje vlade, da uveljavlja svoje politične odločitve, zakone in predpise in za oceno verjetnosti, da bo uresničila svoje politične obljube in obveznosti. Zaupanje v vlado pomeni, ali, upoštevajoč minuli sloves/bilanco vlade, njeno zanesljivost in verjetnost dobrega delovanja tudi v prihodnje, širša javnost meni, da ima vlada pravico uveljaviti svoje politične odločitve, zakone in predpise ter da bo uresničila svoje politične obljube in obveznosti. (WB 2010, 52)

⁶⁷ Pri tem je potrebno upoštevati, da uporabljen način merjenja ne zajame samo difuznega, stabilnega in proti razočaranju odpornega zaupanja, ki se oblikuje skozi daljša časovna obdobja, temveč tudi izraze (ne)zaupanja kot odzive na konkretno kratkoročno dogajanje.

⁶⁸ Kirnova (2008) nasprotno, zadovoljstvo obravnava kot vmesni faktor med percepcijo delovanja institucij (in akterjev) in zaupanjem v le-te. Delovanje akterjev je vzrok ali pa posledica oblikovanja zaupanja v delovanje institucij, zato pravi, da ne moremo enačiti zaupanja in zadovoljstva. Predhodne raziskave potrjujejo močno enačenje učinkovitosti vlade ter splošnega zadovoljstva z režimom. Torej tisti, ki je zadovoljen s postavljeno vlado, ji tudi zaupa in bo to zadovoljstvo in zaupanje prenesel tudi na raven režima (Kornberg in Clarke 1994; Štebe 2000). Gre za spremenljivke, ki medsebojno močno korelirajo, zato smo izbrali le eno izmed njih. Samo vprašanje zadovoljstva z demokracijo pa tudi sproža veliko zanimanje v povezavi z vprašanjem domnevnega upadanja podpore demokraciji in legitimiteti režima v primeru, če je nezadovoljstvo zelo razširjeno in dolgotrajno. V dosedanjem raziskovanju je ta tema pomembna tudi kot samostojna razsežnost odnosa do političnega režima, kjer je v ospredju raziskovanje dejavnikov, ki vplivajo na oblikovanje odnosa do realnosti delovanja demokracije in ne gole podpore idealu (Štebe 2000, 865).

⁶⁹ Pri sami operacionalizaciji političnega (ne)zaupanja pa ne moremo mimo samega problem merjenja političnega (ne)zaupanja! O tem je že v sedemdesetih potekala kontroverzna metodološka diskusija (Citrin vs. Miller), kaj pravzaprav merimo pri političnem zaupanju, ali zaupanje v institucije režima ali zaupanje v trenutno oblast (glej Segovia Arancibia 2008). Med obojim pa je dejansko nemogoče potegniti jasno ločnico.

podporo sistemu oziroma posamezni instituciji ali političnim akterjem. Nezaupanje enačimo z negativnim odnosom do delovanja institucij in kot nepodporo politiki, ki jo le-te institucije izvajajo. Ali če koncept političnega nezaupanja konkretiziramo, je politično nezaupanje v tej nalogi razumljeno poudarjeno instrumentalno oziroma kot:

- nezaupanje v parlament, vlado, pravni sistem;
- nezaupanje v politike in politične stranke in
- nezadovoljstvo z delovanjem demokracije.

4.7 POLITIČNA NEUČINKOVITOST/ (NEKOMPETENCA)/ (NEINFORMIRANOST)

Splošen pojem učinkovitosti

Učinkovitost na splošno sodi med »ekonomske« kategorije. Najkrajša in tudi splošno sprejeta definicija učinkovitosti je razmerje med input-om in output-om (glej Miller in Listhaug 1990). Bistvo doseganja učinkovitosti je, da dobimo output (rezultat) s čim nižjim input-om (vloženimi resursi). V politološkem smislu pa termin učinkovitosti razumemo nekoliko drugače, dvoplastno. Tako govorimo recimo o učinkovitosti na ravni političnega sistema (izvedbena učinkovitost politične ureditve, učinkovitost pravosodja, učinkovitost organizacije državnih organov, javne uprave, kjer je zajet sicer tudi stroškovni vidik, a to mora biti ob upoštevanju glasu uporabnikov), pri čemer pa se ta učinkovitost stika z učinkovitostjo vplivanja na politični sistem. V tem oziru se učinkovitost nanaša na vplivanje na rešitev problema in na posledice delovanja javnosti⁷⁰.

⁷⁰ Fraserjeva s slednjim razume vpliv javnega mnenja. To je učinkovito, če je mobilizirano kot politična sila, ki nadzoruje odgovornost političnih predstavnikov in zagotavlja, da njihovo delovanje odseva voljo civilne družbe (Fraser v Hančič in Črnič 2010, 109). Barber temu dodaja »udeleženosť državljanov v izvedbi in izvrševanju odločitev, do katerih so prišli z javno razpravo« kot načinom neposrednega reševanja problemov (Barber v Hančič in Črnič 2010, 109).

Politična učinkovitost

Politična učinkovitost (ang. »*political efficacy*«) se nanaša na prepričanje oziroma mnenje posameznika, državljana, da lahko vpliva na politični sistem. Merjenje politične učinkovitosti velja danes za barometer demokratičnega sistema (Sullivan in Riedel 2001). Politična učinkovitost se uporablja kot mera konstrukta (ne-)zaupanja v politiko, ki kaže, ali in koliko imajo državljani občutek, da lahko vplivajo na politične odločitve in dejanja politične elite in kolikšna je njihova gotovost o odprtosti in odgovornosti politične elite do državljanov. Politična učinkovitost torej predstavlja posameznikovo prepričanje, njegovo samopercepcijo lastne politične moči, možnosti vpliva in učinkovitosti. Gre za občutek, da so politične in družbene spremembe mogoče in da lahko vsak posamezen državljan, sam ali v skupini z drugimi, igra vlogo pri doseganju teh sprememb (Campbell, Gurin in Miller 1954, 187; McCluskey in drugi 2004, 438).

Politična učinkovitost je pozitivno povezana z znanjem o politiki in tudi s participacijo (Morrell v Kenski in Stroud 2006). Velja, da poznavanje dejstev o politiki ni zadosten pogoj za dejansko povečanje politične participacije, prisotna mora biti še motivacija zanjo, kar pa zajame ravno posameznikov občutek o lastni politični učinkovitosti (Sotirovic in McLeod 2001). Franklin (2002) govori o t.i. instrumentalni politični motivaciji⁷¹; ki se nanaša na občutek državljanov, da je njihova politična in volilna udeležba pomembna in smiselna in da vpliva na volilni rezultat. Tako posamezniki z večjim občutkom politične učinkovitosti v večji meri volijo, pa tudi sodelujejo v drugih oblikah politične participacije (Kahne in Westheimer 2006; Morrell 2005). Lasorsa (1991) je z empiričnimi podatki dokazal, da poleg političnega interesa in prepričanosti o pravilnosti svojega mnenja, na posameznikovo pripravljenost za izražanje (volilnega) mnenja vpliva predvsem občutek politične učinkovitosti.

Politična učinkovitost je po eni strani dejavnik volilne participacije, po drugi strani pa rezultat te participacije (Pateman 1970, 45; Finkel 1985). Na to temo obstaja veliko literature, ki predpostavlja pozitiven odnos med politično učinkovitostjo in volilno udeležbo (Abramson, P. in Aldrich 1982; Almond in Verba 1963; Campbell in drugi 1960; Rosenstone in Hansen 1993; Verba in Nie 1972).

⁷¹ »Instrumentalna motivacija pomeni, da ni samo dejanje po sebi tisto, ki motivira, ampak to, kar to dejanje lahko povzroči«. Instrumentalna individualna motivacija se nanaša na tiste zahteve posameznika po spremembah, ki imajo zanj jasno osebno korist (Walgrave in drugi 2011, 4–5,41).

Za merjenje posameznikovega zaznavanja politične učinkovitosti so Lowndesova in sodelavci (2006) razvili definicijo, ki pravi, da se stopnja politične učinkovitosti odraža kot razlika med dejansko in potencialno participacijo, kjer potencialna participacija pomeni pripravljenost ljudi za participacijo z namenom vplivanja na sprejemanje odločitev ter dožemanje pomena posameznikovega glasu in vpliva navadnega državljana na odločanje vlade.

Občutek učinkovitosti se razvije, ko se posameznik počuti dobro informiran o politiki in verjame, da lahko pozitivno vpliva na sestavo oziroma dejanja odločevalskih teles. Če se volitve zdijo brez pomena ali nepomembne ali če se posameznik počuti odtujen od političnega sistema ali nemočen, neučinkovit v svojih interakcijah s političnim sistemom, občutek politične učinkovitosti upade in volilna abstinenca je bolj verjetna. Seeman (v Reef in Knoke 1999, 414) tako govori o občutku politične nemoči, ki zajema posameznikovo »zaznavo nezmožnosti vplivanja na dogodke v politiki.« Močnejši je občutek politične neučinkovitosti, hitrejša je pot do politične apatije in odtujenosti⁷² (Ellis 2006, 14; Morrell 2005, 50; Reef in Knoke 1999).

Notranja politična učinkovitost in zunanja politična učinkovitost

Pri proučevanju koncepta, so raziskovalci kmalu ugotovili, da je politična učinkovitost razdeljena na dva dela, da obravnavajo in merijo dva konceptualno različna pojava (Finifter 1970; Converse 1972; Balch 1974; Miller in Listhaug 1990). Ta sta postala znana kot notranja politična učinkovitost in zunanja politična učinkovitost⁷³.

Prva se nanaša na občutke državljanov glede njihove osebne usposobljenosti/kompetence za razumevanje politike (Reichert (2010) tako, kot že Almond in Verba (1963) uporabljata termin subjektivna politična kompetenca⁷⁴) ter za sposobnost razumeti politična dejstva in procese in za politično sodelovanje v političnem procesu ter vplivanje nanj. To pomeni, na primer, imeti ustrezen vpogled v delovanje političnih institucij in biti v zadostni meri

⁷² Reef in Knoke (1999, 413) navajata, da sta pojma politična odtujenost in politična učinkovitost protipomenki.

⁷³ Čeprav je razlikovanje med notranjo in zunanjo učinkovitostjo splošno sprejeto in se uporablja v podobnih tonih, lahko občutke glede političnega sistema razdelimo na različne komponente in strokovnjaki včasih za razlikovanje med njimi uporabljajo različna poimenovanja: zaupanje, učinkovitost, podpora (ang. »support«), (glej npr. Craig in Maggiotto 1982; Craig, Niemi in Silver 1990), zato se zdi, da vendar ne obstaja soglasje glede drobnih razlik med recimo, zunanjo učinkovitostjo, političnim zaupanjem in politično podporo, ugotavljata Paskeviciute in Rosema (2008, 4).

⁷⁴ S tem, da ga onadva razumeta širše kot pojem, ki zajema hkrati obe dimenziji politične učinkovitosti, notranjo in zunanjo.

obveščen o strankinih ali kandidatovih političnih stališčih. » [...] biti prepričan o svojem vplivu na politični proces kot rezultatu lastne sposobnosti in samozavesti ali sposobnosti in samozavesti ljudi, kot smo mi sami. (Kenski in Stroud 2006). Niemi in drugi (1999, 1407–1408) so notranjo politično učinkovitost enostavno opredelili kot »prepričanje posameznika, da lahko politiko razume in v njej učinkovito sodeluje«.

Zunanja politična učinkovitost pa se nanaša na dožemanje sistema oziroma občutke državljanov o političnem sistemu, zlasti njegovi odzivnosti (Kenski in Stroud 2006). Niemi in drugi (1999, 1407–1408) so zunanjo učinkovitost opredelili kot »prepričanje o odzivnosti političnih elit in institucij na zahteve državljanov«. Sullivan in Riedel (2001, 4353–4) pa kot »(politični) vpliv za katerega oseba verjame, da ga lahko ima na politični proces kot posledico odzivnosti institucij.« Ali se bodo ljudje odločili za politično participacijo je v veliki meri odvisno od njihove zaznave oziroma ocene, kako deluje oblast oziroma, ali se politični sistem in njegovi politični predstavniki odzivajo na želje in potrebe državljanov, ki jih zastopajo. Kvaliteta interakcij med državljani in oblastjo vpliva na splošno predstavo ljudi glede dostopnosti in odzivnosti njihove oblasti (glej McCluskey in drugi 2004).

Opredelitve tega pojma so različne, vse pa upoštevajo njegovo večdimenzionalno naravo. Tako imamo na eni strani empirično tradicijo raziskovanja politične učinkovitosti, ki se ukvarja s subjektivnimi občutki državljanov glede zaznavanja njihove zmožnosti vplivanja na delovanje političnega sistema (Campbell, Gurin in Miller 1954; Pateman 1970; Rosenstone in Hansen 1993). Na drugi strani pa imamo skupino teoretskih pristopov, ki izhajajo iz predvidevanj o tem, kateri so nujni pogoji, da demokratični politični sistem učinkovito funkcionira (Reef in Knoke 1999). Za to drugo tradicijo raziskovanja politične učinkovitosti je značilna konceptualna delitev na notranjo politično učinkovitost in zunanjo politično učinkovitost (Lane 1959; Acock in Clarke 1990; Converse 1972; Craig and Maggiotto 1982). Notranja in zunanja politična učinkovitost sta sicer medsebojno povezani, nikakor pa nista identična koncepta (Niemi in drugi 1999). Vzročna povezava med notranjo in zunanjo učinkovitost je nejasna: Medtem ko nekateri znanstveniki trdijo, da so prepričanja o notranji učinkovitosti predpogoj za prepričanja o zunanji kontroli (ang. *»external control beliefs«*) (Craig in drugi 1990), drugi predvidevajo, da ne da bi verjeli v splošno možnost vplivanja na politiko, posamezniki ne bi niti razvili občutek osebne sposobnosti (Miller 1974).

Obstaja nekaj značilnosti, ki ločujejo notranjo in zunanjo učinkovitost. Notranja učinkovitost se povezuje s posameznikovimi značilnostmi, kot so družbenoekonomsko okolje in

življenjsko obdobje (Abrahamson 1983), medtem ko je zunanja učinkovitost manj dovzetna na spremembe posameznikovih značilnosti, ampak bolj na spremembe v političnem okolju (Sullivan in Riedel 2001). Študije kažejo, da so prepričanja o notranji učinkovitosti pozitivno povezana z izobrazbo, spolom, etično pripadnostjo, motiviranostjo in politično udeležbo, ne pa z zaupanjem v politične institucije (Morrell 2005). Zaupanje v vlado pa je po drugi strani v pozitivni korelaciji z zunanjo učinkovitostjo (Craig, Niemi in Silver 1990; Schulz 2005)

Splošen pojem kompetence

Kompetence so pojem, ki ga uporabljajo različne vede. Temu primerno so se razvili tudi različni pogledi na definicijo. V družboslovnem teoretskem prostoru so se razvili trije koncepti kompetenc. Prvi koncept se je razvil znotraj pravnega področja, kjer se kompetenca nanaša na »pristojnost: vsebino pooblastila ali upravičenja, ki ga ima posamezen organ (parlament, vlada, upravi organ); »vsak organ sme odločati samo v okviru svojih kompetenc« (Veliki splošni leksikon 1998). Znotraj drugega koncepta so kompetence razumljene kot na znanju temelječe ponotranjena zmožnost proizvodjanja neskončnega števila učinkov na podlagi omejenih kognitivno-epistemoloških sredstev. Ta koncept je razvijal ameriški jezikoslovec Noam Chomsky znotraj lingvistike (Štefanc v Kržan 2010, 26) in ga razume kot spontano proizvodjanje oziroma generiranje rešitev na podlagi usvojenega znanja (prav tam). Razlog za razvoj tretjega koncepta pa izhaja iz krize šolskega sistema v sedemdesetih letih minulega stoletja v ZDA, ko so si številni zastavljali vprašanje, kaj se učijo otroci v šolah, če pa ne dosega niti najosnovnejših standardov znanja. Stanje je zahtevalo sistem preverjanja učinkovitosti. Koncept se je nadalje razvil znotraj ekonomije in definira kompetenco kot zmožnost realizacije operativnih nalog ter prilagajanja vsakokratnim partikularnim potrebam, kot tudi zahtevam ekonomskega trga (Štefanc v Kržan 2010, 25). Če strnemo opredelitev kompetenc iz različnih definicij, kompetence (posameznika) obsegajo: znanja, veščine, spretnosti, osebnostne in vedenjske značilnosti, prepričanja, vrednote, samopodobo itd.... več kot je znanje samo po sebi. Kompetence so pravzaprav oznaka za učinkovito delovanje. Delimo jih še po področjih: metodološke kompetence (upravljanje s časom, komuniciranje, odločanje); socialne kompetence (karizma, prepričljivost); vodenjske kompetence (vodenje ljudi in procesov); stališčne – vrednostne kompetence (uveljavljanje vrednot); učne

kompetence (naučiti se učiti); specifične kompetence (razlikovalne) in po obsegu; ključne – temeljne kompetence (pismenost); generične kompetence; delovno specifične kompetence.

Kompetence bomo tako opredelili kot kompleksen pojem, sestavljen iz znanja, sposobnosti uporabe znanja, spretnosti, veščin, motiviranosti, etične drže in osebnega stila.

Politična kompetenca (politična sofisticiranost)

V današnjih demokracijah je poznavanje politike in javnih vprašanj razumljeno kot ključnega pomena za krepitev oziroma opolnomočenje državljanov nasproti državi. Posameznik mora posedovati znanje o osnovnih dejstvih v politiki, prav tako mora imeti sposobnost abstraktnega mišljenja in ta dejstva znati povezati in interpretirati, da si lahko sploh ustvari svoje mnenje o določeni politični temi. In nenazadnje mora biti tudi »politično pismen«, kar pomeni, da poseduje znanje o postopkih politične participacije (Westholm, Montero in van Deth 2007). V kontekstu vse kompleksnejših družbenih pojavov, pluralnosti interesov in ekspanzije informacij predstavlja politična kompetentnost pomemben dejavnik volilne udeležbe.

Razumevanje politike in vrednotenje politikov prispeva k uveljavljanju demokratičnih sistemov in k oblikovanju zaupanja v politični sistem (Toš 1999). Poučen, informiran človek je sposobnejši in zanj je bolj verjetno, da razpozna svoje interese ter jih uveljavlja skozi politično delovanje. Prav tako je bolj nagnjen k aktivnejšemu sodelovanju v družbi (Delli Carpini in Keeter 1996). Poleg tega lahko količina in vrsta znanja, ki je ljudem dostopna, vpliva na spremembo njihovega mnenja glede političnih vprašanj in tem, kot tudi na njihovo volilno vedenje (Bennett 1997; Larcine 2005).

Nasprotno, nizka politična kompetenca je občutek posameznika, da ni primeren in upravičen, da bi se ukvarjal s političnimi vprašanji... in da je politika domena, ki ga ne zanima, bodisi zato, ker je irelevantna bodisi zato, ker je prezapletena ali mogoče tudi preumazana, ker ni zmožen kaj spremeniti ali poseči v boj za moč med elitami. Karkoli že je politika, ve da to ni zanj.

Politično kompetenco lahko razumemo kot kombinacija politične informiranosti, političnega zaznavanja in razumevanja ter povezovanja dejstev v skladen in splošen sistem.

Za politično razumevanje in zaznavanje volivec potrebuje kombinacijo znanja, motiviranosti in možnosti dostopa do informacij. Odvisna je od volivčevih sposobnosti in sistemskih pogojev, biti informiran in vključen (Ellis in drugi 2007). Politična kompetentnost se nanaša

na stopnjo oziroma obseg posameznikovega uporabljanja abstraktnih političnih konceptov za interpretacijo političnega sveta, za presojanje argumentov v političnih razpravah, da premišljeno sprejema politične odločitve in sploh sodeluje v političnem procesu. V tem smislu je politična kompetenca dimenzija aktivnega državljanstva in pomembna za institucionalno angažiranost.

Politična kompetenca se v osnovi nanaša na razumevanje politike. Predstavlja visoko stopnjo politične konceptualizacije in sposobnost sintetičnega in abstraktnega pojasnjevanja politike. Bourdieu politično kompetenco razume kot kulturni kapital specifičen za področje politike (glej v Laurison 2007). Politična kompetenca »je sposobnost razumeti politična dejstva in procese ter vplivati na njih glede na lastne interese« (Vetter v Reichert 2010, 64) oziroma »je sposobnost politiko presojati in delovati politično« (Sander v Reichert 2010, 64).

Politično znanje ponavadi razumemo kot pogoj za politično kompetenco ali politično sofisticiranost (Bennett 1997).

Robert C. Luskin (1987) je definiral politično sofisticiranost v odvisnosti od treh elementov: 1. ravni izpostavljenosti političnim informacijam; 2. intelektualne sposobnosti, da pridobljene informacije ohranimo v spominu in jih organiziramo in 3. motivacije za pridobivanje in poglobljanje v politične informacije. Oseba je politično sofisticirana, če »je njen sistem političnih prepričanj obsežen (vsebuje mnogo elementov), obširen (pokriva mnoga področja političnega dogajanja) in smotrno organiziran« (Luskin v Price 1999, 594). Pojem »politična sofisticiranost« vključuje oboje, informiranost, kako je le-ta urejena in povezanost z drugimi abstraktnimi idejami o politiki, ki obsega politično znanje (Luskin 1987). Ellis (2006, 14) po drugi strani razume politično sofisticiranost dokaj poenostavljeno, kot obliko inteligence ali intelekta (razumevanja), ki pa ni nekaj povsem prirojenega.

Volivec mora uporabljati kombinacijo sposobnosti, motiviranosti (spodbude) in priložnosti (dostopnost informacij), opirajoč se tako na svoje lastne sposobnosti in na strukturne okoliščine, da postane obveščen in je vključen.

Politična informiranost (politično znanje)

Tudi pri pojmu politične informiranosti se pojavlja problem, ker se ne da enoznačno določiti, kaj vse zajema. Pogosto se namreč enači s kakšnimi podobnimi pojmi (»politična pismenost« (Westholm in drugi, 2007), »politična ozaveščenost« (Zaller 1992) in »državlјanska

pismenost« (Milner 2004), saj so pojmovanja konceptov politične informiranosti in poznavanja dejstev o politiki v teoriji zelo podobna in nejasno ločena (glej Luskin 2003). Tudi Delli Carpini in Keeter (1993) ter Price (1999) ugotavljajo, da obstaja »konceptualna zamegljenost« med pojmi znanje, sofisticiranost, vpletenost, interes in ostalimi sorodnimi pojmi, ki opisujejo kognitivno vpletenost v politiko. Teorija namreč pravi, da je to, koliko nekdo zna o politiki, tesno povezano z izobrazbo, participacijo v političnih zadevah, spremljanju novic, učenju iz novic, premišljevanju o problemih v politiki ter oblikovanju in ohranjanju konsistentnega in stabilnega mnenja (Bennet 1997; Delli Carpini in Keeter 1996; Luskin 1990; Fraile 2010) iz česar potem izvira razlog za vso to pojmovno konfuznost (Delli Carpini in Keeter 1993).

Na področju raziskovanja političnih informacij se v današnjem raziskovanju kažejo tri smeri, in sicer raziskave o stopnji znanja državljanov, raziskave o politični sofisticiranosti državljanov in še o ideološkem mišljenju med volitvami. V ospredje stopa zanimanje za psihološke procese ob sprejemanju in procesiranju informacij ter spreminjanju mnenja (Price 1999). Ne preverja se samo, koliko informacij nekdo poseduje, ampak se raziskuje tudi, kako jih interpretira in organizira.

Politično znanje (ang. »*political knowledge*«) se v prvi vrsti konceptualizira striktno kot razumevanje na dejstvih temelječih političnih informacij (ang. »*factual knowledge*«). Tako Delli Carpini in Keeter (1996, 10–11) ter tudi Price (1999) politično znanje, opredeljujejo »kot obseg na dejstvih temelječih informacij o politiki, ki so shranjene v dolgoročnem spominu«. Oziroma »kot znanje o političnih zadevah, ki se nahaja v posameznikovem spominu«. Zaller (1992, 21) za razumevanje političnega znanja uporablja termin »politična ozaveščenost« (ang. »*political awareness*«), ki se nanaša na »mero, do katere je posameznik pozoren na politiko in razume s čim se spopada.«

Neuman (v Dalrymple in Scheufele 2007, 98) politično znanje opredeljuje kot dvodimenzionalni konstrukt. Kot diferenciacijo in integracijo. Diferenciacija se nanaša na posameznikovo sposobnost, da identificira na dejstvih temelječe informacije, kot so imena, podatki, dogodki. Integracija pa pomeni posameznikovo sposobnost, da te posamezne male delčke informacij med sabo poveže v širše ideje in abstraktne pojme.

Širok nabor opredelitev kaže, da so raziskovalci svoje koncepte obremenili s teoretično vsebino do skrajne meje, a skupna točka vsem je, da se vsi koncepti merijo kot raven

dejanskega političnega znanja⁷⁵. Pri čemer se raven dejanskega političnega znanja prav tako uporablja kot kazalnik za »politično sofisticiranost«, »politično strokovnost« in »politično angažiranost« (Delli Carpini in Keeter 1993). Poznavanje dejstev (ang »*factual knowledge*«) je mogoče razumeti kot »temelj« za »politično pismenost« (Westholm in drugi 2007). Raven dejanskega znanja »prikazuje, kaj je dejansko prišlo v glave ljudi« (Zaller 1992). Obstajajo dobri razlogi za takšno prakso, ki omogoča raziskovalcem razločevanje med znanjem in prepričanjem. Znanje je opredeljeno kot pravilne, točne informacije.

Pojmovanje dejstvenega znanja se tako razlikuje od drugih kognitivnih konceptov, kot so vedenje, mnenje, prepričanje ter od kognitivnih procesov, kot so logika, mišljenje, sklepanje, reševanje problemov in odločanje; in tudi od vedenjskih izkušenj, kot so participacija, učenje in uporaba medijev (Krosnick v Price 1999, 596).

Da si posameznik zapomni neko politično dejstvo, je vsekakor en vidik političnega znanja, vendar to ne vključuje bolj poglobljenega učenja, ki je potrebno za sprejemanje odločitev. Slednje zahteva določeno količino vedenja o ozadju posamezne zadeve in določeno količino informacij, ki nam orišejo kontekst (glej Dalrymple in Scheufele 2007, 98). Politično znanje je povezano s številnimi lastnostmi, ki določajo t.i. dobrega državljana: zanimanje za politiko, politična angažiranost, politično razpravljanje in sodelovanje, mnenjska doslednost in stabilnost, sposobnost za ocenjevanje vlade in njenih politik in temu ustrezno glasovanje na volitvah (Zaller 1992; Delli Carpini in Keeter 1996; Coupé in Noury 2004; Fraile 2010). Med političnim znanjem in politično participacijo obstaja recipročna povezava (Delli Carpini in Keeter v Soule 2001). Znanje je temeljni pogoj za uspešen politični angažma, za zasledovanje in branjenje svojih interesov. Znanje o politiki, ki ga posameznik poseduje, je tako pomemben dejavnik pri odločitvi o javnem izražanju mnenja. Odločitev o politični participaciji temelji na zadostni politični informiranosti. Po drugi strani pa participacija uči državljane o politiki in povečuje pozornost za politične zadeve (Soule 2001). Raziskave kažejo, da je narava znanja o politiki takšna, da je lahko vzrok in posledica aktivnega političnega udejstvovanja (Delli Carpini in Keeter 1996; Junn in Leihley v Sotirovic in McLeod 2001).

Vendar pa politično učenje »ni poceni« in zato nimajo vsi ljudje enako dobrega znanja o politiki. Nekateri državljani imajo višjo raven kognitivnih sposobnosti, zaradi česa si razmeroma enostavno ustvarijo mnenje o dogajanju v svetu in se spomnijo političnih dejstev. Spet drugi državljani imajo politično motivacije in jim to, da so obveščeni o politiki, da temu

⁷⁵ S tem se sicer ne strinjata Dalrymple in Scheufele (2007), ki menita, da se z raziskovanjem na dejstva oprtega političnega znanja, ne more meriti dejanske posameznikove sposobnosti za razumevanje političnih dogodkov in zadev.

namenjajo svoj čas in trud, pomeni resnično zadovoljstvo: so torej zainteresirani za politiko ali pa čutijo, da je njihova dolžnost, da budno pazijo na dogajanje v političnem svetu. Vseeno je večina državljanov nezadostno obveščena o politiki (kar potrjujejo vse javnomnenjske raziskave in volilne raziskave od sredine 60-ih naprej, glej Converse 1964; 1970; 1982).

Čeprav znanje ni kompetentnost samo po sebi (Bennett 1997), se je uveljavilo mnenje, da nizka raven znanja kaže na politično nesposobnost (Somin v Shaker 2012, 5; Bennett 1997; Fraile 2010).

Nizka politična informiranost volivcev sproža resne pomisleke glede sodobnih demokratičnih praks (Nadeau in drugi 2008). Zagovorniki participativne demokracije so verjeli, da je zavzet in informiran volivec nujen za vzpostavitev in ohranjanje učinkovite in uspešne demokratične družbe.

Nekatere analize političnega odločanja kažejo, da državljani ne sodelujejo pri političnem odločanju, ker nimajo dovolj osnovnih informacij, da bi sledili politični razpravi (Bennett 1997; Borgida in drugi 2009). Že Downs (1957) je trdil, da je to za pričakovati, saj se ljudem ne zdi smotno namenjati veliko časa in truda, da bi dobili podrobne informacije o politiki. Hkrati so ugotovljene velike razlike v obsegu razgledanosti in podkovanosti državljanov o politiki, ti sta odvisni od njihove stopnje kognitivnih virov in politične motivacije. Ta pojav je znan kot »razkorak v znanju« (ang. »*knowledge gap*«), to je razlika med dobro informiranimi državljani in ne informiranimi, ki so ga opredelili Tichenor, Donohue in Olien (1970). Poleg posameznikovih virov in motivacije, je pridobivanje političnega znanja precej odvisno od dostopnosti direktnih informacij iz okolja, zlasti preko medijev (interneta, televizije, časopisa, radia), ki so glavni vir političnih informacij za državljane (Graber 2004; Jerit in drugi 2006)⁷⁶ kot tudi od interakcij z drugimi ljudmi (vloga socialnega kapitala⁷⁷), kjer si posamezniki lahko izmenjujejo svoja mnenja in tako vplivajo drug na drugega.

⁷⁶ T.i. prepad v znanju med izobraženimi in nekoliko manj izobraženimi v smislu obveščenosti in pridobivanju novega znanja nastaja deloma zaradi tega, ker bolje izobraženi in obveščeni državljani lažje uredijo večje kognitivne vire, deloma pa zato, ker posvečajo več pozornosti političnemu dogajanju in uporabljajo več medijev. Raziskave so pokazale močno povezanost med spremenljivkama učenja in izobrazbe, še bolj močna pa je bila povezanost med obstoječim znanjem in sprejemanjem novih informacij (Price 1999).

⁷⁷ Socialni teoretiki različnih usmeritev, vse od Tocquevilla, J.S. Milla, Rousseauja, Durkheima, Simmela, in Kornhauserja dalje, so poudarjali pomen, ki ga ima civilna družba in prostovoljne organizacije za demokracijo. Bogata in gosta socialna omrežja, ki se razvijajo v intermediarnih strukturah, zagotavljajo potrebno socialno osnovo za razvoj demokracije. »Sodelovanje v prostovoljnih organizacijah in politiki spodbujata drug drugega.« (Dahl 2005, 299). Politična komunikacija razširi posameznikovo interesno obzorje in vpliva na to, kolikšno pomembnost pripisuje politiki v svojem življenju. Socialna omrežja, ki se razvijajo v prostovoljnih organizacijah delujejo kot mobilizacijski kontekst, kot Tocquevillova šola demokracije, ki posameznika pritegne v politično aktivnost. Posamezniku omogočajo dostop do informacij in razvoj veščin in rutin, potrebnih za učinkovito politično akcijo (Verba 1961; Pateman 1970; Verba in drugi 1995).

V t.i. »*mediaziranem svetu*« mediji ne služijo zgolj informiranju ljudi o imenih njihovih predstavnikov, ampak se nahajajo v samem središču procesa izbiranja političnih voditeljev in ugotavljanja njihove politične odgovornosti volivcem. Mediji so v obdobju predvolilnih 'bojev' ključnega pomena, saj so za t.i. 'običajne' ljudi pogosto edini vir informacij o kandidatih in temah, o katerih poteka javna politična razprava. Mediji naj bi politični javnosti predstavili možnost volilne izbire (Ferfila 2000).

Obstaja živahna razprava o tem, kako mediji vplivajo na politična stališča in vedenje (za povzetek glej Newton 1999). Nedavne raziskave so poudarile dejstvo, da so ti učinki odvisni od vrste medijev: medtem ko nekateri, kot tiskani mediji, lahko zmanjšujejo vrzeli v znanju, drugi, kot je televizija, pa jo povečujejo (Kwak v Nadeau in drugi 2008; Jerit in drugi 2006). Vprašanje o morebitnih učinkih izpostavljenosti medijev na politično znanje postaja vse bolj pomembno, ker se je medijsko okolje v zadnjih letih z vse večjo dostopnostjo informacijske in komunikacijske tehnologije dramatično spremenilo. Spremembe v okviru medijev naj bi prispevale k spremembam v političnem znanju.

Številni družboslovci (Murdock in Golding 1989; Hobbs 1998; Nadeau in drugi 2008; McAllister in Gibson 2011) v zahodnih družbah opozarjajo, da informacijski razkorak (ang. »*information gap*«) oziroma razkorak v znanju⁷⁸ in politična kampanja, ki temelji na prevelikem poenostavljanju, negativizmu in personifikaciji, izpodbijata načela demokracije, ker državljani niso dovolj informirani za aktivno in odgovorno participacijo v demokratičnem sistemu⁷⁹. Ob tem pa je potrebno tudi poudariti, da informacijska družba še ni informirana družba.

Politična informiranost oziroma politično znanje sta predpogoj za politično učinkovitost, tako v smislu zaznavanja lastne (subjektivne) politične kompetence kot v smislu dojemanja odzivnosti političnih institucij in njihovih predstavnikov. Pojma »politična informiranost«, če

⁷⁸ Razlike v stopnji obveščenosti ljudi se bodo povečevale: politično- ekonomska in kulturna elita bo informacijsko bogata, medtem ko bo široka javnost in množično občinstvo ostajalo na ravni slabo obveščenih in vsebinsko pavperiziranih (Vreg 2000, 225).

⁷⁹ Ob horizontalni sestavljenosti demokratične družbe smo tako prišli do nove vertikalno sestavljene družbe, katere hierarhičnost temelji na hierarhiji racionalnega mišljenja. Z vedno hitrejšim naraščanjem kompleksnosti splošnih zadev sodobne družbe in njihove notranje povezanosti in soodvisnosti postaja njih razumsko in strokovno dojetje vedno zahtevnejše (Bučar 2006, 89). Hkrati pa so v današnji potrošniški demokraciji ljudje namreč tako zasičeni s ponudbo blaga in storitev, da jim preostane le malo zanimanja, časa in volje za reševanje družbenih problemov. Ker popularna medijska kultura namenja svojo pozornost skoraj izključno posamezniku- zadovoljuje potrebe posameznikov, predstavlja zgodbe posameznikov- odvrča ljudi od reševanja skupnih družbenih problemov. Tudi močna birokratska kultura ne spodbuja državljanov k aktivizmu. Vedno bolj je posameznik za družbo pomemben le kot ubogljiv potrošnik, ki kar se da veliko kupuje in zapravlja. »Današnja medijska kultura je Jeffersonov ideal aktivnega in odgovornega državljanov zožila na pasivnega potrošnika« (Erjavec 2004, 672).

jo razumemo kot spoznanje, ne glede na sestav in »politično znanje«, ki ga razumemo kot ustrezno poučenost (vedeti nekaj, vedeti kako, vedeti zakaj), sicer nista povsem enakovredna, vendar sta si, še posebej v praksi zelo blizu in ju bomo zato obravnavali kot medsebojno zamenljiva in poenostavljeno rečeno kažeta »koliko ljudje vedo o politiki«.

Ta dimenzija učinkovitosti je ključen dejavnik posameznikovega odnosa do politike oziroma njegove politične angažiranosti. Če manjka ta dimenzija notranje učinkovitosti govorimo o politični apatiji, ki se lahko pojavi. Medtem ko odsotnost zunanje politične učinkovitosti prispeva k političnemu cinizmu.

Čeprav obstajajo nekatere razlike med vsemi koncepti (politična učinkovitost, politična kompetenca, politično znanje, politična informiranost, politična sofisticiranost, politična ozaveščenost in drugi termini, ki se nanašajo na kognitivno sodelovanje v politiki), ki tudi vsak zase ni uniformen pojem, ampak je veliko več prekrivanja med njimi, iz česa izhaja tudi določena operacionalna zagata (glej Luskin 2003).

Koncept politične neučinkovitosti

V nadaljevanju bomo politično neučinkovitost, ki smo jo skozi podrobno konceptualno analizo razčlenili kot politično kompetenco, sofisticiranost, politično informiranost (znanje), obravnavali in označevali zgolj s terminom neučinkovitost, čeprav ima, kot rečeno, več pojavnih, težko razločljivih oblik, ki se bodisi prekrivajo bodisi so si celo nadrejeni koncepti.

Nadalje bomo politično neučinkovitost razumeli kot dvodimenzionalen koncept in pri konceptualizaciji in operacionalizaciji pojma politične učinkovitosti sledili delitvi na notranjo in zunanjo politično učinkovitost, ki sta sicer medsebojno (vzročno) povezana.

Politična neučinkovitost je pravzaprav odsotnost politične motivacije za politično delovanje oziroma participacijo, kjer v primeru notranje politične neučinkovitosti le-ta temelji na posameznikovem občutku lastne politične nekompetence oziroma občutku politične neusposobljenosti, samooceni posameznika, da ne razume političnega dogajanja in politike, ki spet izvira iz politične neinformiranosti, neznanja...; medtem ko v primeru zunanje politične učinkovitosti ta temelji na posameznikovem občutku neodzivnosti političnega sistema oziroma oblasti.

- Notranja politična neučinkovitost = občutek lastne politične nekompetence

- Zunanja politična neučinkovitost = občutek neodzivnosti političnega sistema oziroma oblasti

4.8 POLITIČNI CINIZEM

O cinizmu

Živimo v ciničnih časih, v cinični družbi. Cinična družba je postala inherentna postmoderna kulturi Zahoda. Zdi se, da je cinizem postal splošno stanje (Chaloupka 1999). »Vsi naši politični in družbeni dogovori so preprejeni s cinizmom kot z meglo« (Kesey v Chaloupka 1999, 10). Cinizem je vseprisoten. Z makroravni se odslikava na mikroraven.

S takšno diagnozo sodobnosti se pogosto srečujemo. Vendar, kaj sploh razumemo s cinizmom? Cinizem⁸⁰ elementarno pomeni »posmehljivost, imeti ciničen odnos do česa. Ciničen, ki prezira splošno veljavne vrednote, posmehljiv« pojasnjuje Veliki splošni leksikon (1998).

Že po osnovni definiciji je cinizem stališče s posmehljivo in priskutno negativnostjo, še zlasti splošno nezaupanje v poštenost ali zatrjevane motive drugih.

Kot cinika si predstavljamo osebo, ki sumi vse ljudi okoli sebe, da se ženejo samo za denarjem, slavo, statusom in ugledom. Vezjak (2009) cinika v skladu s standardno definicijo opredeljuje kot osebo, ki je prepričana, da vsi ljudje sledijo svojim ciljem zaradi sebičnosti, zaradi česar jim venomer pripisuje motive osebnih koristi.

Ne glede na to, kakšni so ti motivi drugih, vedno so vrednoteni negativno. Drugi so lažnivci in hinavci. Ciniki tako zavračajo vsa vzvišena načela, dobronamernost drugih in dejanja iz dobrote, katerih resnične motive so oni sposobni razkrinkati (Stanley 2009). Včasih se »ljudski« opis razširi tudi na tiste, ki z jedkimi besedami izražajo največkrat pretirano negativne misli. Animoznost, to je sovražni odnos do drugih, je le nek vidik takega pogleda na svet, dodaja Vezjak (2009).

⁸⁰ Cinizem izhaja iz besede »*cynismus*«, ta pa iz gr. »*kynismos*« (kinizem), ki predstavlja specifično oznako za cinizem v antičnem grškem svetu. Ta je oponiral socialnim normam in praksam, označeval upor proti socialni kontroli mišljenja in konvencionalnim formam delovanja; izmikanje družbeni kontroli na humoren način, s subverzivnimi šalami. Te so sovražne, služijo napadu, satiri ali obrambi in obscene, ko služijo razgaljanju. Gre za zavračanje ritualnih aktivnosti. Tem se posmehuje ali jih parodira. Je izrazito razdiralen. Kinizem temelji na ideji samozadostnosti, asketizma, svobodi, težkem delu, brezsrčnosti, svetovljanstvu, suverenosti, svobodi govora in humorju (Sloterdijk 2003). Nauki kinizma temeljijo predvsem na njegovem najznačilnejšem predstavniku, filozofu Diogenu iz Sinope (403 pr.n.št. - 323 pr.n.št.).

Moderen cinizem je množičen, izgubljen v množici, potopljen v anonimnost. Svet okoli njega je pokvarjen in se ne more spremeniti (je končno stanje), ker je narava človeštva v osnovi slaba. Ciniki tako gradijo svoj pogled na svet na predpostavki izrazito slabe, pokvarjene narave človeka in družbe. Sloterdijk (2003) v tem vidi novo formo napačne zavesti, ki sledi klasičnim oblikam laži, zmote in ideologije.

V svetu, ki je prežet s cinizmom, ljudje namreč pričakujejo, da jim bodo lagali, vendar namesto, da bi bili zaradi tega ogorčeni in iskali načine za izgradnjo boljšega sveta, raje sodelujejo in iščejo načine, kako bi sami to izkoristili. Sloterdijk (2003, 25) meni: »Vedo, kaj delajo, vendar to počnejo zato, ker samo prisila in samo ohranitev govorita kratkoročno isti jezik in jim sugerirata, da tako mora biti. Drugi, morda slabši, bi to tako ali tako storili.«

Cinizem je, za razliko od skepticizma, s katerim je tesno povezan⁸¹ in ki je bolj situacijske narave in variira glede na okoliščine in vsebino komuniciranja, relativno stabilna oziroma trajna osebnostna značilnost, ki nastane kot posledica spoznanja, da ljudje delujejo predvsem na osnovi egoističnih motivov (Mohr in drugi 1998, 33). *»Skeptiki dvomijo v samo vsebino komuniciranja, ciniki pa poleg vsebine dvomijo tudi v motive za komuniciranje.«* (Kanter in Mirvis v Mohr in drugi 1998, 33).

Cinizem je potrebno razmejiti tudi od dveh njemu sorodnih pojmov, sarkazma in ironije⁸². Omenjeni slogi lahko postanejo del (političnega) ravnanja.

Cinizem manipulira in vara s figo v žepu, ironija je intelektualno nevtralna, benevolentna in brez želje po manipulaciji, sarkazem pa želi biti skozi performativno gesto okrutno zajedljiv. Ko gre za politični infotainment, postane najprikladnejši retorični trik za najširše množice - destruktivnosti cinika v principu ljudje ne marajo, ironija se jim ne zdi dovolj vabljava in prodorna, sarkazem pa se, kot pove že sama beseda (»sarkazo« pomeni »razmesarim«, sarkazem torej obeta več mesa) lepo zažre v dušo ne preveč zahtevnega volivca in je ravno dovolj krvav (Vezjak 2008).

Cinizem je perversen, ko v imenu morale uvaja nemoralo, politizira v imenu depolitizacije, dedemokratizira v imenu demokracije. Političen sarkazem je pravoveren: je nemoralen na

⁸¹ Mohr in drugi (1998) so dokazali, da cinizem vpliva na višjo stopnjo skepticizma.

⁸² Vezjak (2008) razločuje: »Ironija je največkrat komično sprevrčanje sporočila, ko želimo povedati natanko nasprotno od tega, kar smo rekli. Če rečemo *»Kako si pameten!«*, potem je naša intenca, odvisno seveda od konteksta, ironično povedati *»Kako si nespameten!«*. Ironični smo s *»Kako si pameten!«*, cinični z *»Nikar se preveč ne muči uporabljati svojo pamet!«*, sarkastični z *»Zaradi takšne pameti, kot je tvoja, so polna pokopališča«*. Ironija želi biti duhovita, cinizem je prezirljiv, sarkazem ima ambicijo žaljivosti.«

način, da smeši in pervertira obstoječo moralo, političen tako, da je žaljiv in demokratičen prav toliko, kolikor je demagoški. Cinizem igra na karto mimikrije in skrivanja, sprevračanja smisla in pomena, sarkazem stavi na prostodušnost »prave« resnice. V nekem smislu je cinizem intrinzično resen, sarkazem zabavljashi. Prvi se izdaja za poštenega, a je goljufiv, drugi pristaja na goljufivost, ki jo ima, največkrat skozi kot intelektualni gag za poštenost (Vezjak 2008).

Kot družbeni konstrukt je cinizem v zadnjih desetletjih postal tema različnih raziskav znotraj različnih disciplin, psihologije osebnosti, študije medosebnih odnosov, organizacijskih ved, marketinga in nenazadnje tudi študij volilnega obnašanja. Iz tega izhaja tudi več definicij cinizma. Tako Andersson (1996) cinizem definira kot splošen in hkrati specifičen odnos, za katerega so značilni tako frustracija, brezup in razočaranje kot tudi prezir in nezaupanje v osebo, skupino, ideologijo, institucijo. Abraham (2000, 270) opiše cinizem kot prirojeno in stabilno značilnost, ki se odraža v splošni negativni percepciji človeškega vedenja in globoko zakoreninjenem nezaupanju do drugih, ki temelji na generalizaciji, da je svet poln neiskrenih, brezbržnih in sebičnih ljudi. Medtem ko so Stanley in drugi (2005, 436) prepričani, da cinizem predstavlja nejevero oziroma dvom v navedene ali prikriti motive za odločitve in dejanja drugih. Na splošno je cinizem negativen odnos, ki vsebuje kognitivno, čustveno in vedenjsko komponento (prav tam, 430).

Cinizem moramo razumeti kot kulturni fenomen, ki zajema konstelacijo socialnih, političnih, ekonomskih, psiholoških in ideoloških determinant.

Politični cinizem

Če preidemo na sfero politike, se cinizem manifestira kot vsesplošno razširjeno prepričanje javnosti, da so vladne politike in javni uslužbenci korumpirani, nesposobni, ali da le izkoriščajo državljane (Johnson v Berman 1997, 105). Takšno razočaranje povzroča politično odtujenost in umik iz politične sfere (Berman 1997, 105). Ciničen odnos do vlade se pogosto osredotoča na njeno integriteto, namene in cilje ter na učinkovitost vlade in njenih uradnikov (Durant v Berman 1997, 106). Berman (1997: 110) meni, da sta politični cinizem in politično nezaupanje globoko zakoreninjena v odnosu vlade do državljanov. Stoker (2006: 119) govori celo o državljskem cinizmu, ki ga definira kot globoki skepticizem in pesimizem v odnosu do politikov in dvom v njihove motive. Južnič (1989, 207) pa kot posebno vrsto politične

apatije v smislu, da temelji na »višji vrednosti« in ne le nehoteni odmaknjenosti od politike. Gre za tisto politično–psihološko dispozicijo, ki politiko zaničuje; zlasti to počne zato, ker ima globoko nezaupanje glede motivacije tistih ljudi, ki v politiko naravnost silijo. Politični cinizem se torej po Južniču (1989: 208) kaže kot dokaj izrazito in močno izpostavljena nezaupljivost do politike in političnega oziroma vzvišeno podcenjevanje politične dejavnosti. Chaloupka (1999, xiv) ga jedrnato opredeli kot »stanje izgubljenega zaupanja«. V središču pojma cinizma je odsotnost zaupanja (Erber in Lau 1990; Andersson 1996; Abraham 2000). Cappella in Jamieson (1997, 166) definirata politični cinizem kot »nezaupanje, ki se razširja iz posameznih voditeljev ali političnih skupin do političnega procesa kot celote - ki pokvari osebe, ko enkrat sodelujejo v njem in ki privablja le pokvarjene osebe.« Cinizem vladajočih povzroča cinizem množic (Chaloupka 1999, 10)

Politični cinizem je bil opredeljen tudi kot nasprotje politične učinkovitosti (npr. Niemi in drugi 1991) in v obratnem sorazmerju z zaupanjem v različne družbene, gospodarske in politične institucije.

V zadnjih letih je politični cinizem tako postal popularen koncept, ki opisuje negativno politično razpoloženje, ugotavlja Dekker (2005). Uporablja se v kombinaciji oziroma bolj ali manj kot ekvivalent za politično nezaupanje, nezadovoljstvo, jezo. Koncept političnega cinizma je tesno povezan z drugimi koncepti, kot so politično (ne)zaupanje, (ne)zadovoljstvo, politična odtujenost, (ne)učinkovitost, (ne)podpora in anti-strankarska čustva.

Takšno politično razpoloženje naj bi bilo posledica splošnega družbenega nelagodja in negativizma. Gre za bolj ali manj trajno in stabilno držo posameznika. Politični ciniki ne dojemajo politike le kot nedostopne, ampak da je proti njim, meni Dekker (2005).

Politični cinizem karakterizira izraziti prezir do politike in političnega. Občutek političnega cinizma in odtujenosti lahko bistveno zmanjšuje pripravljenost državljanov, da sodelujejo v politiki oziroma podpirajo programe usmerjene v reševanje socialnih problemov, ki spodbujajo in krepijo nezadovoljstvo (Citrin 1974). Politični cinizem je povezan z občutki politične nemoči, prepričanjem, da je vlada ne odzivna in z očitno željo po spremembah.

Dejansko je politični cinizem rutinsko predstavljen kot nevarnost za demokracijo, jedki strup, ki izsesava državljsko energijo, uničuje zmogljivosti za zaupanje in iskreno komunikacijo med državljani in vodi v politično ozračje ozkih sebičnih in manipulativnih strategij namesto k skupnim prizadevanjem za uresničitev splošnih idealov (Stanley 2009, 1). Po Stokeru

(2006) je določen odmerek skepticizma glede politikov in političnih procesov dober za demokracijo, vendar pa cinizem lahko povzroči tudi veliko škodo v demokratičnem procesu.

Navkljub širokemu soglasju raziskovalcev o pomenu znanstvenih raziskav političnega cinizma (npr. Cappella in Jamieson 1997; Erber in Lau 1990; Hetherington 2001; Valentino, Beckmann in Buhr 2001) pa na drugi strani obstaja le malo soglasja o sami konceptualizaciji in merjenju cinizma. Pri analizi sodobne množične oblike cinizma se pojavi metodološki problem določitve obsega tega fenomena in pridobivanja empiričnih podatkov, kar zahteva interdisciplinarni pristop. Mnogi tako kritizirajo klasično merjenje političnega zaupanja Ameriške Nacionalne volilne študije, saj ta merjenja političnega zaupanja ne bi smeli apriori vzeti za gotov približek političnega cinizma (glej de Vreese 2002, 619). Enačenje standardnega merjenja političnega zaupanja, odtujenosti in učinkovitosti ni ustrezno, če želimo izmeriti specifične dimenzije političnega cinizma (Cappella in Jamieson 1997). Zaradi pomanjkanja standardiziranih meril se je merjenje cinizma "izkazalo za izmuzljivo", tako številni argumenti o vzrokih in posledicah cinizma izhajajo iz različnih kazalcev (meril) in interpretacij (Erber in Lau 1990; Hetherington 1998; 2001, 106).

Agger in drugi (v de Vreese in Semetko 2002, 620) so razvili šest sestavin političnega cinizma uporabljajoč različne razsežnosti cinizma, s poudarkom predvsem na dojemanju motivov in interesov politikov. Meyer in Potter (v de Vreese in Semetko 2002, 620) sta izhajala iz dveh tem Ameriške Nacionalne volilne študije, ki se nanašata na to, kako ljudje zaznavajo cilje in sposobnost vlade. Pinkleton in Austin (2001) sta predlagala šest kazalcev, ki kažejo na značaj in motive politikov in vlade. Cappella in Jamieson (1997) sta uporabila še dodaten kazalec, oceno oziroma vrednotenje volilne kampanje. Številne druge študije v Združenih državah Amerike so razpravljale tudi o političnem cinizmu z vidika raziskav o politični učinkovitosti (npr. Acock in Clarke 1990; Craig, Niemi in Silver 1990; Niemi, Craig in Mattei 1991). Zunaj ZDA so bile razprave o političnem cinizmu povezane z zaupanjem v različne družbene, gospodarske in politične institucije (Mishler in Rose 2001). Eno od ključnih vprašanj na področju raziskav političnega cinizma pa je, kaj točno je objekt občutkov nezadovoljstva. Medtem ko so nekateri trdili, da ti občutki nezadovoljstva zadevajo politični sistem kot tak, pa so drugi trdili, da se takšni občutki nanašajo le na dolgoletne funkcionarje (incumbent) (glej Miller 1974; 1974a; Citrin 1974). Ta ugotovitev je privedla do razlikovanja med političnim cinizmom, usmerjenim proti osebam na eni strani in na drugi strani proti politikam in institucijam (Erber in Lau 1990). To razlikovanje pa se navezuje na tisto, ki ga je razdelal že Easton (1965), med razpršeno in specifično podporo in okvirjem Norrisove

(1999), ki razlikuje pet vrst političnih objektov: politična skupnost, načela režima, uspešnost režima, institucije režima in politični akterji.

Kar torej manjka v večini predhodnih del, je razlikovanje med različnimi razsežnosti političnega cinizma.

Politično zaupanje in politični cinizem sta oba tesno povezana z zunanjo politično učinkovitostjo. Vsi trije pojmi se nanašajo na občutke državljanov do političnega sistema, institucij sistema in nosilcev funkcij. Takšni občutki so lahko ali pozitivni ali negativni in tu se pojma politično zaupanje in politični cinizem razhajata. Medtem ko se politično zaupanje nedvomno nanaša na pozitivno presojo o sposobnosti političnega sistema, da deluje odgovorno, se politični cinizem nanaša na negativno sodbo (Paskeviciute in Rosema 2008, 4–5). Politični cinizem in politično zaupanje lahko zato razumemo tudi kot različna konca istega kontinuuma (prav tam, 5).

Več raziskovalcev je poudarilo, da politični cinizem oziroma sorodni pojmi, kot so politično nezadovoljstvo ali politično nezaupanje, lahko vplivajo na glasovanje na volitvah na dva načina. Prvi je, da se državljani umaknejo iz volilnega procesa in ne volijo. V tem primeru politični cinizem vpliva na volilno izbiro z demotiviranjem ljudi za volilno udeležbo. Drugi pa je, da volivci izrazijo svoje nezadovoljstvo s podporo določeni stranki ali kandidatu, s čimer signalizirajo politični eliti glede svojih občutkov do nje⁸³. Klingemann (1999) je dokazal, da ciničen odnos do politike lahko spodbudi nekatere volivce, da svoj glas uporabijo kot način/možnost za izražanje svojega nezadovoljstva. Politični cinizem se tako v Evropi pogosto povezuje s podporo skrajni desnici, protipriseljevanjskim in populističnim strankam (Paskeviciute in Rosema 2008, 3)⁸⁴. Paskeviciute in Rosema (2008, 18) sta v svoji raziskavi ugotovila, da so državljani, ki so bili bolj politično cinični, bolj nagnjeni k volilni abstinenци kot pa bolj zaupljivi državljani. Poleg tega je bil v skoraj vseh državah politični cinizem v pozitivni korelaciji z glasovanjem za določene stranke. Vendar pa nekateri avtorji (de Vreese (2005) ter Bromley in Curtice 2004, 336) trdijo nasprotno, da ni dokazov, ki bi povezovali politični cinizem z volilno udeležbo.

⁸³ Več izrazov je bilo uporabljenih za prikaz navedenih dveh alternativ. Razliko med obema je mogoče opisati s pomočjo terminologije Hirschmana (1978) in tako govoriti ali o »Glasu« ali o »Izhodu«.

⁸⁴ Vendar bi bilo napačno sklepati, da te stranke dobivajo svojo podporo zgolj od politično nezadovoljnih volivcev. Glavni dejavniki spodbujanja podpore za te stranke so skupne politične preference in ideološka bližina. Večina volivcev podpira te stranke iz istih razlogov kot drugi volivci podporo druge stranke: strinjajo se s političnimi preferencami omenjenih strank, zlasti tistimi v zvezi z vprašnji, kot so priseljevanje.

Raziskovanje (političnega) cinizma kaže, prvič, da ne gre za izključno (post)moderen in drugič, tudi ne zgolj za negativen pojav oziroma socialno patologijo (glej Sloterdijk 2003; Stanley 2007, 384; Paskeviciute in Rosema 2008, 18). Pomembno je razločevanje med cinizmom kot retorično prakso in cinizmom kot aspektom posameznikove subjektivnosti. Teoretičarka Stanleyeva (2007) vidi celo nekatere pozitivne obrise cinizma, ki lahko pomaga pri odkrivanju in oblikovanju protiargumentov. »Deluje tako kot provokativna in nadležna muha« (Stanley 2009, 32). Cinizem lahko po vseh razočaranjih in pritiskih na posameznika, vznikne kot obrambni mehanizem, ki subjektu dovoljuje, da do načina delovanja sodobne družbe zavzame kritično držo distance (Stanley 2007, 399).

Nikolaidis (2009) celo meni: *»Imeti ciničen odnos do demokracije, pomeni razumeti demokracijo in odklanjati iluzijo, ki skriva nosilce hegemonije. [...] Sami politični akterji so cinični do demokracije, od nas volivcev pa pričakujejo, da sprejemamo stvari brez cinične distance. Zaradi svojega cinizma tako imajo odločilno prednost pred volivci -, in zaradi česar sistem deluje zanje, volivci pa za sistem«.*

Sloterdijk (2003, 104) moderen (politični) cinizem povezuje z razsvetljskim procesom razkrinkavanja ali demaskiranja. *»Gre za držo ljudi, ki so ugotovili, da so časi naivnosti minili«* (Sloterdijk 2003, 25). Ko kritika neusmiljeno prodira na vsa področja, se pokaže novi ciničen vzorec: *»Razglablajte, kolikor vas je volja, vendar ubogajte.«* Znanje je sicer moč, vendar se ga v cinični dobi da obvladovati.

Critchley (2009), angleški filozof, meni, da je temeljni politični cinizem moralni protest proti hipokraciji v politiki, proti besedičenju v politiki, proti ekscesom in nepremišljenem uživanju. Cinična ironija je le oblika zaščite pred kakršnim koli ukvarjanjem s svetom. *»V svetu, kot je naš, poln dogmatičnih sanj brezmejnih sebičnih interesov, korupcije, kronizma in pohlepa, je Diogenova svetilka⁸⁵ tisto, kar potrebujemo«*, meni Critchley (2009) in napoveduje: *»Morda bo ta recesija naredila cinike iz nas vseh«* (prav tam).

Po Sloterdijku (2003) nam pretita dve nevarnosti. Ena se manifestira v sarkazmu in norčevanju iz obstoječih institucij in politike, distanciranem iskanju alibija skozi posploševalne argumente, kot sta *»Vsi so isti«* ali *»Politika je kurba.«* Če ljudstvo nadvse rado kritizira licemernost institucij, politike in oblasti, pa takšno odtujeno zlaganost na drugi strani oblast večkrat že vračuna v svoje ravnanje. Njen cinizem se torej kaže v *»razsvetljeni napačni zavesti«*, ki se natanko zaveda zlaganosti svojega delovanja, a v njem še kar vztraja. V svoji mreži ujetosti išče nove potrditve za *»prav«* svojemu varanju, namesto da bi se izvila

⁸⁵ Diogen je večkrat hodil po mestu z oljno svetilko, na vprašanje meščanov o svojem početju pa je vedno odgovoril, da išče poštenega človeka.

iz klobčiča laži. Opisano stanje (razumljeno po Sloterdijku) se nenazadnje približuje konceptu »sranja« moralnega filozofa Harryja Frankfurta: stanju, kjer nam ni mar in ne mislimo resno tega, kar govorimo, ker si ne želimo nobene spremembe. »Sralec«, meni Frankfurt, je še hujši od lažnivca: slednji vsaj zanika resnico in jo s tem posredno afirmira, medtem ko je prvi sploh ne priznava (v Vezjak 2009).

Medijsko posredovan (politični) cinizem?

Avtorji, ki skušajo pojasniti krepitev cinizma zatrjujejo, da večina ljudi razvije občutek cinizma zaradi percepcije, da jim politiki ves čas lažejo. Eden glavnih zagovornikov te teze je Peter Osborne, ki v svoji knjigi *The Rise of Political Lying* (2005) navaja, da sodobni politiki, za razliko od prejšnjih obdobj, ko so politiki lagali le občasno, lažejo nenehno in sistematično, kar je glavni vzrok za izbruh cinizma v sodobnih družbah. Vendar pa se vsi s to ugotovitvijo ne strinjajo (npr. Stoker 2006; Norris 2002). Pogosto se nakazuje, da je razlog za vse večji cinizem vse bolj »kritičen ton«, s katerim se v medijih poroča o besedah in dejanjih politikov (Barnett 2002; Franklin 1997; Patterson 2002). Tako Bromley in Curtice (2004, 328) menita, da je povečanje cinizma volivcev produkt medijsko povzročene bolezni (ang. »media induced malaise«)⁸⁶. Tudi Stoker (2006) glavni problem v zvezi s cinizmom vidi v funkcioniranju množičnih medijev in populistični politiki, ki krepita nezaupanje državljanov in vplivata nanj. Stoker (2006) trdi, da mediji z vsebino in samim načinom objavljanja teh vsebin spodbujajo ustvarjanje cinizma. Negativno poročanje medijev pa pri ljudeh vzbuja nezanimanje in ciničnost do politike in politikov. De Vreese (2005) je v svoji raziskavi ugotovil, da prihaja do povečanja cinizma zaradi negativnosti medijskega poročanja predvsem pri bolj politično sofisticiranih posameznikih. Watterberg (v Dye 1992, 11) je prepričan, da televizijska pristranost glede političnih vsebin (politični škandali, korupcija) lahko vpliva na nižje zaupanje do vlade in njenih institucij, zaradi česar se bosta povečala politični cinizem in apatija, posledično pa se bo zvišala volilna abstinenca. Tudi Chaloupka (1999, 109) v pojavu množičnih medijev (predvsem televizije in interneta) vidi pomemben družbeni dejavnik, ki

⁸⁶ Teorije o bolezni medijev namreč poudarjajo, da je sodobni razvoj spremenil medijske vsebine v smeri negativnih novic, tabloidiziranosti, kar je močno povečalo cinizem državljanov do oblasti in političnih voditeljev (Ferfila 2002, 488). Po eni strani naj bi se zaradi načina pokrivanja in posredovanja negativnih, tabloidiziranih novic, posledično bistveno zmanjšal interes javnosti in občinstvo, ki spremlja informativne oddaje. V skladu s tem naj bi ljudje zamenjali televizijske oddaje oziroma kanale ter nehali kupovati določene časopise. Po drugi strani pa naj bi ljudje še naprej gledali iste oddaje in brali iste časopise, ker so tako navajeni. Spremenil bi se le njihov odnos do politike in političnega, še posebej pri tistih, ki so najbolj pozorno spremljali informativne oddaje Ferfila (2002, 441).

vpliva na razširjanje cinizma. Sodobno medijsko pokrivanje politike spodbuja vse večji cinizem o politiki. Hkrati naraščajoči politični cinizem odvrča ljudi od odhoda na volišče.

Teorije prednostnega tematiziranja, teorija spirale molka in teorija bolezni medijev namreč predvidevajo, da poročanje medijev vpliva na oblikovanje javnega mnenja. Mediji določajo agendo tem, o katerih se poroča. S poročanjem oblikujejo prevladujoča mnenja v javnosti oziroma mnenja, ki so razumljena kot prevladujoča. Ostala mnenja izginjajo.

Sklicujoč se na znane kritike delovanja množičnih medijev, kot je Thomas Meyer, Stoker (2006) trdi, da so mediji zaradi težnje po dobičku in boja za občinstvo, močno znižali merila za spremljanje političnih procesov, zaradi česar prizadevnost za škandale in korupcijo dobiva prednost pred temeljito vsebinsko obravnavo nekaterih procesov in problemov. Medijsko posredovanje političnega dogajanja namreč ni nujno reprezentativno, pač pa se zdi, da tudi mediji politiko nesorazmerno pogosto prikazujejo kot 'pokvarjeno', 'koristoljubno', polno škandalov, ker je ta vidik najbolj medijsko in s tem tržno privlačen. Mediji tako z osredotočanjem na te vidike ter nasploh s površinskim, ne analitičnim pristopom še utrjujejo, že sicer močno prisotne, elemente pasivnosti in cinizma v politični kulturi javnega prostora, saj z načinom uokvirjanja tematik odvrčajo državljane od sfere političnega kot možne in zaželenne sfere participacije posameznika (Hahten 1998; Luhmann 2000; Schmitter in Trechsel 2004).

Tudi določene javne razprave in znanstvene študije o povezavi med mediji in političnimi stališči poudarjajo negativne vidike. S formuliranjem politike v veliki meri s strateškimi termini, zumiranjem taktičnih utemeljitev in koristoljubnih motivov politikov, ki se skrivajo za njihovimi dejanji in besedami, so mediji vpleteni v oblikovanje »spirale cinizma«, ki podžiga javno nezadovoljstvo in na koncu vodi k posameznikovemu umiku iz politike. Te trditve so podprte z empiričnimi študijami, ki so ugotavljale vzročno povezavo med strateško izpostavljenostjo novicam in političnim cinizmom (npr. Cappella in Jamieson 1997; Valentino, Beckmann in Buhr 2001; de Vreese 2004). Lau (1985) v svoji razlagi nezadovoljstva s politiko govori o negativni pristranosti (bias) političnega zaznavanja. Ljudje so pozornejši in se bolj odzivajo na negativne informacije o političnem dogajanju kot na pozitivne. K temu seveda bistveno prispevajo tudi k negativnim informacijam osredotočeni mediji. S kopičenjem negativnih informacij mediji pridobivajo vse pomembnejši vpliv na oblikovanje (predvsem negativnih) stališč in (odklonilnega) vedenja državljanov. Ljudje so tako vse bolj usmerjeni k informacijam, ki negativno opisujejo politično dogajanje, vse manj

pa se odzivajo na informacije, ki pozitivno opisujejo delovanje vlade in drugih institucij političnega sistema (Toš 1999, 915; Schmitter in Trechsel 2004).

V zadnjem desetletju so se na medijskem prizorišču zgodile velike spremembe, med katerimi je najvplivnejša komercializacija medijev. Ta in druge spremembe, ki so jo spremljale, so imele znaten vpliv na odnos javnosti do politike in samo politiko. Vedno bolj blede javna televizija vse bolj sledi trendu komercialnih televizij, ki ponujajo vedno več t.i. infotainmenta (mešanica selekcioniranih in dramatičnih političnih novic ter nepolitičnega razvedrila, škandalov) in manj kakovostnih novic o t.i. javnih zadevah (politika, ekonomija, sociala, kultura). Vedno več medijske vsebine zavzemajo v novinarski žanr oblikovana sporočila za odnose z javnostmi, oglasi, sponzorska sporočila in druge promocijske vsebine.

Gledanje televizije je velikokrat pasivna aktivnost, ki omejuje človekovo kritično razmišljanje. Televizija je v tako imenovanih razvitih držav postala eden najmočnejših medijev, ki vpliva na javno mnenje. Proces odločanja je odmaknjen od človeka, da ga dejansko lahko spremljajo samo z množičnimi mediji. Ti s prikazovanjem dogajanj v parlamentu, vladi in političnih organizacijah vzbujajo predstavo, da državljan tudi »soodloča«. Dejansko samo opazuje politične razprave na malih zaslonih, posluša na radiu in jih prebira v časopisih (mamilna oziroma narkotična disfunkcija množičnih medijev) (Vreg 2001, 19). Oglaševalske in PR-agencije, ki močno krojijo medijsko ponudbo in povpraševanje, vplivajo tudi na način, kako se politika po-javlja in ob-javlja v medijih. Za oglaševalce je politika samo ena izmed dejavnosti, ki jih je mogoče tržiti in politiki samo ena od blagovnih znamk, katere prepoznavnost je treba zagotoviti na (političnem) trgu. Predvolilne kampanje nam nazorno pokažejo, kako se prepletata medijska in politična sfera (Bašič Hrvatin 2008). Tu pa pridemo tudi do vprašanja, kako je politična realnost medijsko posredovana oziroma konstruirana? »Nevarna razmerja« med mediji in politiki/ko se med predvolilnimi kampanjami dobesečno razgalijo. Mediji poročajo o politiki, določajo (ne)pomembnost vprašanj, ki jih ta ponuja v javno razpravo, namenjajo (ali ne) pozornost izbranim temam in ljudem, podeljujejo vloge (zmagovalcev/poražencev, poštenih/nepoštenih, sposobnih/nesposobnih, medijsko privlačnih ali neprivlačnih), pripovedujejo zgodbe, komentirajo in ocenjujejo. In prav to moč skušajo politiki čim bolj nadzorovati, usmerjati in voditi. Prepričani so, da je do srca in razuma volivcev mogoče priti s plačanim ali – še toliko lažje- neplačanim medijskim pojavljanjem. V tem barantanju z razpoložljivim medijskim prostorom in pozornostjo občinstva so mediji za politike »strateškega« pomena. (Bašič Hrvatin 2008)

Raziskave na področju političnih znanosti in političnega komuniciranja so na splošno razvile dva različna pristopa o prispevku medijev k volilnemu procesu. Prvi pogled navaja, da mediji in politično novinarstvo krepijo občutek politične odtujenosti in politično neučinkovitost in s tem prispevajo k nižji volilni udeležbi (npr. Cappella in Jamieson 1997; Patterson 2002). Drugi pogled v literaturi pa predpostavlja, da ta povezava med mediji in javnostjo plodno prispeva k večanju znanja in političnega sodelovanja (npr. Norris 2000). Novejši podatki kažejo, da lahko najdemo diferencialne odnose med medijsko uporabo in političnim cinizmom, zaupanjem in učinkovitostjo, odvisno od značilnosti občinstva ter vrste in vsebine različnih medijev, tako da se oba procesa pojavljata sočasno (Aarts in Semetko 2003; Pinkleton, Austin in Fortman v de Vreese in Semetko 2002, 617).

Čeprav se medije velikokrat krivi za podžiganje političnega cinizma, so dokazi za to nezadostni in dvoumni, trdita de Vreese in Semetko (2002).

Vseeno ob tem ne moremo zanemariti pomena in vloge medijev pri političnem informiranju, politični kulturi, politični socializaciji, volilnih kampanjah do vloge pri širjenju oziroma krepitvi cinizma ter vpliva na volilno udeležbo.

Koncept političnega cinizma

Konceptualno bomo torej pojem politični cinizem obravnavali kot kompleksen štiri razsežen pojem:

- kot politično nezaupanje
- kot negativen odnos do politične sfere in politike kot take v celoti
- kot percepcijo neodzivnosti političnega sistema oziroma zunanjo politično neučinkovitost
- kot politično nezadovoljstvo

Pri tem pa je treba poudariti, da vsaka od kategorij, ki jih obsega cinizem prav tako predstavlja kompleksen mozaik medsebojno prepletenih večrazsežnih pojmov.

Verjetno je modro priznati, da ni jasnega merila za razmejitve med ciničnimi državljani in ne ciničnimi oziroma zaupljivimi državljani. Politični cinizem je stvar mere (Paskeviciute in Rosema 2008, 13).

4.9 POLITIČNA APATIJA (APOLITIČNOST IN ALIENACIJA)

Beseda apatija izhaja iz grškega izraza *apátheia*; [a- »brez« + -páthos »strast«] in izvorno pomeni odsotnost strasti. Označuje brezčutnost, topost, ravnodušnost, neobčutljivost⁸⁷. Je sinonim za zadržanost, nenaklonjenost, nepripravljenost in pomanjkanje prizadevanja in udeležbe ali celo izoliranost. S pojmom apatija na splošno razumemo negativno psihološko stanje brezvoljnosti, depresije, ravnodušja in čustvene nezmožnosti. »Apatija je odraz pomanjkanja zanimanja in navdušenja o neki temi in ki se navadno odraža v neaktivnosti« (Heywood 2008).

Pojem apatija je torej večrazsežen. Obsega psihološko, sociološko, družbeno, politološko dimenzijo.

V vsakdanjem življenju se srečamo z apatijo, ko se nam zdi, da nimamo nadzora nad dogodki okrog nas, ko čutimo, da bo vsak naš poskus spremeniti kaj, neuspeh. Kaplan in Sadock (1991, 29) sta apatijo opredelila kot stanje brez notranjih občutkov in čustev, kot pomanjkanje zanimanja in čustvene vpletenosti v lastno okolje.

Zaradi različnih individualnih in socialnih tegob, nesreč, ogroženosti in kriz, prizadeti človek lahko reagira z apatijo, umika se vase in stran od družbenega in političnega življenja; nobene motivacije ni več, ki bi ga gnala v angažma, k problemom (Sruk 1995, 19–20).

Psihološko gledano, meni Bright (2011), gre za umik naše pozornosti od dela našega življenja ali celotnega življenja.

Tudi če želimo kaj storiti, glede kakšne stvari, vprašanja ali problema, ne moremo, ker smo postali brezbrizni do tega. Ni več nobene želje povezane s tem, do česa smo apatični. Apatija je nasprotje tveganja. Je obupanje nad vsemi cilji, interesi in dolžnostmi. Kar se zgodi, ko se vse, v kar posameznik verjame o življenju, izkaže za lažno. V nič več ne verjame. Zakaj se truditi in delati, če ni več ničesar, za kar bi se bilo vredno truditi in v kar bi bilo vredno verjeti?[...] Apatija se tako zasidra v um in zavest posameznika in lahko hitro sprevrže v neskončne ure gledanja televizije in v depresijo⁸⁸ (prav tam).

⁸⁷ Glej geslo apatija v: Slovar slovenskega knjižnega jezika; Veliki splošni leksikon; Leksikon politike

⁸⁸ Kjer pa se že srečamo z zdravstvenim terminom apatije. Glej Journal of the American Medical Directors Association (2009–2013).

Družboslovci razumejo apatijo kot nasprotje družbenemu in političnemu interesu, kot nasprotje vključenosti in sodelovanja in ga smatrajo za sinonim izoliranosti, nezanimanja in neudeležbe (van Deth in Elff 2001, 5–6).

Politologi uporabljajo pojem apatija kot izraz, ki označuje nepripravljenost in pomanjkanje spodbude s strani posameznikov za sodelovanje in za aktivnost v političnih zadevah, v prvi vrsti na volitvah (Eliasoph 1998). Hong (2009) meni, da se politična apatija nanaša tako na politično obnašanje, ki se kaže kot odtujenost, izogibanje političnemu in nesodelovanje v kakršnih koli političnih dejavnostih, hkrati pa tudi predstavlja politično stališče, ki ne posveča nobene pozornosti političnim dejavnostim in političnim vprašanjem.

Pomen politične apatije je torej pravzaprav dvojen. Prvi se nanaša na odsotnost volivcev z volišč (ang. »*voter apathy*«), drugi pa pomeni splošno nezanimanje javnosti za politiko (glej Bennett 2000, 2. pogl; in Furedi 2004).

Sruk (1995, 19) definira politično apatijo kot neobčutljivost, ravnodušnost, otopelost, brezvoljnost in nemotiviranost za politični angažma. »Je odraz nezanimanja in nezainteresiranosti za politiko in politično dogajanje, kar pomeni, da ljudje malo ali pa sploh ne spremljajo politike. Posameznik je ravnodušen do političnega dogajanja«.

Gre za paternalističen in pasivno-pesimistični odnos v razmerju do politične sfere, ki se je posameznik izogiba in postane odtujen od političnega življenja. Mason in Nelson (1998, 2) ugotavljata, da je za politično apatijo nizka psihološka vključenost⁸⁹ (ang. »*Low Psychological Involvement*«) v javne zadeve, čustvena distanca do državljskih dolžnosti in odsotnost političnega delovanja značilna. Potem ko ljudem preneha biti mar za politično življenje, se umaknejo od tovrstnih opravil v civilno družbo in opravljajo v celoti simbolična ali rutinska dejanja - ali pa sploh nobena. Sruk vidi primarno izvor apatije v posameznikovem občutku nemoči in nezmožnosti vplivanja na politične odločitve in delovanje, občutka, da je vedno vse isto, da nima smisla (prav tam).

Lahko rečemo, da politična apatija nastopi, ko standardni kanali politične participacije ne dajejo ljudem občutka, da lahko vplivajo na stanje stvari. In kot drugo, apatija je v veliki meri povezana tudi z demoralizacijo. Hude, dolgotrajne družbene krize in konfliktne situacije povzročajo množično družbenonravno stanje apatije (Sruk 1995, 20). Mason in Nelson dokazujeta, da je v družbi apatija že indikativna (prav tam).

⁸⁹ Psihološko vključenost oziroma angažiranost/udeležbo primarno pojasnjujemo kot politično ozaveščenost oziroma določeno politično zavest, zanimanje za politiko, medijsko pozornost in spremljanje političnih novic (Mason in Nelson 1988).

Čeprav empirične raziskave kažejo, da se v sodobnih družbah običajno le relativno majhna skupina ljudi stalno zanima za politiko, nekoliko več se jih zanima, a so relativno pasivni, večina pa je indiferentna⁹⁰, so že v 60-ih nekateri avtorji ugotavljali, da je apatija simptom kot tudi vzrok za slabosti v sistemu (McClosky 1968). Kot meni McClosky, apatija kaže na neuspeh vključiti vse člane družbe v lastno upravljanje in na neuspeh spodbuditi interes in lojalnost ljudi. Zato so takšne napake lahko nevarne za demokracijo, kadar koli obstaja veliko število ljudi zunaj političnih kanalov in niso del sprejemanja odločitev, ki oblikujejo njihova življenja. Zaradi česar postane politično ozračje potencialno eksplozivno.

»Kadar koli prevlada apatija, postane težje organizirati in ohraniti politično opozicijo, ključno sestavino obrambe proti tiraniji in zlorabi politične moči« (prav tam).

Furedi (2004) pa meni: »to, da ljudje ne gredo na volitve, ni edini problem, ki prihaja z apatijo volivcev. Biti nezainteresiran, seveda pomeni tudi manj vedeti o politiki«.

Iz te premise se glede politične apatije zastavlja več vprašanj: prvič, na kateri točki, če ljudje ne sodelujejo več, demokracija preneha biti demokratična? Drugič, ali se demokratični politični sistemi soočajo z apatično krizo (ang. *“crisis of apathy”*) kot vrsto brezbržnosti, ki povzroča (samo)odpovedovanje volilni pravici? In ne nazadnje, ali manjko udeležbe, s tem ko se množica obveščenih volivcev odloča, da ne sodeluje v političnih procesih, pošilja sporočilo, da naš sistem potrebuje popravek?

⁹⁰ Nanašajoč se na politično participacijo sta klasična politična teoretika Milbrath in Goel (1977) v svoji raziskavi v 60-ih razvila hierarhijo vpletenosti, na podlagi katere lahko razdelimo državljane oziroma volilno telo v tri skupine. Prvo skupino tvori neaktivni, brezbržni stratum, ki predstavlja tretjino populacije, katere politika sploh ne zanima in se je iz političnih procesov povsem umaknila, ki ne spremlja medijskega političnega dogajanja in ji je vseeno, kdo je na oblasti. Pripadniki te skupine se v nobenem primeru ne udeležujejo volitev. To skupino sta Milbrath in Goel (ibid.) poimenovala kot »otopele, apatične« državljane, Pečjak (1995, 183) pa kot »abstinenti«. Drugo skupino, aktivni del prebivalstva, ki jo sestavlja okrog 60 odstotkov, sta poimenovala »opazovalci«. To skupino sestavljajo pasivni spremljevalci političnega dogajanja, ki so vanj le minimalno vpleteni. Njihovo delovanje je omejeno na spremljanje političnega dogajanja preko medijev. Imajo približno predstavo o želeni politični opciji (od teh je približno polovica neopredeljena, polovica pa že ima približno odločitev), njihova stališča pa niso izrazito trdna in jih je mogoče spremeniti. Gre za skupino, ki se skoraj zagotovo udeležuje volitev (ibidem). Tretjo skupino pa tvorijo goreči pripadniki (ali celo aktivisti neke stranke), ki v politiki aktivno sodelujejo. Ta skupina ima trdno oblikovana volilna stališča in pričakovanja, zato nanje politična kampanja nima vpliva, največkrat so celo sami njeni izvajalci, bodisi s sodelovanjem na političnih oziroma strankarskih shodih in v drugih akcijah ali pa samo z agitiranjem v krogu svojih prijateljev in znancev. Pripadnike te skupine Milbrath in Goel (ibidem) delita na tiste, ki opravljajo prehodne dejavnosti (7-9%) (soudeleženec volilne kampanje, prispeva denarne prispevke, voluntira, plačuje članarino...) in gladiatorske dejavnosti (nosilci strankarske funkcije,...) (1-3%).

Seveda je politična apatija tudi opozorilo na deficit legitimnosti⁹¹ (glej Teršek 2009, 20). Razširjenost apatije v družbi pomeni namreč dvom v politično in družbeno legitimnost, kar lahko na koncu posledično vodi v njen razpad. Apatija, ki izvira iz družbenega nazadovanja posameznikov ali cele skupine ljudi, izoliranosti, neudeležbe in pesimizma, lahko postopoma vodi v nelegitimnost političnega in družbenega sistema, v socialno odtujenost, občutek neučinkovitosti, nezadovoljstvo in pomanjkanje zaupanja vase in v druge. Ti dejavniki postopoma uničujejo socialno mrežo in posledično družba bolezensko trpi zaradi pesimizma in brezupa. V takem apatičnem stanju ob pomanjkanju altruizma in empatije med posamezniki v družbi, posamezniki izgubljajo odnose in stike z drugimi in skozi čas postanejo izolirani. In krog se sklene.

Kje so vzroki? Politična apatija izvira iz različnih, a medsebojno prepletenih vzrokov. Eden od teh je preprosto nezanimanje za javne zadeve in politiko (apolitičnost). Drugi je, razočaranje nad politiko in zamera do politikov v splošnem (Markič 1992; Vreg 2004; Hay 2007). Državljeni pogosto pravijo, da so politiki vsi isti, da jih skrbi le lastna korist, za navadne ljudi pa jim je le malo mar. Zakaj bi potem državljan volil človeka, o katerem ima takšno negativno mnenje. Lahko bi rekli, da je apatija v nekem smislu posledica naše nezmožnosti nadzirati politike. Tretji vzrok apatije pa je občutek nemoči posameznika, izražen s prepričanjem, kaj bo pa moj glas spremenil. Ljudje se počutijo nepomembne, menijo, da je njihov glas irelevanten in da ne morejo bistveno vplivati na volilni izid. Slednje je v svoji študiji dejavnikov volilne apatije ugotavljal Moriss Rosenberg že leta 1954⁹². Logična posledica je umik v zasebnost, kjer lahko do določene mere oblikujejo svoje življenje. »Kjer je posameznik usmerjen vase, za svoje socialno okolje pa je neobčutljiv, tam bi zaman iskali interes za politične teme, kaj šele za politično samoupravljanje (»self-government«). Pojav centralizirane in visoko birokratizirane sodobne države samo še pospešuje trend upadanja volivcev,« meni Taylor (2000) (Glej tudi Stoker 2006). Splošna

⁹¹ Ta je, po mnenju Terška »[...] kronična bolezen«, ki je neposredno povezana s problemom »demokratskega deficita«. Samopašnost, samozadostnost, samorekrutacija, samooskrba in brezbriznost za volilno telo in demokracijo kot celoto je pač opredeljevalna značilnost politike. V takšnih družbenih okoliščinah je »demokratski deficit« matematična konstanta demokracije« (Teršek 2009, 20). Kritiki liberalne demokracije (Miliband, Marx, Gramsci) npr. zatrjujejo, da gre v liberalnih demokracijah zgolj za »fasado legitimnosti«, v bistvu pa se v okviru liberalno-demokratskega političnega sistema odvija proces zagotavljanja dominantne moči vladajočega razreda oziroma elite ter nadaljnje ohranjanje vladajočega položaja razreda, ki je na oblasti. To je buržoazija oziroma kapitalistični razred. V zvezi s tovrstnimi vprašanji, tudi v povezavi z odgovornostjo intelektualcev (glej npr. Chomsky 2005a).

⁹² Rosenberg je v svoji študiji, v kateri je intervjuval številne posameznike o njihovem volilnem obnašanju kot izstopajoča dejavnika politične apatije, izpostavil občutek nesmiselnosti glasovanja, ko se je volivcem zdelo, da nima smisla glasovati, saj da njihov glas ne bo vplival na izid volitev ter občutek, da izvoljenim uradnikom ni mar za volivce (Rosenberg 1954, 354-357).

nevarnost nezanimanja za politično udejstvovanje je, meni Taylor (prav tam), razdrobljenost, kar pomeni, da ljudje čedalje bolj postajajo nezmožni, da bi oblikovali nek skupni cilj in ga tudi dosegli. Z razdrobljenostjo je povezan šibek občutek za skupnost in skupno dobro. Vse to lahko pelje v »mehki despotizem«, kot to imenuje Tocqueville v razpravi *De la Démocratie en Amérique* (v Taylor 2000)⁹³.

Resigniranost nad obstoječim stanjem je tako nedvomno močno prisoten element politične apatije. Dejansko se zdi, da so volitve zgolj potrditev elit, naša demokratičnost pa je zvedena na to, da vsaka štiri leta obkrožimo kandidata (glej Chomsky⁹⁴).

Pri tem se zastavlja tudi vprašanje, ali današnja visoko razvita družba z vsemi tehnološkimi napravami, ki skrbijo za našo narkotizacijo⁹⁵, še uspešneje zamegljuje osnovno dejstvo, da največ storimo prav takrat, ko ničesar ne počnemo. Ta neaktivnost je tiha afirmacija obstoječega stanja, ki se lahko zaradi naše neaktivnosti nemoteno perpetuira. S tem, ko smo mi »apolitični«, se odpovemo možnosti sodelovanja/vplivanja in jo prepustimo drugim, da so politični namesto nas.

⁹³ Mehki despotizem pomeni razgrajeno stanje, v katerem se lahko znajde država, preplavljena z »mrežo malih zapletenih pravil«. Mehki despotizem se razlikuje od čistega despotizma v tem, da prvi ljudem ni očiten in jasno viden. Mehki despotizem daje ljudem vtis, da imajo nadzor, v resnici pa imajo zelo malo vpliva na vlado. Taylor (2000, 13) nas opominja, da to ni tiranija terorja in zatiranja kot v starih časih. Vlada je blaga in paternalistična ter še ohranja demokratične oblike s periodičnimi volitvami. Toda dejansko vse vodi »ogromna skrbniška moč«. Gre za zdrs iz stanja politične demokracije v stanje političnega skrbništva. Udeleževanje ljudi, ki postajajo atomizirani, v svoj krog zaprti posamezniki, pojema ali usahne. Taylor svari, da je združeno delovanje prostega trga in birokratske države usmerjeno k šibitvi demokratične pobude (prav tam).

⁹⁴ »You press the button every four years and call it democracy?« S to izjavo Noam Chomsky nazorno opozorja na problematičnost koncepta predstavniške oziroma posredne demokracije. Ne le, da nas je pripeljala v stanje apatičnosti do političnega, velike pasivnosti ljudstva in da dopušča tiranijo (večine), enostavno ne doseže nekaterih smotrov demokratičnega procesa in ne sledi osnovnim idejam demokracije. Pri čemer se postavlja vprašanje, ali je sploh smiselno, da se ukvarjamo z nečim, s čimer nam ne pustijo, da bi se ukvarjali. »Veljalo bi se vprašati, kakšne možnosti nam sploh nudi parlamentarna demokracija«, razmišlja podobno Korsika (2009) ter ali »gre res za sistem, ki vzpodbuja aktivno politično življenje? Se ljudi osvešča o tem, kako pomembno je imeti mnenje in kako veliko lahko spremenimo z organizirano politično akcijo? Bi parlamentarna demokracija sploh delovala, če bi jo vzeli »resno«? (prav tam).

⁹⁵ Glej 1. teorijo narkotične disfunkcije medijev, ki sta jo Lazarsfeld in Merton prepoznala kot iluzijo participacije v javnem življenju, Facebook je recimo šolski primer tega. Več časa, ki ga uporabnik preživi na Facebooku, sorazmerno krajša čas, ko bi lahko deloval v političnem okolju. Združevanje v skupine s politično vsebino daje uporabnikom lažni občutek, da pri reševanju političnega problema zares sodelujejo – svojo virtualno odzivnost zamenjajo za dejansko funkcionalno in ciljno aktivnost, pri tem pa imajo pomirjujoč občutek, da njihove geste niso brez pomena. Vendar pa vseeno ne smemo popolnoma zanemariti družbeno moč socialne mreže Facebook, ki je demonstrirala svojo mobilizacijsko in komunikacijsko moč tudi pri zadnjih protestih v Sloveniji. Facebook, ki ga uporablja 720.000 Slovencev, se je tako odlično obnesel v mobilizaciji in obveščanju uporabnikov o lokacijah dogodkov, v zbiranju enako mislečih, a so tudi mediji s svojim poročanjem dosegli, da so bili ljudje seznanjeni s protesti. Četudi je Facebook vplival na potek dogodkov, pa ni bila toliko pomembna vloga same tehnologije, pač pa kakšna je bila ideja zadaj. Sicer pa je bil Facebook v Sloveniji bolj uporaben kot neke vrste senzibilen merilec političnega ozračja; in 2. teorijo medijskega eskapizma- ki sta jo razvila Katz in Foulkes.

Mnogi avtorji so prepričani, da imajo pri vseh oblikah apatije velik vpliv mediji. (Vreg 2004, 63–64; Splichal 1996, 46; Miron in Byant 2007). Mironova (v Miron in Bryant 2007, 392) meni, da vprašanje, zakaj so ljudje apatični, odpira široko polje faktorjev (dejavnikov), od katerih so eden izmed njih prav gotovo množični mediji, ki predstavljajo eno najpomembnejših stičišč med posameznikom in politiko.

Da bi pojasnil, zakaj se posamezniki prepustijo politični apatiji kot svoji politični vlogi, je Tom DeLuca (1995) definiral »dva obraza politične apatije«. Prvi je odraz tako imenovane svobodne odločitve, ki odgovornost za nesodelovanje v političnem procesu prenese na posameznika. De Luca pa je prepričan, da pri tem pogosto spregledamo drugi, bolj zahrbtn obraz apatije, ki je posledica institucionalnih in družbenokulturnih praks, ki omejujejo participacijo in politično zavedanje.

Politična apatija je več kot le izogibanje periodičnemu volilnemu ritualu vsake štiri ali pet let, ampak odraža izrazitejši odmik od političnega življenja. DeLuca (1995), v nasprotju z Eliasophovo (1998), zavrača označitev apatije kot posameznikovo »izbiro«. Preprosto pove: »ne glede na to, v kolikšni meri je apatija posledica drugih dejavnikov, ki pogojujejo posameznikovo odločitev, sama kot taka ne predstavlja izbire, saj tako kot se ne moremo odločiti, da bomo srečni, tako se tudi ne odločimo, da bomo apatični« (prav tam, 191). S tem se strinja tudi Finley (1999, 71): »Politična apatija ni stvar svobodne izbire, temveč je ta družbeni pojav nujno potrebno razumeti v luči strukturnih interesov kapitala.« Oziroma, kot meni Dvoršakova, »sam sistem je zgrajen tako, da je zanj tem bolje, kolikor manj posameznikov se v njem aktivno angažira, in bo tudi proizvajal posameznike, ki bodo nekoliko bolj nagnjeni k apatiji (Dvoršak 1990, 85). Veliko političnih in državnih voditeljev kot tudi strokovnjakov s svojo protivladno naravnostjo celo spodbuja apatijo javnosti in politično neangažiranost, ta pa gre v zadnjih nekaj letih z roko v roki s splošnim premikom politike v desno, ugotavlja Mattson (2003).

Politična apatija je večplasten problem, ki zahteva raznolik nabor odzivov. Mattson, ki je preučeval politično apatijo med mladimi v Ameriki trdi, da problema ni mogoče ločiti od širšega konteksta (ameriške) politike- od korupcije politike s strani kapitala in usmeritvi politične razprave na desno od leta 1980 naprej (Mattson 2003, 23, 51).

Apolitičnost in politična apatija

Z politično apatijo pa je tesno povezana apolitičnost, katere vsebino je tudi težko določiti. Je to odpor do politike na splošno, morda samo do njene trenutne pojavnosti ali pa gre samo za preprosto zadržanost do političnega dogajanja?

Markič meni, da pri apolitičnosti gre za odmikanje državljanov stran od politike, bodisi zaradi tega ker se ljudje počutijo nepomembne, nemočne v primerjavi s političnim aparatom, bodisi ker čutijo zamero do politike, ker so »vsi isti« (Markič v Vreg 2004, 63).

Sruk (1995) kot apolitično (to je brez političnega interesa; brez političnega pomena ali funkcije) označuje osebo ali skupino, ki ne kaže nobenega posebnega zanimanja za takšno ali drugačno politično angažiranost. Pravi, da so ljudje apolitični običajno tedaj, kadar ne občutijo potrebe, da bi se politično angažirali, kadar ne kažejo zanimanja za politične informacije, kadar jim določeni dejavniki uspešno preprečujejo politično aktivizacijo, kadar so zaradi neuspešnosti ali izigranosti v političnem življenju razočarani in demoralizirani, kadar si zaradi različnih groženj ali nevarnosti ne upajo vstopiti v domeno političnega zanimanja ali delovanja. Zaključí, da je torej apolitičnost predvsem drža ali stanje, ko pri ljudeh ni dejanskega zanimanja in potrebe po politični informiranosti in po političnem komuniciranju, po politični angažiranosti, po teoretičnem seznanjenju s politiko in po ukvarjanju s političnimi vedami, po političnonazorskem snovanju itd. Lahko gre za kratkotrajno, začasno ali pa trajno držo. (Sruk 1995, 20).

Vsekakor apolitičnost v prvi vrsti pomeni distanciranje. Apolitičnost se vzpostavlja kot tista drža, ki naj bi se izrekala iz točke nič in slovela po svoji objektivnosti. Namesto tega, da bi se opredeljevali za to ali drugo politično opcijo, se vsemu skupaj odpovemo. Na ta način poskušamo gojiti videz vrednotne nevtralnosti ali nepristranskosti, kar je le miselni konstrukt. Ravno s tem, ko ne zavzamemo nobene pozicije, se v resnici že pozicioniramo. Naša »apolitičnost« omogoča, da dajemo drugim odlično priložnost, da so politični namesto nas.

Apolitična drža posameznika ne pomeni samo to, da ga politika ne zanima, pač pa tudi to, da negira tudi lastno idejno-politično usmeritev, češ jaz sem »nevtralen«. Velika večina abstinentov vidi to svojo držo kot uporniško. Toda dejansko s tem ne rešijo ničesar, pač pa odločanje prepuščajo tistim, ki se volitev udeležijo. To pomeni, da gre za dejanje, ki na splošno ni niti demonstrativno, kajti politična pasivnost pač ni nekaj, kar bi imelo neposredne

pozitivne učinke na državo. Glede tega je Korsika v svojem delu *Prispevek k vprašanju idiotizma* kritičen in pravi, da »apolitičnost služi le samoopravičevanju« (Korsika (2009, 41).

Kar pa je ugotavljal že Finley (1999), da »apolitičnost pomeni popolno in nekritično pristajanje na obstoječe politične razmere.« Pri tem pa se pozablja, da so te rezultat preteklih političnih borb, da obstoječe politično stanje ni nekaj naravnega ali objektivnega, temveč nekaj priborjenega. Politična apatija tako ni in ne more biti svobodna odločitev, apatija oziroma odpoved političnemu življenju, je v resnici politični samomor. Napačno bi jo bilo poskušati zvesti zgolj na notranjo logiko posamičnega individuuma. Pri posamezniku, ki se odpove političnemu življenju moramo iskati družbeno pogojene vzroke, ki so pripeljali do tako brezizhodne situacije, da se posameznik odpove temu, da bi bil sam svoj subjekt, oziroma, da bi se politično udeleževal. Ne gre toliko za ideološko podrejanje, ki pa je nedvomno tudi prisotno. V končni fazi prevlada povsem konkretna podreditev, izhajajoča iz samih koordinat družbenega in političnega sistema. Tako je vnovič potrebno opozoriti na sistemsko logiko, ki privede do apatije. Pri tem mislimo na povsem ekonomsko izkoriščanje, opredelitev človeka kot iskalca sebičnih koristi in družbe radikalno ločenega in neodvisnega subjekta.

»Apatija je reakcija na »položaj v politiki«, ki daje legitimiranju avtoritete funkcionalno prednost pred artikuliranjem interesov« (Nettl v Finley 1999, 72).

Nasprotno se pojavlja trditev, da apatija ne odraža toliko neuspeh politikov, ampak resnično pomanjkanje zanimanja javnosti za banalne podrobnosti dnevne politike. Hugo Young (v BEC 2002, 21) trdi, da živimo v času, ko so temeljne politične konflikte zamenjali tehnični in upravljavski detajli. Večine volivcev enostavno ne zanima čas vstopa v evro ali financiranje javnega prevoza. To je ta bistvena dolgočasnost politike, ki redi apatičnost. Volivec se sooča z vprašanjem, kdo bo najbolje vodil gospodarstvo, ne pa s konkurenčnimi ideologijami (Guardian, 14. marec 2002 v BEC). Marshall (v BEC 2002, 21) trdi, da bi bil boljši izraz za apatijo »pozitivna vzdržanost«.

Obe, tako pojmovanje apatije kot posameznikove izbire (Eliasoph 1998) kot drugo pojmovanje (DeLuca 1995; Finley 1999; Hay 2007), ki vidi apatijo v odvisnosti od širših struktur moči, institucij ali manipulacij elite, nad katerimi ima posameznik le malo ali pa sploh nič nadzora in verjetno malo znanja, se strinjata, da je na koncu posameznik tisti, ki se odloči ali se bo udeležil volitev ali ne, ali bo kako drugače politično participiral, vendar pa

vsako pojmovanje sprejetju te odločitve pripisuje različno odgovornost (prvo prelaga vso odgovornost na posameznika, drugo pa na družbeno okolje).

Različni avtorji pa apatijo tudi različno ocenjujejo- tudi kot pozitivno sestavino. Hong (2009) kot prvo navaja, da lahko ustrezna stopnja apatije ugodno prispeva k politični stabilnosti, kar utemeljuje z nasprotno predpostavko, da pa pretirano politično sodelovanje lahko vodi k socialnim nemirrom. Iz tega izpelje drugi sklep, da je apatija lahko bodisi odraz zadovoljstva bodisi nezadovoljstva ljudi oziroma da politična apatija izraža odnos do trenutne politične ureditve. Primerna raven politične apatije je tako manifestacija politične demokracije. Tudi na primer Berelson, Lazarsfeld, McPhee (1954) in Huntington (1981) obravnavajo apatijo kot odraz zadovoljstva s stanjem stvari. Ta pozicija zagovarja tezo, da volilna apatija vztraja, ker volivci percipirajo, da vlada dela dobro in zaradi tega ni nobene potrebe, da bi šli na volitve. Torej, če se splošna blaginja in sreča državljanov povečata, se volilna udeležba zniža. Ne participacija bi tako utegnila biti pozitivno znamenje soglasja s tistim, ki vlada. Državni aparat lahko deluje dobro tudi poleg apatije, politično apatijo bi tako lahko smatrali kot blago naklonjeno ravnodušnost, meni Bobio (Bobio v Brezovšek 2004, 46). Will celo meni, da raje »dobra vlada« kot visoka participacija, saj bo vlada »boljša«, če tisti, ki so slabo informirani in nezainteresirani ostanejo na dan volitev doma (Will v Miroff in drugi 1997, 171).

Tretjič, politična apatija je oblika politične svobode. Pluralna družba zagotavlja ljudem različne alternativne stile življenja in ponuja tudi široko paleto možnosti in sredstev za njihovo uresničevanje. Državljeni se lahko odločijo, da se izognejo politiki in se ne vmešavajo vanjo, če jih le ta ne zanima.

Drugi raziskovalci pa takšnim razlagam ostro nasprotujejo. Gockenbach (2012) v svoji raziskavi ni našel nobenega dokaza, da bi bila volilna apatija posledica občutka političnega zadovoljstva.

Finley (1999, 74) pri tem opozarja na zgodovinsko komponento pri razumevanju apatičnosti, ki je v tesni zvezi z apolitičnostjo, oziroma je njena hrbtna stran. Argument, da so med nami od nekdaj razočarani ljudje, ekonomsko nepreskrbljeni, neizobraženi in neartikulirani, je namreč prazna abstrakcija in ne more služiti kot dokaz za apolitičnost in apatičnost. Zgodovinske izkušnje nas učijo (v nasprotju z elitistično teorijo), da je »poskus rešitve z umikom v apatijo kot vrlino, bezupen poskus ohranitve teh pojavov« (prav tam, 74).

Politična odtujenost (alienacija) in apatija

Še en obraz apatije pa se kaže kot politična odtujenost. O politični odtujenosti govorimo kot stanju odtujenosti posameznika od političnega sistema oziroma pomanjkanju identifikacije s političnim sistemom (Schwartz 2007) ali kot zavestnem zavračanju celotnega političnega sistema (Neuman v Southwell 2012, 72; Citrin in drugi 1975), zaradi »nestrinjanje posameznika z načinom sprejemanja političnih odločitev« (Lane v Southwell 2012, 72), pri čemer gre za relativno trajen občutek (Citrin in drugi 1975).

Čeprav politična odtujenost predstavlja splošno razočaranje in razočaranje nad političnim sistemom, pojem zajema več različnih dimenzij. Odtujenost lahko, kot meni Neuman (v Southwell 2012), vsebuje občutek, da je posameznik brez moči, da bi vplival na politični sistem. Takšni posamezniki pogosto čutijo, da nimajo zmožnosti imeti kakršen koli značajan vpliv na politične dogodke in njihov razvoj. Olsen in Finifterova sta kot najpogostejši volilni posledici politične odtujenosti označila volilno abstinenco in protestno voljenje ter ugotovila, da je politična odtujenost negativno povezana s politično učinkovitostjo (Olsen 1968; Finifter 1970). Wolfinger, Glass in Squire so z odtujitveno teorijo (ang. »*alienation explanation*«), ki razlaga naraščanje volilne abstinence, poudarili emocionalen aspekt v odtujevanju javnosti od politike. Nezaдовoljstvo, nezaupanje, razočaranje, ki izhajajo iz percepcije, da je politični sistem zatajil, da je gnil ali pa da je vsaj neodziven, vpliva na občutek odtujenosti in posledično na upadanje volilne udeležbe (v Miron in Bryant 2007, 392). Weaver (v Miron in Bryant 2007, 393) tako opaža, da so volivci občutljivi na skupne napore politikov in medijev, da bi jih le-ti prevarali, jim vsilili lastno mišljenje in jim to tudi zamerijo. Namesto vključevanja v politiko je rezultat takega ravnanja bolj verjetno volivčeva odtujitev.

Medtem ko nekateri avtorji govorijo o politični odtujenosti kot drugi plati istega kovanca apatije ali kot izrazu apatije (Neuman v Southwell 2012; Hong 2009), drugi postavljajo ločnico med apatičnostjo in odtujenostjo⁹⁶. Weiner opredeljuje apatijo kot pomanjkanje zanimanja in kot pomanjkanje aktivnosti. Za alienacijo pa so, ugotavlja nasprotno, zaradi zaznave jalovosti politične dejavnosti, značilna intenzivna politična čustva (Weiner v Seeman 1971). Britanska volilna komisija (The Electoral Commission 2002, 21) interpretira odtujenost kot nedvoumen odpor do politike ali nezaupanje, pri čemer odtujenost implicira

⁹⁶ Pojmi politična odtujenost, politična učinkovitost in politično zaupanje se pogosto zamenjujejo tako pri opredelitvi kot pri operacionalizaciji (Reef in Knoke 1999), saj dejansko ni jasne ločnice med njimi.

problem izključenosti. Medtem ko apatija implicira ambivalentnost. Po eni strani ljudi preprosto politika ne zanima oziroma jim ni mar za politiko, po drugi strani pa apatija morda (vendar ne nujno) odraža zadovoljstvo. V mnogih okoliščinah odtujenost lahko povzroči apatičnost, ko se odtujeni volivci začnejo spraševati, »Zakaj bi mi bilo mar?«.

V politični znanosti se je veliko del na področju alienacije pojavilo v 1960-ih. Deloma zaradi razpoložljivosti podatkov raziskav Centra za raziskavo javnega mnenja Univerze v Michiganu. Skozi leta se je odtujenost pojmovala in merila na različne načine. Velik napredek pri pristopih k problemu opredelitve koncepta odtujenosti je bilo raziskovanje razsežnosti tega pojma (glej Finifter 1970, pa tudi Acock in Clarke 1990; Niemi, Craig in Mattei 1991). Ta raziskovalni pristop je razčlenil večji koncept odtujenosti z določitvijo dimenzij odtujenosti in sicer z ugotavljanjem različnih načinov, na katere se lahko izrazi politična odtujenost: »notranja učinkovitost«, »zunanja učinkovitost« ali odzivnost vlade in »zaupanje«. Ugotovili so, da odtujenost nakazuje pomanjkanje teh lojalnih izrazov prepričanja oziroma se nanaša tudi na njihove bolj negativne ekvivalente: »nemoč«, »nesmiselnost« in »cinizem«.

Večina politologov tako razume politično odtujenost kot subjektivno pogojeno, kjer se občutki neučinkovitosti in nezmožnosti oziroma prepričanja, da je formalno politično odločanje neprepustno za povprečnega državljana, združujejo z občutki cinizma in nezaupanja do vlade (Cohen 2010). Kombinacija nizke učinkovitosti in večje mere cinizma, ugotavlja Cohenova (2010) se v politični znanosti tako pogosto dojema kot znak politične odtujenosti.

Že Finifterova (1970) pa je opredelila štiri različne načine, na katere se lahko izraža politična odtujenost kot: 1. Politična nemoč, pri čemer gre za občutek posameznika, da ne more vplivati na dejanja vlade. 2. Politična nesmiselnost/brez pomenskosti, ki se nanaša na posameznikovo mnenje, da so politične odločitve nejasne in nepredvidljive. 3. Politična odsotnost norm, ki pomeni posameznikovo prepričanje, da so norme ali pravila, namenjena za urejanje političnih odnosov razpadla in da odmiki od predpisanega vedenja postajajo vse običajnejši. 4. Politična izolacija, kjer gre za posameznikovo zavrnitev splošnih skupnih političnih norm in ciljev družbe.

Politična odtujenost sodi v dve širši skupini: politično nezmožnost (ang. »*political incapability*«) in politično nezadovoljstvo (Olsen 1969). Eni razlagajo, da je v prvem primeru odtujenost vsiljena posamezniku z njegovim okoljem, medtem ko so drugi prepričani, da gre v drugem primeru za njegovo prostovoljno izbiro.

Izhajajoč iz del Eastona, Cohenova (2010, 127) konceptualizira politično odtujenost kot tri razsežen pojem. Ena dimenzija je tisto, kar Cohenova (prav tam) poimenuje naravnost do vlade (ang. »*government orientation*«). Gre za občutke in odnos posameznikov do vladnih uradnikov. Ta razsežnost je opredeljena skozi vprašanja, ki merijo politično odtujenost na osnovi občutkov anketirancev do političnih uradnikov in njihove zaznave učinkovitosti. Drugo dimenzijo Cohenova opredeli kot politična skupnost (ang. »*political community*«). To merilo je bolj usklajeno z idejo difuzne podpore. Ta razsežnost raziskuje občutke anketirancev o njihovi povezanosti in članstvu v širši politični skupnosti. Tretja dimenzija so enake možnosti (ang. »*equal opportunity*«). Ta dimenzija naj bi raziskovala posameznikove občutke glede poštenosti in možnosti v državi. Slednje merilo naj bi bilo označevalec za razpršeno podporo. Gre za idejo, da se državljani morda ne strinjajo z vsako odločitvijo ali politiko političnih uradnikov, vendar na splošno verjamejo »sistemu«, da je pošten in da zagotavlja vsakomur enake možnosti za uspeh. Šele obravnavanje politične odtujenosti skozi vse tri dimenzije nam da celovito predstavo o odnosu in občutkih ljudi do politikov, o političnemu sistemu in celotni politični krajini.

Koncept politične apatije

Pri konceptualni opredelitvi pojma politična apatija, ki je v precejšnji meri zgodovinsko pogojena in ki bi jo lahko označili za neke vrste »politično depresijo«, bomo vse pomenske odtenke, manifestacije ali dimenzije tega pojma, ki posegajo v konceptualno polje apatije (alienacija, apolitičnost), dali na isti imenovalci in tako govorili zgolj o politični apatiji.

Koncept politične apatije glede na zgornjo teoretsko razčlenitev in definicijo razumemo tridimenzionalno.

- V prvi vrsti kot rezultat posameznikovega interesa oziroma neinteresa za politiko in politično;
- kot rezultat posameznikovega doživetja njegove lastne politične učinkovitosti/kompetence in s tem povezane
- posameznikove politične nedejavnosti.

4.10 POLITIČNO NEZADOVOLJSTVO (RAZOČARANJE)⁹⁷

(Ne)Zadovoljstvo na splošno

Splošna raba pojma zadovoljstvo⁹⁸ je precej široka. Običajno z njo opišemo določeno fiziološko in/ali psihološko stanje. Pri zadovoljstvu gre primarno za občutek, ki ga človek doživi, kadar izpolni neko svojo težnjo, željo, cilj, potrebo. SSKJ (2010) zadovoljstvo opredeljuje kot *1. stanje zadovoljnega človeka; in kot 2. pozitiven, odobravalen odnos do koga, česa. Biti zadovoljen pomeni: 1. ki se duševno ugodno počuti zaradi doživljanja svojega stanja kot dovolj skladnega z lastnimi potrebami, željami; 2. ki ima pozitiven, odobravalen odnos do koga, česa; 3. zastar. vesel.*

V pogovornem jeziku pa z zadovoljstvom najpogosteje mislimo čutenje (čutim, da sem zadovoljen). Z besedo »zadovoljen« v določenem obsegu nadomeščamo besede in kombinacije besed »vesel«, »srečen« in pomeni širši kontekst pozitivnih občutkov, ki nastanejo kot posledica več pozitivnih čustev hkrati. Skratka, zadovoljstvo nadomešča kombinacijo drugih čustev.

In nezadovoljstvo? Če izhajamo iz razumevanja zadovoljstva, je pri nezadovoljstvu logika obratna, torej nezadovoljstvo doživimo, kadar ne moremo izpolniti neke svoje želje, težnje. Offe (2006, 25) poenostavljeno trdi, » ..., če niso spoštovani in upoštevani naši interesi, čutimo nezadovoljstvo«

Kot nezadovoljstvo si torej predstavljamo neuresničen cilj (npr. kadar si nekaj želiš in bi hotel, da uspeš, pa tega ne dosežeš.) ali pa kot stanje v človeku, ko želena potreba ni zadovoljena. Skratka nezadovoljstvo povezujemo z negativnimi občutki, (npr. to, da nisi srečen, uspešen). Ko namreč nekdo reče, da ni zadovoljen z nečim, to pomeni, da doživlja negativna čustva – razočaranje, strah, jezo,... čeprav se močna negativna čustva običajno ne interpretirajo kot »...močno sem nezadovoljen...«, ampak »...jezen/besen sem...«. Vsekakor se nezadovoljstvo največkrat povezuje s pojmom slabo. Obenem se nezadovoljstvo odraža v

⁹⁷ ang. »pol. dissatisfaction« / »disaffection« / »discontent«, » pol. disenchantment« Večina avtorjev uporablja pojma tавтоloško oziroma z določenimi pomenskimi odtenki, ki jih imajo izrazi v angleškem jeziku.

⁹⁸ Beseda zadovoljstvo (ang. »satisfaction«) izvira iz latinskih besed »satis« (dovolj) in »facio« (narediti). In zadovoljiti torej pomeni »narediti dovolj«.

povezavi z lastnim doživljanjem našega življenja kot z nezadovoljstvom, ki nam ga povzročajo drugi.

Politično nezadovoljstvo

Politično nezadovoljstvo lahko tako razumemo kot izraz nezadovoljstva/nelagodja oziroma kot stališče, ki izhaja iz prepričanja, da politični sistem ali vlada s svojim delovanjem in s svojimi politikami ne izpolnjuje pričakovanj in preferenc državljanov. Rezultat tega je negativno mnenje v odnosu do vlade in do izvoljenih predstavnikov (Torcal 2011).

Ni dvoma, da je politično nezadovoljstvo bolj ali manj stalnica v vseh demokracijah oziroma v vseh družbah. Državljeni v pogovorih s prijatelji, sorodniki ali drugimi, dan za dnem razkrivajo svojo politično razočaranost, nezadovoljstvo ali jezo. Intenzivnejša so mnenja ali stališča, bolj verjetno je, da vodijo v dejanja. A na političnem področju so ta dejanja pogosto »ne-dejanja«, ugotavljata Schmitter in Trechsel (2004). Mnogi razočarani in jezni državljani tako ne gredo na volitve ter se na splošno izogibajo ukvarjanju s politiko. Drugi pojasnjujejo, da so tako jezni na etabrirane politike in politične stranke, da protestno glasujejo za političnega outsiderja ali radikalce. V sestavi vlad je tako vse bolj zaznati posledice nestabilnih volilnih izbir nezadovoljnih volivcev. Predvsem v novih demokracijah ima politično nezadovoljstvo zelo prevladujoč in močan demobilizacijski učinek, ki zmanjšuje udeležbo oziroma sodelovanje na minimalno politično dejavnost, ugotavlja Torcal (2003).

Torcal (2003, 2) je razdelal koncept političnega nezadovoljstva kot dvodimenzionalni koncept, ki vsebuje dva vidika, ki sta delno neodvisna. Prvega sestavlja skupek stališč v zvezi s posameznikovim pomanjkanjem zavzetosti (aktivnosti, dejavnega odnosa, vključitve) v politični proces in splošno nezaupanje politiki. To dimenzijo političnega nezadovoljstva je avtor poimenoval politična nezavzetost (neangažiranost) (ang. »*political disengagement*«) (Prav tam). Drugo dimenzijo pa sestavljajo prepričanja o pomanjkanju odzivnosti politične oblasti oz. njenih predstavnikov in institucij ter pomanjkanje zaupanja posameznika v predstavniške institucije in politične predstavnike. Torcal je to dimenzijo opredelil kot institucionalno nezadovoljstvo (ang. »*institutional disaffection*«).

Offe (2006, 26) medtem politično nezadovoljstvo razume kot skupino pojavov, ki imajo opraviti z negativnim odnosom oziroma stališči in vedenjskimi vzorci državljanov do sveta, njihovih sodržavljanov, političnega življenja na splošno, političnih institucij (predvsem vseh strank in strankarskih elit) in praks državljanstva (na primer glasovanja na volitvah). Nezadovoljstvo v politiki se nanaša predvsem na čustveno (bolj kot kognitivno) stanje odsotnosti »občutka pripadnosti« in »ne občutka doma« v politični skupnosti, marginalizacijo, občutek pomanjkanja zastopanosti, institucionalno pogojeno nezmožnost, da se sliši glas posameznika, pomanjkanje političnih virov, pomanjkanje horizontalnega in vertikalnega zaupanja, globok odpor do političnega reda, itd.

Di Palma (v Torcal 2003, 2) pa je opredelil politično nezadovoljstvo kot subjektivni občutek nemoči, cinizma in kot nezaupanje v politični proces, politike in demokratične institucije, vendar brez izražanja dvoma v sam politični režim.

Na splošno je nezadovoljstvo odraz frustracij, ki izhajajo iz primerjave, kaj nekdo ima, s tistim, kar si želi ali pričakuje (Gamson v Torcal 2003, 4); v političnem smislu pa izhaja iz prepričanja, da se vlada ne more učinkovito spopasti s težavami, ki jih državljani smatrajo za pomembne (Dahl v Torcal 2003, 4; Stoker 2004). Mariano Torcal pojasnjuje, da gre pri političnem nezadovoljstvu za stališče, ki je povezano predvsem z ocenjevanjem (vrednotenjem) politik in njihovih rezultatov; pri čemer so državljani sposobni prepoznati in razlikovati različne politike in njihove posledice, jih ovrednotiti in jih primerjati s svojimi preferencami; da razumejo, kdo je odgovoren za sprejemanje posameznih javnih politik in za njihovo izvajanje. Nenazadnje pa pomeni, da se državljani tudi zavedajo, da obstajajo alternativne politike, ki bi bolje naslavljele njihove probleme in pričakovanja, kar odpira možnost za dajanje podpore drugim protikandidatom (Prav tam). K temu pa še dodaja, da pojav političnega nezadovoljstva ni v povezavi s podporo demokratičnemu režimu (glej Di Palma v Torcal 2003; Torcal 2003; Offe 2006). Torcal trdi, da politično nezadovoljstvo kot tako ni indikator krize sistema. Za razliko od pojma politične odtujenosti, na primer politično nezadovoljstvo ne implicira krize legitimnosti (Torcal 2003). V večini literatura o krizi demokracije sicer temelji na predpostavki, da so politična alienacija, politično nezaupanje in vsi ostali simptomi krize zaupanja v demokracijo v glavnem posledica nezadovoljstva državljanov z delovanjem in uspešnostjo vlade. Torcal (2003) pa tudi Stoker (2006), nasprotno, trdita, da do političnega nezadovoljstva prihaja ne glede na priljubljenost vlade in njenih politik. Torcal verjame, da ima nezadovoljstvo le malo skupnega s kratkoročnim nihanjem v ocenah ukrepov vlade, njenimi odločitvami ali njeni trenutni popularnosti.

Vrednotenje posamezne vlade sicer lahko vpliva na politično mobilizacijo in ne nazadnje privede do volilnega poraza vladajočih (*"throw the rascals out"*), vendar pa meni, da ne vpliva na drugi dve dimenziji politične podpore: politično nezadovoljstvo in podporo demokratičnemu režimu (Kaase in Marsh v Torcal 2003; Farah in drugi v Torcal 2003).

Schmitter in Trechsel (2004, 18) pa navajata, da je način, kako ljudje dojemajo in kritizirajo politično sfero, odvisen od njihove politične vključenosti, zavzetosti in znanja in tako razlikujeta dve različni vrsti političnega nezadovoljstva: precej poenostavljeno in konstantno nezadovoljstvo in drugo bolj izpopolnjeno in skeptične vrste⁹⁹.

Vseeno pa Offe (2006, 25) trdi, da je politično nezadovoljstvo še vedno v veliki meri pod-konceptualizirani izraz. Do pred kratkim je bil izven vsakdanjega jezika in ad hoc semantike v političnih analizah in študijah političnega obnašanja razmeroma redko uporabljan. Tu pa ima kot uveljavljen koncept precej manjšo veljavo glede na sorodne pojme kot so politična odtujenost, politična apatija, anomija, občutek nemoči, »negativni socialni kapital«, nezaupanje, cinizem in podobno. Opozoriti je treba, da se ti pojmi uporabljajo velikokrat zamenljivo kot sopomenke. Poleg tega so nekatere od teh konceptov včasih merili podobno, kar je imelo za posledico zelo nejasno in konfuzno konceptualno in metodološko sliko.

Vzroki in razlage političnega nezadovoljstva

Hay (2007) v svoji knjigi *»Why We Hate Politics?«* lucidno izpodbija prevladujoče predpostavke o politični neangažiranosti, ko prikazuje, kako so neo-liberalne ideje, ki se globalno širijo in teorija javne izbire pomagale ustvariti državljane vse bolj odtujene od

⁹⁹ V prvo kategorijo nezadovoljnih, vsaj statistično, spadajo tisti posamezniki, za katere so značilni: nižja stopnja izobrazbe ali nizek družbeni položaj, politična neinformiranost, ne sofisticiranost in občutek politične nesposobnosti; odsotnost jasnih političnih preferenc in celo nezmožnost zaznati razlike med politiki in strankami; strah pred tem, »da bi jih politiki prinesli okrog zaradi njihove nekompetence«; pomanjkanje zanimanja za politiko, kar vodi v mišljenje in utemeljevanje, da si politika tako ne zasluži njihove pozornosti; ter ozek pogled na politiko, zreduciran na njeno politikantsko dimenzijo, kar je tako posledica kot dejavnik pomanjkanja interesa; značilen je še slabši življenjski standard, zaradi česar mislijo, da politikom v resnici ni mar zanje. Medtem ko druga skupina izraža bolj sofisticirana čustva in občutke nezadovoljstva. V nasprotju s prvimi, se osredotočajo na različne premike v politični sferi. Pravijo na primer, da »dandanes ni veliko razlik med političnimi strankami«, »da leve in desne stranke zasledujejo in izvajajo iste politike«, »da politika ni več pomembna, ampak da je ekonomija sedaj tista, ki je pomembna«, »da so nacionalne države nemočne zoper odločitve podjetij o njihovi selitvi« ali da »EU odloča o vsem«. Gre za mnenja ljudi, ki pravijo, da so se včasih zanimali za politiko, a se sedaj veliko manj. Kljub temu pa imajo mnogi od njih še vedno močno negativne preference, v smislu, da so močno proti nekaterim političnim strankam. Politiki posvečajo še dovolj pozornosti, da lahko argumentirano kritizirajo politične akterje. Posameznike, ki jih lahko uvrstimo v to drugo kategorijo, imajo višjo stopnjo izobrazbe; so bolj zainteresirani, politično obveščeni in prepričani v svoje sposobnosti od tistih v prvi kategoriji, in imajo bolj kompleksen, diahron in celo vzvišen pogled glede dogajanja.

demokratskega procesa. Ravno vzpon teorije javne izbire¹⁰⁰ v tandemu z neoliberalizmom in izzivi, povezani z globalizacijskimi trendi sta dva temeljna razloga, ki ju izpostavlja Hay (2007, 5), za trenutno politično nezadovoljstvo in razočaranje nad politiko. Prvi temelji na neločljivo povezanem intervencionizmu in neučinkovitosti političnega procesa, ki porajata globoko nezaupanje, k čemu slednji dodaja prepričljivo mero vedno slabših sposobnosti političnih akterjev. Se pravi političnoekonomska nesposobnost plus nekooperativnost vlade. Rezultat je globoka kriza tako legitimnosti, kot zaupanja v procese politične deliberacije.

Tu Hay (glej tudi Chomsky 2005; Korsika 2009) opozarja, da nam neoliberalizem in teorija javne izbire izstavljata izredno visoko ceno močno omejene politične sfere, ki ne posega v privatno sfero ekonomske in socialne menjave (dogma nevidne roke trga) in s spodbujanjem globoko sumničave, skeptične in anti-politične kulture in s težnjo po odpravi politike kot nepotrebne; medtem ko globalizacijska teza v času zunanjih gospodarskih omejitev ponuja vedno bolj anahronistično politično intervencijo s pozivanjem k fundamentalno novemu vrednotenju do zdaj ne vprašljive sposobnosti političnega procesa za oblikovanje prihodnjih družbenih smernic in vizije družbe. Z načenjanjem vrste vprašanj o značilnostih in bistvu politik gre, po mnenju Haya, za kovanje zarote z namenom diskreditiranja »političnega« v sodobnih družbah (Hay 2007, 5).

Drugače, Schmitter in Trenchel (2004, 19) klasično naštevata in pojasnjujeta niz konvergentnih dejavnikov, kot so izobrazba, spremenjene vrednote, ekonomske spremembe, politične okoliščine, ki pogojujejo politično nezadovoljstvo in kako se le- to izraža. Stoker pa je te dejavnike zanimivo (2006) strnil v tri možne razloge za nezadovoljstvo, poenostavljene v frazah: »*Krivi so politiki*«, »*Krivi so državljani*«; in »*Krivi so spremenjene socialne, politične in ekonomske okoliščine*«. Prva teza predpostavlja, da je obnašanje politikov glavni razlog, zakaj so se državljani vse manj pripravljeni vključevati v politični proces. Schmitter in Trechsel (2004) ter Hay (2007) ugotavljajo, da so dramatična odkritja politične korupcije in škandalov v številnih državah ustvarili vzdušje etičnega nezaupanja. Dravljanji imajo občutek, da je končni cilj političnega procesa zadovoljitev nekih posebnih, od javnosti skritih interesov in ne prizadevanje za skupno dobro. Na ta način aktualni politiki delujejo kot negativen marketing za politiko in pri ljudeh vzbujajo le prezir in gnus. Argument »krivi so

¹⁰⁰ Teorija javne izbire predstavlja ekonomsko analizo političnih institucij oziroma aplikacijo ekonomske metodologije na področje političnih ved. Teorija javne izbire politični proces pojmuje kot kompleksen proces menjave med: *Volivci (davkoplačevalci)* – Racionalni volivci bodo podprli tisto politično stranko, ki jim bo zagotovila največjo osebno blaginjo. *Politiki* – Osnovni cilj racionalnega politika je zmaga na volitvah, ki se ji politični programi popolnoma podredijo in *Birokrati*.

politiki« izpostavlja, da glavni problem s politiki ni le njihova skorumpiranost, temveč tudi nesposobnost. Sedanji politiki so nesposobni, da bi rešili naše glavne družbene in gospodarske probleme, kar ljudi navaja k sklepu, da si od takšnih politikov, pa tudi od politike na sploh, ne morejo obetati izboljšanje kvalitete življenja.

Glede na drugo tezo »krivi so državljani« pa naj bi bil temeljni problem v državljanih. Prišlo je do spremembe vrednot, mišljenja in posledično vedenja. Zaznati je premik od spoštovanja oblasti k skepticizmu do elit in institucij. Zaradi številnih in kompleksnih razlogov narašča permissivnost in se širi nespoštovanje družbenih norm. Trendi v sodobni družbi prehajajo iz kolektivnih vrednot k individualnim. Krepi se individualistično in potrošniško obnašanje ob hkratni eroziji socialnega kapitala in socialne kohezije. Ti trendi v obnašanju državljanov otežujejo možnost sprejemanja odločitev, saj demokracija pomeni kolektivno in ne individualno delovanje. Vse večja kultura glede pravic, enakosti in osebne avtonomije, je v nasprotju s spoštovanjem, skladnostjo, disciplino, hierarhijo in vodenjem, ki urejajo odnose v predstavniki demokraciji.

Tretja predpostavka pa izhaja iz domneve, da so naraščajoče ravni nezadovoljstva državljanov povezane s spremenjenimi družbenimi, političnimi in gospodarskimi okoliščinami sodobnih družb, pri čemer najbolj izpostavljajo procese globalizacije. Vedno več državljanov se sooča s težavami, ki so posledica svetovne gospodarske konkurence, gospodarske krize in zmanjševanja socialne zaščite. Nedvomno so tisti, ki so osebno ali njim bližnji, izkusili brezposelnost oziroma se je bojijo in tisti, ki mislijo, da se bo njihov ekonomski položaj poslabšal, bolj nagnjeni k negativnemu dojemanju politike. Ljudje, ki so že prej mislili, da politika ne more izboljšati njihovega življenja in da od politikov ni ničesar za pričakovati, so dobili potrditev svojega mnenja. Dramatične in zelo pereče tegobe, bodisi »stvarne« ali »namišljene« kot recesija, naraščanje priseljevanja, izguba lokalnega nadzora, brezposelnost in negotovost, so privedle del javnosti do sklepa, da vlada rešuje probleme slabo in ji je spodletelo držati svoje obljube, ne glede na to ali so bili osebno prizadeti ali ne, in ne glede na dosežke na drugih področjih. Nacionalne države so postale izvotljene z deregulacijami in privatizacijami. Po mnenju zagovornikov te predpostavke ima politika za državljane smisel samo, če je del procesa, na podlagi katerega bi lahko spremenili svet okoli sebe, to je, da zaznavajo, da skozi politiko lahko vplivajo na svojo prihodnost. Globalizacijski procesi, ki uničujejo moč nacionalnih držav so privedli do tega, da je politika na nacionalnem nivoju postala drugo tirno, kar so opazili tudi državljani in prišli do zaključka, da nacionalna politika ni vredna angažmaja.

Za bolj sofisticirane skupine javnosti¹⁰¹, pa je stopnja političnega nezadovoljstva povezana tudi z bolj kompleksnim vrednotenjem delovanja vlade. Sofisticirane skupine javnosti se bolj zavedajo gospodarskih in socialnih sprememb v zadnjih desetletjih. Mislijo, da se nacionalna država ni več zmožna spopadati s težkimi gospodarskimi problemi, da ne more nasprotovati odločitvam multinacionalk in preprečevati preseljevanja tovarn. Njihova pričakovanja o tem, kaj so vlade sposobne doseči, se zmanjšujejo. Vendar pa so še vedno nezadovoljni s politiko, ker po tistem primerjajo učinkovitost sedanjih vlad s predhodnimi ali s svojimi normativnimi stališči, kaj naj bi vlade storile. Ta normativna in ideološka pričakovanja tako zagotavljajo kritične vire, ki se aktivirajo ob tem, kar ocenjujejo kot vladne napake. Sovpadanje naraščanja kritičnih resursov zaradi višje izobrazbe in številnih političnih razočaranj povzroča trajno kritično nagnjenje v spolitiziranem sloju javnosti. Ta kritična nagnjenja pa se aktivirajo, kadarkoli se ljudje soočajo z osebnimi težavami.

Te teza pa se ukvarja tudi s spremenjenimi političnimi okoliščinami. Ideološke in politične razdalje med političnimi strankami so se zmanjšale. Tudi manevrski prostor vlad se je zmanjšal. To je nekatere dele javnosti pripeljalo do ugotovitve, da politika ni več pomembna, da ni vredno izgubljati časa za odločanje med podobnimi strankami, ki zagovarjajo podobne politike, saj stranke in politiki tekmujejo samo za povečanje svoje moči in privilegijev. Tisti, ki so ohranili nekaj navezanosti na politične stranke pa globoko obžalujejo, saj levo usmerjene stranke podpirajo kar se šteje za politiko »neoliberalne desnice« ali da desničarske stranke, ko so na oblasti, ne posegajo v »socialistično levičarske« politike. Nekateri državljani menijo, da je politika izgubila verodostojnost in jo vse bolj upravljajo sebičnost in skriti motivi. K krepitvi strahov in predsodkov pa naj bi svoje prispevali tudi mediji, ko predstavljajo politiko zgolj kot »politikantstvo«, pa čeprav le zato, ker to naredi informacije bolj zabavne in lahko razumljive. Pri tem so »prizadeti« predvsem tisti »državljani-potrošniki«, ki se le malo zanimajo za temo in so že dovzetno nezaupljivi do politike zaradi svojih stališčnih predispozicij, socialne marginalnosti in pomanjkanja zaupanja v institucije.

Vendar pa je Stoker (2006) mnenja, da nobena od teh predpostavk v celoti ne pojasnjuje globalnega nezadovoljstva s politiko. Stokerova (2006) temeljna teza je, da bistveni del nezadovoljstva izhaja iz tega, ker velik del državljanov ne razume v celoti narave političnega

¹⁰¹ Večji občutek politične kompetence je povezan z višjo stopnjo izobrazbe. Višja je subjektivna in objektivna politična sposobnost, večje so sposobnosti in težnje za kritiziranje. Povečevanje kognitivnih sposobnosti pri državljanih poveča tudi usposobljenost za kritiko in s tem večjo pripravljenost kritiziranja, če se jim kaj zdi narobe. Bolj izobraženi državljani so na splošno bolj kritični um in potencialno bolj zahtevni do svojih političnih voditeljev in predstavnikov. Bolj izobraženi državljani tudi tiho želijo, da bi bili bolj aktivni, tudi če niso pripravljeni vlagati časa in energije.

procesa v demokratičnih sistemih. Z drugimi besedami, določena količina državlanskega nezadovoljstva je inherentna odvijanju političnega procesa.

Stoker (2006) svojo tezo pojasnjuje na treh primerih. Prvi je povezan z razumevanjem demokracije. Sodobne demokracije zagotavljajo, neposredno ali posredno, vsem polnoletnim državljanom, da sodelujejo pri odločanju o usodi skupnosti v kateri živijo, vendar pa demokratični postopki ne morejo zagotoviti, da bi bila končna odločitev takšna, kot bi rad vsak posamezen državljan. Z drugimi besedami, v demokratičnih sistemih ne obstaja avtomatizem, ki bi privedel do tega, da bi bili vsi državljani zadovoljni z rezultati, sprejetimi na osnovi pravice vseh, da sodelujejo pri odločanju.

Drug primer, sklicujoč se na knjigo Alberta Hirschmana *Exit, Voice and loyalty*, Stoker trdi, da za razliko od trga, kjer lahko pogosto uporabimo strategijo izstopa (*Exit*), demokracija pomeni participacijo (*Voice*). Ta participacija pa predpostavlja zapletene procese komuniciranja, ki zajemajo sposobnost artikuliranega izražanja lastnega mnenja, ampak tudi poslušanja argumentov in mnenj drugih. Takšna politična komunikacija v sodobnih družbah je zelo zapletena in se državljanom pogosto lahko zdi anarhična in neučinkovita, kar pripelje do razočaranja.

Tretji primer je povezan z dejstvom, da je večina političnih odločitev v sodobnih demokracijah dejansko rezultat kompromisa med političnimi elitami. Ti kompromisi med političnimi elitami zahtevajo medsebojno popuščanje in prilagajanje, včasih celo odpoved nekaterim načelom, vse z namenom reševanja konkretnih problemov. Medtem ko se političnim elitam zdi, da gre za sprejemljiv način reševanja problemov, državljani te kompromise pogosto dojemajo kot opustitev načel, za katere so glasovali.

Lahko rečemo, da se je v času krize izkazalo, da je bil eden izmed inštitutov, ki smo jih v zadnjih dvajsetih letih nemara najbolj zapostavili (in to ne samo v Sloveniji), prav inštitut državljanske participacije (tako v smislu politične kot civilno-družbene participacije). To dolgoletno pomanjkanje razvijanja in učenja državljanskega delovanja se nam danes kaže v pomanjkljivem razumevanju institucij in mehanizmov političnega odločanja. Državljanje zelo pogosto ne razumejo načina delovanja političnega procesa; ne razumejo motivov, ki vodijo posamezne politične akterje, in ne znajo pravilno oceniti interesov, ki so v igri v določenem političnem spopadu, tudi kadar so ti jasno razvidni.

Najhuje pa ni to, da državljani nimajo kompetence za razumevanje političnega procesa, temveč to, da jim je zaradi nepoznavanja onemogočeno aktivno sodelovanje v njem; da bi se lahko učinkovito organizirali za obrambo ali uveljavitev svojih legitimnih političnih

interesov. To je značilnost vseh postkomunističnih držav, ki ima med drugim za posledico podoben vzorec političnega obnašanja državljanov in ki ga je Lisjak Gabrijelčič (2010) označil kot »kultura nerganja.«

Ker državljani ne razumejo načina delovanja institucij, svojih upravičenih pritožb in predlogov, prepogosto ne znajo pravilno usmeriti. Večkrat se zgodi, da ne vedo, na koga morajo nasloviti določen problem oziroma kaj lahko pričakujejo od določene institucije; kakšne so metode učinkovitega samoorganiziranja za doseg skupnega cilja; predvsem pa ne znajo oceniti možnosti uspeha njihove pobude in dejavnikov, ki na ta uspeh vplivajo. Tako narava političnega ustroja kot specifike iger interesov so jim tuje.

Vse to seveda povzroča frustracije in apatijo državljanov. Politični proces se jim zdi še bolj odtujen, kot resnično je. Lisjak G. je kritičen: »Namesto, da bi poskušali analizirati razloge za takšno odtujenost in poiskati vzvode za njegovo preseganje, vztrajajo pri vedenju, ki to odtujenost le še povečuje« (Lisjak G. 2010, 19). Posledice tega začaranega kroga se kažejo tako v obliki vsesplošnega obupa nad vzvodi demokratičnega odločanja kot v obliki vse pogostejših in vse bolj fantastičnih teorij zarote. Delovanje sistema se namreč zdi tako zagonetno in oddaljeno od vsakodnevnega življenjskega sveta državljanov, da se skoraj samoumevno ponuja misel, da ga obvladujejo mogočne in skrivnostne sile, na katere nimajo »navadni ljudje« nobenega vpliva. Vse to ustvari stanje, v katerem je odnos državljanov do politike čisto negativen: omejen je na obrambo funkcije, ki se v skrajnem primeru kaže kot zaščita pred vdorom politike v zasebno življenje. V takšnem miselnem okolju se državljani poslužujejo tistih obrambnih mehanizmov, ki so se jih naučili skozi socializacijo socialističnega sistema: cinizem, nezaupanje in nerganje oziroma nefokusirano pritoževanje, kjer ni jasno definiran niti objekt pritožbe niti subjekt, na katerega bi se pritožba nanašala.

Vseeno pa različni avtorji drugače interpretirajo enake podatke. Ameriška politologinja Pippa Norris (1999) tako trdi, da ni nujno, da se nezadovoljstvo državljanov demokratičnih držav nad odvijanjem političnih procesov smatra za negativno stanje (glej tudi Torcal 2003). Meni, da je aktualno nezadovoljstvo izraz naraščajočih pričakovanj državljanov in njihove pripravljenosti, da so kritični, kar pomeni, da od oblasti pričakujejo visok nivo kvalitete upravljanja (t.i. »*critical citizen thesis*«). Hay (2007) in Stoker (2006) se s tezo Norrisove ne strinjata. Prepričana sta, da je delež političnega in družbenega nezaupanja državljanov ter alienacije tolikšen, da lahko privede do dvoma v same cilje demokracije in demokratične politike. Če večina državljanov pride do sklepa, da politična participacija nima smisla,

postane preživetje demokracije vprašljivo. Stoker (2010, 50) prav tako trdi, da povečano politično razočaranje ne izhaja le iz pomanjkanja zaupanja v politike in institucije, temveč iz izgube zaupanja državljanov v sposobnost vplivanja na sprejemanje političnih odločitev in v samo odzivnost sistema.

Če strnemo, ocene o vzročnem vplivu nezadovoljstva segajo od rahlo benignih do močno alarmantnih (glej Offe 2006, 43). Nezaupanje in določena mera cinizma do »političnega razreda« ter njegovih predstavnikov in procedur se lahko štejejo za sindrom, ki pozitivno krepi demokracijo, saj ohranja sodelovanje in pozornost ljudi v 'normalni' politiki na sprejemljivi ravni ter hkrati ohranja repertoar mobilizacijske sposobnosti ob »izrednih« razlogih in kritičnih razmerah in aktivira iskanje dodatnih in alternativnih načinov mobilizacije in zastopanja, kot so nova družbena gibanja.

Manj pozitivna ocena trdi, da širjenje nezadovoljstva ustvarja prostor in priložnosti, ki jih lahko izkoriščajo anti-liberalni in/ali anti-demokratski politiki in populisti. Govorimo o nevarnosti zdrsa v politično hiper-mobilizacijo (kot ideološko mobilizacijo), ko karizmatični populistični voditelji obljublajo, da bodo razbremenili ljudi vseobsežnih občutkov frustracije in nemoči. Nič manj zaskrbljujoče ni, da nezadovoljstvo lahko povzroči nespoštovanje in izogibanje zakonom (zlasti davčnim), spogledovanje z bolj ali manj pasivno obstrukcijo, s čimer ustvarja postmodernistično spiralo impotence države in množični cinizem, ugotavlja Offe (2006, 43).

Tretjič in nenazadnje najtemačnejša vizija glede posledic političnega nezadovoljstva je strah, da bi lahko bila sam institucionalni red liberalne demokracije in njena načela posledično postavljena pod vprašaj, kar naj bi pripeljalo do anti-demokratske in avtoritarne mobilizacije.

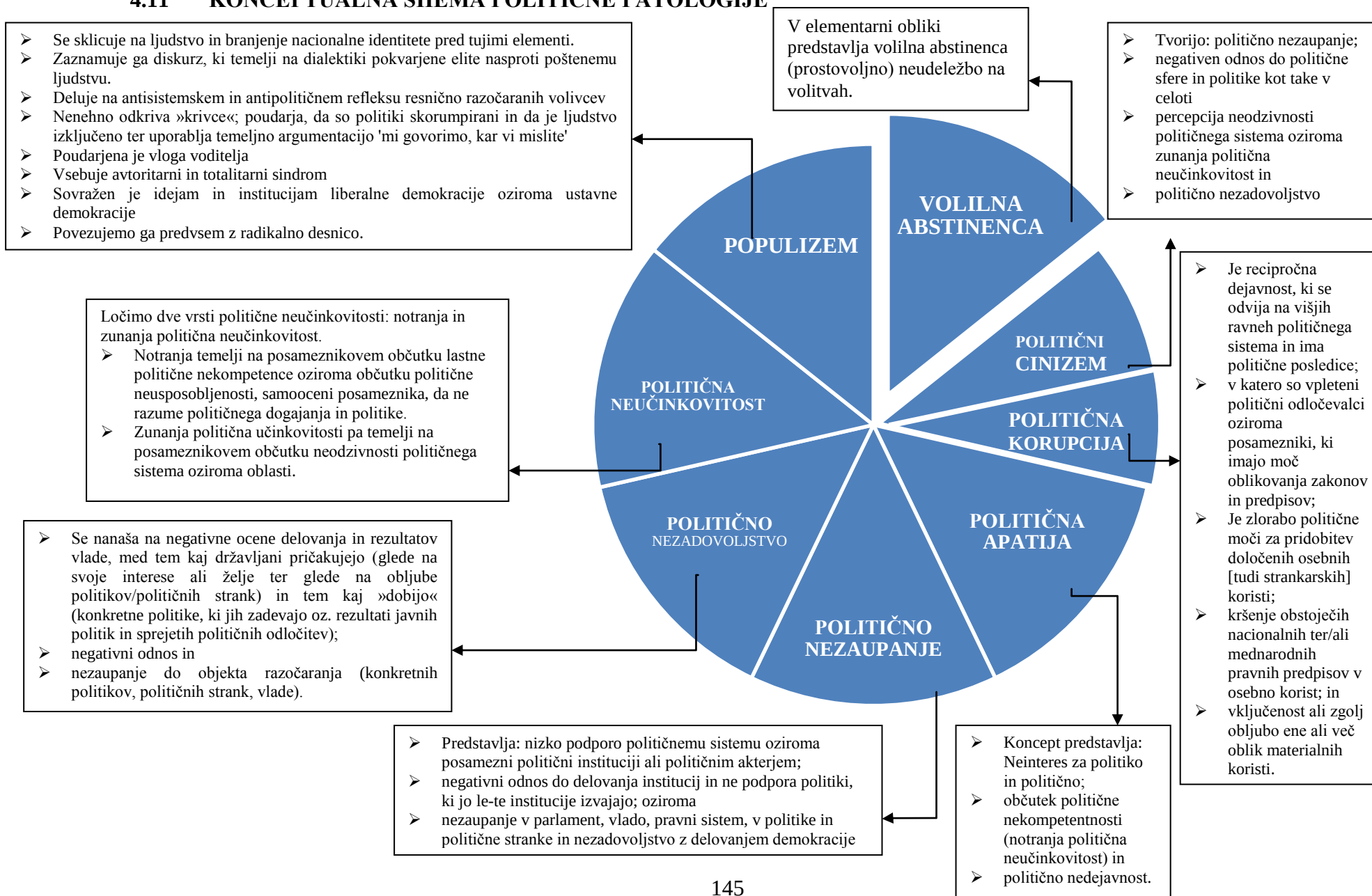
Koncept političnega nezadovoljstva

Na osnovi pestrosti in hkratnega prekrivanja jeder teoretskih opredelitev lahko politično nezadovoljstvo v tej nalogi konceptualiziramo kot splet treh indikatorjev. To so:

- Negativne ocene delovanja in rezultatov vlade med tem, kaj državljani pričakujejo (glede na svoje interese ali želje ter glede na obljube politikov/političnih strank) in tem, kaj »dobijo« (konkretne politike, ki jih zadevajo oziroma rezultati javnih politik in sprejetih političnih odločitev);

- negativni odnos in
- nezaupanje do objekta razočaranja (konkretnih politikov, političnih strank, vlade).

4.11 KONCEPTUALNA SHEMA POLITIČNE PATOLOGIJE

5 OPERACIONALIZACIJA, MERJENJE IN OSNOVNI OPISI ELEMENTOV PATOLOGIJE

V tem poglavju bomo najprej predstavili operacionalne definicije elementov politične patologije, ki jih bomo v drugem koraku prevedli v indekse. To bomo storili po sledeči formuli:

Vsak posamezen indeks bomo izračunali kot koeficient vsote deležev pritrdilnih vrednosti posameznih indikatorjev koncepta in zmnožka 100 krat N, kjer je N število indikatorjev koncepta.

INDEKS

$$Indeks = \frac{Indikator\ koncepta\ 1 + Indikator\ koncepta\ 2 + Indikator\ koncepta\ n}{N \times 100}$$

Rezultat je vrednost indeksa med 0 in 1. Indikatorji imajo enak vpliv.

Za vsak posamezen indeks bomo izbrali od tri do štiri indikatorje konceptov (ki so lahko sestavljeni iz kombinacije več različnih spremenljivk, ki temeljijo na vprašanjih mednarodnih raziskav ESS, EVS, ISS, CSES in Eurobarometer).

INDIKATOR KONCEPTA

$$Indikator\ koncepta = \frac{Spremenljivka\ 1 + Spremenljivka\ 2 + Spremenljivka\ n}{m}$$

m = število spremenljivk

Deleže odgovorov pri izbranih spremenljivkah (v primeru da gre za sestavljene spremenljivke, smo jih prej delili z m, pri čemer je m število osnovnih primerljivih spremenljivk- po formuli zgoraj) smo sešteli in nato delili s 100 pomnoženo z N, kjer je N

število indikatorjev konceptov, ki sestavljajo posamezen indeks, ter tako dobili vrednosti za posamezne indekse, ki se gibljejo med 0 in 1. Čim bližje vrednosti 1 je vrednost indeksa, tem močnejši in prevladujoči je posamezen vidik politične patologije v posamezni državi.

Če bi v neki državi vsi vprašani na vsa vprašanja odgovorili pritrdilno, bi dobili najvišjo možno vrednost indeksa, to je 1. To bi pri indeksu apatije pomenilo, da so vsi izrazili najvišjo stopnjo apatičnosti po vseh merjenih vidikih. In nasprotno, če vsi vprašani v neki državi ne bi izbrali nobenega od odgovorov, ki nakazujejo apatijo, bi dobili vrednost 0, kar bi pomenilo, da v družbi sploh ni prisotne nobene apatije. Torej vrednosti vseh indeksov (npr. apatije, nezaupanja, cinizma) se gibljejo med 0 in 1, pri čemer 0 pomeni popolno zavračanje apatičnih, ciničnih idr. usmeritev, 1 pa ravno nasprotno, maksimalno izražanje apatičnih, ciničnih idr. prepričanj.

Za opredelitev jakosti indeksa smo oblikovali enostavno indeksno lestvico, v kateri smo določili, da vrednosti indeksa do 0,3 izražajo šibko prisotnost politične patologije, nad 0,4 – 0,5 srednje izrazito prisotnost politične patologije, nad 0,5 – 0,7 izražajo že močnejšo prisotnost politične patologije, pri 0,8 in več pa zelo močno.

Dobljene indekse bomo združili v skupen indeks politične patologije.

SKUPNI INDEKS

$$\frac{INDEKS\ 1 + INDEKS\ 2 + INDEKS\ n}{N} = INDEKS\ POLITIČNE\ PATOLOGIJE$$

N= število indeksov. Vrednost skupnega indeksa je med 0 in 1.

Izmerjeni indeksi vsebujejo vse pojave iz konceptualizacij.

POLITIČNA APATIJA

Politično apatijo bomo operacionalizirali skozi indeks politične apatije. Indikatorje zanj prevedemo iz koncepta apatije. Sestavljajo ga torej trije indikatorji:

- **POLITIČNI NEINTERES,**
- **POLITIČNA NEDEJAVNOST** in
- **NIZKA SAMOPERCEPCIJA LASTNE SUBJEKTIVNE POLITIČNE UČINKOVITOSTI OZIROMA KOMPETENCE**, ki predstavlja notranjo politično učinkovitost.

V sekundarnih podatkih izbranih raziskav bomo iskali anketna vprašanja (spremenljivke), ki razkrijejo (pokažejo) stopnjo zanimanja za politiko, obravnavajo količino spremljanja politike in prikazujejo razumevanje politike in samovrednotenje vloge posameznika v politiki. Politični neinteres se na najbolj elementarni ravni kaže kot nezanimanje za politiko. Politična nedejavnost pa v osnovi kot nespremljanje politike preko medijev (to je televizije, radia in časopisov)¹⁰² ter kot nepogovarjanje o politiki z drugimi, ki smo ju izbrali kot indikatorja posameznikove (državljanove) minimalne politične dejavnosti v odnosu do politike. S pomočjo indikatorjev koncepta *Politični neinteres* in *Politična nedejavnost* bomo v prvi vrsti ocenili stopnjo sodelovanja in ukvarjanja s politiko in aktualnimi zadevami. V osnovi pa nam bo pokazala tudi nek splošen odnos državljanov do politike.

Medtem ko pri tretjem indikatorju koncepta, *Nizki samopercepciji lastne politične učinkovitosti/kompetence* gre za notranjo politično neučinkovitost oziroma subjektivno ne kompetenco. Ta spremenljivka nam bo dala oris, kako posamezniki razumejo oziroma dojemajo svojo možnost udeležbe v odločanju. Oziroma z drugimi besedami, merili bomo samopercepcijo lastne politične učinkovitosti oziroma občutek subjektivne politične kompetence (tj. notranja politična učinkovitost). Pri tem nas zanima, kako posameznik zaznava vpliv samega sebe oziroma ljudi, kot je on sam, na politiko in politične odločitve. Osredotočili se bomo na to, kako ocenjujejo: 1. možnost lastnega vplivanja na odločanje vlade; 2. možnost vplivanja povprečnih državljanov na politiko; 3. usposobljenost ljudi za presojo političnih vprašanj; 4. svojo politično informiranost.

¹⁰² Med medije sodi tudi internet, vendar v dosedanjih raziskavah ESS še ni vključen v vprašanje o načinih medijskega spremljanja politike.

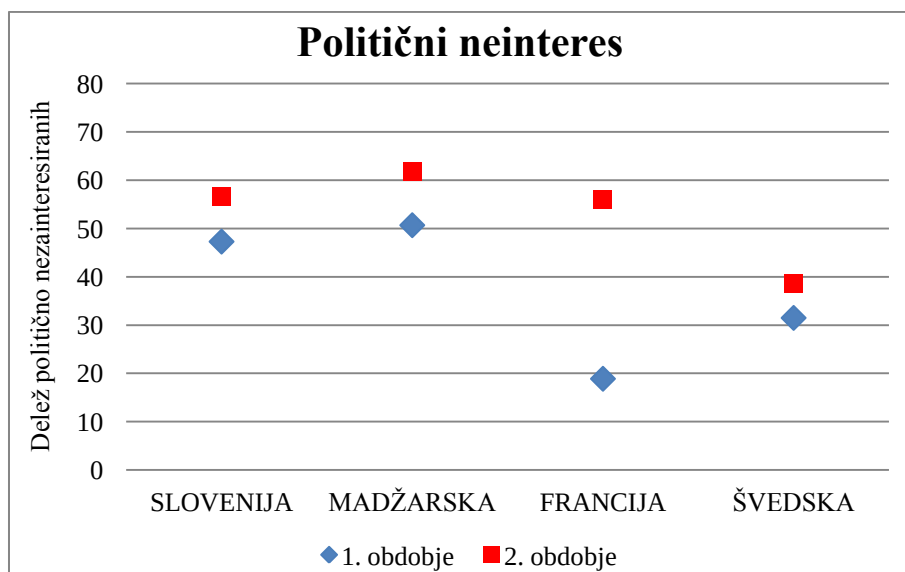
INDEKS POLITIČNE APATIJE

➤ POLITIČNI NEINTERES

Pri indikatorju nezanimanja za politiko izhajamo iz najenostavnejšega splošnega pokazatelja zanimanja za politiko, anketnega vprašanja iz raziskav Role of Government III in ESS5: **»Koliko se zanimate za politiko?«**, kjer smo se osredotočili na upoštevanje odgovorov: **»Komaj kaj se zanimam«** in **»Sploh se ne zanimam«**, ki ju razumemo kot pritrdjevanje nezanimanju za politiko.

Tabela (Ne)zanimanje za politiko (A.1 v Prilogi) kaže, da se je v desetletju in pol v vseh državah delež »zainteresiranih za politiko« precej zmanjšal, pri čemer je vidna razlika v zanimanju za politiko med starimi in novimi demokracijami, saj se v starih demokracijah v večji meri zanimajo za politiko kot pa v novih, tako je delež zainteresiranih v starih demokracijah padel na okrog sedmino respondentov, v novih demokracijah pa ta skupina predstavlja le sedem odstotkov respondentov. Nadalje razberemo, da se dobra tretjina umešča v srednjo kategorijo (»še kar me zanima«), večina pa se uvršča v kategoriji, ki v osnovi izražata nezanimanje za politiko. Podatki kažejo, da je interes za politiko precej nizek v vseh proučevanih državah in ponazarjajo ustaljenost tega, po svojem bistvu pasivnega odnosa do politike. Drži torej predpostavka, da čeprav je bil del javnosti vedno nezainteresiran za politično dogajanje in se je izogibal sodelovanju v demokratičnem procesu, pa se je v zadnjih letih delež nezainteresiranih povečal. Primerjava meritev v razponu skoraj desetletja in pol pokaže naraščanje nezanimanja za politiko v vseh državah, z najbolj izrazitim povečanjem v Franciji. V Sloveniji, Franciji in Madžarski se giblje delež tistih, ki jih politika sploh ne zanima ali komaj kaj zanima nad dobro polovico oziroma celo dve tretjini vprašanih. Na Švedskem pa se ta delež giblje nekaj pod 40 odstotkov vprašanih. Pri indikatorju zanimanja za politiko je tako vidna določena prelomnica med Švedsko in ostalimi državami. V Sloveniji, Franciji in Madžarski precej več kot polovica prebivalstva v politiki ne vidi svojega interesa in vloge. To potrjuje naše uvodne »strahove«.

Graf 2: POLITIČNI NEINERES

Graf 2, ki strnjeno prikazuje vsebino Tabele A.1, nazorno kaže, da se je v prav vseh državah politični neinteres skozi čas povečal, prav enormno pa v Franciji, kjer je bilo zanimanje za politiko v devetdesetih še med najvišjimi glede na ostale države.

➤ POLITIČNA NEDEJAVNOST

Za ugotavljanje minimalne politične dejavnosti oziroma za oceno posameznikove nedejavnosti/neaktivnosti bomo upoštevali dve osnovni politični dejavnosti: »spremljanje politike in aktualnih dogodkov preko medijev« in »pogovarjanje o politiki z drugimi«, pri čemer bomo pogostost teh dveh merili s pomočjo dveh spremenljivk.

• Spremljanje politike preko medijev

Pri ugotavljanju spremljanja politike preko medijev bomo skušali dobiti predstavbo o tem, koliko se prebivalstvo posamezne države preko medijev¹⁰³ aktivno informira o političnem dogajanju, kar velja za enega od vidikov politične participacije oziroma elementov aktivnega državljanstva.

¹⁰³ Ob tem moramo upoštevati, da gre tu le za tisto podpopulacijo respondentov, ki nek medij sploh spremlja. Poleg tega tu puščamo ob strani specifično kakovost in ustroj politično-informativnih programov.

Kot indikator spremljanja politike preko medijev bomo uporabili vprašanje iz European Values Study - EVS 1999/2000 in EVS 2008/2009: **»Kako pogosto spremljate politiko preko poročil na televiziji, po radiu ali v dnevnikih časopisih?«** Pri čemer nas zanima delež tistih, ki ne spremljajo politike preko medijev in so odgovorili, da politike ne spremljajo »nikoli« ali pa jo spremljajo »manj pogosto«.

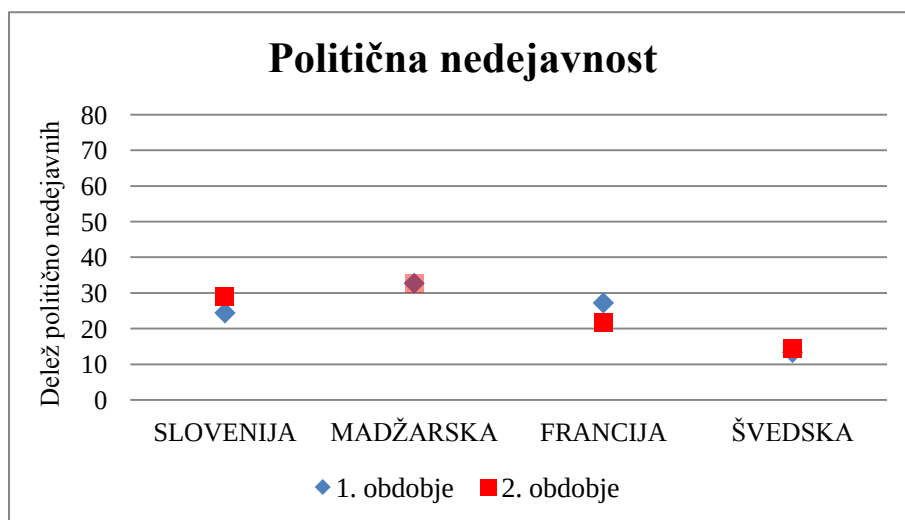
V nasprotju z zanimanjem za politiko pa spremenljivka spremljanje politike preko medijev (Tabela A.2) kaže, da državljani vseeno posvečajo kar veliko pozornost spremljanju politike oziroma aktualnih političnih dogodkov preko medijev. Delež tistih, ki nikoli ne spremljajo politike, torej ne gledajo ali poslušajo poročil po televiziji in radiu in ne berejo o politiki v časopisih, je v vseh državah zelo nizek, okrog 5 odstotkov. Na Švedskem samo 1,4 odstotka. Nekaj večji je delež tistih, ki manj pogosto, torej le tu pa tam, spremljajo politiko preko medijev. Najvišji delež teh, ki se povečuje, imata Madžarska in Slovenija, več kot petino vprašanih.

- **Pogovarjanje o politiki z drugimi ljudmi**

Drugi pokazatelj minimalne politične dejavnosti je pogovarjanje o politiki z drugimi ljudmi. Pri tem uporabimo vprašanje iz EVS - European Values Study 1999/2000 in EVS 2008/2009 **»Kako pogosto razpravljate o politiki z drugimi ljudmi?«** in se osredotočimo le na odgovor »Nikoli ne razpravljam o politiki z drugimi ljudmi«.

Ugotavljamo, da politika in aktualni politični dogodki niso pogosta tema razpravljanja z drugimi (Tabela A.3). V povprečju vsak tretji nikoli ne omenja teme politike v pogovoru z drugimi. V Franciji je takih 27,5 odstotka, na Madžarskem 36,5 odstotka, v Sloveniji 34,8. Na Švedskem pa se petina anketiranih ne pogovarja o politiki z drugimi.

Graf 3: POLITIČNA NEDEJAVNOST

Iz prikaza *Grafa 3* lahko ocenimo, da je na splošno politična nedejavnost skozi čas dokaj stabilna. Najvišja je na Madžarskem in najnižja na Švedskem.

➤ NIZKA SAMOPERCEPCIJA LASTNE POLITIČNE UČINKOVITOSTI

Za določitev nizke samopercepcije politične učinkovitosti smo se osredotočili na kombinacijo šestih spremenljivk, ki kažejo dojemanje posameznike moči, razumevanja, informiranosti in vpliva na politiko. Izbrali smo dve vprašanji iz ESS1- 2002 in ESS4- 2008: **»Kako pogosto se vam zdi politika tako zapletena, da pravzaprav ne razumete, kaj se dogaja?«**, kjer je fokus na odgovorih »Pogosto« in »Zelo pogosto« in **»Kako težko ali lahko si vi osebno ustvarite mnenje o različnih političnih vprašanjih?«**, kjer nas zanimata odgovora »Zelo težko« in »Težko«. Ob tem pa še strinjanje (za prvo in četrto trditev) ali nestrinjanje z anketnimi trditvami iz Role of Government III- 1996 in Role of Government IV- 2006 (druga in tretja trditev): **»Ljudje, kot sem jaz, nimajo nobene besede pri tem, kar počne vlada.«**; **»Povprečen državljani ima precejšen vpliv na politiko.«**; **»Zdi se mi, da imam precej dobro predstavbo o pomembnih političnih problemih, ki nas čakajo v državi.«**; **»Mislim, da je večina ljudi bolje seznanjena s političnimi zadevami in dogajanji kot jaz.«**

Pri odgovorih na prvo in četrto trditev nas zanimata odgovora »Močno se strinjam« in »Strinjam se«; pri odgovorih na drugo in tretjo trditev pa odgovora »Ne strinjam se« in »Sploh se ne strinjam«.

Ocena lastne politično-kognitivne (ne)kompetence pokaže (Tabela A.4), da je razpon respondentov, ki sami sebe ocenjujejo kot pogosto nezmožne, da bi razumeli politično dogajanje med 27 in 47 odstotki. Ti svojo usposobljenost za razumevanje političnega dogajanja ocenjujejo kot nizko in sebe ne smatrajo kot kompetentne za razumevanje politike. Deleži na splošno niso ravno majhni in po eni strani nakazujejo potrebo po neki vrsti 'političnega izobraževanja' državljanov, po drugi pa lahko vsebujejo tudi določen protest proti sferi političnega ali umik iz nje, ki se lahko izraža skozi trditev o prezapletenosti politike. V povprečju se je občutek anketirancev glede zapletenosti politike in nerazumevanjem le-te nekoliko povečal v zadnjih letih.

Pri drugi spremenljivki samoocene politične kompetence – zmožnost ustvariti si mnenje o političnih vprašanjih (Tabela A.5), prihaja do določene diskrepance v primerjavi s predhodnim vprašanjem o nerazumevanju politike zaradi njene prezapletenosti. Ta je najbolj očitna na primeru Madžarske. V Sloveniji se delež tistih, ki si težko ustvarijo mnenje o različnih političnih vprašanjih giblje okrog tretjine, prav tako na Madžarskem, na Švedskem je takih že 40 odstotkov. V Franciji pa celo več kot polovica respondentov priznava, da ima težave z ustvarjanjem mnenja o političnih vprašanjih.

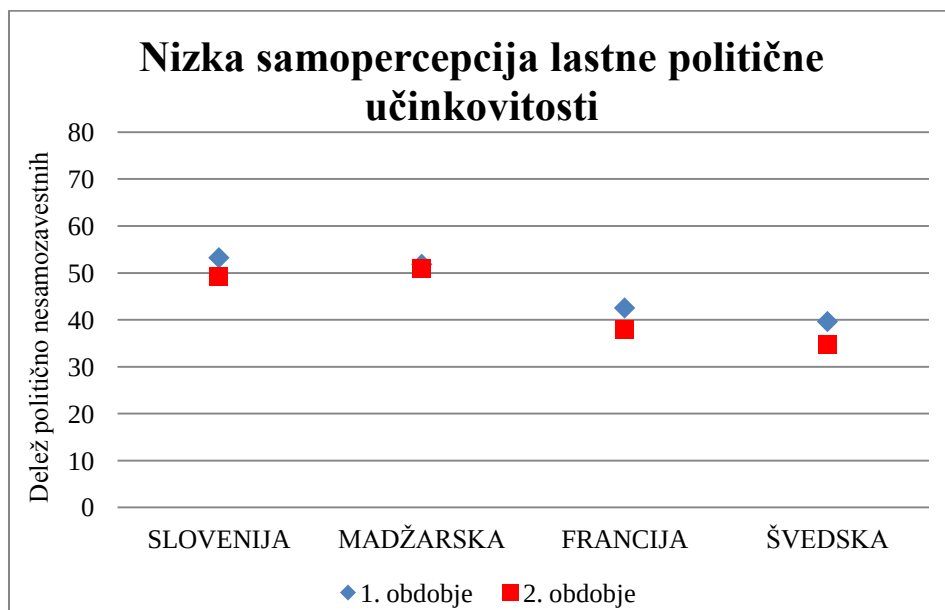
Prikazane ocene kažejo na prevladujočo kritično zadržanost v ocenjevanju lastnih možnosti vpliva na odločanje (Tabela A.6). Močno izstopa prevladujoča pesimistična ocena glede vpliva »ljudi kot sem jaz« pri odločanju vlade, ki se potrdi v obeh časovnih presekih na visoki ravni, z izjemo Francije. Zaupanje v lastno politično učinkovitost se je v meritvi 2006 celo nekoliko povečalo, čeprav na Švedskem še vedno več kot polovica respondentov misli, da nimajo nobene besede pri tem, kaj počne vlada, na Madžarskem in v Sloveniji pa ta delež doseže celo 72 odstotkov. V Franciji se obratno, le vsak peti ne strinja, da nima nobene besede pri tem, kaj počne vlada.

Ta vtis prevladujoče pesimistične ocene potrdijo tudi odgovori na vprašanje o vplivu povprečnega državljana na vladno politiko (Tabela A.7), kjer se odgovori oblikujejo na podobni kritični in visoki ravni, ki se gibljejo od skoraj polovice respondentov (47 %) v Franciji do zaskrbljujočih dobrih sedemdeset odstotkov v Sloveniji in na Madžarskem, vendar s trendom zmanjšanja občutka nezmožnosti vpliva.

Pri ocenjevanju usposobljenosti ljudi za presojo političnih problemov v državi (Tabela A.8) se delež politično nesamozavestnih glede lastne politične informiranosti giblje od petine (Francija 18,5 %; Švedska 19 %) do dobre tretjine (Slovenija 35 %) in nad 40 odstotkov na Madžarskem.

Glede ocenjevanja lastne informiranosti s političnim dogajanjem (Tabela A.9) prevlada kritična ocena, ki pa se v drugi meritvi že nekoliko ublaži. Prevladuje odstotek Francozov, od katerih se kar dve tretjini respondentov enostavno ne čuti dovolj informiranih za presojo političnega dogajanja. V Sloveniji je takih polovica, na Madžarskem slabih 40 odstotkov in na Švedskem 17 odstotkov. Tu velja kot morebitno posledico nezadostne obveščenosti (informiranosti) izpostaviti volilno neodločenost, ko potencialni volivec ne ve ali se ne more odločiti za koga bi volil, kar se na koncu izrazi kot volilna abstinenca.

Graf 4: SAMOPERCEPCIJA LASTNE POLITIČNE UČINKOVITOSTI

Iz *Grafa 4* razberemo, da se je samopercepcija lastne politične učinkovitosti skozi čas v vseh opazovanih državah malenkostno izboljšala. Je pa opazna razlika v samopercepciji politične učinkovitosti med novimi in etabliranimi demokracijami, ta je praviloma višja v etabliranih demokracijah.

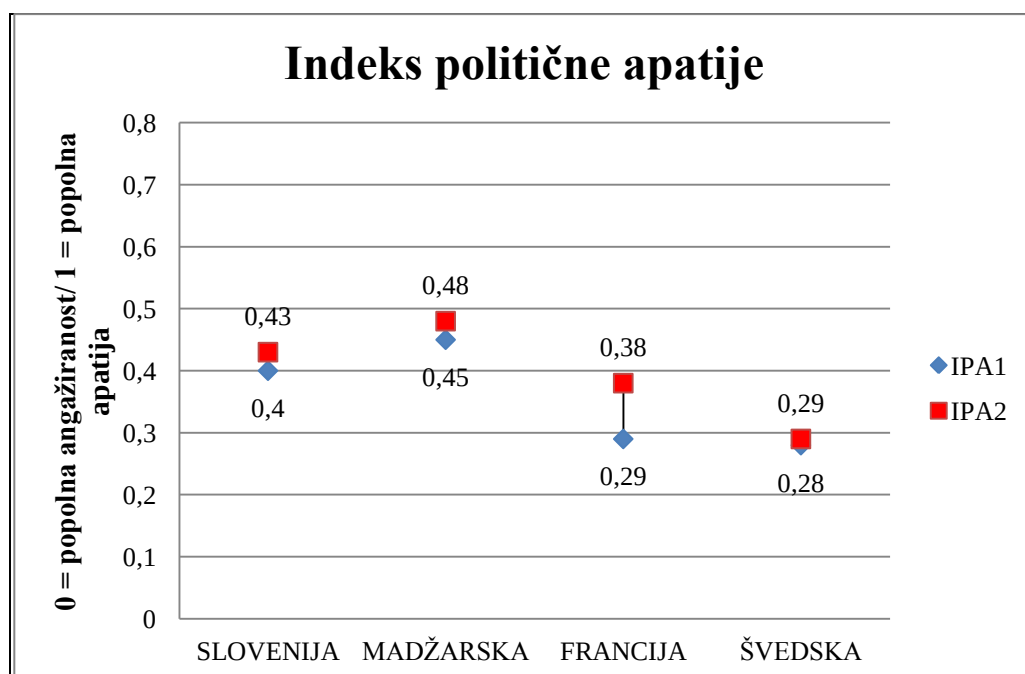
TABELA: INDEKS POLITIČNE APATIJE:

Koeficient (0-1) 1 = Popolna apatija 0 = Popolna angažiranost		SLOVENIJA	MADŽARSKA	FRANCIJA	ŠVEDSKA
INDEKS POLITIČNE APATIJE	IPA ₁	0,40	0,45	0,29	0,28
	IPA ₂	0,43	0,48	0,38	0,29

Čim večji je indeks (torej bližje 1), tem večja je politična apatija.

Indeks politične apatije se je v odnosu na prvo merjeno obdobje prav v vseh državah povečal. Opazna je razlika med Francijo in Švedsko na eni strani ter Slovenijo in Madžarsko na drugi strani v količini prisotne apatije v družbi. Politična apatija je glede na koeficient politične apatije najmanjša na Švedskem, 0,28 oziroma 0,29. Na Madžarskem pa je delež apatičnih precej višji pri koeficientu 0,48. V Sloveniji je apatija prav tako precej razširjena, koeficient znaša 0,43. Lahko rečemo, da se apatija že približuje srednje močni.

Graf 5: INDEKS POLITIČNE APATIJE

Graf 5 kaže, da je politična apatija v splošnem porastu. V desetletju se je okrepila v prav vseh opazovanih državah. Opazimo pa, da indeks politične apatije vzpostavlja jasno ločnico med novimi evropskimi demokracijami in starimi etabliranimi evropskimi demokracijami. V prvih indeks apatije postaja precej izrazit.

POLITIČNO NEZAUPANJE

Politično nezaupanje bomo operacionalizirali skozi indeks političnega nezaupanja. Tega sestavljajo trije indikatorji koncepta:

- **NEZAUPANJE V INSTITUCIJE PREDSTAVNIŠKEGA POLITIČNEGA SISTEMA,**
- **NEZAUPANJE V POLITIČNE PREDSTAVNIKE** in
- **NEZADOVOLJSTVO Z DELOVANJEM DEMOKRACIJE V DRŽAVI**

»Nezaupanje v institucije predstavniškega političnega sistema« je indikator koncepta, ki ga sestavljajo spremenljivke: nezaupanje v parlament (zakonodajna veja oblasti), nezaupanje v vlado (izvršna veja oblasti) in nezaupanje v pravni sistem (sodna veja oblasti); drugi indikator koncepta, to je »nezaupanje v politične predstavnike«, pa tvorita dve spremenljivki: nezaupanje v politike in nezaupanje v politične stranke, medtem ko je »nezadovoljstvo z delovanjem demokracije v državi« že tudi enotna spremenljivka.

Gre za indikator, ki se v teoriji pojavlja z več koncepti (politično zaupanje kot posamezen element in kot indikator političnega cinizma).

Pri tem bomo najprej obravnavali vprašanje nezaupanja in sicer v relaciji do elementov sistema oblasti in v relaciji do predstavnikov sistema (personaliziran vidik zaupanja), zatem pa bomo obravnavali še vprašanje nezadovoljstva v relaciji do demokratičnega političnega sistema kot takega.

INDEKS POLITIČNEGA NEZAUPANJA

➤ NEZAUPANJE V INSTITUCIJE PREDSTAVNIŠKEGA POLITIČNEGA SISTEMA

➤ NEZAUPANJE V POLITIČNE PREDSTAVNIKE

Kot indikatorje nezaupanja v institucije predstavniškega političnega sistema in v politične predstavnike bomo izbrali sledeči vprašanji:

»Prosimo vas, da s pomočjo lestvice od 00-10 ocenite, koliko vi osebno zaupate vsaki od naslednjih institucij:

- A) parlamentu,**
- B) pravnemu sistemu,**
- C) politikom,**
- D) političnim strankam,**

***kjer 00 pomeni, da instituciji sploh ne zaupate, 10 pa, da ji povsem zaupate.*«**

Pri tem se bomo osredotočili na odgovore od 0 do 3 na lestvici zaupanja od 0-10, kot tiste, ki izražajo nezaupanje.

In drugo vprašanje: **»Zanima nas, ali zaupate vladi. Povejte, ali se nagibate k temu, da ji zaupate ali se nagibate k temu, da ji ne zaupate?«**, kjer nas zanima odgovor »Nagibam se k temu, da ne zaupam vladi«.

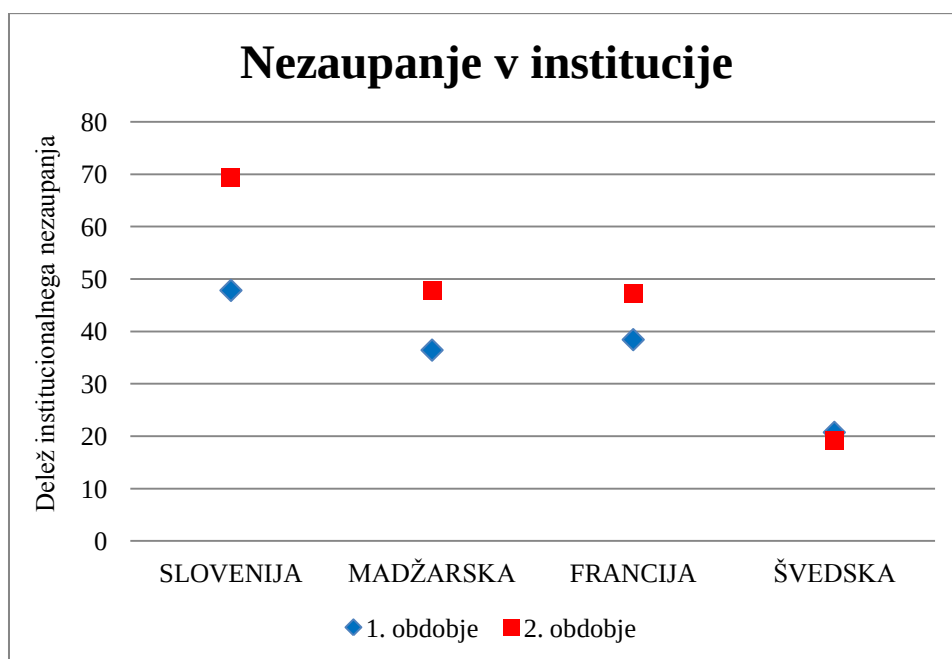
V obdobju od 2002 do 2010 se je stopnja nezaupanja v parlament (odgovori »ne zaupam oz. sploh ne zaupam«- 0-3) povečala v treh od štirih držav. V Sloveniji občutno, za slabih 20 odstotnih točk, na Madžarskem za slabih 10 odstotnih točk. Medtem ko se je na Švedskem stopnja nezaupanja, ki je najnižja od vseh proučevanih držav, celo zmanjšala, kot kaže *Tabela 5.10*.

Podatki o nezaupanju vladi (Tabela A.11) kažejo, da vlade, razen na Švedskem, ne uživajo zaupanja državljanov. Nezaupanje zdaleč presega zaupanje. V obdobju dveh meritev se je nezaupanje povečalo v vseh državah. Nezaupanje vladi je izjemno visoko v Sloveniji (87,5 %). Velja opozoriti, da je delež tistih, ki ji ne zaupajo narasel (z 61 na 87,5 %), obenem pa je

zaupanje v vlado padlo (z 39 % na 12,5). To je absolutni zgodovinski minimum oziroma maksimum. Nekoliko nižje, a še vedno visoko, je nezaupanje v Franciji (78), zanjo pa, z 72 odstotki, ne zaostaja veliko niti Madžarska. Visoke odstotke nezaupanja lahko pripišemo tudi slabemu oziroma nazadujočemu gospodarskemu stanju teh držav zaradi gospodarske krize in posledicami nepriljubljenega ostrega varčevanja vlad.

Po zaupanju v pravni sistem (Tabela A.12) izrazito izstopa od ostalih treh držav Slovenija. V Sloveniji kar 60 odstotkov državljanov ne zaupa pravnemu sistemu, kar je za 20 odstotnih točk več kot leta 2002, kar kaže da je zaupanje v pravno državo na eni najnižjih točk. Na Madžarskem in v Franciji se nezaupanje giblje okrog ene tretjine vprašanih, medtem ko je nezaupanje v pravni sistem na Švedskem izrazilo le 8,6 odstotkov Švedov, kar je skoraj za polovico manj kot leta 2002, ko ni pravnemu sistemu zaupalo 15,5 odstotka švedskih anketirancev.

Graf 6: NEZAUPANJE V INSTITUCIJE

Glede nezaupanja v institucije iz grafa odčitamo dve značilnosti. Na Švedskem je izražanje zaupanja v institucije na visoki ravni in stabilno. V ostalih državah pa je nezaupanje v institucije političnega sistema v zadnjih desetih letih povsod v porastu, razlika je le med

razširjenostjo nezaupanja v posameznih državah. V Slovenijo le-to že močno presega stopnjo zaupanja¹⁰⁴.

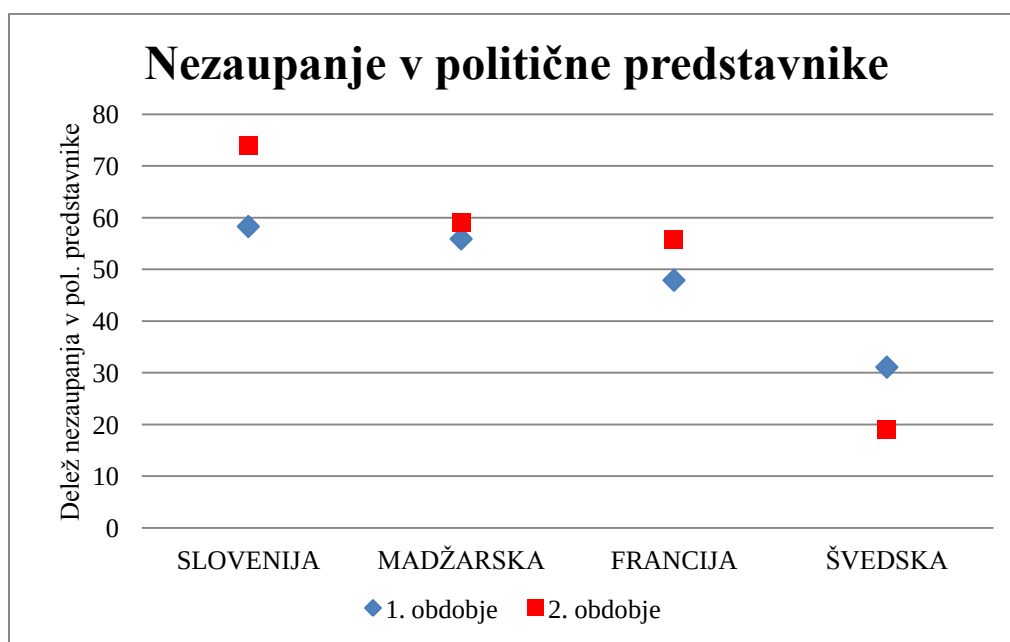
Če pogledamo zaupanje v politične predstavnike, je izražanje zaupanja politikom (*Tabela 5.13.*) na najnižji ravni med opazovanimi institucijami. Nezaupanje v politike je tudi v tem primeru najbolj razširjeno v Sloveniji, ki se je iz 58,5 odstotkov v letu 2002 povečalo na 74,2 odstotka v letu 2010. Na Madžarskem in Franciji pa politikom ne zaupa (odgovori 0-3 na lestvici zaupanja 0-10) skoraj dve tretjini vprašanih. V obeh državah se je nezaupanje precej povečalo, v Franciji iz 46 odstotkov na 55 odstotkov, na Madžarskem iz 44 na 59 odstotkov. Na Švedskem pa je trend obraten, nezaupanje v politike se je zmanjšalo, iz tretjine na petino anketirancev.

Tudi po zaupanju v politične stranke (*Tabela A.14*) prednjači Slovenija, kjer je nezaupanje političnim strankam že tradicionalno visoko, in dosega 74 odstotkov. V Sloveniji je tako trend »proti-strankarstva« najmočnejši. Ob tendenci naraščanja nezaupanja se zdi, da se stranke ne zavedajo odgovornosti, ki jo imajo do vzpostavitve družbeno sprejemljivih stanj. Tudi v Franciji se je povečalo nezaupanje strankam s polovice na 56 odstotkov Francozov. Nasprotno se je nezaupanje nekoliko zmanjšalo na Madžarskem, ki pa je še vedno zelo veliko, skoraj 60 odstotkov Madžarov ne zaupa političnim strankam. Nezaupanje v politične stranke pa se je zmanjšalo tudi na Švedskem. Leta 2004 je 33,4 odstotka anketirancev izrazilo, da ne zaupa političnim strankam, leta 2010 je bilo takih 18, 5 odstotka vprašanih.

Vsekakor lahko predpostavimo, da je gospodarska kriza zaupanje v institucije države dodatno omajala. Tendencia zaupanja v institucije države je negativna, z izjemo skandinavske Švedske.

¹⁰⁴ Mnogi raziskovalci (npr. Sztompka, Rose) vidijo v premajhni stopnji zaupanja v institucije in akterje ključni problem postkomunističnega konsolidiranja demokracije. Pomanjkljivosti v razvoju demokracije v srednje- in vzhodnoevropskih državah je Piotr Sztompka (1993) v svojih znanih razpravah povezal z vprašanjem neustrezno razvite (civilne) kulture, kar je označil kot vidik pomanjkljive »civilizacijske nekompetence«. Le-ta naj bi se razvila kot dediščina predkomunističnih, komunističnih in postkomunističnih družbenih razmer, ki niso mogle pripeljati do avtentične (politične) modernizacije. Sztompka pri tem izrecno poudarja prav odnos do politične participacije, ki je zaradi pretekle dediščine nizko vrednotena, javne zadeve pa veljajo za problematične, manjvredne ali celo umazane v primerjavi z zasebnimi.

Graf 7: NEZAUPANJE V POLITIČNE PREDSTAVNIKE

Že pred desetletjem visoke stopnje nezaupanja političnim predstavnikom so v zadnjih desetih letih povsod narasle in so zaskrbljujoče visoke, z izjemo Švedske, kjer je obraten trend.

➤ NEZADOVOLJSTVO Z DELOVANJEM DEMOKRACIJE

Nezadovoljstvo z delovanjem demokracije pa bomo merili na podlagi vprašanja: **»Prosimo vas, da s pomočjo lestvice od 00-10 ocenite, koliko ste vi osebno zadovoljni z delovanjem demokracije v vaši državi. 00 pomeni, da z delovanjem demokracije v državi sploh niste zadovoljni, 10 pa, da ste povsem zadovoljni z delovanjem demokracije v vaši državi.«**

Pri tem se bomo osredotočili na odgovore od 0 do 3 kot tiste, ki odražajo nezadovoljstvo.

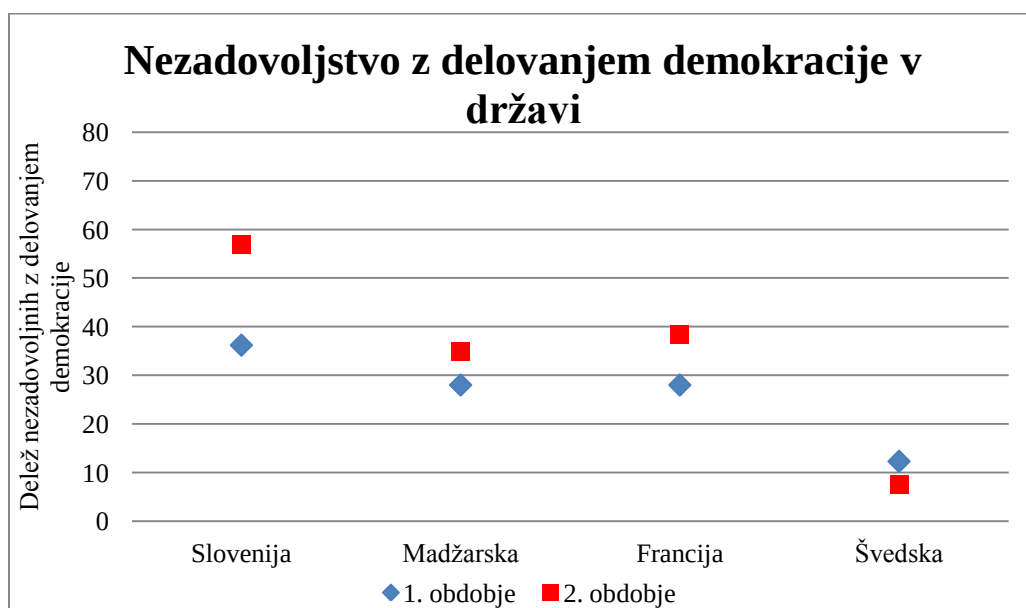
Primerjava nezadovoljstva z demokracijo kaže precejšen porast deleža državljanov, nezadovoljnih s tem, kako deluje demokracija v državi. Ta se je povečal v treh od štirih državah, najizraziteje v Sloveniji, kjer je delež nezadovoljnih presegel več kot polovico anketiranih. Le na Švedskem se je izboljšal vtis ljudi o demokratičnem stanju države.

Že na prvi pogled pa je opazna razlika med novimi demokracijami in etabliranimi demokracijami glede ocene zadovoljstva z delovanjem demokracije. Po pravilu so odstotki nezadovoljstva z delovanjem demokracije na Švedskem zelo nizki in dosegajo v povprečju dobrih 10 odstotkov nezadovoljnih.

Vidimo tudi, da se večina ocen (primer Slovenije, Madžarske in Francije) strne okoli sredine, hkrati pa, da izraženo nezadovoljstvo značilno preseže izraženo zadovoljstvo z demokratičnostjo razmer. V Sloveniji je razmerje zadovoljni (ocena 7-10) - nezadovoljni (0-3) z delovanjem demokracije 18,66 %: 36,74 %, na Madžarskem 16,22 %: 43,06 %, v Franciji 23,86 %: 31,7 %. Na Švedskem pa je slika obratna, saj delež zadovoljnih 53,96 %, znatno presega delež nezadovoljnih 11,08 %.

Pri tem ne moremo mimo opozorila, da to in vrsta drugih kazalcev, ki govorijo o odnosu volilnega telesa do osrednjih institucij demokratičnega sistema, predstavlja resno opozorilo vsem institucijam političnega sistema in nosilcem političnih vlog v državi, še posebej osrednjim državnim organom, strankam in civilni družbi.

Graf 8: NEZADOVOLJSTVO Z DELOVANJEM DEMOKRACIJE V DRŽAVI

Delovanje demokracije v zadnjem desetletju zaznamuje negativna ocena oziroma nezadovoljstvo, ki je v splošnem porastu. Švedsko zadovoljstvo z delovanjem demokracije ostaja visoko in stabilno.

TABELA: INDEKS POLITIČNEGA NEZAUPANJA

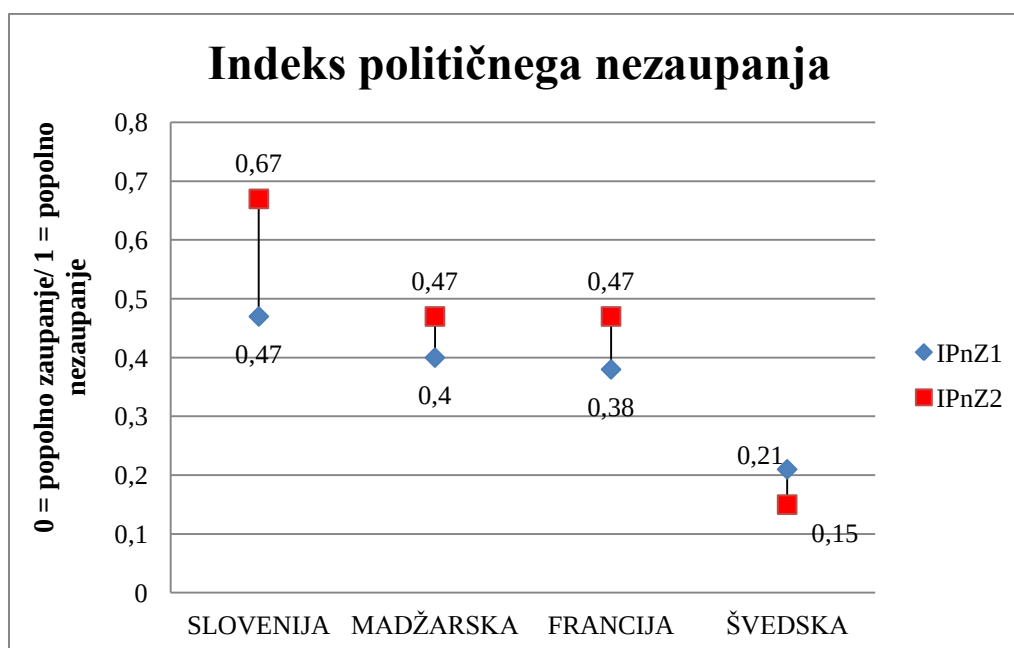
Koeficient (0-1) 1 = Popolno nezaupanje 0 = Popolno zaupanje		SLOVENIJA	MADŽARSKA	FRANCIJA	ŠVEDSKA
INDEKS POLITIČNEGA NEZAUPANJA	IPnZ ₁	0,47	0,40	0,38	0,21
	IPnZ ₂	0,67	0,47	0,47	0,15

Čim večji je indeks (bliže 1), tem večje je politično nezaupanje.

Indeks političnega nezaupanja je najmočnejši v Sloveniji, saj se giblje med 0,47 in 0,67, kar kaže, da se je nezaupanje v državi tudi precej okrepilo. Na Madžarskem in v Franciji je politično nezaupanje srednje močno, indeks nezaupanja znaša 0,47. Še najnižji oziroma najšibkejši je indeks nezaupanja na Švedskem, ki se je v nasprotju s preostalimi državami celo zmanjšal z 0,21 na 0,15. Prepričani smo, da to odraža zaostrovanje kritičnosti presoje in pogledov ljudi na delovanje političnih institucij in še posebej politikov. To dokazuje ali pa vsaj nakazuje nizka raven zaupanja v (vse) politične institucije, izrazit upad podpore vladi (ki ga analitiki povezujejo z ostrimi varčevalnimi ukrepi, ki jih izvajajo vlade in s posledicami gospodarske krize) ter v izražanju nezadovoljstva s stanjem demokracije. V vseh državah, razen na Švedskem, se je politično nezaupanje okrepilo. Ta visok indeks političnega nezaupanja pa kaže na politično razočaranost in nezadovoljstvo, saj se politično nezadovoljstvo in razočaranost kažeta tudi v odtegnitvi zaupanja. Potrdilo pa se je še nekaj, da je za CEE države, med katere spadata Slovenija in Madžarska, značilno ozračje nezaupanja.

Proces, ki spodbuja nezaupanje v demokratično ureditev in njene predstavnike ter institucije, je rezultat geneze demokratične ureditve v zadnjih dvajsetih letih v teh dveh državah, obenem pa ga pospešujejo učinki globalne gospodarske recesije in težave gospodarstva, ki so domačega izvora.

Graf 9: INDEKS POLITIČNEGA NEZAUPANJA

Graf 9 pri indeksu političnega nezaupanja kaže največje razlike med državami. Ponazarja pričakovano nizko stopnjo političnega nezaupanja med Švedi. Politično zaupanje se je celo povečalo. Slika je obratna v preostalih državah. Zaupanje je šibko in se še zmanjšuje. Slovenija po tem indeksu močno izstopa od ostalih držav.

Graf pritrjuje predpostavki, da v izražanju odnosa oziroma zaupanja v institucije, kot tudi v izražanju zadovoljstva z demokracijo oziroma vrednotenju demokracije nasploh velja, da je v državah posttranzicijske skupine tega zaupanja nasploh manj, da se osredotoča na različne institucije ali skupine institucij, pač glede na politične, socialno-ekonomske in kulturnozgodovinske danosti v razvoju teh držav (Toš 2007a; Bačlija in Johannsen 2007; Maldini 2008; Mihelj 2009).

POLITIČNI CINIZEM

Pri operacionalizaciji političnega cinizma bomo sledili in nekoliko dopolnili avtorja Paskeviciutejevo in Rosemo, ki sta uporabila pet tem (oziroma vprašanj v okviru CSES Modula 1), s katerimi merita delež »ciničnih« odgovorov respondentov in s tem politični cinizem. Izpostavita naslednje trditve: »Poslanci dobro vedo, kaj ljudje mislijo«; »Strank ne

zanima kaj ljudje mislijo»; »Ni pomembno, kdo je na oblasti«; »Kdo bo izvoljen, vpliva na stvari«; »Ali ste zadovoljni s tem, kako deluje demokracija?«¹⁰⁵

Politični cinizem bomo operacionalizirali skozi indeks političnega cinizma. Tega sestavljajo trije indikatorji koncepta:

- **NEGATIVEN ODNOS DO POLITIČNEGA/POLITIKE**
- **OBČUTEK NEODZIVNOSTI POLITIČNEGA SISTEMA** (tj. ZUNANJA POLITIČNA UČINKOVITOST)
- **POLITIČNO NEZADOVOLJSTVO**

Indeks političnega cinizma je pravzaprav »nadgradnja« indeksa političnega nezaupanja. Vendar pa bomo indikator političnega nezaupanja, ki sicer glede na konceptualizacijo sodi sem, izvzeli iz merjenja indeksa političnega cinizma, da se izognemo podvajanju. Politično nezaupanje smo že izmerili kot samostojen indeks.

Z negativnim odnosom do političnega kot takega (kot celote) pa mislimo v prvi vrsti na negativen odnos do nosilcev političnih pooblastil v državi, to je politikov, političnih strank, javnih uslužbencev.

Drugič, pripisovanje vsemu, kar ima politični predznak, negativno konotacijo; v smislu vsi politiki so pokvarjeni, vsi politiki so korumpirani, iz česa sledi vprašanje o razširjenosti korupcije med politiki. Percepcija korupcije med politiki kaže na zaznavo ljudi oziroma njihovo oceno razširjenosti korupcije v državi. Vključitev zaznavanja korupcije v državi je med drugim tudi pokazatelj nepravilnosti v delovanju sistema in potrjuje nezaupanje v vladavino prava.

Politične korupcije tako ne bomo obravnavali kot samostojnega indeksa, ampak ga je smiselnejše umestiti v indeks cinizma. Politično korupcijo bomo za namen tega indeksa operacionalizirali kot percepcijo korupcije.

In nenazadnje to vključuje tudi vse manjšo identifikacijo s političnimi strankami oziroma tistimi, ki odločajo, kar ponazarja občutek, da se jim državljani ne čutijo (več) blizu. Z ugotavljanjem, v kolikšni meri se državljani identificirajo s politično stranko, torej ali se

¹⁰⁵ Glej Paskeviciute in Rosema (2008, 13) za podroben merski instrument.

čutijo blizu vsaj kaki politični stranki, ugotavljamo pozitivno psihološko afirmacijo, kjer se posameznik čuti povezan z neko politično stranko.

Vsekakor pa se ta negativen odnos do politike kaže tudi kot posledica občutka neodzivnosti političnega sistema, ko imajo ljudje občutek, da je politični sistem neobčutljiv za njihove potrebe. Skozi oceno odnosa do politike tako posegamo tudi na širše področje, ki zadeva legitimnost političnega sistema.

Občutek neodzivnosti političnega sistema oziroma oblasti (Ang. »*government responsiveness scales*«) je v zvezi s prepričanjem ljudi, ali politiki in oblast dejansko opravljajo svojo normativno pričakovano vlogo uresničevalcev interesa volivcev oziroma ljudi, ali pa jim politična vloga predstavlja zgolj instrument za uresničevanje ožjih interesov (vpliv, oblast, materialne koristi). Odzivnost (tudi demokratična odgovornost¹⁰⁶) je pravzaprav nasledek inkluzivnosti in učinkovitosti.

K občutku neodzivnosti političnega sistema pa prištevamo tudi občutek nepomembnosti volitev. Odnos do pomena volitev kaže na posameznikovo zaznavanje učinkovitosti političnega (strankarskega) volilnega tekmovanja (ali volitve kaj spremenijo). Ta predstavlja stopnjo, do katere volivci verjamejo, da različni volilni izidi vodijo k znatnim razlikam v vladanju.

Zadnji indikator koncepta, politično nezadovoljstvo, pa je nezadovoljstvo s političnimi razmerami, ki v ožjem, praktičnem smislu obsega ne zadovoljstvo z delovanjem vlade (ki se mu pripisuje negativna ocena)¹⁰⁷ kot eden od indikatorjev za oceno delovanja ključnih političnih institucij in izvršnih političnih organov in širše, abstraktneje, ne zadovoljstvo z delovanjem demokracije, ki ga razumemo kot pokazatelj za nezadovoljstvo s političnimi razmerami v državi.

Potrebno je pojasniti, da je politično nezadovoljstvo indikator, ki se pojavlja z več koncepti, je tako sestavni del cinizma kot nezaupanja, zato ga ne bomo indeksirali kot posamezen element politične patologije. Konceptualno politično nezadovoljstvo razumemo v ožjem smislu kot

¹⁰⁶ Za razumevanje koncepta demokratične odgovornosti se opiramo na britansko avtorico Dawn Oliver, ki razlaga demokratično odgovornost kot okvir oziroma mehanizem za izvrševanje državne oblasti, ki njene nosilce primora k delu za javni interes in k upravičevanju svojih dejanj z ustavno upravičenimi razlogi, to so javni interes, pravičnost, človečnost ter jih hkrati sili k spreminjanju slabih javnih politik in popravljanju napak in zmot (Oliver v Harlow 2002, 6).

¹⁰⁷ Pri tem je uspešnost delovanja vlade mišljena kot ocena, temelječa na minulem delovanju vlade. Gre za pogled/oceno ljudi, iz sedanje perspektive o tem, kako dobro je vlada uresničevala zadano v primerjavi z lastnimi ali standardi drugih držav oziroma predvsem v primerjavi s preteklim delovanjem.

nezadovoljstvo z delovanjem vlade in v širšem smislu kot nezadovoljstvo z delovanjem demokracije. Operacionalno smo ju potem tudi tako razdelili, kjer je nezadovoljstvo z delovanjem vlade sestavni del indeksa političnega cinizma, nezadovoljstvo z delovanjem demokracije pa sestavni del indeksa političnega nezaupanja.

INDEKS POLITIČNEGA CINIZMA

V takšnem vrstnem redu kot smo zapisali indikatorje političnega cinizma, jim bomo tudi merili. Prvi je:

➤ NEGATIVEN ODNOS DO POLITIČNEGA

Negativen odnos do politike/političnega bomo merili s pomočjo trditev, ki označujejo:

NEGATIVEN ODNOS/STALIŠČ DO NOSILCEV POLITIČNIH POOBLASTIL IN POLITIČNIH AKTERJEV. To so:

Tri izjave: *»Ljudje, ki so bili izvoljeni za poslance, si prizadevajo izpolniti predvolilne obljube.«*; *»Večini državnih uslužbencev lahko zaupamo, da delajo to, kar je najboljše za državo.«*; *»Večina politikov se ukvarja s politiko zaradi osebnih koristi.«*, iz raziskav ISSP 1996 - Role of Government III, ISSP 2006 - Role of Government IV, ISSP 2010 – Environment III, ISSP 2004 - Citizenship in Consolidation of Democracy in Central and Eastern Europe: Second Wave of the Post-Communist Public Study (1997-2001), pri katerih bomo merili strinjanje oziroma nestrinjanje z izjavami. Na petstopenjski lestvici nas zanimajo odgovori, ki označujejo negativen odnos do političnega, to sta *»Ne strinjam se«* in *»Sploh se ne strinjam«* za prvi dve trditvi ter *»Strinjam se«* in *»Popolnoma se strinjam«* pri odgovorih na tretjo anketno trditev.

Spremenljivke negativnega odnosa do politike:

V kolikšni meri se strinjate ali ne strinjate z naslednjimi trditvami? *»Ljudje, ki so bili izvoljeni za poslance, si prizadevajo izpolniti predvolilne obljube.«*; *»Večini državnih*

uslužbencev lahko zaupamo, da delajo to, kar je najbolje za državo.«; »Večina politikov se ukvarja s politiko zaradi osebnih koristi.«

Presoja poslancev glede izpolnjevanja predvolilnih obljub (Tabela A.16) je izrazito kritična, saj temu, da si poslanci prizadevajo izpolniti predvolilne obljube, v povprečju ne verjame več kot polovica vseh anketiranih (59 % Francozov in Madžarov ter 46 oziroma 47 % Švedov in Slovencev). Ob tem v medletni primerjavi sicer opazimo povečanje deleža pozitivnih odgovorov oziroma zmanjšanje deleža tistih, ki ne verjamejo v dobre namene politikov kot pa v devetdesetih. Tudi v ocenjevanju državnih uslužbencev in njihovega odgovornega delovanja (Tabela A.17) močno prevladujejo kritične ocene. Vseeno se je kritičnost, z izjemo Slovenije, nekoliko omilila. Glede poštenosti državnih uslužbencev tako najmanj zaupanja izražajo Slovenci (70 %), zatem Francozi (52 %) ter Švedi (49 %) in Madžari (46 %).

Enako neprizanesljivi so glede mnenja o namerah politikov glede njihovih razlogov za ukvarjanje s politiko (Tabela A.17). Tu pa se je negativnost stopnjevala. V Sloveniji iz 67 na 80 odstotkov; v Franciji iz 63 na 67 odstotkov, na Madžarskem iz 57 na 58 odstotkov tistih, ki mislijo, da se politiki ukvarjajo s politiko zgolj zaradi lastnih koristi. Na Švedskem pa to mnenje deli 32 odstotkov anketirancev.

Drugi vidik merjenja negativnega odnosa do politike, ki ga vključujemo v indeks cinizma je percepcija korupcije v politiki.

• PERCEPCIJA KORUPCIJE MED POLITIKI

Izbrali smo dve spremenljivki percepcije¹⁰⁸ korupcije med politiki: **»Koliko politikov je po vašem mnenju vpletenih v korupcijo?«, pri čemer smo se osredotočili na odgovora »Kar precej« in »Skoraj vsi« ter »Večina« in »Skoraj vsi«.** In **»Povejte, ali se strinjate ali pa se ne strinjate: Dajanje in sprejemanje podkupnin ter zloraba položaja in moči za osebno korist med politiki v državi sta zelo razširjena«**¹⁰⁹, kjer nas zanima odgovor **»Da«**.

Za primerjavo podatkov v dveh časovnih točkah in za primerjavo zaznavanja razširjenosti korupcije v vseh državah smo tako kombinirali dve anketni vprašanji iz treh različnih raziskav

¹⁰⁸ Pri tem je potrebno poudariti, da percepcija ponuja le odgovor, kako vprašani dojemajo korupcijo in ne pomeni nujno dejanske stopnje korupcije v posamezni državi.

¹⁰⁹ »In (OUR COUNTRY), do you think that the giving and taking of bribes, and the abuse of positions of power for personal gain, are widespread among politicians at national level (QC4).«

ISSP 2006- Role of Government IV, WVS 1994-1999 ter Special Eurobarometer 374- Corruption, September 2011, čeprav anketna vprašanja niso popolnoma enaka¹¹⁰.

Občutek razširjenosti korupcije med politiki (Tabele A.19-21) je v občutnejši meri prisoten v novih demokracijah in se dopolnjuje z izrazitim nezaupanjem politikom (glej Tabelo A.13). Prepričanje o tem, da sta dajanje in sprejemanje podkupnin ter zloraba položaja in moči politikov zelo razširjena, deli kar 83 odstotkov Slovencev in skoraj 70 odstotkov Francozov, kar kaže, da so ljudje postali občutljivejši na korupcijo in da se je zaznavanje korupcije v teh dveh državah izrazito povečalo. Na Madžarskem se strinja, da je jemanje podkupnine in zloraba položaja med politiki v državi zelo razširjena, 49 odstotkov vprašanih, kar je manj kot pa leta 1998, ko sta bili dve tretjini Madžarov prepričanih, da so skoraj vsi oziroma, da je kar precej politikov vpletenih v korupcijo. Na Švedskem pa to misli zdaj malo manj kot tretjina anketirancev.

Vsekakor podatki raziskav kažejo visoko občutljivost državljanov do korupcije. Kot kaže je korupcija na splošno še vedno ena glavnih težav, v zadnjih treh letih pa naj bi se njena raven na splošno celo povečala (glej Special Eurobarometer 374). Vsekakor pa je percepcija korupcije dober indikator stopnje nezaupanja tako v politiko kot v delovanje institucij pravne države. Kaže, da se državljani vedno bolj čutijo nemočne ob pojavih korupcije, predvsem pa na prevladujoč občutek, da je pregon korupcije in neetičnih dejanj, povezanih s korupcijo, zelo neučinkovit (KPK Vestnik 2012).

Kot tretji vidik merjenja negativnega odnosa do politike, ki ga vključujemo v indeks političnega cinizma, je neidentifikacija s političnimi strankami.

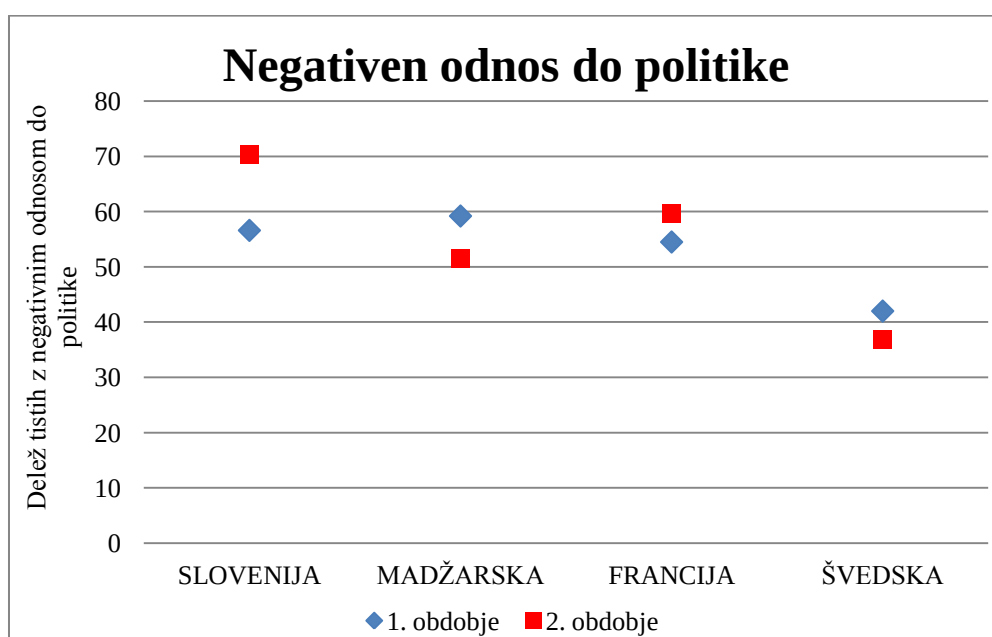
• NEIDENTIFIKACIJA S POLITIČNIMI STRANKAMI

Identifikacijo s političnimi strankami najlažje izmerimo na podlagi vprašanja: »**Ali je kakšna politična stranka, ki se ji čutite bližje kot drugim strankam?**« in odgovorom nanj »**ne**«.

¹¹⁰ Vprašanje o vpletenosti politikov v korupcijo je vključeno le v drugo raziskavo ISSP 2006- Role v Government IV. Čeprav je enako vprašanje: »How widespread do you think bribe taking and corruption is in your country?« obravnavano tudi v WVS (v tretji meritvi WVS 1994-1999 in peti meritvi WVS 2005- 2007) se med raziskava razlikujejo odgovori, saj gre pri prvi za petstopenjsko mersko lestvico, pri drugi pa za štiristopenjsko, dodatno težavo pa povzroča, da v nobeni meritvi ni vključene Francije. K temu smo potem za primerjavo dodali novejšo podatke Eurobarometra, kjer tudi prihaja do neskladja, saj slednja uporablja le binarno lestvico.

Ugotavljamo, da identifikacija s političnimi strankami (Tabela A.22) z izjemo Švedske, slabi. Na Švedskem je podoba politične bližine kaki stranki pravzaprav zrcalna podoba tiste v Sloveniji, kjer je identifikacija s politični strankami izrazito šibka in se skoraj natanko ujema z visokimi odstotki nezaupanja političnim strankam. Tako se skoraj 72 odstotkov Slovencev ne čuti blizu nobeni stranki. Na Madžarskem je takih skoraj 46 odstotkov in v Franciji nekaj čez polovico anketirancev.

Graf 10: NEGATIVEN ODNOS DO POLITIKE

Indikator odnosa do politike, ki ga prikazuje *Graf 10* se v večini držav kaže prej negativen kot pozitiven. Z drugimi besedami, odnos do politike je v večini držav prevladujoče negativen. Tudi v tem primeru sta Švedska izjema in Slovenija pravilo, kjer se je negativen odnos na Švedskem ublažil, v Sloveniji pa še bolj narasel.

Drugi indikator koncepta političnega cinizma, ki ga merimo je:

➤ **OBČUTEK NEODZIVNOSTI POLITIČNEGA SISTEMA**

Občutek ne odzivnosti političnega sistema bomo merili s pomočjo dveh izjav, ki označujeta vtis državljanov glede zanimanja politikov in političnih strank za mnenje ljudi, ter še dveh izjav, ki ponazarjata občutek ljudi, da politične stranke ne nudijo ljudem prave politične izbire. Z drugimi besedami, gre za občutek, da so vse stranke iste. K temu pa dodajamo še odnos do pomena volitev, ki ponazarjata zaznavanje pomembnosti oziroma nepomembnosti volitev za spremembe kot še en kazalnik odzivnosti političnega sistema.

Uporabili smo sledeče izjave/spremenljivke:

»Ali menite, da se politiki na splošno zanimajo za mnenje ljudi, kot ste vi?« Za občutek neodzivnosti političnega sistema bomo označili odgovore: **»Komaj kakšen politik se zanima za mnenje ljudi, kot sem jaz«** in **»Le malo se jih zanima«**, merjeni na petstopenjski lestvici. In **»nekateri ljudje pravijo, da je političnim strankam mar, kaj si ljudje mislijo, drugi spet pravijo, da politične stranke ne zanima, kaj si ljudje mislijo«**. Prosimo vas, da izrazite svoje stališče s pomočjo lestvice od 1 do 5, kjer 1 pomeni: **»Političnim strankam je mar, kaj si navadni ljudje mislijo«** in 5: **»Političnim strankam je vseeno, kaj si navadni ljudje mislijo«**¹¹¹, prav tako merjeni na petstopenjski lestvici. Pri čemer bomo upoštevali odgovore 4 in 5. Prva spremenljivka je povzeta po raziskavi ESS1, druga pa po CSES Module 1, ki smo ju za namen med časovne primerjave kombinirali, saj se nobeno od vprašanj ne ponovi v kasnejših krogih raziskav.

»Ali se strinjate, da politične stranke ne dajejo volivcem prave politične izbire?« Tu nas zanimata odgovora: **»Popolnoma se strinjam«** in **»Strinjam se«** ter **»Povejte, ali se strinjate oziroma ne strinjate z izjavo: Pravzaprav ni nobenih razlik med obstoječimi političnimi strankami«**, kjer bomo upoštevali odgovore, ki izražajo strinjanje.

Odnos do pomena volitev pa bomo merili s pomočjo stališč, formuliranih v dveh vprašanjih. Za prvo časovno točko je to vprašanje iz raziskave CSES: **»Nekateri pravijo, da ni**

¹¹¹ Izvorno: *»Some people say that political parties in [country] care what ordinary people think. Others say that political parties in [country] don't care what ordinary people think. Using the scale on this card, (where ONE means that political parties care about what ordinary people think, and FIVE means that they don't care what ordinary people think), where would you place yourself?«*

pomembno, koga ljudje volijo, saj se stvari zaradi tega ne bodo spremenile, drugi pa pravijo, da se glede na to, koga voliš, stvari lahko spremenijo«. Prosimo vas, da izrazite svoje stališče s pomočjo lestvice od 1 do 5, kjer 1 pomeni: Vseeno je, koga ljudje volijo, saj se ne bo nič spremenilo in 5: To, kdo bo izvoljen, vpliva na stvari.

Pri tem nas zanimata odgovora od 1 do 2, ki ju združujemo v »**Vseeno je, koga ljudje volijo, saj se ne bo nič spremenilo**«

Za opredelitev druge časovne točke pa je to vprašanje iz Flashbarometra: »**Ali se vam zdi, da so parlamentarne volitve učinkovit ali neučinkovit način vplivanja na sprejemanje političnih odločitev.**«¹¹² Pri tem se bomo osredotočili na odgovora »**Precej neučinkovite**« in »**Zelo neučinkovite**«

Primerjalni prikaz pokaže precejšnje razlike v zaznavi zanimanja politikov za »glas ljudstva« (Tabela A.23 in Tabela A.24). Da se »kar nekaj« ali pa celo mnogo ali večina politikov zanima za mnenja ljudi, meni dve tretjini Švedov, bistveno manjši deleži respondentov pa v ostalih državah. Podoba politika je torej na Švedskem bistveno drugačna kot v novih demokracijah in Franciji, kjer je mnenje Francozov bližje mnenju državljanov novih demokracij kot pa mnenju Švedov. Na Švedskem tretjina respondentov ne verjame, da politikov ne zanima njihovo mnenje, v Sloveniji pa je ta delež zaskrbljujočih 80 odstotkov. Gre sicer za različni kategoriji, enkrat za politike, drugič za politične stranke, ampak posredno lahko sklepamo, da se je občutek ljudi, da je politikom in političnim strankam vseeno za to, kaj ljudje želijo, v kratkem časovnem obdobju precej okrepil. Izjema je Švedska.

Najbolj neposredna razlaga teh razlik je ta, da gre preprosto za odraz resničnih razlik v obnašanju političnih akterjev, da se torej v različnih družbah politiki različno intenzivno ozirajo na mnenja potencialnih volivcev. Po tej razlagi bi bila v slovenskem okolju ali tudi širše v novih demokracijah, konkretna predstava o politiki - ne le majhnem zanimanju za mnenja »navadnih ljudi«, pač pa tudi o njeni »prepirljivosti«, »koristoljubju« ipd. - povezana s prav takšno politično realnostjo, torej z nizko stopnjo politične kulture, profesionalnosti in odprtosti politike in politikov. Za potrditev te predpostavke pa bi seveda morali imeti na voljo

¹¹² Izvorno: »Please tell me if you think »voting in national elections« is effective or ineffective in influencing political decision-making.«

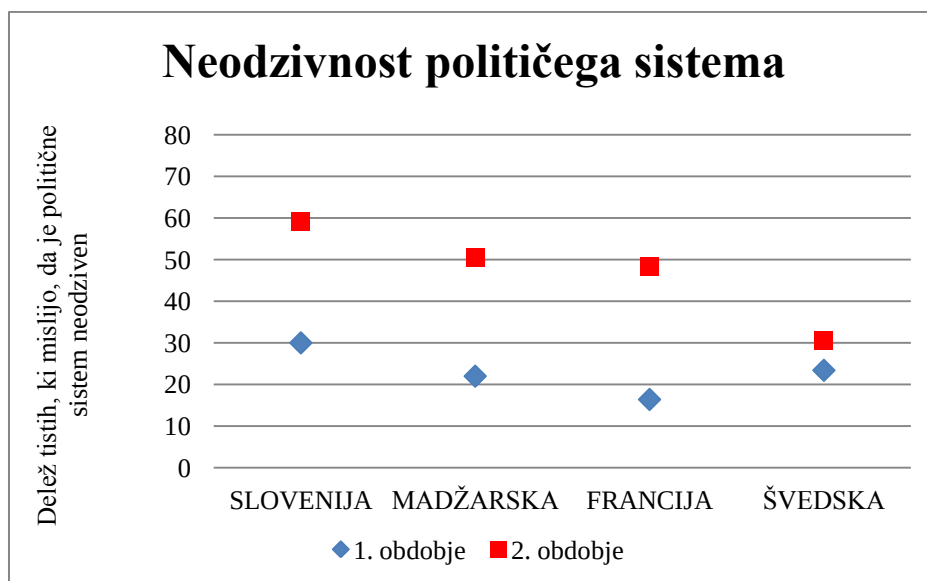
podatke o načinu javnega delovanja politikov in nasploh delovanja demokratičnih institucij v različnih državah¹¹³.

Mnenje, da ni izbire med političnimi strankami oziroma, da so vse stranke iste (Tabela A.25 in Tabela A.26), prevladuje v Franciji, kjer tako misli dve tretjini državljanov. Ostale države so na precej isti ravni, kjer je okrog 45 odstotkov anketiranih prepričanih, da politične stranke volivcem ne nudijo prave politične izbire, kar še dodatno prispeva k percepciji neodzivnosti političnega sistema. Podatek, ki je na voljo sicer le za Slovenijo in Madžarsko, potrjuje, da so se ti občutki, da so vse politične stranke iste, dokaj okrepili.

Kar se tiče odnosa do pomena volitev oziroma vrednotenje volitev kot katalizatorja sprememb (Tabela A.27 in Tabela A.28), iz podatkov razberemo, da ljudje izbiri nosilcev oblasti pripisujejo velik pomen. To kaže na eni strani na razumevanje pomena volitev za ohranjanje demokratične narave političnih ustanov, po drugi pa kaže na paradoks ob naraščajoči volilni abstinenci. Državljeni Francije, Madžarske in Švedske so večinoma prepričani, da lahko z volitvami vplivajo na politično odločanje. Izjema je Slovenija, kje jih kar 51 % misli, da z volitvami ne morejo spremeniti ničesar. Flash Eurobarometer (februar 2013) ugotavlja, da samo 49 % Slovencev zaupa parlamentarnim volitvam, s čimer se je Slovenija znašla povsem na repu EU. Še več, med vsemi članicami EU je Slovenija celo edina, kjer je manj kot polovica anketiranih prepričana, da lahko z glasovanjem na volitvah učinkovito vplivajo na politiko.

¹¹³ K razlikam pa lahko prispeva tudi način, kako je politična realnost medijsko posredovana oziroma konstruirana v kaki državi. Torej kakšne vsebine in na kakšen način množični mediji posredujejo politične tematike, oziroma uokvirjajo pojem političnega. Medijsko posredovanje političnega dogajanja namreč ni nujno reprezentativno, pač pa se zdi, da tudi mediji politiko nesorazmerno pogosto pozicionirajo kot sfero 'pokvarjenosti', 'koristoljubja', škandalov, ker je ta vidik najbolj medijsko in s tem tržno privlačen.

Graf 11: NEODZIVNOST POLITIČNEGA SISTEMA

Kako ljudje dojemajo odzivnost političnega sistema se je v enem desetletju, sodeč po *Grafu 11*, obrnila v smeri precejšnjega občutka neodzivnosti političnega sistema v vseh državah. Na Švedskem nekoliko manj, v ostalih državah precej bolj.

Tretji indikator koncepta političnega cinizma, ki ga merimo je:

➤ POLITIČNO NEZADOVOLJSTVO

Tega bomo merili skozi vidik:

- NEZADOVOLJSTVO Z DELOVANJEM VLADE

Spremenljivka ocene delovanja VLADE:

- **Kako zadovoljni ste s sedanjo vlado, s tem, kako opravlja svoje delo?**

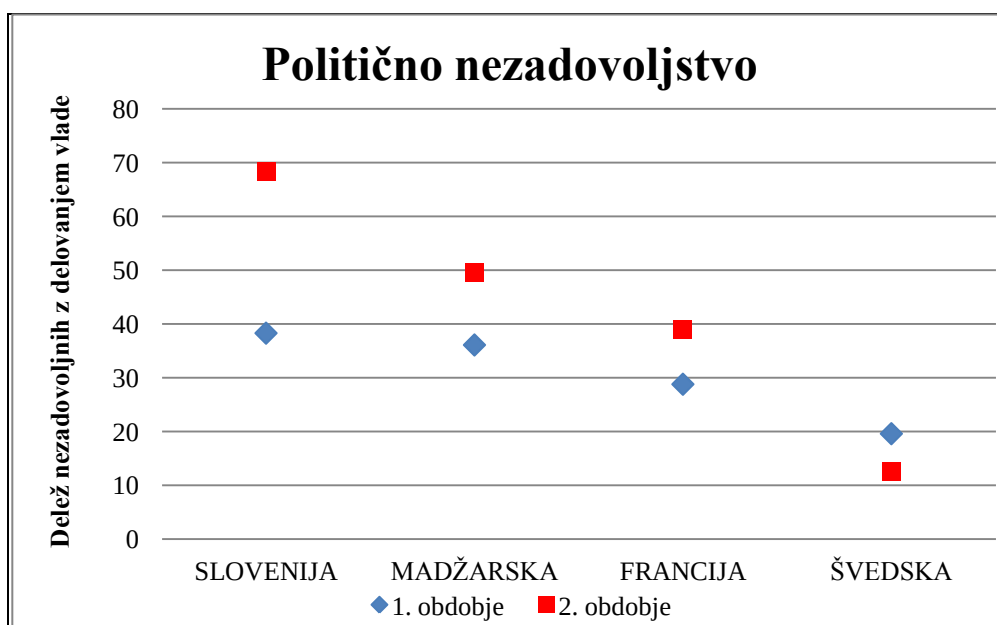
»Prosim, izberite ustrezno vrednost na lestvici od 00 do 10, pri čemer pomeni 00, da ste izredno nezadovoljni, 10 pa, da ste izredno zadovoljni.« Pri tem smo za izraz negativne ocene dela vlade upoštevali ocene od 0-3.

Odstotki gibanja ne-podpore vladi kaže v smeri povečevanja nezadovoljstva z delom vlade in krepitev intenzivnosti izrekanja ne-podpore nacionalnim vladam Slovenije, Madžarske in

Francije. Na Švedskem je slika obratna, saj je zadovoljstvo z vlado zanihalo v pozitivno smer, kar je nekako logična posledica večjega zaupanja politikom, političnim strankam, parlamentu in vladi, ki se je v zadnjem času povečalo.

Pri tem pa je treba še opozoriti, da pri zadovoljstvu z delovanjem vlade vedno prihaja do opažene zakonitosti, da je zadovoljstvo vlade z delom dosti večje tik po volitvah (ko je tudi bila opravljena raziskava na Švedskem) in se zmanjšuje s trajanjem njenega mandata. Ta zakonitost se kaže tudi na primeru Madžarske, kjer si je po volitvah 2010, ko je prišlo do zamenjave oblasti, vlada zaslužila tako rekoč vstopni optimizem in s tem nekoliko manjšo kritičnost ljudi. Opažamo še, da je na Švedskem nezadovoljstvo z vlado v povprečju dvakrat nižje kot v ostalih proučevanih državah.

Graf 12: POLITIČNO NEZADOVOLJSTVO

Pri *Grafu 12* je vidno, da graf političnega nezadovoljstva zelo spominja na graf indeksa političnega nezaupanja, kar potrjuje teoretsko povezanost odsotnosti zaupanja in porasta političnega nezadovoljstva. Z izjemo Švedske, kjer je politično nezadovoljstvo dokaj zanemarljivo, je politično nezadovoljstvo povsod v porastu. Le stopnje porasta so različne. Tako se je nezadovoljstvo najbolj okrepilo med Slovenci in najmanj med Francozi. Pravzaprav smo že skoraj na točki, ko je v Sloveniji toliko političnega nezadovoljstva kot je na Švedskem zadovoljstva.

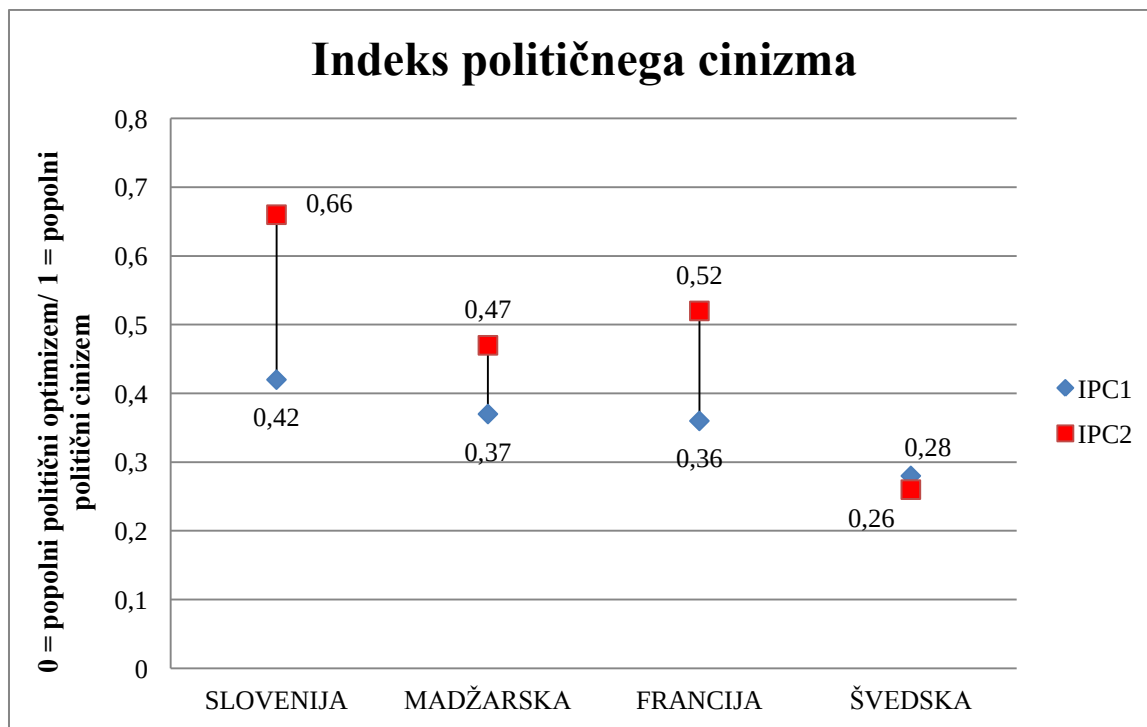
TABELA: INDEKS POLITIČNEGA CINIZMA

Koeficient (0-1)		SLOVENIJA	MADŽARSKA	FRANCIJA	ŠVEDSKA
1 = Popolni politični cinizem					
0 = Popolni politični optimizem					
INDEKS POLITIČNEGA CINIZMA	IPC ₁	0,42	0,37	0,36	0,28
	IPC ₂	0,66	0,47	0,52	0,26

Čim večji je indeks (bliže 1) tem močnejši je politični cinizem.

Indeks cinizma je najmočnejše izražen v Sloveniji, kjer se je tudi najbolj povečal. Tudi v Franciji in na Madžarskem prisotnost cinizma ni zanemarljiva, indeksa sta srednje močna, 0,52 in 0,47 in sta se v zadnjem obdobju prav tako okrepila. Tudi v primeru političnega cinizma je Švedska izjema, saj so se tam cinična stališča rahlo omilila oziroma so ostala na isti ravni, indeks je šibke narave.

Graf 13: INDEKS POLITIČNEGA CINIZMA

Pri indeksu političnega cinizma *Graf 13* ne kaže presenečenj. Hkrati pa je to indeks, ki je najmočnejše izražen. Trendi so nazorni tudi v tem primeru. Prisotnost cinizma je na Švedskem ostala stabilna in na nizki ravni v primerjavi z ostalimi državami, medtem ko je indeks političnega cinizma v ostalih državah poskočil. Spet občutno v Sloveniji, nekoliko manj v Franciji in na Madžarskem.

Graf Indeksa politične apatije in Graf Indeksa političnega cinizma kažeta, da se je v novih demokracijah ohranil prevladujoč apatični vzorec političnih orientacij iz preteklosti, pri čemer se je okrepil le ciničen odnos do politike.

VOLILNA ABSTINENCA

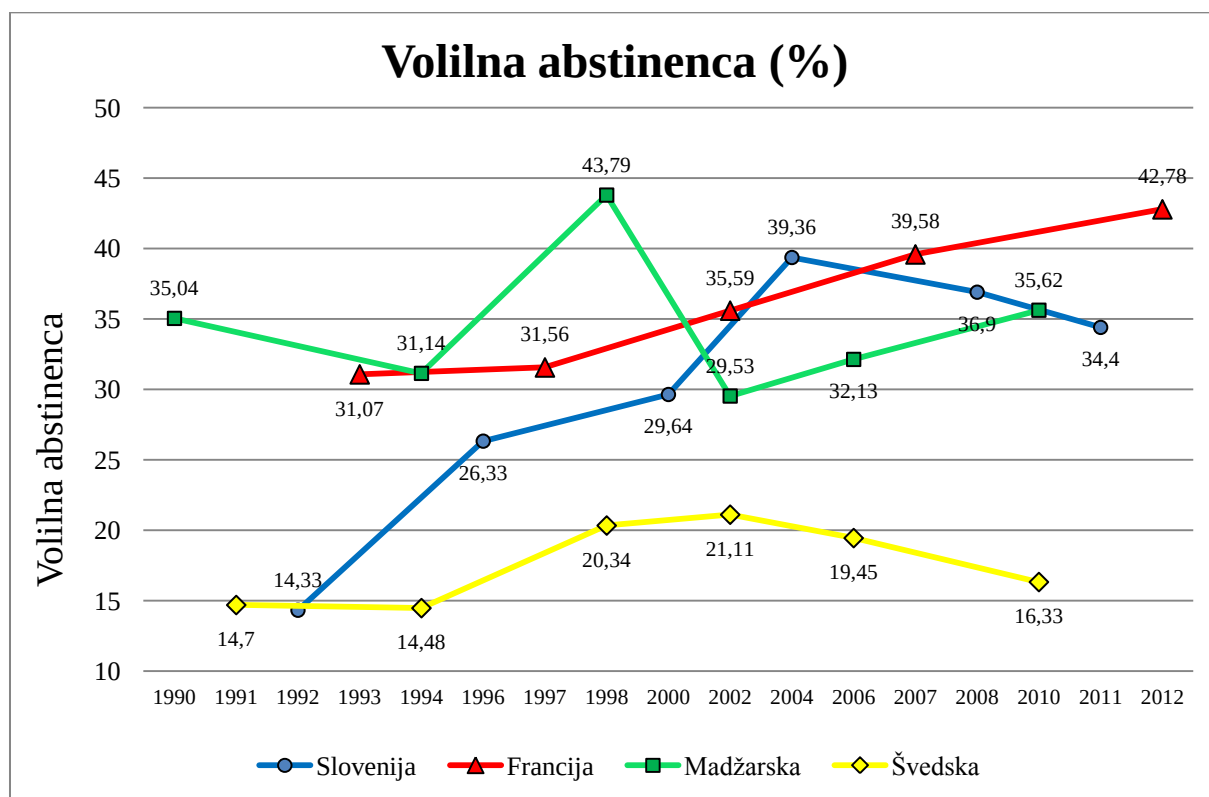
Volilno abstinenco obravnavamo kot poseben in samostojen element analize.

Volilno abstinenco delimo na uradno volilno abstinenco, to je volilni izid, ki izhaja iz uradnih rezultatov o volilni udeležbi na parlamentarnih volitvah (pri tem uporabljamo podatke European Election Database ali podatke državnih volilnih komisij posameznih držav) in na tako imenovano anketno ocenjeno abstinenco. Ko anketiranci za nazaj odgovarjajo ali so se udeležili volitev. Pri tem vedno prihaja do neskladja med obema abstinenca. Če pogledamo anketo ESS to tudi lahko potrdimo, saj se anketna volilna abstinenca zelo razlikuje od dejanske, kar pa nujno vodi do popačenja rezultatov analiz na mikroravni. Hkrati pa druge raziskave, ki smo jih uporabili, niti ne vključujejo vprašanja: Ali ste se udeležili zadnjih parlamentarnih volitev?

Za analizo bomo tako uporabili podatke uradne volilne abstinenca kot volilnega izida (na dve decimali natančno) in primerjali podatke le na makro ravni držav.

➤ URADNA ABSTINENCA KOT VOLILNI IZID

Graf 14: VOLILNA ABSTINENCA

Iz *Grafa 14* razberemo, da je volilna abstinenca najbolj linearno in skokovito naraščala v Sloveniji, potem se je trend obrnil. Za Francijo je značilno nekoliko manj strmo naraščanje volilne abstinence, a trend je pravtako zelo linearen. Madžarska izkazuje precejšnje amplitude v volilni abstinenci, ki jo nazorno kaže cikcakasta linija, ki pa v zadnjem obdobju prehaja v linarno naraščanje. Na Švedskem se je zaznalo naraščanje volilne abstinence prevesilo navzdol.

TABELA: VOLILNA UDELEŽBA NA PARLAMENTARNIH VOLITVAH V SLOVENIJI, FRANCIJI, MADŽARSKI IN ŠVEDSKI

%	1990	1991	1992	1993	1994	1996	1997	1998	2000	2002	2004	2006	2007	2008	2010	2011	2012
SLOVENIJA			85,67			73,67			70,36		60,64			63,1		65,6	
FRANCIJA				68,93			68,44			64,41			60,42				57,22
MADŽARSKA	64,96				68,86			56,21		70,47		67,87			64,38		
ŠVEDSKA		85,3			85,52			79,66		78,89		80,55			83,67		

* Podatki o volilni udeležbi so povzeti po European Election Database, International IDEA in francoskem notranjem ministrstvu.

MINIMUM v obdobju 1990-2012

MAKSIMUM v obdobju 1990-2012

V nadaljevanju bomo tabelarno predstavili razlike v abstinenici posameznih držav. Pri tem nas zanima povečanje abstinance v številu nevolivcev, primerjalno glede na povečanje števila volilnih upravičencev v opazovanem obdobju in povečanje abstinance v odstotnih točkah.

Povečanje volilne abstinance v številu nevolivcev smo izračunali kot povečanje deleža abstinentov z zadnjih volitev glede na prve volitve, zajete v analizirano obdobje. Na enak način pa tudi povečanje deleža števila volilnih upravičencev.

Povečanje abstinance v odstotnih točkah pa smo izračunali kot razliko v abstinenici na prvih in zadnjih volitvah v opazovanem obdobju.

TABELA: POVEČANJE VOLILNE ABSTINENCE

v %	POVPREČNA VOLILNA UDELEŽBA	POVEČANJE VOLILNE ABSTINENCE V DELEŽU NEVOLIVCEV		POVEČANJE ŠTEVILA VOLILNIH UPRAVIČENCEV		POVEČANJE VOLILNE ABSTINENCE V ODSTOTNIH TOČKAH
		Število volilnih abstinentov	Δ %			
SLOVENIJA (1992-2011)	69,84	213.770 (1992) 588.157 (2011)	63,65	1.491.374 (1992) 1.709.692 (2011)	14,64	20,07
FRANCIJA (1993-2012)	63,88	12.108.483 (1993) 19.712.978 (2012)	62,8	38.968.660 (1993) 46.082.104 (2012)	18,25	11,71
ŠVEDSKA (1991-2010)	82,26	850.851 (1991) 1.094.969 (2010)	28,69	6.413.771 (1991) 7.123.651 (2010)	11,07	1,63
MADŽARSKA (1990-2010)	65,46	2.740.855 (1990) 2.862.184 (2010)	4,43	7.822.764 (1990) 8.034.395 (2010)	2,7	0,58

Tabela: avtorica po podatkih European Election Database, International IDEA in podatkih francoskega notranjega ministrstva.

Zgornja tabela prikazuje nekoliko izrazitejše izstopanje Slovenije glede povečanja volilne abstinence v deležu nevolivcev, saj se je delež nevolivcev v Sloveniji v malo manj kot dveh desetletjih povečal za skoraj 64 odstotkov, medtem ko je bilo povečanje števila volilnih upravičencev dosti nižje. Tudi v odstotnih točkah se je volilna abstinenca v Sloveniji v primerjavi z ostalimi državami povečala v največji meri, za 20 odstotnih točk. Sloveniji z ne preveč velikim razkorakom sledi Francija, kjer je povečanje volilne abstinence v deležu nevolivcev le malo nižje. Število nevolivcev je od leta 1993 do 2012 naraslo za skoraj 63 odstotkov. Volilna abstinenca pa se je povečala za slabih 12 odstotnih točk. Francija ima od vseh držav tudi najnižjo povprečno volilno udeležbo. Podatki o volilni abstineni za Švedsko in Madžarsko so nekoliko manj enoznačni. Švedska ohranja visoko povprečno volilno udeležbo, nad 80 odstotkov, medtem ko se povečuje volilna abstinenca v deležu nevolivcev. Madžarska ima dosti nižjo povprečno volilno udeležbo v primerjavi s Švedsko, pri čemer pa se je delež nevolivcev povečal le za slabih 5 odstotkov, volilna abstinenca pa ostaja na praktično enaki ravni.

ANALIZA POLITIČNE KRAJINE IN VOLILNE UDELEŽBE V PROUČEVANIH DRŽAVAH

V tem podpoglavju bomo osvetlili značilnosti političnega okolja oziroma krajine vsake države in analizirali njihovo parlamentarno volilno udeležbo.

Volilno udeležbo bomo analizirali v okviru obdobja od 1990 do 2012.

- ***Slovenija***

V Sloveniji se je volilna udeležba v obdobju med 1992 in 2011 zmanjšala za 20 odstotnih točk. Ti podatki zaskbljujoče postavljajo Slovenijo na nezavidljivo prvo mesto med proučevanimi državami glede naraščanja volilne abstinence in verjetno tudi širše. Najmanj volivcev se je udeležilo volitev leta 2004, 60 odstotkov. Takrat je tudi prišlo do prvega pravega političnega preobrata oziroma zamenjave oblasti, saj je dolgoletno vladajočo levo stranko zamenjala opozicijska desna stranka. Povprečna volilna udeležba (6 parlamentarnih volitev: 1992-2011) se še vedno giblje okrog slabih 70 odstotkov, kar še vedno predstavlja solidno volilno udeležbo. Kljub zelo visoki začetni volilni udeležbi (85%) na prvih demokratičnih volitvah, volilna udeležba vse od takrat sistematično pada. Na volitvah leta 2008 se je ta trend z rahlim obratom zaustavil in obrnil navzgor. Naslednje volitve leta 2011 so bile predčasne. Prve predčasne parlamentarne volitve v slovenski demokratični parlamentarni zgodovini pa sta zaznamovali volilna zmaga, skoraj tik pred volitvami ustanovljene levo sredinske politične grupacije, in tudi rahlo povišanje volilne udeležbe kot nadaljevanje pozitivnega trenda, ki morebiti nakazuje stabilizacijo volilne udeležbe okrog kritičnih 65 odstotkov.

- ***Francija***

Povprečna volilna udeležba (5 parlamentarnih volitev: 1993-2012) na francoskih parlamentarnih volitvah znaša 63,88 odstotkov in prav tako, iz volitev v volitve, volilna udeležba sistematično pada. Udeležba na zadnjih splošnih volitvah 2012 je bila rekordno nizka. Na volišče je šlo dobrih 56 odstotkov volivcev. Zadnje volitve pa so šle v smeri

političnega preobrata, kar so nakazovale že predsedniške volitve, mesec dni pred parlamentarnimi volitvami, ki so zasukale politično krmilo v Franciji na levo, hkrati pa tudi, prvič po letu 1998, pripeljale nacionalistične populiste v Assemblée nationale. Socialisti so tako osvojili absolutno večino. Večino pa imajo tudi v zgornjem domu parlamenta, senatu. Volilna abstinenca v deležu nevolivcev v Franciji se je med leti 1993 in 2012 v absolutnem obsegu povečala za več kot nezavidljivih 62 odstotkov, medtem ko je delež volivcev zrasel zgolj za 18 odstotkov. Padec volilne udeležbe v obdobju 1993-2012 znaša slabih 12 odstotnih točk. Velja pa Francija v tem obdobju za državo z največjim povečanjem števila volilnih upravičencev. To se je povečalo za malo več kot 18 odstotkov. Udeležba v Franciji je začela padati že v osemdestih, sicer pa je bila za Francijo do konca osemdesetih značilna izrazito nihajoča volilna udeležba z značajnimi amplitudami. Francoska volilna udeležba nakazuje izraziti trend padanja.

- ***Madžarska***

Madžarska je, glede na volilno udeležbo v opazovanem obdobju, država s stabilno volilno udeležbo, saj se je volilna udeležba zmanjšala za manj kot 1 odstotno točko. Vendar pa tabela kaže, da volilna udeležba iz volitev v volitve precej niha, večkrat tudi z večjo amplitudo. Povprečna volilna udeležba šestih parlamentarnih volitev v obdobju od 1990 do 2010 je 65 odstotkov. Najmanj volivcev je prišlo na volitve leta 1998, 56 odstotkov, kar pa še ne vzbuja dvoma legitimite. Takrat je oblast prevzela desnosredinska opcija na čelu s stranko Fidesz. Na naslednjih volitvah, leta 2002, pa je Madžarska dosegla svojo najvišjo volilno udeležbo. Takrat se je volitev v madžarski parlament udeležilo 70 odstotkov volilnega telesa, ko je spet prišlo do političnega preobrata. V zelo izenačeni volilni tekmi 2002 (čemur analitiki tudi pripisujejo visoko volilno udeležbo) so oblast prevzeli socialisti Pétra Megyessyja. Zatem pa je volilna udeležba spet začela padati. Na zadnjih volitvah v Országház, madžarski parlament, je bila druga najnižja volilna udeležba (64,38 %) v zadnjih dveh desetletjih od prvih samostojnih demokratičnih volitev na Madžarskem in ponovno je desnica zamenjala levico po dveh mandatih. Tu velja omeniti, da je za razliko od ostalih novih demokracij oziroma nekdanjih socialističnih držav, Madžarska imela relativno nizko volilno udeležbo v 90-ih in prvih demokratičnih volitvah.

Na splošnih volitvah 2010 je vladna koalicija doživela poraz na volitvah. Madžarska je gotovo poseben primer zaradi dvotretjinske večine, ki jo je dobila desnosredinska Madžarska

civilna unija- Fidesz Viktorja Orbana, in zaradi velike podpore skrajno desni stranki Za boljšo Madžarsko- Jobbik (16,67 %). Vsaj po imenu leve sile, ki so osem let vladale, so bile bolj ali manj izbrisane s političnega zemljevida. Konservativna stranka Fidesz, s klasičnim desničarskim programom, je postala politični center. Desno od sebe pa ima močno paravojaško desnico, stranko z jasnim seznamom sovražnikov. S tem se je na Madžarskem, ki jo je madžarski sociolog Attila Wéber opisal kot globoko zadolženo, politično razdeljeno, ekonomsko opešano in socialno nemočno državo, na določen način ponovilo, kar se je v drugih državah regije zgodilo pred štirimi, petimi leti, ko so volitve prinesle uspeh populistom.

- *Švedska*

Švedska velja za državo s tradicionalno zelo visoko volilno udeležbo, čez 80 odstotkov (83,61 %), ki je mednarodno primerjalno nadpovprečno visoka. Presega povprečne in celo najvišje udeležbe vseh ostalih primerjanih držav. Tako se Švedska uvršča med 20 držav na svetu z najvišjo volilno udeležbo od leta 1945, kljub temu, da volilna udeležba ni obvezna. Najnižjo udeležbo na parlamentarnih volitvah, a še zdaleč ne nizko, so zabeležili leta 2000, ko je volilna udeležba dosegla 78,89 odstotkov in predstavlja najnižjo volilno udeležbo na Švedskem od leta 1958. V obdobju 1991-2010 se je število volilnih upravičencev povečalo za 11 odstotkov, a je bila rast volilnih abstinentsov v tem obdobju več kot dvakratna. Volilna udeležba se je v opazovanem obdobju zmanjšala za slabi 2 odstotni točki.

Po septembrskih volitvah 2010 je na oblasti na Švedskem ostala desnosredinska koalicija premiera Frederika Reinfeldta, prvič doslej pa se je v parlament prebila skrajna desnica. Na švedskih volitvah se je zgodil nepričakovan volilni preobrat – v parlament so prvič vstopili Švedski demokrati, protipriseljenska stranka, ki se zavzema za zmanjšanje števila tujcev v državi. Na volitvah so osvojili 20 sedežev oziroma 5,7 odstotka glasov. Stranka je sicer največ podpore dobila prav zaradi opozarjanja na “vse večji vpliv Islama” v Švedski. Vzpon protipriseljske stranke na Švedskem, ocenjujejo analitiki, je samo ena od podobnih sprememb na političnem zemljevidu Evrope, ki je tudi rezultat krize in zaostrovanja gospodarskih razmer v svetu v zadnjih letih.

POPULIZEM

V tej točki bomo identificirali populistične stranke, ki v posameznih državah glede na izbrane kriterije veljajo za populistične in v tabeli ter grafu prikazali njihov volilni uspeh in ocenili stopnjo populističnosti v posamezni državi. Obravnavamo le tiste populistične stranke, ki imajo populizem v samem jedru svojega nagovarjanja oziroma, ki vseskozi uporabljajo populistično retoriko za uveljavljanje svojega programa. Nadalje kot merilo populističnih strank upoštevamo tudi njihovo populistično konsistentnost, pri kateri vztrajajo dlje od enega mandata (glej van Kessel 2011) in imajo druge splošne »populistične« karakteristike: utelešajo odpor proti uveljavljenemu sistemu predstavniške politike, nasprotujejo establišmentu, ločujejo družbo na dve antagonistični skupini (»ljudstvo« in »elito«), so sovražno nastrojene do (političnih) elit in »nevarnih drugih«, ki so povečini druge vere, rase ali etnične pripadnosti; povečujejo »navadne« ljudi, ki naj bi jih elite izdale, ali pa jih vsaj ne upoštevajo, so centralizirane organizacije, na čelu katerih je dominanten, močan vodja. Obenem pa v analizo vključujemo kot relevantne populistične stranke le tiste populistične stranke, ki so se na vsaj enih parlamentarnih volitvah prebile v parlament.

Populizem v Franciji

V Franciji triumfira pod zastavo populizma Nacionalna fronta (*Front National, FN*), ena najmočnejših skrajno desnih sil v Evropi. Utrdila se je kot tretja najmočnejša politična sila v državi. Na francoskem političnem prizorišču je prisotna že štirideset let in se uvršča takoj za desnosredinsko Unijo za ljudsko gibanje (UMP) ter levosredinsko Socialistično stranko (PS). Leta 2002 je na takratnih predsedniških volitvah v prvem krogu presenetil tedanji vodja stranke Jean-Marie Le Pen, ki se mu je uspelo uvrstiti v drugi krog. V boju proti Jacquesu Chiracu je nato močno izgubil, a skrajna desnica je zabeležila precejšen porast glasov.

Začetki Nacionalne fronte, ustanovljene leta 1972, so bili opotekavi. Leta 1973 je na parlamentarnih volitvah dobila le 1,32 odstotka glasov, leto pozneje je ustanovitelja in predsednika stranke Jean-Marie Le Pena kot predsedniškega kandidata v prvem krogu podprlo pičlih 0,75 odstotka volilnega telesa. Preboj se je zgodil v osemdesetih letih, ko je na volitvah v evropski parlament Nacionalna fronta, kot že dodobra osamljena stranka na skrajnem desnem polu v Franciji, dosegla 11-odstotno podporo. Svoj glas ji je namenilo dva milijona

volivcev. Slabi dve desetletji pozneje je bilo zgodovinsko leto 2002, ko se je skrajnemu desničarju uspelo s 17 odstotki podpore prebiti v drugi krog predsedniških volitev, potem pa ga je premagal Jacques Chirac. Predsedniške volitve 2002 so svojevrstna prelomnica v francoskem političnem življenju, kajti dotlej se skrajni desničar, ki se je v svoji politični karieri za prvi stol Francije potegoval kar petkrat, še nikdar ni uvrstil tako visoko. Chiracu se je tekmečev uspeh zdel nečasten za Francijo, zato se z njim ni hotel niti predvolilno soočiti. In vendar se je potrdilo, da se je Le Pen - kljub številnim sodnim postopkom, zaradi ksenofobnih in rasističnih idej ter nesprejemljivih dejanj, pa tudi dokončnim obsodbam - sovražni tek dolgoročno politično obrestoval. V gospodarski krizi sedemdesetih let je ob antisemitizmu neustavljivo širil nostalgijo po kolonijah, reakcionarni duh in populizem, v osemdesetih se je z obsedenostjo spotikal ob priseljevanje in branil ultraliberalizem. Iz tistega časa se je ohranil spomin na skrajno desničarske slogane, kakršna sta »*Francijo Francozom!*« ali »*Ko bomo prišli mi, bodo oni [priseljenci] odšli!*«, pa tudi na ideje, da bi morali biti do socialne pomoči najprej upravičeni Francozi, kakor bi morali biti tudi v prednosti pri zaposlovanju in reševanju stanovanjskega vprašanja.

Hkrati je Le Pen predstavljal vnetega zagovornika skrajnega ultraliberalizma, saj v knjigi *Pour la France* (Za Francijo), ki je bila tudi politični program, ni skrival navdušenja nad Margaret Thatcher in Ronaldom Reaganom. Vse do izbruha krize leta 2008 je odločno zagovarjal vse tisto, kar zdaj, ob globoki ekonomsko-socialni stiski, odločno bičajo kritiki liberalizma: popoln umik države iz gospodarstva, zasebno pobudo in dobiček, ukinitve nekaterih davkov (za najbogatejše), svobodo pri zaposlovanju in odpuščanju, zmanjšanje števila javnih uslužbencev. Zagovarjanje teh idej mu je na predsedniških volitvah 2007 prineslo samo 10 odstotkov glasov v prvem krogu. Zavedanje bremena svojih let pa še spoznanje, da je čas za politično nasledstvo. In prišla je Marine Le Pen. Hči Le Pena se je na čelo stranke povzpela januarja 2011, karseda velikopotezno: že marca se je stranka izkazala na kantonalnih volitvah. V prvem krogu predsedniških volitev 2012 pa je Marine Le Pen dosegla nezanemarljivih 18 odstotkov glasov oziroma 6,4 milijona volilnih glasov. Nacionalna fronta pa se je prvič po letu 1998 z dvema osvojenima sedežema uvrstila v parlament¹¹⁴. Sama Marine Le Pen pa je za las izgubila poslanski sedež.

Ob spremljanju kampanje so nevladne organizacije, kot je SOS Racisme (glej *The Other School of Economics* 2013), opozarjale, da je Marine Le Pen družbeno nevarna. Ob tem, da

¹¹⁴ Volilni sistem v Franciji sicer ni naklonjen skrajnim strankam kot je Nacionalna fronta, ki ne morejo sklepati zavezništva z drugimi strankami.

so mediji njen vzpon osvetljevali v precej pozitivni luči, češ da obeta prelom z zaprašeno antisemitsko in ksenofobno držo očeta Le Pena, je bil SOS Racisme prepričan, da se za nežnejšo podobo moderne ženske ne skriva nič manj sovraštva in ostrine. Ugotavljajo, da medtem ko se je oče, kot človek preteklosti obračal nazaj k drugi svetovni in alžirski vojni, se osredotočal na »stare sovražnike« in denimo poskušal kolaboracionistično zanikati holokavst, hči razmišlja o prihodnosti, v kateri pa se ne obeta nič dobrega npr. homoseksualnim parom, hkrati pa se še spotika ob (»prelahkotno«) pridobljene pravice do abortusa in druge že dobljene družbene bitke.

Očitno je, da hoče političarka, obkrožena z mlajšo generacijo sodelavcev, seči dlje, od zdaj že 84-letnega očeta, ki se je bolj ali manj vrtel okrog enih in istih tem: programsko se loteva malone vsega, tudi financ in ekonomije, saj predlaga vrnitev k franku, kar kaže, da so njene ambicije široke. Preriva se v politično ospredje, medtem ko se je predhodnik, čigar predlogov in dejanj ni hči nikoli obsodila, držal manjšinskega obrobja. Kazalca ne izteguje več proti judom, zato pa ne skriva prezira do »preštevilnih« arabskih muslimanov, kar kaže, da so »judje kot grešni kozli«, kakor so prepričani avtorji analize o Nacionalni fronti, skrajni desnici nekako utrli pot do široke množice vseh drugih (The Other School of Economics 2013).

Ker so mediji, neprevidni in zaslepljeni zaradi svoje »instantne« logike, po svoje sodelovali pri dedemoniziranju francoske skrajne desničarke, ki se v svojem diskurzu brezsravno sklicuje na vrednote republike, s katerimi nima v resnici nič, je njena podoba za volivce vse manj moteča. Nekdaj je voliti skrajno desnico ali to iskreno priznati v anketah, vsaj nekatere Francoze navdajalo s sramom, kajti sprožalo je nemalo zgražanja v javnosti, v današnjih težkih časih ekonomske in socialne krize ter krize identitete, ko tradicionalne stranke ne znajo ponuditi ustreznih rešitev, pa se zdi Nacionalna fronta vse manj eksces - tudi zato, ker Le Penova retorično spretno prikriva svoje bistvo (napad na vrednote republike, enakost, laičnost ...) in ker francoski intelektualci njenega sloga skorajda ne problematizirajo. Nihče ne postavlja pod vprašaj »etatizma«, v katerem se spogleduje s »fašizmom«, niti jasne ambicije, da bi (enkrat v prihodnosti) Nacionalna fronta vodila Francijo¹¹⁵.

Program Nacionalne fronte je sicer podoben programom tradicionalne francoske desnice, ob tem pa nacionalisti izpostavljajo prednost Francozov pred tujci, nasprotujejo njihovem priseljevanju, zavzemajo se za stroge zakone glede javnega reda, razmišljali so tudi o smrtni

¹¹⁵ Kandidat leveice Jean-Luc Melenchon je bil edini med desetimi kandidati za predsednika Francije, ki je napadal njeno žolčno rasistično in nacionalistično retoriko.

kazni. V preteklosti so večkrat poudarili, da želijo Francijo vrniti Francozom. Pripadniki te stranke zagotavljajo, da delujejo kot ljudje za ljudi, kaj več pa o njihovem programu ni zaslediti.

SOS Racisme se kritično sprašuje ali je mogoče podpreti program, ki postavlja pod vprašaj pravico do azila, se zavzema za ustavitev migracijskih tokov, za večinsko belopolto Evropo, ukinitvev subvencij človekoljubnim organizacijam, francoski izstop iz skupnega poveljstva Nata in približevanje Putinovi Rusiji, za izstop iz območja evra, Evropo zaprtih držav, sporazum z Magrebom in črno Afriko, po katerem bi ustavili priseljevanje v Francijo, za smrtno kazen, ... Prepričani so, da bi izvolitev Nacionalne frontne vodilo v ekonomsko, strateško, vojaško in diplomatsko zaprto majhno Francijo, umik v nečastno preteklost, kakršne ni velika Francija v resnici nikoli živela (The Other School of Economics 2013).

Lahko rečemo, da je desanitizacija Nacionalne fronte pod Marine Le Pen, ki je ublažila ekstremistični videz stranke, uspešna. To pa tudi na račun tega, da se ji je UMP že pod Nicolasom Sarkozyjem ideološko precej približala. Tako tudi več ni mogoče reči, da Nacionalno fronto, ki je vsekakor tretja velika stranka v Franciji, od leve in desne ostro loči le to, da posameznikom ne priznava enakega dostojanstva in enake vrednosti ne glede na njihovo etnično, rasno in nacionalno pripadnost ter spolno usmerjenost. V UMP so vsekakor pomembni politiki, ki se čutijo zavezani človekovim pravicam, a po Sarkozyju se tudi sedanjí voditelj Jean- Francois Cope, ki je sicer po rodu Jud, pogosto spogleduje z idejami radikalne desnice.

OCENA STOPNJE POPULISTIČNOSTI V FRANCII

Dejanska stopnja populističnosti je v Franciji pravzaprav nižja kot se zdi na prvi pogled, glede na to, da so populistí v Franciji izjemno »glasni«.

Francijo zaznamuje le ena populistíčna stranka, Nacionalna fronta. Ta je na francoskem politíčnem prozorišču že dolgo prisotna, a pravzaprav ni tako močna, kot se pretvarja, da je. Predvsem, ko se je leta 2002 oče Marine Le Pen uvrstil v finale predsedniške tekme, je to pomenilo šok in napako za Francijo. Ta strah dela javnosti pred vzponom radikalnih populistov deluje kot kontra mobilizator v smeri preprečitve tega, zato se volilni uspeh Nacionalne fronte zaenkrat še giblje med 5 in 15 odstotno volilno podporo. Ta seveda ni zanemarljiva, a ji večinski volilni sistem ne prinaša sorazmeren delež parlamentarnih sedežev.

Glede na oceno populističnosti je tako za Francijo značilna srednje močna prisotnost populizma.

Populizem na Švedskem

Na Švedskem od leta 1988 delujejo Švedski demokrati (*Sverigedemokraterna, SD*), katerih stranka ima korenine v neonacističnem gibanju, a je po videnju politologov Ravik Jupskåsa (2013) in Rydgrena (2011), ideološko krenila od ekstremizma k populizmu. Leta 2010 je ksenofobnim populističnim Švedskim demokratom prvič v zgodovini uspelo prestopiti volilni prag na splošnih volitvah z osvojitvijo 5,7 odstotka glasov oziroma 20 sedežev v 349 članskem parlamentu. Takrat enaintridesetletni Jimmi Akesson, voditelj Švedskih demokratov je v volilni kampanji volivce strašil s čustveno zelo napetim videospotom o mladi muslimanki, ki je v vrsti čakajočih besno odrivala pred seboj stoječe švedske upokojence, da se je prerinila do okenčka in jim tam pred nosom pobrala socialno pomoč in se uspešno zrinil skozi vrata švedskega parlamenta. Čeprav je njegove predvolilne shode morala varovati policija, ker so jih protirasistične organizacije skušale preprečiti, in čeprav so bili televizijski spoti stranke tako neokusni in grozljivi, da je zasebna tv mreža zavrnila predvajanje njihove izvirne verzije, vse to samo prispeva k politikovi priljubljenosti. Preboj radiaklne desnice za mnoge naznanja začetek konca švedske izjemnosti. Prepričani so, da se je z uspehom Švedskih demokratov zamajal sloves Švedske, ekonomsko, politično in vojaško najmočnejše države na severu Evropske unije, ki je bila sinonim za tolerantno in odprto družbo. Kakor drugod po Evropi tudi Skandinavijo hromi strah pred priseljenci. Priseljenska problematika na Švedskem je v zadnjem času postala del širše razprave o socialni državi, multikulturnosti in pritiskih, ki jih imajo spremembe na kohezivnost družbe. Sociologi opažajo, da se ideje solidarnosti, ki so bile nekdaj v tej državi zelo močne, krhajo.

Še leta 2002 in 2006 je bil delež glasov stranke zanemarljiv, 1,4 % in 2,9 % oziroma prenizek za uvrstitev v parlament. Pred tem je bila podpora stranki še bolj obrobne pomena. Naraščanje podpore stranki je šlo z roko v roki s poskusi, da bi ustvarili bolj spoštovanja vredno ideološko podobo. Ta proces se je začel v drugi polovici leta 1990, ko se je stranka postopoma odmikala od svojih neofašističnih korenin (Rydgren in drugi v van Kessel 2011). Švedski demokrati še vedno zagrizeno nasprotujejo priseljevanju, ki naj bi domnevno povzročilo brezposelnost in ogrozalo švedsko kulturo in socialno državo (Rydgren v van Kessel 2011). Stranka prav tako obsoja procese globalizacije in (ameriški) kulturni

imperializem. Glede moralnih in kulturnih vprašanj je stranka sledila tradicionalistični liniji in je predlagala ostre zakone in ukrepe glede javnega reda. Švedski demokrati so poleg tega uporabljali populistično anti-establišment retoriko, še posebej usmerjeno proti hlinjeni levo usmerjeni eliti, medtem ko so trdili, da le »govorijo tisto, kar navadni ljudje mislijo« (Rydgren v van Kessel 2011).

Švedski primer ponazarja, pravi van Kessel (2011), kako je nekdanji neo-fašistični stranki počasi, a zanesljivo uspelo ustvariti bolj sprejemljivo populistično podobo. Čeprav se Švedski demokrati še vedno morajo boriti proti stigmi fašizma, pa preboj stranke v letu 2010 kaže, da je lahko protipriseljenjski diskurz v državi z 19 odstotkov prebivalstva (od 9,3 milijona) rojenih v tujini oziroma priseljenjskim staršem, med njimi veliko v muslimanskih državah-Aakesson govori o islamu kot o največji grožnji za Švedsko po drugi svetovni vojni,- odločilen za volilni uspeh, dokler ne temelji na (javno izraženih) očitnih rasističnih obsodbah (glej Rydgren 2011).

OCENA STOPNJE POPULISTIČNOSTI NA ŠVEDSKEM

Glede na volilni uspeh populističnih strank ocenjujemo, da populistične stranke zaenkrat niso pomemben ali močen igralec v političnem življenju Švedske. Švedska družba jih odklanja. A nevarnost populizma se kaže v izbruhu čedalje več incidentov oziroma celo zločinov, ki jih lahko vsaj posredno povežemo s hujskaško ksenofobno in protipriseljenjsko retoriko skrajnih desničarskih populistov, kar je bilo pred dvema desetletjema za odprto in strpno Švedsko nepredstavljivo (glej Rydgren 2011). Stopnja populističnosti na Švedskem je v primerjavi z ostalimi državami seveda nizka, obvladljiva, a populist so si izborili svoj prostor pod soncem in tudi mesto v parlamentu.

Populizem na Madžarskem

Budimpešto in z njo vso Madžarsko so pod drobnogled svetovne javnosti postavili protesti septembra 2006. Premier vladne koalicije socialistov (MSZP) in levo liberalnih svobodnih demokratov (SZDSZ) Gyurscany, je članom svoje stranke cinično pojasnil, da so z namenom zmage na volitvah volivcem lagali o obsegu primanjkljaja v državnem proračunu. Stranka Fidesz Viktorja Orbana je proteste uporabila za doseganje svojih političnih ciljev in z antiparlamentarno strategijo omajala same temelje demokracije. Fidesz se je na demonstracijah solidarizirala s številnimi skrajno desnimi skupinami, na Madžarskem odgovornimi za krepitev radikalnega desničarstva, ki včasih meji na neofašizem in antisemitizem in ki se pogosto odkrito zgleduje po madžarski fašistični tradiciji (Moss in Crace 2009). V Budimpešti je stranka Jobbik celo ustanovila paravojaško Madžarsko gardo, katere pripadniki so v uniformah, zelo podobnih nacističnim, paradirali po Budimpešti in uprizarjali redne pohode skozi romska naselja, ki so jih pospremili z nasilnimi govori v bran madžarskemu narodu¹¹⁶. Fidesz se ni distanciral od takšnih strank, ampak jih je instrumentaliziral za svoj, vse bolj populističen in dejansko uličen spopad z vladajočimi socialisti. »Orban, zdajšnji premier, je bil, ko je bil na oblasti (vlado je že vodil od 1998 do 2002) liberalec, zdaj je desničarski konservativec. Rad se igra z nacionalizmom, odločil se je za politiko, ki zavrača kompromis in politične tekmece označuje za nacionalne sovražnike«, pravi glavni urednik časopisa Magyar Narancz, Endre Bojtár. »Madžarska je postala evropska država, ki goji nostalgijo za nacizmom in sorodnimi nacionalističnimi ideologijami 20. stoletja, zato je parlament marca 2010 moral sprejeti zakon, ki kaznuje zanikanje holokavsta.« Bojtár dodaja, da »je bil potreben, ker je nekoliko eksotična ideja, da je poboj Judov v nacistični Evropi namišljen, postala preveč moteč del vsakdanje politične govorice« (Bojtár v Mekina 2011).

Na Madžarskem so se kot ultra nacionalistični populist prvi pojavili tako imenovani »Pravičniki« István Csurka. Ta je leta 1993 ustanovil stranko Pravo in življenje (Magyar Igazság és Élet Pártja, MIÉP), ki je bila prepoznavna po svojem antisemitskem in antiromskem diskurzu. Stranka je na volitvah 1998 prejela 5,5 % glasov in se uvrstila v parlament. Leta 2002 je stranka izgubila parlamentarno zastopstvo, kljub pridobitvi 4,4 % glasov. MIÉP je zagovarjal idejo velike Madžarske (glej Mudde 2007, 44), poudarjal »zaščito Madžarov pred tujci, represivna pooblastila in povzdigoval lastno elito« (Batory v van Kessel

¹¹⁶ Madžarsko vrhovno sodišče je potem skrajno desničarsko gibanje zaradi rasne diskriminacije romske manjšine na Madžarskem prepovedalo.

2011). Ko je MIEP izpadel iz parlamenta je Csurka izrazil svoje frustracije s trditvijo, da so Madžarski zavladali »socialsionistični izdajalci« (kombinacija socialistov in sionistov) (Barnáth in drugi v van Kessel 2011). Leta 2006 je stranka oblikovala volilno zavezništvo z Gibanjem za boljšo Madžarsko (Jobbik Magyarországért Mozgalom), skupaj so prejeli 2,2 odstotka glasov in se spet niso uvrstili v parlament.

Splošne volitve 2010 je zaznamovala vrnitev ksenofobne populistične stranke, ki si je utrla pot v parlament ob drugi najnižji udeležbi na madžarskih parlamentarnih volitvah (64,38 %). Jobbik, radikalno krščanska domoljubna stranka, ki je bila ustanovljena leta 2003 in danes deluje samostojno, je prejela 16,7 odstotka glasov. Agnes Batory (v van Kessel 2011) ugotavlja, da Jobbikova »antisistemska protestna retorika vsebuje prav vse teme, ki jih lahko pričakujemo od tovrstnih strank, od sovražnosti in nasprotovanja evropskega povezovanja, globalizacije, tujega kapitala in trga, do antisemitizma ter sklicevanja na boj proti »ciganskemu kriminalu«. Jobbik ima neonacistično ikonografijo, na podeželju terorizira romsko prebivalstvo, v mestih goji antisemitizem in na paradah pretepa istospolno usmerjene. To je radikalna in militantna stranka. V odnosu do Evrope pa je našla politično govorico, ki se mnogim zdi razumna. Čeprav je bila Jobbikova os sovraštva uperjena proti vladajoči Socialistični stranki (MSZP), je kritizirala tudi največjo konservativno stranko FIDESZ. Jobbik je trdil, da so »edina stranka, ki se resnično zavzema za interese ljudstva« (Batory v van Kessel 2011). Jobbiku je uspelo zgraditi trdno strankarsko organizacijo in sicer s pomočjo konstruiranja ideologije, ki deluje kot mešanica tradicionalizma, iredentističnih teženj in etničnega nacionalizma, ksenofobije, rasizma in antisemitizma, provokativnih dejanj in uporabljanjem avtorskih simbolov in živahnih, enostavno berljivih sloganov, kot tudi z rekrutiranjem mladih karizmatičnih voditeljev. Na ta način je Jobbik dosegel mlade in ljudi, ki živijo na podeželju.

FIDESZ, glavna madžarska konservativna desna stranka, je sama pogosto označena kot populistična stranka (Szabó 2011), predvsem zaradi volilnih kampanj leta 2006 in 2010 (Batory v van Kessel 2011). Medtem ko recimo Mudde (2007, 55) meni, da Fidesz ne moremo klasificirati za populistično stranko saj, čeprav je v opoziciji ves čas ostro kritizirala vlado in pozivala k »vrnitvi države nazaj tistim, ki verjamejo v Madžarsko«, je bilo njihovo apeliranje nekonsistentno in brez jasnega ekskluzivnega pogleda na skupnost, ki jo je nagovarjala. FIDESZ tudi ni eksplicitni nasprotnik evropske integracije (Batory v van Kessel 2011).

Vendar najnovejša dogajanja kažejo nasprotno. Pravi populistični obraz vladajoče stranke se je pokazal, ko je Evropska Unija začela striči Orbanovim peruti zaradi številnih avtoritarnih

nedemokratičnih potez, zapakiranih v populistični demagoški celofan. Po odprtem konfliktu z EU, blokadi reprogramiranja dolga in grožnji zamrznitve glasovalnih pravic Madžarske v evropskih institucijah ob sprožitvi postopkov Evropske komisije proti Madžarski in skorajšnjega finančnega zloma države, je retorika vladajoče stranke postala izrazito populistična in protievropska, kako ne bodo dovolili, da bi jim EU prevzela državo in njihovo suverenost.

Po mnenju van Kassela, Madžarski primer kaže, da lahko večinska stranka zmanjša privlačnost populističnih strank s tem, da posnema njihovo retoriko in prevzame podobno ideološko pozicijo.

OCENA STOPNJE POPULISTIČNOSTI NA MADŽARSKEM

Ocenjujemo, da se je populizem na Madžarskem v relativno kratkem času izredno radikaliziral in da popolnoma obladuje madžarsko javno-politično, civilno, kulturno in medijsko krajino. Popustile so vse zavore pred brutalnih pohodom radikalnega desničarskega populizma, ki si želi podrediti vse družbene podsisteme in postaja nevaren za ustavno demokracijo, saj vladajoča populistična stranka z absolutno večino samovoljno posega vanjo. Populistične stranke na Madžarskem so postale ključni politični igralci. Imajo absolutno večino v parlamentu, tudi na račun njim naklonjena oziroma spremenjenega volilnega sistema. Za Madžarsko je tako značilna izrazito visoka stopnja populističnosti na vseh ravneh. Nacistična ikonografija, rasizem in antisemitizem na Madžarskem že dolgo niso več obrobni fenomeni.

Populizem v Sloveniji

Slovenija je del zgodbe Zahoda. Kriza se je izkazala za trajnejšo, z negotovimi razpleti. V ozračju splošne negotovosti, izgubljanju samozavesti in nevedenju kako naprej, nastaja mešanica pesimizma in pasivnosti, hkrati pa jeze in razdrobljenega protestništva. Širi se prepričanje, da je ureditev gnila, da so »oni zgoraj« vsi enaki in spečani, da je nepoštenja največ tam, kjer je nakopičene največ moči. V takem ozračju se neizbežno krepi tabor populistov.

Slovenski desni populizem se vrti večinoma okoli Slovenske demokratske stranke SDS, ki jo vodi Janez Janša¹¹⁷. Občasno pa vznika tudi pri manjših strankah, kadar so v vlogi jezička na politični tehnici.

Lorenci (2011) umešča SDS med desne populiste, ker delujejo po principu soustvarjanja in izrabljanja splošne negotovosti, ki jo zbuja socialne težave, občutek ogrožene identitete zaradi priseljevanja, naraščajoča evroskepsa, krepitev nacionalizma, zmanjševanje zaupanja v lastne elite itd. V delovanju SDS vidi sistematično hujskanje, zaznamovano z brutalizacijo mišljenja, čustvovanja, govorjenja in ravnanja, napredujočo na vseh ravneh in v vseh sferah, ki se trudi na ozadju množičnih frustracij zgraditi kult Voditelja, delujočega proti »oblastnemu kartelu«. Ta stranka v javnosti širi sovražno, agresivno in nasilno retoriko. Je izključevalna in sovražno nastrojena proti tako imenovani skupini Izbrisanih, proti Romom in proti istospolno usmerjenim; ima težnje po lustraciji in prekinitvi tako imenovane komunistične kontinuitete, izganja komunizem, zavzema se za popravo zgodovinskih krivic. »SDS je že bila na oblasti, a se obnaša kot večni disident v trdi diktaturi. Vedno iščejo grešnega kozla, se gredo teorije zarot (v slovenskem primeru kontinuitete) in ustvarjajo histerično družbeno ozračje. Če je oblast nesposobna, toliko boljše« (Lorenci 2011).

Svoje kritike vedno znova diskreditira kot »komunistično kontinuiteto«, »tranzicijsko levico«, »dediče Zločina«, ki so »poškropljeni s krvjo«. Že od osamosvojitve ločuje državljane Slovenije na »nove« in »stare«, na »državljane srbskega rodu« in Slovence. Med ene in druge vnaša razdor. Cinizem je skorajda diskurzivni moto Janševe oblasti (Vezjak 2009).

Tudi Spomenka Hribar (2011) močno kritizira Janšo. Očita mu skrajni nacionalizem in šovinizem, postavljanje čustev nad racionalnostjo in izkoriščanje domoljubnih čustev prebivalstva. S takšnim videnjem se strinja tudi Rudi Rizman, ki opisuje politično retoriko Janeza Janše kot radikalni populizem, ki je blizu demagogiji. Prav tako obtožuje Janšo nacionalistične in ksenofobne retorike, vključno z verbalnimi napadi na tujce, zlasti iz drugih držav nekdanje Jugoslavije, in zmerjanjem nasprotnikov s »komunisti« (Rizman 1999; 2006). Rizman in Craig (v Rizman 2006) ugotavljata podobnosti Janše z radikalnimi desničarskimi populističnimi voditelji drugih evropskih držav. Spomenka Hribar (2011) odločno kritizira nagnjenost Janše, da gleda na svet okoli sebe kot zaroto, ali da se vseskozi sklicuje na »Udbo-Mafijo«, skovanko arhitekta Eda Ravnikarja, ki označuje strukturne povezave med postkomunističnimi elitami, kot ugotavlja Rizman. Janšo karakterizirajo elementi

¹¹⁷ Nekateri avtorji (Bieber, Hribar, Lorenci, Rizman, Vezjak) uvrščajo SDS v evropsko družino radikalno desnih populističnih in ekstremističnih strank in gibanj, čeprav uradno ne spada vanjo. Sledeč Mudde (2004) SDS tako ne spada med populistične stranke, ker pri njej ni zaslediti nasprotovanja evropski integraciji ali globalizaciji na splošno.

avtoritarnosti, populizma in nacionalizma, ki so vidni v njegovem političnem slogu (Rizman 2006).

»Stranka SDS predstavlja specifično tvorbo, ki bi jo lahko orisali kot populistično-avtoritarno-personalistični stroj za zbujanje in krepitev frustracij, urezan po meri svojega dolgoletnega predsednika, Janeza Janše« (Lorenci 2011). Za slovensko radikalno desnico je zlasti značilna hiperprodukcija konfliktov, fascinacija revnih, obubožanih ljudi kot tudi novopečenih bogatašev s politiko radikalne desnice, prav gotovo pa tudi pravi boj za to, kaj pomeni biti Slovenec, navaja Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti (2003, 170).

Da Janševa stranka na splošno ne velja za izrazito populistično je predvsem zasluga njenega predsednika, ki osebno zbuja prej videz asketa kot pa klasičnega demagoškega, širokoustnega populista. Stranki pomaga tudi sreča - kriza je izbruhnila, ko je ravno zapuščala oblast. Nastalo je kaotično, katastrofično ozračje, ki ga je stranka SDS dosledno izkoristila. Čeprav je Janša izgubil predčasne volitve 2011, ga je razmerje političnih sil vrnilo v ospredje oziroma na vrh. Janša je nesporni lider SDS, v katerega stranka nikoli ne podvomi, kljub temu, da njegovo kredibilnost uničujejo predvsem posegi v družbene podsisteme, v gospodarstvo, medije, kulturo, kjer so se znašli številni sumljivi in sporni ljudje iz klientelističnih navez in konflikti z drugimi institucijami države ter da njegovo moralno neoporečnost kali tudi dejstvo, da je obtožen korupcije in proti njemu potekajo sodni postopki.

SDS se ponuja kot sila Reda, čeprav po drugi strani sama povzroča histerijo. Stranka si je pridobila trajno podporo dela volivcev, ki verjamejo, da je Janša rojen Voditelj, Slovenija pa plava na samih krivicah, ki jih je dovoljeno v imenu Pravice popraviti z vsemi sredstvi (Lorenci 2011). Levica je, po mnenju Lorencija (prav tam) manj populistična od desnice, med drugim zato, ker je bila pretežno na oblasti, ki zahteva od vladajoče politike več kot od opozicije in ker nikoli ni imela voditelja Janševega tipa.

Kot populistična stranka je bila v Sloveniji znana Slovenska nacionalna stranka (SNS). Ta je bila ustanovljena leta 1991. Vsa leta jo je vodil precej kontroverzni Zmago Jelinčič Plemeniti. Stranka je izražala iredentistične želje in zavzela stališče proti priseljencem iz drugih republik nekdanje Jugoslavije, ki so se v Slovenijo preselili med leti 1960 in 1970. Tudi slovenska romska manjšina je bila tarča njihovih številnih nenaklonjenih in sovražnih opazk. SNS je na volitvah 1992 prejela nezanemarljivih 10 % glasov, a v naslednjih štirih volitvah le med 3,2 % in 6,3 %. Na zadnjih volitvah 2011 pa se jim ni uspelo uvrstiti v parlament. Čeprav je SNS izražala izključevalno koncepcijo slovenske družbe, je mogoče razpravljati, ali je stranka v osnovi sovražna do političnega establišmenta. Predvsem v zadnjih letih to ni bila značilnost

stranke. Zato recimo van Kesell (2011) stranke SNS v svoji analizi ne upošteva kot populistične.

OCENA STOPNJE POPULISTIČNOSTI V SLOVENIJI

Tudi v Sloveniji stopnja populističnosti ni zanemarljiva, sploh ker se strankam, ki po vseh pravilih ustrezajo profilu populističnih, prizanaša in se jih ne poimenuje s pravim imenom. Mediji v Sloveniji so močan, nekritičen ojačevalec populističnosti v Sloveniji. Javnost pa postaja vse bolj neobčutljiva na populizem kot nekaj vsakdanjega in ravno zato se meje sprejemljivega vedno bolj in bolj pomikajo navzgor. »Poceni« populizem se lepi na večino strank v slovenskem političnem prostoru. Prepleta se z demagogijo, manipulacijami, burkaštvom, karikiranjem in norčevanjem iz politike, šovom, lahkotnim preigravanjem emocij v času krize in retoriko polno drame, s čimer si osrednji protagonisti (uspešno) dvigujejo politične rejtinge. A razlika je, da se ta populizem, ki se kaže pri veliko strankah, ne prepleta z nacionalističnimi ali avtoritarnimi elementi. Tam, kjer se, pa se radikalizira (SDS). V raziskavi fundacije *Bertelsmann Stiftung* (BTI 2010), sicer znane po širjenju neoliberalnih idej, tako beremo, da pomenijo v Sloveniji največjo nevarnost za demokracijo politične stranke desne provenience s širjenjem ksenofobije, homofobije, romofobije, verske nestrpnosti in seksizma, pa tudi s poskusi odprave ustavno določene ločitve Cerkve od države.

Sodeč po volilnem uspehu slovenskih populističnih strank bi sklepali, da je stopnja populističnosti kar visoka, vendar pa osrednji populistični stranki, ki ju loči predvsem nasproten odnos do polpretekle zgodovine, uradno nikoli nista združili moči v koaliciji, kvečjemu lahko govorimo o njunem oportunističnem sodelovanju in vezani trgovini osebnih koristi, kar je nekoliko nevtraliziralo moč obeh. Druga je celo izginila iz političnega prozorišča, a v veliki meri na račun prve. Čas bo pokazal, ali smo leta 2004, ko so triumfirale populistične stranke, že dosegli mejo populističnosti v Sloveniji. Ocenjujemo, da je za Slovenijo značilna precej izrazita, visoka stopnja populističnosti.

VOLILNI USPEHI POPULISTIČNIH STRANK

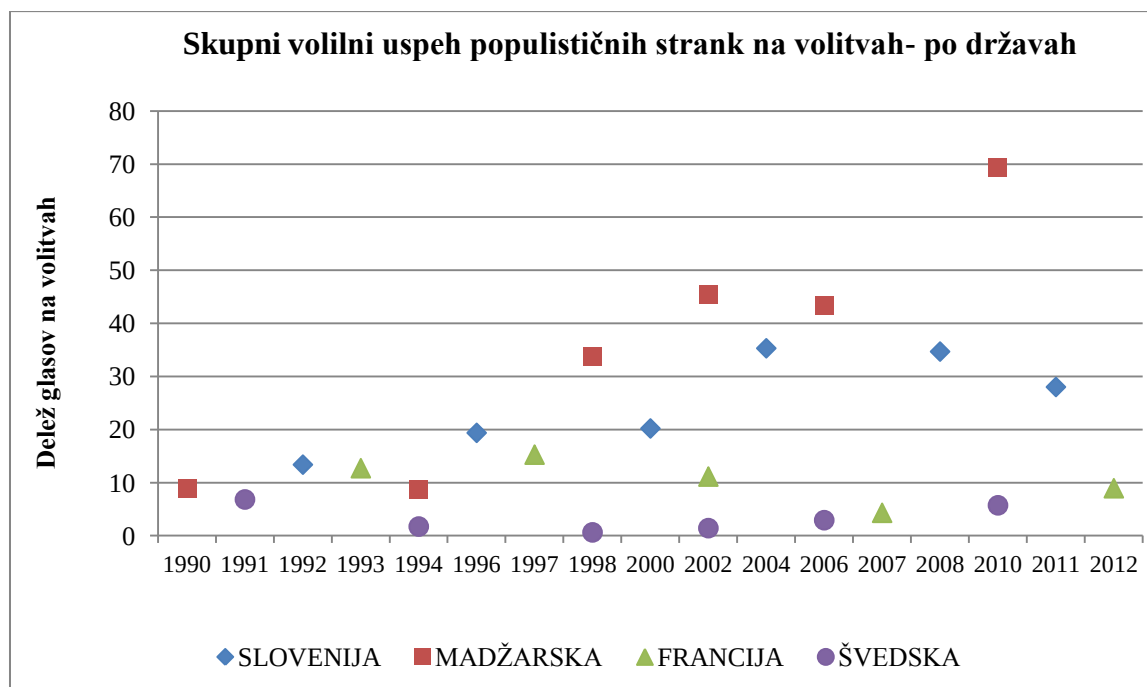
V spodnji tabeli in grafu bomo predstavili populistične stranke in njihove volilne uspehe. Kolikšen delež oziroma število glasov so dosegle in koliko parlamentarnih sedežev so osvojile.

Tabela: Populistične stranke in njihovi volilni uspehi

		Švedska		Francija	Slovenija		Madžarska	
Populistična Stranka	Leto volitev	Nova Demokracija NyD	Švedski demokrati SD	Nacionalna fronta FN	Slovenska nacionalna stranka- SNS	Slovenska demokratska stranka- SDS	FIDESZ	MIEP/ Jobbik
Delež glasov/ (Število glasov)/ Število osvojenih sedežev v parlamentu Udeležba v %/ Število volilnih upravičencev	1990						8,95 % (439.649) 21/386 64.96 % 7.822.764	
	1991	6,7 % (368.281) 25/349 86,7 % 6.413.407	0,1% (4.887)					
	1992				10,02 % (119.091) 12/90 85.67 % 1.491.374	3,34 % (39.675) 4/90		
	1993			12,69 % (3.155.702) / 69.32 % 37.874.954				
	1994	1,4 % (68.663) / 86,8 % 6.496.120	0,3 % (13.954)				7,02 % (379.344) 20/386 68,86 % 7.959.228	1,59 % (85.737)
	1996				3,22 % (34.422) 4/90 73.67 % 1.542.218	16,13 % (172.470) 16/90		
	1997			15,25 % (3.791.063) / 68,44 % 38.169.075				
	1998	0,2 % (8.297) / 81,4 % 6.603.129	0,4 % (19.624)				28,18 % (1.263.522) 148/386 56.21 % 8.062.708	5,55 % (248.825) 14/386
	2000				4,38% (47.251) 4/90 70,35 % 1.586.695	15,80% (170.541) 14/90		

	2002		1,4 % (76.300) / 80,11 % 6,722,163	11,12 % (2.873.390) / 64,41 % 40.968.872			41,07 % (2.306.763) 188/386 70,47 % 8,061,101	4,37 % (245.326)
	2004				6,27 % (60.750) 6/90 60,64% 1.634.402	29,08 % (281.710) 29/90		
	2006		2,9 % (162.463) 81,99 % 6,892,009				42,03 % (2.272.979) 164/386 67,87 % 8,038,017	1,32 % (211.805)
	2007			4,29 % (1.116.136) / 60,42 % 43.895.833				
	2008				5,40 % (56.832) 5/90 63,10 % 1.696.437	29,26 % (307.735) 28/90		
	2010		5,70 % (339.610) 84,63 % 20/349 7.123.651				52,73 % (3.326.524) 262/386 64,38 % 8.034.395	16,67 % (996.851) 47/386
	2011				1,80 % (19.786) / 	26,19 % (288.719) 26/90 65,6 % 1.709.692		
	2012			8,92 % (4.371.057) 2/577 56,32 % 46.083.260				
Volilni sistem	Proporcionalni		Večinski sistem absolutne večine (dvokrožni)		Proporcionalni		Mešani večinski volilni sistem	

Graf 15: SKUPNI VOLILNI USPEH POPULISTIČNIH STRANK NA VOLITVAH V OBDOBJU 1990-2012

Iz *Grafa 15* volilnega uspeha populističnih strank lahko razberemo, da so bile populistične stranke do sredine devetdesetih v vseh državah nekako enako uspešne na parlamentarnih volitvah. Potem pa sta krivulji populizma v novih demokracijah ubrali strmo pot navzgor, v starih demokracijah pa pot navzdol, zdaj se švedska in francoska krivulja obračata spet rahlo navzgor, slovenska pa navzdol. Graf nazorno kaže razlike v stopnji populističnosti glede na merilo volilnega uspeha populističnih strank med evropskimi novimi in starimi demokracijami. Stopnja populističnosti glede na volilni uspeh populističnih strank je v Sloveniji in na Madžarskem zelo izrazita v primerjavi s stopnjo populističnosti v Franciji in Švedski. Graf tako potrjuje, da so na Švedskem populistične stranke praviloma potisnjene na politično margino. Volilni prag so za malenkost presegle le dvakrat. Po pravilu ne presegajo šest odstotkov dobljenih glasov na volitvah. V Franciji ima populistična stranka večjo volilno podporo, a je tudi le dvakrat osvojila parlamentarne sedeže. Na Madžarskem pa graf kaže popolnoma obratno sliko. Moč populističnih strank se skozi čas konstantno stopnjuje. Populisti osvajajo dve tretjini vseh glasov. Slovenija je po stopnji populističnosti nekje med Madžarsko in Francijo, a bliže Madžarski kot Franciji. Populisti osvajajo okrog tretjino vseh glasov volivcev.

6 POVEZANOST POLITIČNE PATOLOGIJE IN VOLILNE ABSTINENCE

INDEKS POLITIČNE PATOLOGIJE

Indeks politične patologije združuje posamezne indekse.

INDEKS POLITIČNE APATIJE	+	INDEKS POLITIČNEGA NEZAUPANJA	+	INDEKS POLITIČNEGA CINIZMA	=	INDEKS POLITIČNE PATOLOGIJE
		3				

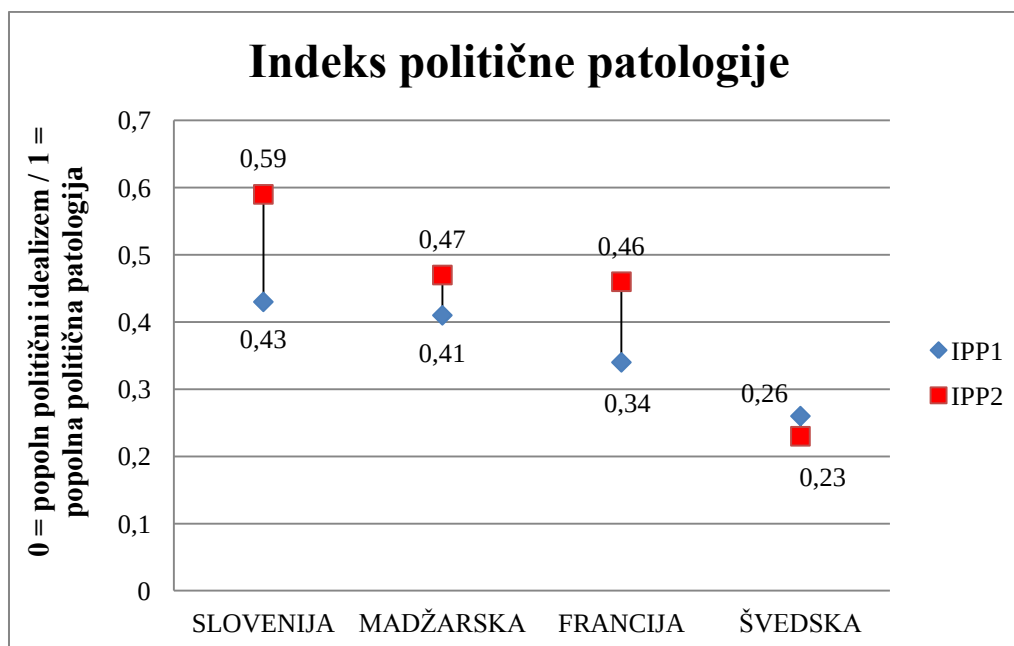
TABELA E: INDEKS POLITIČNE PATOLOGIJE

Koeficient (0-1) 1= popolna politična patologija 0 = zdrava demokracija		SLOVENIJA	MADŽARSKA	FRANCIJA	ŠVEDSKA
INDEKS POLITIČNE PATOLOGIJE	IPP ₁	0,43	0,41	0,34	0,26
	IPP ₂	0,59	0,47	0,46	0,23

Čim večji je indeks (bliže 1) tem močnejša je politična patologija.

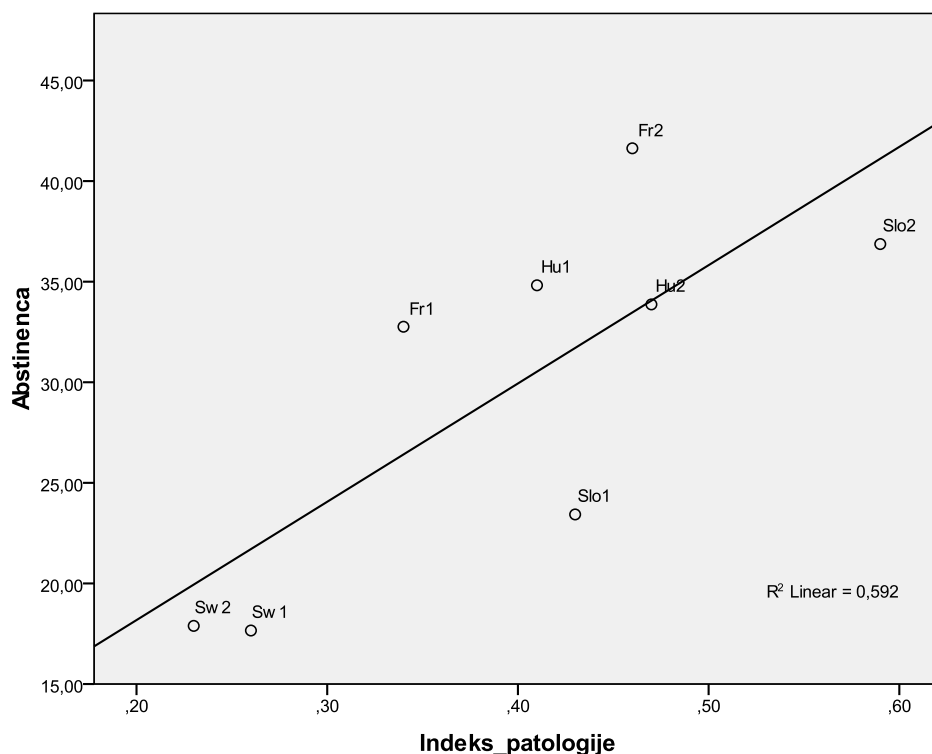
Enotni indeks potrjuje naraščanje politične patologije. Prisotnost patologije se je okrepila v Sloveniji, na Madžarskem in v Franciji. Pri tem izstopa Slovenija, saj je politična patologija že dokaj izrazita pri indeksu 0,59. Medtem ko za Madžarsko in Francijo lahko rečemo, da je srednje močna, indeks politične patologije znaša 0,47 oziroma 0,46 s tem, da se je v Franciji v opazovanem obdobju le-ta okrepila občutneje kot pa na Madžarskem. Nasprotno pa se je politična patologija na Švedskem celo nekoliko zmanjšala, označimo jo lahko za dokaj šibko.

Graf 16: INDEKS POLITIČNE PATOLOGIJE

Skupni indeks ponavlja zgodbo posameznih indeksov in potrjuje izjemo Švedske in pravilo Slovenije tudi glede na količino patologije. Raven politične patologije se na Švedskem skoraj ne spreminja, medtem ko se v Sloveniji izmed vseh držav najbolj poviša. Glede na povišanje politične patologije ne zaostaja veliko niti Francija, ki se je po količini patologije pridružila Madžarski. Slovenija in Madžarska sta pred enim desetletjem bili, glede na prisotnost politične patologije v družbi, na približno isti ravni, a je potem v Sloveniji politična patologija dosti bolj izrazito naraščala.

VOLILNA ABSTINENCA IN POLITIČNA PATOLOGIJA

Zgornja slika grafično ponazarja povezanost med volilno abstinenco (ta je prikazana v odstotkih) na osi y in indeksom patologije (ta je prikazan v stopnji med 0 in 1), ki se nahaja na osi x.

Točke v razsevnem grafikonu so enote analize oziroma obravnavane države, Slovenija (Slo), Madžarska (Hu), Francija (Fr) in Švedska (Sw), ki so označene z navedenimi kraticami in s številko 1 ali 2, ki označuje ali prvo ali drugo obdobje. Ker primerjamo dve obdobji, smo za ti dve obdobji izračunali povprečno volilno abstinenco za vsako državo. Prvo za obdobje od 1990-2002 in drugo za obdobje 2003-2012. (Razpon obdobji smo določili skladno z razponi obdobji za računanje indeksov.)

Na podlagi razsevnega diagrama lahko razberemo, da je odvisnost volilne abstinenca od višine indeksa politične patologije pozitivna.

Na razsevnem diagramu, kljub majhnemu številu enot (4 izbrane države v dveh časovnih točkah- neslučajni vzorec), vidimo, da volilna abstinenca v povprečju narašča premo sorazmerno z naraščanjem politične patologije in to celo precej linearno. Točke se nahajajo relativno blizu regresijske premice. Tiste države, ki imajo višji indeks politične

patologije, imajo tudi višjo volilno abstinenco. Slovenija in Francija najbolj nazorno pritrjujeta naši domnevi. Koliko bolj je narasel indeks patologije, toliko bolj se je povečala volilna abstinenca; položaj točk Slo2 in Fr2 je najvišje v razsevnem grafikonu. Ta rezultat se tudi popolnoma ujema z našimi izračuni absolutnega povečanja volilne abstinenca, kjer je bilo to zelo veliko in izstopajoče. Nasprotno ima Švedska stabilno pozicijo. Mirno lahko rečemo, da indeks politične patologije in višina volilne abstinenca ostajata na isti ravni. Švedska ima tako nizek indeks politične patologije kot nizko volilno abstinenco. Od pričakovanj nekoliko odstopa Madžarska, kjer se je volilna abstinenca, mogoče v nasprotju z našimi pričakovanji, celo nekoliko zmanjšala, čeprav se je indeks politične patologije povečal, a v manjši meri kot v primeru Slovenije in Francije. V primeru Madžarske je potrebna dodatna oziroma bolj poglobljena analiza, ki bi pojasnila stabilizacijo volilne udeležbe ob srednje močno prisotni politični patologiji.

REGRESIJSKA ANALIZA

Ker je povezanost blizu linearni, lahko izračunamo moč povezanosti na standardni način z bivariatnim linearnim regresijskim modelom. Dobimo odgovor na vprašanje: Kako je volilna abstinenca odvisna od politične patologije in sicer moč povezanosti ter kako se abstinenca spreminja z večanjem patologije.

V regresijski model smo vključili dve obdobji.

Ocena bivariatnega linearnega regresijskega modela

Model Summary				
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,770 ^a	,592	,524	6,22401
a. Predictors: (Constant), Indeks_patologije				

R kvadrat statistika (determinacijski koeficient) meri, koliko odstotkov variabilnosti odvisne spremenljivke uspemo pojasniti z neodvisno. $R^2 = 0,592$. Z modelom je torej pojasnjene 59 odstotkov variance oziroma na podlagi ocenjenega determinacijskega koeficienta

ugotavljamo, da je 59 odstotkov variance abstinence pojasnjene z linearnim vplivom politične patologije. Preostalih 41 odstotkov povzročajo neznani, med njimi vsaj slučajni dejavniki.

Politična patologija in volilna abstinence pa sta premosorazmerno linearno povezani. Standardizirani koeficient povezanosti je 0,77, kar pomeni močno premosorazmerno povezanost¹¹⁸.

Coefficients ^a					
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	
		B	Std. Error	Beta	
1	(Constant)	6,418	8,240		,779
	Indeks_patologije	58,804	19,914	,770	,026

a. Dependent Variable: Abstinence

V zgornji tabeli koeficientov je ocenjen linearni model $y = a + bx$, ki v našem konkretnem primeru izgleda tako:

$$\text{ABSTINENCA} = 6,42 + 58,8 \cdot \text{POLITIČNA PATOLOGIJA}$$

In ga je mogoče uporabiti za napovedovanje. To pomeni, če bo politična patologija zrasla za 0,1 (razpon je med 0 in 1), se bo abstinence povišala za 5,88 odstotnih točk.

Razlika v abстинenci med najbolj in najmanj patološko družbo (1 in 0) bi torej bila 58,8 odstotkov, kar nikakor ni zanemarljivo. Naša nihanja patologije so nekje okrog 0,16, kar sovпада s povečanjem abstinence za slabih 10 odstotnih točk. Je pa iz zgornjega grafa jasno razvidno, da je pri Sloveniji in Franciji učinek tak, pri Švedski ga skoraj ni, pri Madžarski pa je celo rahlo nasproten.

¹¹⁸ Za določanje moči povezanosti (ang. *correlation strength*) spremenljivk sledimo klasifikaciji Roberta in Brewerja (2001) ter uporabljamo spodnjo lestvico vrednosti koeficienta in sicer: Vrednost koeficienta -> Moč povezanosti

- < 0,2 -> ni povezanosti oziroma je neznatna;
- 0,2-0,4 -> nizka/šibka povezanost;
- 0,4-0,6 -> srednja/zmerna povezanost;
- 0,6-0,8 -> visoka/močna povezanost;
- > 0,8 -> zelo visoka/zelo močna povezanost;
- 1-> popolna (funkcijska) povezanost.

Vsekakor empirični rezultati potrjujejo našo domnevo.

MULTIPLAREGRESIJA

V naslednjem koraku nas zanima, kakšna je povezanost med posameznimi elementi politične patologije in volilno abstinenco in kateri kazalnik politične patologije je najbolj izražen?

V multiplu regresijskem modelu preverjamo in ocenimo vpliv vsakega indeksa posebej na abstinenco, ob pogoju, da so vrednosti ostalih nespremenjene. Čeprav so indeksi med sabo lahko povezani (glej korelacijsko matriko v prilogi), multipla regresija tako pokaže neodvisni vpliv vsakega. Učinke pa je mogoče seštevati.

Ocena multivariatnega linearnega regresijskega modela

Model Summary^a

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,771 ^a	,594	,289	7,60867

a. Predictors: (Constant), Indeks_apatije, Indeks_cinizma, Indeks_nezauapanja

b. Dependent Variable: Abstinenca

Multivariatni model glede na R (0,77) in R Square (0,59) ne odstopa od linearnega regresijskega modela. Celotni učinek je približno isti.

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	5,947	17,690		,336	,754
	Indeks_cinizma	28,342	72,220	,413	,392	,715
	Indeks_nezauapanja	14,062	64,200	,254	,219	,837
	Indeks_apatije	17,138	53,525	,150	,320	,765

a. Dependent Variable: Abstinenca

Splošen multivariatni linearni regresijski model: $y_i = \alpha + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \dots + \beta_k x_k + \varepsilon_i$

V našem primeru:

$\text{ABSTINENCA} = a + b_1 \cdot \text{INDEKS CINIZMA} + b_2 \cdot \text{INDEKS NEZAUPANJA} + b_3 \cdot \text{INDEKS APATIJE}$
--

$\text{ABSTINENCA} = 5,95 + 28,34 \cdot \text{indeks_cinizma} + 14,06 \cdot \text{indeks_nezaupanja} + 17,14 \cdot \text{indeks_apatije}$
--

Iz zgornje tabele koeficientov razberemo, da je indeks cinizma najmočnejši faktor vpliva na volilno abstinenco. Sledi apatija, potem nezaupane. Slednja dva indeksa nista bistveno različna. Glede na nestandardizirani koeficient je močnejša apatija, medtem ko je glede na standardizirani koeficient politično nezaupanje bolj linerano prenosorazmerno.

Se pravi, če se bo cinizem povečal za 0,1 (razpon indeksa je med 0 in 1), politično nezaupanje in apatija pa ostaneta nespremenjena, bo volilna abstinenca višja za 2,8 odstotne točke. Podobno apatija. Če se bo apatija povečala za 0,1 (razpon indeksa je med 0 in 1), politični cinizem in politično nezaupanje pa ostaneta nespremenjena, bo volilna abstinenca višja za 1,7 odstotne točke. Medtem ko se bo ob povišanju političnega nezaupanja za 0,1 (razpon indeksa je med 0 in 1) in ob nespremenjenem političnem cinizmu in politični apatiji, ta povišala za 1,4 odstotne točke.

POVEZANOST POPULIZMA IN VOLILNE ABSTINENCE

V spodnji tabeli povezanosti populizma in volilne abstinenice predstavljamo kvalitativno (subjektivno) oceno stopnje populističnosti v posameznih analiziranih državah in povprečno volilno abstinenco.

Kvalitativna ocena se opira na dve kategoriji, na oceno prisotnosti oziroma prevlado populističnega diskurza v medijih in na splošno in koliko prostora zasedajo v drugih sferah ter glede na volilni uspeh.

TABELA F: POVEZANOST POPULIZMA IN VOLILNE ABSTINENCE

	SLOVENIJA	MADŽARSKA	FRANCIJA	ŠVEDSKA
KVALITATIVNA OCENA STOPNJE POPULIZMA	Precej izrazita, visoka stopnja populističnosti	Zelo izrazita, zelo visoka stopnja populističnosti	Izrazita, srednje visoka stopnja populističnosti	Ne izrazita, nizka stopnja populističnosti
POVPREČNA VOLILNA ABSTINENCA (1990-2012)	30,16	34,54	36,12	17,74

Zgornja tabela nakazuje, da je povezanost populizma in volilne abstinence v Sloveniji, Madžarski in v Franciji, glede na ocenjene parametre, precej izrazitejša kot pa na Švedskem. Povprečna volilna abstinenca zajema več kot eno tretjino volilnega telesa, populizem pa je izrazit do zelo izrazit oziroma srednje visok do zelo visok glede na kvalitativno oceno stopnje populističnosti.

7 ZAKLJUČNE UGOTOVITVE

Vsekakor ne moremo zanikati, da imamo danes ideološki konsenz, strinjanje z abstraktnimi, splošnimi predpostavkami »demokratskega« prepričanja. Vprašanje pa je, do kakšne mere »simbolno zadovoljstvo«, ki ga na videz odraža, pretehta globoko frustracijo, o kateri priča precej razširjena politična patologija.

Viden porast politične patologije v zadnjih desetih letih, skupaj s trendom naraščanja volilne abstinence, jasno kaže, da se demokratične države na začetku 21. stoletja soočajo s številnimi pojavi politične patologije: upadanjem družbenega zaupanja v politične institucije in politične predstavnike, naraščajočim nezadovoljstvom in razočaranostjo državljanov s politiko in delovanjem demokratičnih političnih institucij, z erozijo socialnega kapitala, nizko politično vključenostjo, nezainteresiranostjo za javne zadeve oziroma s politično apatijo, politično odtujenostjo, političnim cinizmom, politično korupcijo.

Krepi se zaznava ljudi, da ne morejo vplivati na politično agendo. Vse bolj je prisoten občutek neodzivnosti institucij političnega sistema oziroma občutek, da vlada v praksi ne deluje na način, skladen z normativnimi pričakovanji ljudi, kako bi demokratična vlada morala delovati. Opazen je porast resentmentov zaradi neizpolnjenih obljub politikov, narašča občutek prevaranosti. Ljudje tako izgubljajo zaupanje v sposobnost vlade in političnih predstavnikov za reševanje njihovih problemov in vse bolj dvomijo v demokracijo; zmanjšuje se zaupanje, povečuje se strah, kaj prinaša prihodnost. Še posebej ob nastopu gospodarske krize postaja ekonomska negotovost vse večja, večajo se dohodkovne razlike. Krha se družbena kohezija v smislu vse manjšega občutka pripadnosti državi, pomanjkanja državljanske kulture in družbene odgovornosti, vse manjše družbene angažiranosti, politične enakosti, države blaginje ipd. Ljudje, ki v prejšnji generaciji niso bili cinični do politike, zdaj so. Ne da so samo ravnodušni do politike, ampak jo ignorirajo. Kaže se politična zasičenost; naveličanost nad politiko. Posameznik, državljan je vse bolj atomiziran. Odvija se pasivizacija civilne družbe. Erozija zaupanja ljudi v politiko pa se povsod v Evropi kaže kot depolitizacija. Nastaja vedno večji prepad med državljani in politiko. Politika le še operira med apatijo in skrajnostmi. Nezadovoljstvo hrani populistična in antidemokratična stališča in vedenje. Množična ravnodušnost in razočaranje nad politiko ustvarjata prazen prostor za demagoški populizem, ki je že nekajkrat v zgodovini pripeljal do katastrof. Zavračanje politike tako

odpira vrata političnim skrajnostim, ki imajo danes predvsem desničarski izraz. Radikalne desničarske stranke pa se v EU v zadnjih letih vztrajno vzpenjajo. Nekateri avtorji tako svarijo, da se že nekaj časa pomikamo v postdemokracijo, zvarek populizma, avtoritarnosti, neoliberalnih politik trga in politike kot predvolilne kampanje, namesto veljave klasičnih demokratičnih mehanizmov. Demokracija se tako spreminja v »malokracijo«. Ekonomska kriza in povečevanje dohodkovnih neenakosti kot derivata neoliberalnega kapitalizma pa sta nevarnost prehoda v okrnjeno demokracijo samo še okrepila. Populizem in izguba zaupanja v demokratično politiko se vzporedno z recesijo samo še povečujeta.

Vsa ta, zgoraj omenjena in med sabo prepletena negativna psihološka in moralno politična stanja ter pojavi, ki jih mi prepoznavamo in razumemo kot politično patološke, tako postajajo vse bolj razširjena značilnost in neke vrste deficit demokratičnih družb. Ti pojavi so inherentno družbeni, imajo družbene vzroke, družbene posledice in družbeni pomen. Naša domneva je bila, da je naraščanje volilne abstinence na makro ravni povezano z naraščanjem politične patologije na mikro ravni; oziroma smo pričakovali, da bo v državah, kjer je prisotna visoka politična patologija, tudi visoka volilna abstinenca in obratno.

Seveda predvsem podatki o povečanju volilne abstinence za 20 odstotnih točk v Sloveniji in za skoraj 12 odstotnih točk v Franciji od začetka devetdesetih let, ob vzporednem povečanju politične patologije v obeh državah v tem obdobju, v Sloveniji z 0,43 na 0,56 in v Franciji z 0,34 na 0,46 (v razponu od 0-1), tako že na prvi pogled potrjujejo določeno povezanost in trend v smeri naraščanja teh pojavov.

Empirična, regresijska analiza potem tudi potrdi, da sta politična patologija in volilna abstinenca dejansko premosorazmerno in močno linearno povezani.

Če pogledamo po državah, vidimo, da Švedska ne izkazuje bistvene prisotnosti politične patologije (od 0,23 do 0,26), kar nekako ustreza šibki prisotnosti politično patoloških pojavov v družbi, hkrati pa tako populizem ostaja znotraj okvirjev obvladovanja, kot volilna udeležba na visoki ravni (povprečna volilna udeležba je 82 %) in je tako med najvišjimi v Evropi. Medtem ko se v Franciji politična patologija občutno krepi, populizem pa znova pridobiva na moči in je že tudi volilna abstinenca dokaj visoka (na zadnjih parlamentarnih volitvah je dosegla 42,78 %). Stopnjo populističnosti v Franciji sicer ocenjujemo še kot zmerno. Na Madžarskem je nekoliko drugače, politična patologija je čedalje izrazitejša (0,47), a se ne

odraža v tolikšni meri v naraščanju volilne abstinence, kot bi pričakovali. Čeprav je bila na zadnjih treh madžarskih parlamentarnih volitvah volilna udeležba iz volitev v volitve nižja, pa se v obsegu deleža volilnih abstinentov ni povečala, kvečjemu ostala na isti ravni (34,5 %). Tako ocenjujejo, da je politična patologija na Madžarskem najbolj prisotna oziroma se najbolj izraža prav skozi populizem. Stopnja populističnosti je na Madžarskem namreč zelo poudarjena in vseprisotna. Medtem ko je v Sloveniji, kot smo že navedli, vzporednost naraščanja prisotnosti pojavov politične patologije in volilne abstinence zelo očitna, ob dejstvu, da niti stopnja populističnosti ni zanemarljiva.

Zanesljivo lahko rečemo, da so empirični rezultati konsistentni s teoretskimi izhodišči oziroma hipotezo. Politično patološki pojavi, kot so konceptualizirani in operacionalizirani v tej nalogi, veliko povedo o volilni abstinenci. Če se politična patologija poveča za 0,1 se bo volilna abstinenca povišala za 5,88 odstotnih točk. Gre za jasno podporo naši domnevi.

Razlika v abstinenci med najbolj in najmanj patološko družbo (1 in 0) bi torej bila 58,8 %, kar je vsekakor občutno. Naš izmerjen razpon indeksa politične patologije pa se giblje nekje okrog 0,16, kar sovпада s povečanjem abstinence za slabih 10 odstotnih točk. Pri Sloveniji in Franciji se jasno kaže tak učinek, pri Švedski ga skoraj ni, pri Madžarski pa je celo rahlo nasproten.

Podrobneje še ugotavljamo, da ima najizrazitejši vpliv na naraščanje volilne abstinence med elementi politične patologije, naraščanje političnega cinizma. Če bo cinizma več za 0,1, bo volilna abstinenca višja za 2,8 odstotne točke. Ostala dva elementa, politično nezaupanje in politična apatija, sta približno enako močna. Koeficient indeksa političnega nezaupanje znaša 1,4; koeficient indeksa politične apatije pa 1,7. To je tudi odgovor na naši raziskovalni vprašanji, kakšna je povezanost med posameznimi elementi politične patologije in volilno abstinenco in kateri kazalnik politične patologije je najbolj izražen.

Naši sklepi gredo torej v smeri potrditve določenih dekadentnih trendov v demokracijah teh držav. Demokracije 21. stoletja postajajo »izvotljene« (ang. »hollowed-out«) (Holloway 2011). S tem je diagnoza Chomskega, McChesneya, Ranciéra, Kofasa, Becka in Croucha, da dejansko demokracijo čedalje bolj nadomeščajo nikomur odgovorne globalne finančne strukture in neizvoljeni komisarji ter zgolj mit demokracije, ki pride vsaka štiri leta, še kako relevantna. Vsekakor zaskrbljujoče ravni populizma (Madžarska, Slovenija) in politične patologije (Slovenija, Madžarska, Francija), spet porajajo vprašanje, ali se je demokraciji uspelo dokončno zasidrati, ali pa je možna vrnitev kakšne od nedemokratskih alternativ –

bodisi takšne, ki je znana iz zgodovine, bodisi kakšne nove variante. Tovrstni avtoritarni obrati so bili namreč v preteklosti dokaj pogosti (npr. v obdobju po prvi in drugi svetovni vojni, ko so številne države po začetni uvedbi demokracije postopno zdrsnile v avtoritarizem) (Tomšič 2004). Šele danes tako v popolnosti razumemo, zakaj je Samuel Huntington v svojem delu *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century* pri opredelitvi valov demokratizacije – kot skupin prehodov iz nedemokratskih v demokratske režime, ki se dogodijo v določenem časovnem obdobju in ki so bistveno številčnejši od zdrsov nazaj – vedno znova izpostavljal tudi pomen povratne zanke. Detajl, ki smo ga v knjigi (ne)namenoma prezrli, je bil ravno demokratski zdrs, ki se s krepitvijo političnega nihilizma, cinizma in populizma v evropskih novih demokracijah znova kaže kot moment, potreben resne obravnave. Prepričani smo, da je krepitev populizma ob naraščanju volilne abstinence in politične patologije lahko slab indic za prihodnost regije, ki je izpisala nekatera najbolj boleča poglavja zgodovine dvajsetega stoletja.

Mogoče nas raznolikost populističnih fenomenov, ki so danes prisotni v sodobnih demokracijah, lahko res vse bolj navaja na sklepanje, da gre za trajen pojav, s katerim se je potrebno sprijazniti in se lahko tudi strinjamo z dejstvom, da je populizem neizogiben pojav sodobnih demokracij, ki so obremenjene z zapletenimi družbenimi problemi, neučinkovitostjo političnih institucij in odtujenostjo političnih elit, a po drugi strani ni nobenega dvoma, da je populizem simptom deficita liberalne demokracije, ne pa recept za njegovo premagovanje. Populizem gre praviloma z roko v roki z demagogijo, nacionalizmom, avtoritarnostjo, zato je nevaren za demokracijo.

Ob tem je potrebno še poudariti, da čeprav populizem narašča tudi v razvitih demokracijah Zahodne Evrope in številni analitiki poudarjajo, da ne gre za kakšno posebnost Srednje in Vzhodne Evrope, torej naj bi bil strah zaradi tega odveč, je težava tega argumenta v tem, da spregleduje prav krhkost in šibkost novonastalih demokracij in institucij liberalne demokracije na vzhodu. Verjamemo, da se tako Zahodnoevropske države, zaradi daljše in bolj razvite tradicije neodvisnosti sodstva, medijev in drugih neodvisnih institucij, ki so nujni in sestavni del sodobnih liberalnih demokracij, lažje spoprijemajo z različnimi oblikami populizma, ki na nek način pomeni tudi izziv in priložnost za reanimacijo političnega¹¹⁹. Tam,

¹¹⁹ Populizem je seveda vedno nevarna spremljevalka demokracije, vendar ima lahko tudi stranske streznitvene učinke (Taggart 2000; Meny in Surel 2002; Rizman 2007). Pri tem mislimo v prvi vrsti na to, da lahko populizem pomaga razkrivati pomanjkljivosti in prelomljene obljube predstavnškega sistema. Ne tako redko pa lahko ima za posledico - nenamerno - tudi vključevanje novih in do tedaj izključenih družbenih skupin v demokratski proces. Seveda tu govorimo v pogojnikih, pravi Rizman: »kajti med takima dvema diametralno

kjer so te institucije manj razvite, kar pač velja za Srednjo in Vzhodno Evropo, pa je nevarnost zdrsa v takšno ali drugačno obliko populizma oziroma »neliberalne demokracije« toliko večja. To je zelo očitno na primeru Madžarske, kjer se je populistična desnica razvila v politično silo z dvotretjinsko večino v parlamentu in brezobzirno demontira ustavni demokratični red.

Seveda grožnje demokratičnemu razvoju preganjajo in strašijo tudi relativno uspešne države v okviru EU- 10. Cinizem, nezaupanje, prej omenjeni populizem, volilne pat pozicije in javno razočaranje so vsi v porastu. Da ni enostavno zgraditi čvrsto demokracijo, tudi v dolgo uveljavljenih demokracijah ne in da demokracija lahko tudi razpade, če ni varovana in zaščitena, izražajo vse več zaskrbljenosti tudi številna mednarodna poročila (EIU, CEPA).

Tudi če na volilno udeležbo vplivajo številni dejavniki (multiplikacija vzrokov) in je ni mogoče skrbeti na politično nezadovoljstvo, cinizem, nezaupanje, apatijo in vzpon populizma, pa naš model pojasnjuje 59 (tudi po najstrožjih merilih pa 52) odstotkov variance volilne abstinence z linearnim vplivom politične patologije. Seveda se zavedamo, da je kakovost oziroma eksaktnost naše ocene (v smislu možnosti natančnega določanja vrednosti) vezana na nekatere raziskovalne omejitve. Najprej je tu problem jasnih distinkcij pojmov. Že sam koncept politične patologije je vse prej kot nekaj enoznačnega; ob tem je poudarjena tudi medsebojna povezanost in (so)odvisnost posameznih elementov politične patologije. Pojavlja se kolizija med odprtostjo in kompleksnostjo sistema spremenljivk na eni strani (tako v smislu široke palete politično patoloških pojavov oziroma elementov politična patologije kot indikatorjev teh pojavov) in na drugi strani omejenostjo na tipizirana vprašanja (razpoložljivih) sekundarnih raziskav, ki niso popolnoma ustrezni indikatorji merjenih pojavov (vprašanje veljavnosti in zanesljivosti), kajti stališča in odnos javnosti do politične sfere oziroma politike so vendarle bolj ambivalentna ter kompleksna in ne uniformna, kot pa kažejo javnomnenjske poizvedbe. Številni indikatorji so se izkazali za oddaljene od dejanskega družbenopolitičnega prostora. Z obstoječimi vprašalniki anket mednarodnih raziskav, ki smo jih uporabili za naš sekundarni vir, zato nismo mogli celovito oziroma kot bi si želeli, zaobseči celote pojavov oziroma predmeta raziskave (tako samega koncepta politične patologije kot ostalih konceptov, ki so po definicijah, kot smo jih postavili, mnogo

različnima in nasprotujočima si logikama med demokracijo, ki je zavezana odprti in pluralni družbi, in populizmom, ki stavi na zaprto, kolektivno identiteto, ki zatira vse individualne razlike med državljani, je težko pričakovati znosno sožitje« (Rizman 2007).

širši pojmi, kot pa smo jih v ta namen lahko operacionalizirali v indekse), s katerimi bi jih lahko povsem zadovoljivo izmerili in primerjali v različnih časovnih presekih po posameznih državah (ob tem, da smo lahko izbrali le tiste, ki se kontinuirano pojavljajo v vsaki od mednarodnih raziskav). Gre za klasični raziskovalni problem, ker vsi pojmi niso v obliki jasnih spremenljivk niti niso vsi v celoti po konceptih in po državah zajeti v anketnih vprašanjih. Obstoječi podatki so tako le določen nadomestek za koncepte, ki nas zanimajo. Zato lahko podamo samo najboljšo možno oceno o »količini« politične patologije.

Vsem omejitvam navkljub pa smo težili k temu, da bi raziskovalna spoznanja bila usmerjena tudi k razmisleku o kakovosti demokracije in k razpravi o naravi in intenzivnosti družbenopolitičnih posledic za razvoj demokracije, ki naj bi jih naraščanje volilne abstinence in politične patologije imela. Na koncu je tako spet neizogibno Porterovo (2011) vprašanje, ali smo že na točki, ko lahko rečemo, da je z razširjenim razočaranjem (streznitvijo) nad politiko in politiki, lokalno in nacionalno demokracijo, nadnacionalnimi politično-gospodarskimi strukturami, metanjem davkoplačevalskega denarja v bančne luknje, pritiski mednarodnih trgov in vztrajanjem globalne gospodarske krize, na vidiku konec sedanjega sistema (Porter 2011). Odgovor ni ne enostaven ne samoumeven.

Prepričani smo, da dosežki demokracije še vedno ostajajo postavljene vrednote civilizacije, ki nas morajo neprestano opozarjati na potrebo po politično angažirani javnosti oziroma civilni družbi. Kvaliteta demokracije je tako odvisna tako od kvalitete politike kot kvalitete družbe (v smislu aktivnih participativnih državljanov). In ob odsotnosti in pomanjkanju aktivnih in politično osveščenih državljanov, ki jim ni mar za javno življenje, nastaja resnična nevarnost za razrast takšnih ali drugačnih »političnih ekstremizmov«. Iz teh razlogov poglobljanje nezaupanja, razraščanje populizma in vse manjša politična participacija, predstavljajo vse resnejši izziv za demokracijo ter njeno - in s tem tudi našo - skupno prihodnost. Demokracija v svojih temeljih pač nima samo preživetvenega nagona, tako rečene varovalke za lasten suspenz ali nekega avtomatizma samoohranitve, zato je treba pojavom politične patologije posvetiti vso kritično pozornost.

8 LITERATURA

- Abraham, Rebecca. 2000. Organizational Cynicism: Bases and Consequences. *Genetic, Social and General Psychology Monographs* 126 (3): 269–292.
- Abramson, Paul R., in Aldrich, John H. 1982. The decline of electoral participation. *American Political Science Review* 76 (3): 502–521.
- Abramson, Bram D. in Raboy, Marc. 1999. Policy globalization and the information society. *Telecommunications Policy* 2 (3): 775–791. Dostopno prek: http://media.mcgill.ca/sites/media.mcgill.ca/files/1999_Telecommunications.pdf (6. marec 2012).
- ACE: The Electoral Knowledge Network. 1998-2014. Consequences of shrinking or low party membership. Dostopno prek: <http://aceproject.org/ace-en/topics/Archive-ACE-2.0/pc/pcb/pcb05/default/?searchterm=Consequences%20of%20shrinking> (4. oktober 2012).
- Ackerman, Rose S. 2008. Corruption and government. *International Peacekeeping* 15(3): 328–343.
- Acock, Alan C. in Clarke, Harold D. 1990. Alternative Measures of Political Efficacy: Models and Mean. *Quality and Quantity* 24 (1): 87–105.
- Adam, Frane, Makarovič, Matej, Rončević, Borut, Tomšič, Matevž. 2001. *Socio-kulturni dejavniki razvojne uspešnosti: Slovenija v evropski perspektivi*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Akkerman, Tjitske. 2003. Populism and Democracy: Challenge or Pathology? *Acta Politica* (38): 147–159. Dostopno prek: <http://www.julioburdman.com/uploads/Akkerman,%20Populism%20and%20democracy.pdf> (4. junij 2012).
- Almond, Gabriel in Verba, Sidney. 1965. *The civic culture: political attitudes and democracy in five nations: an analytic study*. Boston: Little, Brown and Company.
- Amundsen, Inge. 2006. *Political corruption*. Dostopno prek: <http://www.cmi.no/publications/file/2565-political-corruption.pdf> (18. september 2012).
- Andersson, Lynne M. 1996. Employee Cynicism: An Examination Using a Contract Violation Framework. *Human Relations* (49): 1395–1418.
- Andvig, Jens C., Fjeldstad, Odd-Helge; Amundsen, Inge; Sissener, Tone in Soreide, Tina. 2001. *Corruption: A Review of Contemporary Research*. Dostopno prek: <http://www.cmi.no/publications/2001/rep/r2001-7.pdf> (5. junij 2013).

- Arendt, Hannah. 1998. *Kaj je filozofija eksistence?* Ljubljana: Društvo Apokalipsa.
- Atkeson, Lonna R. in Saunders, Kyle L. 2007. Voter Confidence: A Local Matter? *PS: Political Science & Politics* (40): 655–660. Dostopno prek: <http://www.apsanet.org/imgtest/psoct07atkesonsaunders.pdf> (18. januar 2012).
- Axford, Barrie in Huggins, Richard. 1997. *New Media and Politics*. Dostopno prek: <http://www.prr.ir/userfiles/FILE635181299125523496.pdf> (17. april 2013).
- Bačlija, Irena in Johannsen, Lars. 2007. To whom do we trust? *Teorija in praksa* 44 (1/2): 332–335.
- Balch, George I. 1974. Multiple Indicators in Survey Research: The Concept »Sense of Political Efficacy«. *Political Methodology* 1 (2): 1–43. Dostopno prek: <http://www.jstor.org/stable/25791375> (6. junij 2012).
- Barber, Bernard. 1983. *The logic and limits of trust*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Barber, Benjamin R. 1984. *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*. Berkeley: University of California Press.
- Bartlett, Jamie, Birdwell, Jonathan in Littler, Mark. 2011. *Projects Populism in Europe. The New Face of Digital*. Dostopno prek: <http://www.demos.co.uk/publications/thenewfaceofdigitalpopulism> (20. februar 2013).
- Bašič, Hrvatin, Sandra. 2008. Mediji in volilna kampanja. Več politike, prosim! Sobotna priloga Dela, 14–15, 27. september.
- Bauman, Zygmunt. 2002. *Tekoča moderna*. Ljubljana: *cf.
- --- 2010. *Fluidni strah*. Dostopno prek: <http://sr.scribd.com/doc/62046994/Zigmunt-Bauman-Fluidni-Strah> (20. februar 2014).
- --- 2012. Times of interregnum. *Ethics & Global Politics* 5 (1): 49–56. Dostopno prek: <http://www.ethicsandglobalpolitics.net/index.php/egp/article/view/17200/20073> (2. marec 2014).
- Beck, Ulrich. 2003. *Kaj je globalizacija? Zmote globalizma - odgovori na globalizacijo*. Ljubljana: Krtina.
- --- 2006. *Power in the Global Age: A New Global Political Economy*. Cambridge: Polity Press
- Bélanger, Éric in Aarts, Kees. 2006. Explaining the rise of the LPF: Issues, discontent, and the 2002 Dutch election. *Acta Politica* 41 (1): 4–20.

- Bell, Daniel. 1988. The End of Ideology Revisited. *Government and opposition* 23 (2): 131–150.
- ---, ur. 2002. *The Radical Right*. 3rd edition. New Brunswick/London: Transaction Publishers.
- Bennett, Stephen, E. 1997. Knowledge of Politics and Sense of Subjective Political Competence: The Ambiguous Connection. *American Politics Research* 25 (2): 230–240.
- --- 2000. *Political Apathy and Avoidance of News Media Among Generations X and Y: America's Continuing Problem*. Dostopno prek: <http://www.civiced.org/research/pdfs/AthertonArticle-InPatrickBook.pdf#page=17> (8. december 2012).
- Berelson, Bernard, R., Lazarsfeld, Paul F. in McPhee, William, N. 1954. *Voting. A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign*. Chicago: University of Chicago Press.
- Berman, Evan, M. 1997. Dealing With Cynical Citizens. *Public Administration Review* 57 (2): 105–112.
- Bertelsmann Transformation index, *BTI 2010-Slovenia Country Report*. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung. Dostopno prek: <http://www.bti2010.bertelsmann-transformation-index.de/173.0.html> (17. januar 2014).
- Betz, Hans Georg. 1994. *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. New York: Palgrave Macmillan.
- Bianco, William T. 1994. *Trust. Representatives and Constituents*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- --- 1998. Uncertainty, Appraisal, and Common Interest: The Roots of Constituent Trust. V *Trust and Governance*, ur. Braithwaite, Valerie in Levi, Margaret. New York: Russell Sage Foundation.
- Bieber, Florian. 2011. *A semi-surprising outcome of elections in Slovenia and Croatia*. Dostopno prek: <http://fbieber.wordpress.com/2011/12/08/a-semi-surprising-outcome-of-elections-in-slovenia-and-croatia/> (17. junij 2013).
- Blais, André. 2000. *To vote or not to vote? The merits and limits of rational choice theory*. Pittsburg: University of Pittsburgh Press.
- Bjurwald, Lisa. 2012. *Europas Shande. Rechtsextremismus auf dem Vormarsch*. Frankfurt am Main: Fischer Verlage.

- Borgida, Eugene, Federico, Christopher, M. in Sullivan, John L. 2009. *The Political Psychology of Democratic Citizenship*. New York: Oxford University Press.
- Božič, Kristina. 2011. »EU je bila zavora za desničarske ekscese«. Tomas Venclova, litovski literat. *Mladina*, 27. januar.
- Braun, Daniela. 2011. *Trends in political trust in new european democracies: decline or increase? – implications for established democracies*. Dostopno prek: <http://www.oefg.at/text/veranstaltungen/democracy/braun.pdf> (18. april 2013).
- Brezovšek, Marjan. 2004. Problem volilne (ne)udeležbe na lokalnih volitvah in volilno ravnanje. V *Lokalna demokracija I: Analiza lokalnih volitev 2002*, ur. Brezovšek, Marjan, Haček, Miro in Krašovec, Alenka, 36–47. Ljubljana: FDV.
- Bright, John. 2011. Apathy. *The Huffington Post*, 15. avgust. Dostopno prek: <http://www.huffingtonpost.com/news/apathy/> (17. september 2012).
- Bromley, Catherine in Curtice, John. 2004. Are Non-Voters Cynics Anyway? *Journal of Public Affairs* 4(4): 328–337.
- Bučar, France. 2006. *Na novih razpotjih*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- Campbell, Angus, Gurin, Gerald in Miller, E. Warren 1954. *The Voter Decides*. Evanston: Row, Peterson and Company.
- Campbell, Angus, Converse, Philip E., Miller, Warren in Stokes, Donald. 1960. *The American Voter*. New York: John Wiley and Sons.
- Canovan, Margaret. 1999. Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. *Political Studies* 47(1): 2–16.
- --- 2005. *The People*. Cambridge: Polity Press
- Cappella, Joseph N. in Jamieson, H. Kathleen. 1997. *Spiral of Cynicism: The Press and the Public Good*. New York: Oxford University Press.
- Catterberg, Gabriela in Moreno, Alejandro. 2005. The Individual Bases of Political Trust: Trends in New and Established Democracies. *International Journal of Public Opinion Research* 18 (1): 31–48.
- CCEB- Candidate countries Eurobarometer. *CCEB 2001, Autumn. Survey no. 56.2*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/cceb2_en.htm (11. april 2011).
- CDCEE- Consolidation of Democracy in Central and Eastern Europe. *Consolidation of Democracy in Central and Eastern Europe 1990-2001. Second Wave of the Post-*

- Communist Publics Study (1997-2001)*. Dostopno prek: <http://zacat.gesis.org/> (5. junij 2011).
- CEEB- The Central and Eastern Eurobarometer. *Central and Eastern Eurobarometer 1990-1997: Trends CEEB1-8*. Dostopno prek: <http://zacat.gesis.org/webview/index.jsp?object=http://zacat.gesis.org/obj/fStudy/ZA3648> (17. marec 2011).
 - CEPA Report. 2010. *Countering Democratic Regression in Europe and Eurasia*. Dostopno prek: <http://www.cepa.org/sites/default/files/documents/CEPA%20Report%20No.%2031,%20Countering%20Democratic%20Regression.pdf> (21. junij 2012).
 - Chaloupka, William. 1999. *Everybody Knows: Cynicism in America*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
 - Chomsky, Noam. 2005. *Profit pred ljudmi*. Ljubljana: Založba Sanje.
 - --- 2005a. *Prevlada ali preživetje*. Ljubljana: Založba Sanje.
 - Citrin, Jack. 1974. Comment: The Political Relevance of Trust in Government. *American Political Science Review* 68 (3): 973–988.
 - Citrin, Jack, McClosky, Herbert J., Shanks, Merrill in Sniderman, Paul M. 1975. Personal and Political Sources of Political Alienation. *British Journal of Political Science* 5 (1): 1–31.
 - Citrin, Jack, in Muste, Christopher. 1999. Trust in Government. V *Measures of Political Attitudes*, ur. Robinson, John P., Shaver, Phillip R. in Wrightsman, Lawrence S. San Diego: Academic Press.
 - *Civil Society Against Right-Wing Extremism Project*. 2009. Dostopno prek: http://www.unitedagainstracism.org/pdfs/conf_SheffieldReport.pdf (15. maj 2013).
 - Cohen, Cathy J. 2010. *Democracy remixed*. New York: Oxford University Press.
 - Converse, Philip E. 1972. Change in the American electorate. V *The Human Meaning of Social Change*, ur. Campbell, Angus in Converse, Philip E. New York: Russell Sage.
 - Costlow Oyler, Diane. 2006. *How does trust in government effect voter turnout? The non-monotonic hypothesis*. Doktorska disertacija. State University of New York at Buffalo. Dostopno prek: <http://www.proquest.co.uk/en-UK/> (27. januar 2012).
 - Coupé, Tom in Noury, Abdul G. 2004. *Choosing not to choose: on the link between information and abstention*. *Economic Letters* 84(2): 261–265.

- Craig, Stephen, C. in Maggiotto, Michael A. 1982. *Political Methodology* 8(3): 85–109. Dostopno prek: <http://www.jstor.org/stable/25791157> (6. september 2012).
- Craig, Stephen C., Niemi, Richard G. in Silver, Glenn E. 1990. Political efficacy and trust. *Political Behavior* 12 (3): 289–314.
- Critchley, Simon. 2009. Cynicism We Can Believe. *The New York Times*, 31. marec. Dostopno prek: <http://www.nytimes.com/2009/04/01/opinion/01critchley.html> (3. februar 2012).
- Crook, Stephen, Pakulski, Jan, in Waters, Malcolm. 1992. *Post modernization: change in advanced society*. London: Newbury Park; New Delhi: Sage.
- Crouch, Colin. 2007. *Postdemokracija. Političke i poslovne elite u 21. stoljeću*. Zagreb: Izvori.
- Crozier, Michel, Huntington, Samuel in Watanuki, Joji. 1982. *Kriza demokracije i participacija: izvještaj Trilateralnoj komisiji*. Zagreb: Globus; Delo.
- CSES- *The Comparative Study of Electoral Systems*. CSES Module 1 , CSES Module 2; CSES Module 3. Dostopno prek: <http://zcat.gesis.org/> (18. junij 2010).
- Czesnik, Mikolaj. 2006. *Voter Turnout and Democratic Legitimacy in Central Eastern Europe*. *Polish Sociological Review* 4 (156): 449–470.
- Dahl, Robert A. 2005. *Who governs?* New Haven: Yale University Press.
- Dalrymple, Kajsa E. in Scheufele, Dietram A. 2007. Finally informing the electorate? How the Internet got people thinking about presidential politics in 2004. *The Harvard International Journal of Press/Politics* 3 (12): 96–111.
- Dalton, Russell J. 1999. Political Support in Advanced Industrial Democracies. V *Critical citizens: Global support for democratic governance*, ur. Norris, Pippa, 57-77. Oxford: Oxford University Press. Dostopno prek: <http://www.hks.harvard.edu/fs/pnorris/acrobat/dalton.pdf> (18. september 2011).
- Dalton, Russell J. in Wattenberg, Martin P. 2000. *Parties without partisans: political change in advanced industrial democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Dalton, Russell J. 2004. *Democratic Challenges, Democratic Choices: The Erosion of Political Support in Advanced Industrial Democracies*. New York: Oxford University Press.

- Deiwiks, Christa. 2009. *Populism- Living Reviews in Democracy*. Dostopno prek: <http://democracy.livingreviews.org/index.php/lrd/article/viewFile/lrd-2009-3/11> (31. maj 2013).
- Dekker, Paul. 2005. *Political Cynicism: A Hard Feeling or an Easy Way to Maintain Distance?* Dostopno prek: <http://www.tilburguniversity.nl/globus/pubdekker/092005.pdf> (6. januar 2012).
- Della Porta, Donatella. 2003. Temelji politične znanosti. Ljubljana: Sophia
- Della Porta, Donatella in Vannucci, Alberto. 1997. The Resource of Corruption. *Crime, Law & Social Change* 27 (3-4): 231–254.
- Delli Carpini, Michael X. in Keeter, Scott. 1993. *Measuring Political Knowledge: Putting First Things First*. Dostopno prek: http://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1023&context=asc_papers (15. marec 2013).
- --- 1996. *What Americans Know about Politics and Why It Matters?* New Haven: Yale University Press.
- DeLuca, Tom. 1995. *Two faces of political Apathy*. Dostopno prek: <http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=24263522> (22. april 2011).
- Delwit, Pascal. 2013. The End of Voters in Europe? Electoral Turnout in Europe since WWII. *Open Journal of Political Science* 3 (1): 44–52. Dostopno prek: http://www.academia.edu/2593549/The_End_of_Voters_in_Europe_Electoral_Turnout_in_Europe_since_WWII (2. oktober 2013).
- Denters, Bas, Gabriel, Oscar in Torcal, Mariano. 2007. Norms of Good Citizenship. V *Citizenship and Involvement in Europe: A Comparative Analysis*, ur. van Deth, Jan W., Montero, Ramón J. in Westholm, Anders, 88–107. New York: Routledge.
- de Vaus, David. 2001. *Research Design in Social Research*. London: Sage Publication.
- de Vreese, Claes H. in Semetko, Holli A. 2002. Cynical and Engaged. *Communication Research* 29 (6): 615–642. Dostopno prek: http://www.claesdevreese.com/documents/deVreese_and_Semetko_ComRes_2002.pdf (5. maj 2012).
- Diamond, Larry. 2008. The Democratic Rollback. *Foreign Affairs*, marec/april. Dostopno prek: <http://www.foreignaffairs.com/articles/63218/larry-diamond/the-democratic-rollback> (29. junij 2012).

- *Dnevnik*. 2011. Intervju. Zygmunt Bauman, 29. januar. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/objektiv/intervjuji/1042420658> (16. februar 2014).
- Dobovšek, Bojan, ur. 2005. *Korupcija in politika*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije.
- Dobovšek, Bojan in Miklavčič, Kaja. 2010. *Korupcija v politiki: razvojni pristop k preventivi*. Dostopno prek: http://www.fvv.uni-mb.si/DV2010/zbornik/preprecevanje_korupcije/Miklavcic_Dobovsek.pdf (8. april 2012).
- Dogan, Mattei, ur. 2005. *Political Mistrust and the Discrediting of Politicians*. The Netherlands: Brill
- Doppelt, Jack C. in Shearer, Ellen. 1999. *Nonvoters: America's No-Shows*. New York: Sage Publications.
- Downs, Anthony. 1957. An Economic Theory of Political Action in a Democracy. *The Journal of Political Economy* 65(2): 135–150. Dostopno prek: <http://www.hec.unil.ch/ocadot/ECOPOdocs/cadot2.pdf> (16. november 2012).
- Duverger, Maurice. 1997. Reflections: The Political System of the European Union. *European Journal of Political Research* 31 (1-2): 125–146.
- Dye, Thomas R. 2004. *Opinion and participation: Thinking and Acting in Politics*. Dostopno prek: http://wps.prenhall.com/hss_dye_politics_5/0,7238,445463-,00.html (1. marec 2011).
- Easton, David. 1965. *A framework for political analysis*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- --- 1975. A Re-assessment of the Concept of Political Support. *British Journal of Political Science* 5 (4): 435–457.
- EIU-The Economist Intelligence Unit. 2010. *Democracy index 2010: Democracy in retreat*. Dostopno prek: http://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf (5. februar 2013).
- --- 2011. *Democracy index 2011: Democracy under stress*. Dostopno prek: http://www.sida.se/Global/About%20Sida/S%C3%A5%20arbetar%20vi/EIU_Democracy_Index_Dec2011.pdf (24. junij 2012).
- --- 2012. *Democracy index 2012: Democracy at a standstill*. Dostopno prek: <http://www.eiu.com/Handlers/WhitepaperHandler.ashx?fi=Democracy-Index-2012.pdf&mode=wp&campaignid=DemocracyIndex12> (18. april 2013).

- Eliasoph, Nina. 1998. *Avoiding Politics: How Americans Produce Apathy in Everyday Life*. Cambridge University Press.
- Ellis, Andrew. 2004. Introduction. V *Voter Turnout in Western Europe since 1945*. Ur. López P. Rafael in Gratschew, Maria, 8–9. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance.
- Ellis, Andrew, Gratschew, Maria, Pammett, Jon H. in Thiesen, Erin (ur.) 2006. *Engaging the Electorate: Initiatives to Promote Voter Turnout From Around the World*. Dostopno prek: http://www.idea.int/publications/vt_ee/index.cfm (3. marec 2011).
- Erber, Ralph in Lau, Richard R. 1990. Political Cynicism Revisited: An Information-Processing Reconciliation of Policy-Based and Incumbency-Based Interpretations of Changes in Trust in Government. *American Journal of Political Science* 34 (1): 236–253.
- Erjavec, Karmen. 2004. Medijska pismenost kot pogoj uspešne politične socializacije. *Teorija in praksa* 37 (4): 672–685. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/tip/tip20004Erjavec.PDF> (11. maj 2012).
- Eurobarometer. Survey no. 64.3. November 2005.
- --- Survey no. 56.2. April 2002.
- --- Survey no. 76. December 2011
- European Election Database. Dostopno prek: http://www.nsd.uib.no/european_election_database/ (3. april 2011).
- European Value Survey- EVS: 2nd EVS wave 1990; 3rd EVS wave 1999; 4th EVS wave 2008. Dostopno prek: <http://zacat.gesis.org/> (3. januar 2010).
- European Social Survey –ESS. ESS Round 1: ESS-1(2002); ESS Round 2: ESS-2 (2004); ESS Round 3: ESS-3 (2006); ESS Round 4: ESS-4 (2008); ESS Round 5: ESS-5 (2010). Dostopno prek: <http://www.europeansocialsurvey.org/> (10. januar 2010).
- Evans, Jocely A. J. 2004. *Voters & voting: an introduction*. London: Sage; New Delhi: Thousand Oaks.
- Ferfila, Bogomil. 2000. Mediji in politika v ZDA. *Teorija in praksa* 37 (5): 903–924. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/tip/tip20005ferfila.PDF> (30. april 2013).
- --- 2002. *Politično komuniciranje*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Flash Eurobarometer 373. European Engagement in Participatory Democracy, februar 2013.

- Finifter, Ada W. 1970. Dimensions of Political Alienation. *The American Political Science Review* 64 (2): 389–410. Dostopno prek: <http://www.jstor.org/stable/1953840> (6. maj 2011).
- Finkel, Steven E. 1985. Reciprocal Effects of Participation and Political Efficacy: A Panel Analysis. *American Journal of Political Science* 29 (4): 891–913. Dostopno prek: <http://www.stevenfinkel.info/files/Finkel%201985.pdf> (26. september 2012).
- Fink Hafner, Danica, Krašovec, Alenka, Kustec, Simona in Filej, Živa. 2001, 2002. *Dejavniki oblikovanja (ne)zaupanja*. Ljubljana: IDS, CJM.
- Fink Hafner, Danica. 2002. Analiza politik. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Finley, Moses I. 1999. Antična in moderna demokracija. Ljubljana: Krtina.
- Fiorina, Morris P. in Skocpol, Theda. 1999. *Civic Engagement in American Democracy*. Washington: Brookings Institution Press.
- Fogg, Karen. 2004. Preface. V *Voter Turnout in Western Europe since 1945*, ur. López Pintor, Rafael in Gratschew Maria, 5. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance. Dostopno prek: http://www.idea.int/publications/vt_ee/index.cfm (3. marec 2011).
- Fraile, Marta. 2010. *A comparative study of Political Knowledge*. Dostopno prek: http://www.piredeu.eu/Database/Conf_Papers/II1_2-PaperPIREDEU-Fraile.pdf (22. julij 2012).
- Franklin, Mark N. 2002. The Dynamics of Electoral Participation. V *Comparing Democracies 2: New Challenges in the Study of Elections and Voting*, ur. LeDuc, Lawrence; Niemi, Richard in Norris, Pippa, 148–168. London: Thousand Oaks; New Delhi: Sage Publications.
- --- 2004. Confronting the Puzzles of Voter Turnout . V *Voter Turnout and The Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies Since 1945*, ur. Franklin, Mark N, 9–36. Cambridge: Cambridge University Press. Dostopno prek: <http://ebooks.cambridge.org/chapter.jsf?bid=CBO9780511616884&cid=CBO9780511616884A016> (16. december 2011).
- Freedom House. 2006. *Undermining Democracy: 21st Century Authoritarians*. Dostopno prek: www.underminingdemocracy.org (16. september 2011).

- --- 2012. *Freedom in the world 2012*. Dostopno prek: http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/FIW%202012%20Booklet--Final.pdf (4. december 2012).
- Friedman, Milton. 1962. *Kapitalizem in svoboda*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Friedrich, Carl J. 1966. Political pathology. *Political Quarterly* 37 (1): 70–85.
- Fukuyama, Francis. 1992. *The end of history and the last man*. New York: The Free Press.
- --- 1995. *Trust: the social virtues and the creation of prosperity*. New York: Free Press.
- Furedi, Frank. 2004. *Where Have All the Intellectuals Gone?* London: Continuum Press.
- Gamble, Andrew. 2005. *Politika in usoda*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Gamson, William. A. 1968. *Power and Discontent*. Homewood: Dorsey Press.
- Gerrits, André. 2008. *Democratic Regression. Rising Populism and the pitfalls of European Integration*. Dostopno prek: <http://dare.uva.nl/document/129737> (5. september 2013).
- Gockenbach, Thomas. 2012. *Political Satisfaction as a Cause of Voter Apathy*. Dostopno prek: <http://cas.illinoisstate.edu/pol/conferences/2012/4DGockenbach.docx> (8. september 2012).
- Graber, Doris. 2004. Mediated politics and citizenship in the twenty-first century. *Annual Review of Psychology* (55): 545–571.
- Gräf, Lorenz in Jagodzinski, Wolfgang. 1998. *Wer vertraut welcher Institution: Sozialstrukturell und politisch bedingte Unterschiede im Institutionenvertrauen*. Dostopno prek: <http://www.gesis.org/publikationen/archiv/zuma-und-zapublikationen/blickpunkt-gesellschaft/inhalt-blickpunkt-nr-4/> (18. september 2011).
- Gray, Mark in Caul, Miki. 2000. Declining Voter Turnout in Advanced Industrial Democracies, 1950 to 1997. The Effects of Declining Group Mobilization. *Comparative Political Studies* 33(9): 1091–1122.
- Green, Jeffrey E. 2004. Apathy: the democratic disease. *Philosophy & Social Criticism* 30(5–6): 745–768. Dostopno prek: <http://psc.sagepub.com/cgi/content/abstract/30/5-6/745> (15. februar 2009).
- Giddens, Anthony. 2000. *Tretja pot: prenova socialne demokracije*. Ljubljana: Orbis.
- Grönlund, Kimmo in Setälä, Maija. 2007. Political Trust, Satisfaction and Voter Turnout. *Comparative European Politics* 2007(5): 400–422. Dostopno prek:

<http://www.palgrave-journals.com/cep/journal/v5/n4/full/6110113a.html> (7. februar 2009).

- Gross, Andreas. 2008. *The state of democracy in Europe. Specific challenges facing European democracies*. Dostopno prek: <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/workingdocs/doc08/edoc11623.htm> (13. april 2012).
- Gullestad, Anders. 2010. Demand Everything! An Interview With Philosopher Simon Critchley. *Truthout*, 15. maj. Dostopno prek: <http://archive.truthout.org/demand-everything-an-interview-with-philosopher-simon-critchley59500> (23. januar 2012).
- Habermas, Jürgen. 1979. Problemi legitimacije u modernoj državi. *Gledišta: časopis za društvenu kritiku i teoriju* 20 (10): 131–152.
- Hančič, Turnšek, Maja in Črnič, Oblak Tanja (2010) Legitimnost in učinkovitost državljskih pobud. *Teorija in praksa* 47 (1). Dostopno prek: http://dk.fdv.uni-lj.si/db/pdfs/tip20101_Turnsek-Hancic_Oblak-Crnic.pdf (15. november 2012).
- Hardin, Russell. 2002. *Trust & Trustworthiness*. New York: Russell Sage.
- Harlow, Carol. 2002. *Thinking about Accountability*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Hay, Colin. 2007. *Why we hate politics*. Cambridge: Polity Press.
- Hetherington, Marc J. 1998. The Political Relevance of Political Trust. *The American Political Science Review* 92 (4): 791–808.
- --- 2005. *Why trust matters: declining political trust and the demise of American liberalism*. Princeton: Princeton University Press.
- Heywood, Andrew. 2008. *The Essential of Politics Glossary*. Basingstoke/Hampshire: Macmillan Publishers Ltd.
- Hirschman, Albert, O. 1978. *Exit, Voice and the State*. Dostopno prek: <http://homepages.wmich.edu/~plambert/comp/hirschman.pdf> (19. februar 2013).
- Hobbs, Renee. 1998. Democracy at Risk: Building Citizenship Skills through Media literacy Education. V *The Public Voice in a Democracy at Risk*. ur. Salvador, M. in Sias, P. Westport: Praeger Press. Dostopno prek: <http://www.medialit.org/reading-room/building-citizenship-skills-through-media-literacy-education> (14. maj 2012).
- Hodess, Robin. 2004. *Introduction to political corruption*. Dostopno prek: www.transparency.org/content/download/4459/26786/file/Introduction_to_political_corruption.pdf. (29. september 2012).

- Hoey, Joan. 2011. *A tale of two Europes: the impact of the crisis on attitudes and values. Economies in Transition Regional Overview*. Dostopno prek: Economist Intelligence Unit.
- Hofstadter, Richard. 1955. *The Age of reform*. New York: Knopf Doubleday.
- Holloway, John. 2011. *Change the world without taking power*. Dostopno prek: <http://libcom.org/library/change-world-without-taking-power-john-holloway> (18. november 2012).
- Hong, Cai Yan. 2009. *A Research on the Positive Content of the Political Apathy*. Master's thesis. Jilin University. Dostopno prek: <http://www.dissertationtopic.net/doc/504028> (21. avgust 2012).
- Hribar, Spomenka. 2011. *Svet kot zarota: analiza političnega sloga Janeza Janše*. Mengeš: Ciceron.
- Hughes, Kirsty. 2012. *EU democracy in crisis: mired in a perfect storm or rebounding?* Dostopno prek: <http://www.opendemocracy.net/kirsty-hughes/eu-democracy-in-crisis-mired-in-perfect-storm-or-rebounding> (20. julij 2013).
- Huntington, Samuel. P. 1981. *American Politics: The Promise of Disharmony*. Cambridge/London: Belknap Press of Harvard University Press.
- --- 1991. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press.
- IDEA- The International Institute for Democracy and Electoral Assistance. 1999. *Youth Voter Participation: Involving Today's Young in Tomorrow's Democracy*. Stockholm: IDEA.
- --- 2004. *Voter Turnout in Western Europe Since 1945: A Regional Report 2004*. Dostopno prek: http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/index.cfm#toc (20. december 2012).
- Iglič, Hajdeja. 2001. Socialni kapital, socialna omrežja in politično vedenje: empirična študija. *Družboslovne razprave* XVII (37/38): 167–190. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr37-38iglic.PDF> (17. junij 2011).
- Inglehart, Ronald. 1997. *Modernization and postmodernization: cultural, economic, and political change in 43 societies*. Princeton/Chichester: Princeton University Press.
- International Encyclopedia of the Social Sciences. 1968-2008. Dostopno prek: <http://www.encyclopedia.com/doc/1G2-3045301893.html> (7. julij 2013).

- *International IDEA. Voter turnout.* Dostopno prek: <http://www.idea.int/vt/index.cfm> (15. april 2010).
- --- 2004. *Voter Turnout in Western Europe Since 1945.* Dostopno prek: http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/Full_Reprot.pdf (16. februar 2010).
- ISSP- International Social Survey Programme: *ISSP Role of Government III (1996); ISSP Role of Government IV (2006); ISSP Citizenship (2004); ISSP Environment III (2010).* Dostopno prek: <http://zacat.gesis.org/> (12. maj 2012).
- Jandosova, Janar. 2000. What we need to research on corruption. V *Corruption in Central and Eastern Europe at the turn of millenium: a collection of essays*, ur. Meško, Gorazd, 121–127. Ljubljana: Open Society Institute Slovenia.
- Jerit, Jennifer, Barabas, Jason in Bolsen, Toby. 2006. *Citizens, Knowledge, and the Information Environment.* Dostopno prek: http://people.rwj.harvard.edu/~jbarabas/Recent%20Papers/JeritBarabasBolsen_2006_AJPS.pdf (11. januar 2013).
- *Journal of the American Medical Directors Association.* 2009- 2013. Dostopno prek: <http://www.amda.com/tools/clinical/depression/ApathyACommonPsychiatricSyndromeElderly.pdf> (23. april 2012).
- Južnič, Stane. 1989. *Politična kultura.* Maribor: Založba Obzorja.
- Kaase, Max in Newton, Kenneth. 1995. *Zaupanje v vlado* in. Toš, Niko. 1999. *Zaupanje Slovencev v demokratični sistem.* Ljubljana: Liberalna akademija in FDV.
- Kahne, Joseph in Westheimer, Joel. 2006. The Limits of Political Efficacy: Educating Citizens for a Democratic Society. *Politics* 39 (2): 289–296.
- Kaplan, Harold I. in Sadock, Benjamin. 1991. *Comprehensive glossary of psychiatry and psychology.* Baltimore: Williams Wilkins.
- Katz, Richard S. 1997. *Democracy and Elections.* New York: Oxford University Press.
- Keane, John. 2009. *The Life and Death of Democracy.* New York: W.W. Norton & Co.
- --- 2011. *Democracy in the 21st Century: Global Questions.* Dostopno prek: http://johnkeane.net/wp-content/uploads/2011/01/2010_jk_21stcenturydemocracy.pdf (30. marec 2011).
- Kenski, Kate in Stroud J. Natalie. 2006. Connections Between Internet Use and Political Efficacy, Knowledge, and Participation. *Journal of Broadcasting & Electronic Media.* julij: 173-193. Dostopno prek:

<http://sspa.boisestate.edu/communication/files/2010/05/Kenski-and-Stroud-Connections-Between-Internet-Use.pdf> (20. oktober 2012).

- Kirn, Elizabeta. 2008. *Zaupanje v institucije v dežavah članicah EU - medčasovna analiza*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Kitschelt, Herbert. 2002. Popular Dissatisfaction with Democracy: Populism and Party Systems. V *Democracies and the Populist Challenge*, ur. Mény, Yves in Surel, Yves. New York: Palgrave Macmillan.
- Klepec, Peter. 2006. Populizem kot panacea za zagate (post) demokracije? *Filozofski vestnik* XXvii (1): 65–80.
- Klingemann, Hans-Dieter. 1999. Mapping political support in the 1990s: A Global Analysis. V *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*, ur. Norris, Pippa, 31–56. Dostopno prek: <http://www.hks.harvard.edu/fs/pnorris/ Acrobat/Klingemann.pdf> (13. april 2012).
- Kofas, Jon V. 2011. *Decline of Western Democracy*. Dostopno prek: <http://jonkofas.blogspot.com/2011/06/decline-of-western-democracy.html> (5. april 2012).
- Kopeček, Lubomír. 2007. The Far Right in Europe. A summary of attempts to define the concept, analyze its identity, and compare the Western European and Central European far right. *Central European Political Studies Review* 4(9): 280–293. Dostopno prek: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=318> (1. marec 2014).
- Kornberg, Allan in Clarke, Harold D. 1994. Beliefs about Democracy and Satisfaction with Democratic Government: The Canadian Case. *Political Research Quarterly* 47 (3): 537–563. Dostopno prek: <http://prq.sagepub.com/content/47/3/537.full.pdf+html> (21. marec 2012).
- Kornhauser, William. 1959. *The politics of mass society*. Glencoe: The Free Press.
- Korsika, Anej. 2009. *Prispevek k vprašanju idiotizma*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/korsika-anej.pdf> (6. december 2011).
- *KPK Vestnik*. 2012. Eurobarometer: Vedno več korupcije terja hitre ukrepe na vseh ravneh, 2–3. Dostopno prek: http://www.mpju.gov.si/fileadmin/mpju.gov.si/pageuploads/SOUS/kpk/KPK_Vestnik_12.pdf (14. januar 2013).

- Kropivnik, Samo in Vrhovac, Sanda. Pojavi politične patologije v evropskih novih demokracijah. *Teorija in praksa* 49(4/5):707–732.
- Kržan, Vesna. 2010. Ključne kompetence za vseživljenjsko učenje. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. Dostopno prek: <http://www.mss.si/datoteke/dokumenti/Krzan.pdf> (27. oktober 2012).
- Kurz, Robert. 2000. *Svet kot volja in dizajn. Postmoderna levica in estetizacija krize*. Ljubljana: Krtina.
- Lane, Edwards Robert. 1959. *Political life: why people get involved in politics*. Glencoe: The Free Press.
- Larcine, Valentino. 2005. Does political knowledge increase turnout? Evidence from the 1997 British general election. *Public Choice* 131 (3-4): 387–417. Dostopno prek: <http://www.springerlink.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/content/t6nrnxn66637x7x00/fulltext.pdf> (24. februar 2012).
- Lasch, Christopher. 1979. *The Culture of Narcissism: American Life in an Age of Diminishing Expectations*. London/New York: W.W. Norton & Company.
- Lasorsa, Dominic L. 1991. Political Outspokenness: Factors Working against the Spiral of Silence. *Journalism & Mass Communication Quarterly* 68 (1–2): 131–140. Dostopno prek: <http://jmq.sagepub.com/content/68/1-2/131.full.pdf+html> (6. september 2012).
- Lau, Jörg. 2003. Auf der Suche nach dem guten Terror: über Slavoj Žižek - Looking for good terror: Slavoj Žižek. *Merkur – Deutsche Zeitschrift für europäisches Denken* (57): 158–163. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Lau, Richard. 1985. Two Explanations for Negativity Effects in Political Behavior. *American Journal of Political Science* 29 (1):119–38.
- Laurison, Daniel. 2007. *Refusing to Engage: Political Competence and the “Don’t Know” Response on Surveys*. Dostopno prek: <http://repositories.cdlib.org/csd/symposium dd/G07-04> (4. marec 2009).
- LeDuc, Lawrence in Pammet, Jon H. 2003. *Elections and Participation: The Meaning of the Turnout Decline*. Dostopno prek: <http://www.cpsa-acsp.ca/paper-2003/leduc.pdf> (17. marec 2009).
- Leksikon politike. 1995. Maribor: Založba Obzorja.
- Levi, Margaret in Stoker, Laura. 2000. Political Trust and Trustworthiness. *Annual Review of Political Science* (3): 475–507.

- Lievesley, Geraldine. 2009. Is Latin America moving leftwards? Problem and prospects. V *Reclaiming Latin America Experiments in Radical Social Democracy*, ur. Lievesley, Geraldine in Ludlam, Steve, 21–36. London: Zed Books.
- Lievesley, Geraldine in Ludlam, Steve, ur. 2009. *Reclaiming Latin America Experiments in Radical Social Democracy*. London: Zed Books.
- Lijphart, Arend. 1997. Neenaka participacija: nerazrešena dilema demokracije. *Teorija in praksa* 39(3): 524–545.
- Lipset, Seymour Martin. 1963. *Political man: the social bases of politics*. Garden City: Doubleday.
- Lipset, Seymour Martin in Schneider, William. 1983. The Decline of Confidence in American Institutions. *Political Science Quarterly* 98 (3): 379–402.
- Lisjak Gabrijelčič, Luka. 2010. Apatija in kriza politike. *Razpotja* (2): 18–19. Dostopno prek: <http://issuu.com/revijarazpotja/docs/apatijainpozresnost> (4. december 2012).
- LITS - Life in Transition Survey. 2006. Dostopno prek: <http://www.ebrd.com/pages/research/analysis/publications/transition.shtml> (23. oktober 2012).
- --- 2010. Dostopno prek: <http://www.ebrd.com/pages/research/publications/special/transitionII.shtml> (24. oktober 2012).
- Lorenci, Janko. 2011. Nepravo ime SDS. *Mladina*, 5. avgust. Dostopno prek: <http://www.mladina.si/86851/?cookieu=ok> (16. september 2012).
- Luhmann, Niklas. 2000. *The reality of the mass media*. Stanford: Stanford University Press.
- --- 2000a. Familiarity, Confidence, Trust: Problems and Alternatives. V *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations*, ur. Gambetta, Diego, 94–107. Dostopno prek: <http://www.sociology.ox.ac.uk/papers/luhmann94-107.pdf> (14. september 2012).
- Lukšič, Andrej. 2009. Konec demokracije. *Teorija in praksa* 46 (5): 537–558. Dostopno prek: http://dk.fdv.uni-lj.si/db/pdfs/tip20095_Luksic.pdf (12. november 2011).
- Luskin, Robert C. 1987. Measuring Political Sophistication. *American Journal of Political Science* (31): 856–899.
- --- 1990. Explaining Political Sophistication. *Political Behavior* 12 (4): 331–61.

- --- 2003. The Heavenly Public: What Would a Fully Informed Citizenry Be Like? V *Electoral Democracy*, ur. MacKuen, Michael B. in Rabinowitz George, 238- 260. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Macpherson, Crawford B. 1977. *The Life and Times of Liberal Democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Mair, Peter in Biezen, van Ingrid. 2001. Party Membership in Twenty European Democracies, 1980-2000. *Party politics* 7(1): 5–21.
- Maldini, Pero. 2008. Političko povjerenje i demokratska konsolidacija. *Politička misao* XLV (1): 179–199.
- Marien, Sophie in Hooghe, Marc. 2011. *The Effect of Declining Levels of Political Trust on the Governability of Liberal Democracies*. Dostopno prek: http://www.psa.ac.uk/journals/pdf/5/2011/1146_638.pdf (23. oktober 2012).
- Markič, Boštjan. 1992. Politika in javno mnenje. *Teorija in praksa* 29(1-2): 100–109.
- Martin, Garret. 2011. *Rising success of populist parties, roils politics across Europe*. Dostopno prek: <http://www.europeaninstitute.org/EA-July-2011/rising-success-of-small-populist-parties-envenoms-politics-across-europe.html> (6. julij 2013).
- Mason, David S. in Nelson, Daniel N. 1988. *Political Apathy*. Dostopno prek: http://digitalcommons.butler.edu/facsch_papers/51 (4. april 2012).
- Mattson, Kevin. 2003. *Engaging youth: combating the apathy of young Americans toward Politics*. Dostopno prek: <http://tcf.org/publications/pdfs/pb153/mattson.pdf> (17. april 2012).
- Mavrič, Sandi. 2012. Izjava bobu bob. Večer, 21. november. Dostopno prek: <http://www.vecer.com/bob/> (10. oktober 2013).
- McAllister, Ian in Gibson, Rachel K. 2011. *How the Internet is Driving the Political Knowledge Gap*. Dostopno prek: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1901895 (18. januar 2011).
- McClosky, Herbert. 1968. Political participation. V *International Encyclopedia of the Social Sciences*. Dostopno prek: http://www.encyclopedia.com/topic/Political_Participation.aspx (16. april 2013).
- McCluskey, Michael R., Deshpande, Sameer, Shah, Dhavan V. in McLeod, Douglas M. 2004. The efficacy gap and political participation: When political influence fails to meet expectations. *International Journal of Public Opinion Research* 16(4): 437–455.

Dostopno prek: <https://www.journalism.wisc.edu/~dshah/IJPOR2004.pdf> (15. oktober 2012).

- McCullagh, Ciaran. 2002. *Media Power: A Sociological Introduction*. London/Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- McManus-Czubińska, Clare, Miller, William. L., Markowski, R. in Wasilewski, J. 2004. *When Does Turnout Matter? The Case of Poland*. *Europe-Asia Studies* 56 (3): 401–420.
- Mekina, Borut. 2011. Kako umre demokracija. Madžarska. *Mladina*, 11. januar. Dostopno prek: http://www.mladina.si/85347/11-01-2011-__160_kako_umre_demokracija/ (18. september 2012).
- Meny, Yves in Surel, Yves, ur. 2002. *Democracies and Populist Challenge*. New York: Palgrave Macmillan.
- Merkel, Wolfgang. 2010. Participation and the Quality of Democracy. Dostopno prek: www.bertelsmann-stiftung.de/.../Wolfgang%20Merkel.pdf (7. avgust 2013).
- Miheljak, Vlado. 2009. Živeti v deželi, kjer gre vse narobe. *Dnevnik*, 22. julij. Dostopno prek <http://www.dnevnik.si/debate/kolumne/1042285316> (12. september 2012).
- Milbrath, Lester W. in Goel, Madan Lal. 1977. *Political participation: How and why do people get involved in politics?* Chicago: Rand McNally College Pub. Co.
- Milardović, Anđelko. 2004. *Populizam i globalizacija*. Zagreb: Centar za Politološka Istraživanja.
- Miller, Arthur. H. 1974. Political Issues and Trust in Governmentt. *American Political Science Review*, 68 (1974): 951–72.
- --- 1974a. Rejoinder to 'Comment' by Jack Citrin: Political Discontent or Ritualism? *American Political Science Review* 68 (3): 989-1001.
- Miller, Arthur H. in Listhaug, Ola. 1990. *Political Parties and Confidence in Government: a Comparison of Norway, Sweden and the United States*. Dostopno prek: http://ir.uiowa.edu/polisci_pubs/48 (17. marec 2011).
- Milner, Henry. 2004. *Civic Literacy: How Informed Citizens Make Democracy Work*. Hanover: University Press of New England.
- Ministrstvo za notranje zadeve Republike Francije. Volitve. Dostopno prek: interieur.gouv.fr (6. junij 2013).
- Miroff, Bruce, Seidelman, Raymond in Swanstrom, Todd. 1997. *Debating democracy*. Boston: Houghton Mifflin.

- Mishler, William in Rose, Richard. 1996. Trajectories of fear and hope: support for democracy in Post-Communist Europe. *Comparative Political Studies* 28 (4): 553–81. Dostopno prek: <http://www.u.arizona.edu/~mishler/FEARHOPE.pdf> (2. marec 2012).
- - - - 1997. Trust, Distrust and Skepticism: Popular evaluation of Civil and Political institutions in Post-Communist Societies. *Journal of Politics* 59 (2): 418–451. Dostopno prek: <http://www.ginareinhardt.com/wp-content/uploads/2012/01/Mishler-Rose-Trust-Distrust-and-Skepticism.pdf> (13. september 2012).
- --- 2001. What are the Origins of Political Trust? Testing Institutional and Cultural Theories in Post-communist Societies. *Comparative Political Studies* 34 (1): 30–62.
- --- 2005. What are the Political Consequences of trust? *Comparative Political Studies* 38 (9): 1050–1078.
- Mohr, Lois A., Eroglu, Dogan in Scholder, Pam E. 1998. The Development and Testing of a Measure of Skepticism Toward Enviromental Claims in Marketer's Communications. *The Journal of Consumer Affairs* 32(1): 30–55.
- Morrell, Michael E. 2005. Deliberation, Democratic Decision- Making and Internal Political Efficacy. *Political Behavior* 27(1): 49–69. Dostopno prek: http://web.posc.jmu.edu/polbehavior/readings/Topic5_Efficacy+Trust/democ%20deliber+internal%20effic.pdf (17. maj 2012).
- Moss, Stephen in Crace, John. 2009. Is fascism on the march again? *The Guardian*, 9. junij. Dostopno prek: <http://www.guardian.co.uk/politics/2009/jun/09/bnp-fascism-meps-far-right> (22. oktober 2010).
- Mouffe, Chantal. 2005. *Democracy in Europe: The Challenge of Right-wing Populism*. Dostopno prek: http://www.cccb.org/rcs_gene/mouffe.pdf (2. avgust 2012).
- Mudde, Cas. 2004. The Populist Zeitgeist. *Governance and Opposition* 39 (4): 541–563.
- --- 2007. *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- --- 2010. *The populist radical Right: A pathological normalcy*. Dostopno prek: <http://www.eurozine.com/articles/2010-08-31-mudde-en.html> (2. junij 2012).
- --- 2012. Three decades of populist radical right parties in Western Europe: So what? *European Journal of Political Research* 52 (1): 1–19. Dostopno prek: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1475-6765.2012.02065.x/full> (23. oktober 2012).

- Murdock, Graham in Golding, Peter. 1989. Information Poverty and Political Inequality: Citizenship in the Age of Privatized Communications. *Journal of Communication* 39 (3): 180–195.
- Nadeau, Richard, Nevitte, Neil, Gidengil, Elisabeth in Blais, André. 2008. *Election Campaigns as Information Campaigns: Who Learns What and Does it Matter?* Dostopno prek: http://ces-eec.org/pdf/UPCP_A_319893_O.pdf (11. maj 2012).
- Nastran, Špela. 2007. *Dejavniki in vplivi nepotizma*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Neuman, Lawrence W. 2006. *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches*. Boston: Pearson.
- Newton, Kenneth in Norris, Pippa. 1999. *Confidence in Public Institutions: Faith, Culture or Performance?* Dostopno prek: <http://www.hks.harvard.edu/fs/pnorris/Acrobat/NEWTON.PDF> (11. maj 2010).
- Niemi, Richard G., Craig, Stephen C., in Mattei, Franco. 1991. Measuring Internal Political Efficacy. *The American Political Science Review* 85 (4): 1407–1413. Dostopno prek: http://www.clas.ufl.edu/users/sccraig/readings/apsr91_copy.pdf (17. oktober 2012).
- Niemi, Richard G., Bremer, John in Heel, Michael. 1999. Determinants of State Economic Perceptions. *Political Behavior* 21(2): 175–193.
- Niemi, Richard, G., Weisberg, Herbert in Kimball, David C., ur. 2010. *Controversies in Voting Behavior*. Washington: CQ Press.
- Nietzsche, Friedrich. 1991. *Volja do moči: poskus prevrednotenja vseh vrednot*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Nikolaidis, Andrej. 2009. *Demokracija: antipolitika i ideologija*. Dostopno prek: <http://www.slobodnifilozofski.com/2010/04/arhiva-tekstovi-kronoloski.html> (17. marec 2012).
- NORAD- Norwegian Agency for Development Co-operation. 2000. Research on Corruption- A policy oriented survey. Dostopno prek: http://www.icgg.org/downloads/contribution07_andvig.pdf (15. april 2013).
- Norris, Pippa. 1998. *Elections and Voting Behaviour: New Challenges, New Perspectives*. Dartmouth: Ashgate.
- --- 1999. *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press.

- --- 2000. *The News Media and Democracy*. V *A Virtuous Circle: Political Communications in Post-Industrial Societies*, ur. Norris, Pippa, 3–21. Cambridge: Cambridge University Press. Dostopno prek <http://www.hks.harvard.edu/fs/pnorris/Acrobat/CHAP1.PDF> (16. avgust 2013).
- --- 2002. *Democratic Phoenix. Reinventing Political Activism*. Oxford: Oxford University Press.
- --- 2011. Comparing political support around the world. V *Democratic deficit: Critical citizenz revisited*, ur. Norris, Pippa, 83–101. Dostopno prek: <http://www.hks.harvard.edu/fs/pnorris/Acrobat/CriticalCitizensRevisited/Chapter%205.pdf> (20. september 2012).
- Nye, Joseph S., Zelikow, Philip D. in King, David C., ur. 1997. *Why people don't trust government*. Cambridge/London: Harvard University Press.
- Obućina, Vedran. 2009. Varijacije unutar radikalne desnice: komparativna analiza programa radikalno desnih stranaka u Zapadnoj i Istočnoj Europi. V *Sociologija in prostor* 47 (2): 187–204. Dostopno prek: hrcak.srce.hr/file/65414 (12. november 2012).
- O'Connor, James R. 1973. *The fiscal crisis of the state*. New York: St. Martin's Press.
- Offe, Claus. 1985. *Družbena moč in politična oblast: protislovja kapitalistične demokracije: razprave o politični sociologiji poznega kapitalizma*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- --- 2006. *Political disaffection as an outcome of institutional practices? Some post-Tocquevillean speculations*. Dostopno prek: <http://www.havenscenter.org/files/Offe%20--%20Political%20disaffection.pdf> (11. julij 2013).
- Olsen, Marvin E. 1968. Two Categories of Political Alienation. *Social Forces* 47(3): 288–99. Dostopno prek: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/josf47&div=45&g_sent=1&collection=journals (21. junij 2011).
- OECD- Organisation for Economic Co-operation and Development. 2008. *Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries*. Paris: OECD.
- Osborne, Peter. 2005. *The Rise of Political Lying*. New York: Free Press.
- Pateman, Carol. 1970. *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Patterson, Thomas E. 2002. *The Vanishing Voter. Public Involvement in an Age of Uncertainty*. New York: Alfred A. Knopf.
- Paskeviciute, Aida in Rosema, Martin. 2008. *Political Cynicism and Electoral Choice. Paper presented at the annual meeting of the ISPP 31st Annual Scientific Meeting, Paris, France*, 9. julij. 2008.
- Pečjak, Vid. 1995. *Politična psihologija*. Ljubljana: samozaložba.
- Pinkleton, Bruce E., in Austin, W. Erica. 2001. Individual motivation, perceived media importance, and political disaffection. *Political Communication* 18 (3): 321–334.
- Pharr, Susan, ur. 2000. *Dissaffected democracies: what troubling the trilateral countries*. Princeton: Princeton University Press.
- Pharr, Susan J., Putnam, Robert D. in Dalton, Russell J. 2000. A Quarter-Century of Declining Confidence. *Journal of Democracy* 11 (2): 5–25. Baltimore: The Johns Hopkins University Press. Dostopno prek: <http://doc.utwente.nl/60806/1/Pharr00quarter.pdf> (24. december 2010).
- Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 02. 2003. Ljubljana: Mirovni inštitut. Dostopno prek: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/nestrpnost/porocilo/02/nestrpnost.pdf> (18. februar 2014).
- Porter, David. 2011. *Post-Democracy and Post-Modernism: What Comes Next?* Dostopno prek: <http://www.davidporter.co.uk/2011/08/post-democracy-and-post-modernism-what-comes-next/> (2. april 2012).
- Powell, Bingham G. Jr. 1982. *Contemporary Democracies: Participation, Stability, and Violence*. Cambridge: Harvard University Press.
- Price, Vincent. 1999. Political Information. V *Measures of Political Attitudes*, ur. Robinson, John in Wrightman, Lawrence. San Diego: Academic Press.
- Puddington, Arch. 2009. Freedom in the world 2009: setbacks and resilience. V *Freedom in the World, 2009*. Washington: Freedom House.
- Putnam, Robert D. 2000. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Ragin, Charles. 1994. *Constructing Social Research*. Pine Forge: Thousand Oaks.
- --- 2007. *Družboslovna raziskovanja – enotnost in raznolikost metode*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ramet, Sabrina. 1999. Defining the Radical Right. Values and Behaviors of Organized Intolerance in Post-communist Central and Eastern Europe. V *The Radical Right in*

- Central and Eastern Europe since 1989*, ur. Ramet, Sabrina, 3–28. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Rancière, Jacques. 1999. *Disagreement: Politics and Philosophy*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
 - --- 2005. *Nerazumevanje: politika in filozofija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
 - --- 2006. *Hatred for democracy*. London: Verso.
 - Ravik, Jupskås, Anders. 2013. *The electoral rise of populism in the Nordic countries*. Dostopno prek: http://www.policy-network.net/pno_detail.aspx?ID=4326&title=The-electoral-rise-of-populism-in-the-Nordic-countries (26. februar 2013).
 - Reef, Mary J. in Knoke, David. 1999. Measures of Political Alienation and Efficacy. V *Measures of Political Attitudes*, ur. Robinson, John P., Shaver, Phillip R. in Wrightman, Lawrence, 413–461. San Diego: Academic Press.
 - Reichert, Frank. 2010. Political Competences and Political Participation. *Journal of Social Science Education* 9 (4): 63–81. Dostopno prek: <http://www.jsse.org/2010/2010-4/pdf/Reichert-JSSE-4-2010.pdf> (14. december 2012).
 - Rizman, M. Rudi. 1999. Radical right politics in Slovenia. V *The radical right in Central and Eastern Europe since 1989*, ur. Ramet, Sabrina P., 155–162. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
 - --- 2006. *Uncertain Path: Democratic Transition and Consolidation In Slovenia*. Texas: Texas A&M University Press.
 - --- 2007. Populizem. Slepe pege predsedniških volitev. Slovenija: Od »zgodbe o uspehu« do »zgodbe o nazadovanju demokracije«. *Dnevnik. Objektiv*, 3. november. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/objektiv/vec-vsebin/278455> (25. april 2014).
 - Roberts, John M. in Brewer, Devon D. 2001. Measures and tests of heaping in discrete quantitative distributions. *Journal of Applied Statistics* 28 (7): 887–896.
 - Rooduijn, Matthijs. 2014. Vox Populismus: A Populist Radical Right Attitude Among the Public?. *Nations and Nationalism* 20 (1): 80–92. Dostopno prek: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/nana.12054/pdf> (8. marec 2014).
 - Rose, Richard. 2004. Voter Turnout in the European Union Member Countries. V *Voter Turnout in Western Europe Since 1945: A Regional Report*, ur. López Pintor, R. in Gratschew, Maria, 17–24. Dostopno prek: http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/Chapter%202.pdf (15. februar 2009).

- --- ur. 1980. *Electoral Participation: A Comparative Analysis*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Rosema, Martin. 2004. *Turnout and the two-fold function of elections*. Dostopno prek: <http://www.bbt.utwente.nl/polmt/staff/Rosema/Uppsala.pdf> (7. februar 2009).
- Rosen, Christine. 2005. The Overpraised American- Christopher Lasch's The Culture of Narcissism revisited. Dostopno prek: <http://www.hoover.org/publications/policy-review/article/8093> (3. marec 2014).
- Rosenberg, Morris. 1954. Some Determinants of Political Apathy. *The Public Opinion Quarterly* 18 (4): 349–366.
- Rosenstone, Steven J. in Hansen, John M. 2001. Solving the Puzzle of Participation in Electoral Politics. V *Controversies in voting behavior*, ur. Niemi, Richard G. in Weisberg, Herbert F., 69–82. Washington: CQ Press, A Division of Congressional Quarterly Inc.
- Rupnik, Jacques. 2007. Is East-Central Europe Backsliding? From Democracy Fatigue to Populist Backlash. *Journal of Democracy* 18 (4): 17–25. Dostopno prek <http://www.journalofdemocracy.org/articles/gratis/Rupnik-18-4.pdf> (13. december 2010).
- Rus, Veljko. 1971. *Naše vrednote*. Maribor: Založba Obzorja.
- Rus, Veljko in Toš, Niko. 2005. *Vrednote Slovencev in Evropejcev*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Rydgren, Jens. 2011. *Radical Right-wing Populism In Sweden and Denmark*. Dostopno prek: <http://hsf.bgu.ac.il/europe/uploadDocs/csepspj.pdf> (26. februar 2013).
- Scammell, Margaret. 1995. *Designer Politics: How Elections are Won*. London: Palgrave Macmillan.
- Schäfer, Armin. 2012. Affluence, Inequality, and Satisfaction with Democracy. V *Democracy and Society in Europe*, ur. Gabriel, Oscar W. in Keil, Silke I. Dostopno prek: http://www.mpifg.de/people/as/downloads/Affluence_Inequality.pdf (22. september 2012).
- Schmitter, Phillipe C. in Trechsel, Alexander H. 2004. *The Future of Democracy: Trends, Analyses and Reforms. A Green Paper for the Council of Europe*. Dostopno prek: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=773495> (13. april 2012).
- Schulz, Wolfram. 2005. *Political Efficacy and Expected Political Participation among Lower and Upper Secondary Students. A Comparative Analysis with Data from the IEA*

- Civic Education Study.* Dostopno prek: http://iccs.acer.edu.au/uploads/File/papers/ECPR2005_SchulzW_EfficacyParticipation.pdf (13. januar 2012).
- Schwartz, David C. 2007. *Political Alienation and Political Behavior*. Chicago: Aldine De Gruyter.
 - Seeman, Melvin. 1975. Alienation Studies. *Annual Review of Sociology* (1): 91–123.
 - Segovia, Arancibia, Carolina. 2008. *Political trust in Latin America*. Doctoral dissertation. The University of Michigan. Dostopno prek: http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/61668/csegovia_1.pdf. (14. maj 2012).
 - Shaker, Lee. 2012. Local Political Knowledge and Assessments of Citizen Competence. *Public Opinion Quarterly* 76(3): 525–537. Dostopno prek: <http://leeshaker.com/wp-content/uploads/2011/10/Local-Political-Knowledge-and-Assessments-of-Citizen-Competence-Shaker-POQ.pdf> (11. februar 2013).
 - Shkolnikov, Aleksandr in Nadgrodiewicz, Anna. 2009. The Fall of the Berlin Wall: Twenty Years of Reform in Central and Eastern Europe. *Cria- Caucasian Review on International Affairs* 4 (1): 73–81. Dostopno prek: http://Cria-Online.Org/10_7.Html (24. september 2010).
 - Sinnott, Richard. 2003. *Electoral participation/abstention: a framework for research and policy-development*. Dostopno prek: <http://www.ucd.ie/dempart/workingpapers/framework.pdf> (21. februar 2011).
 - Sloterdijk, Peter. 2003. *Kritika ciničnega uma*. Ljubljana: Študentska založba.
 - Simmel, Georg. 1993. *Temeljna vprašanja sociologije. Individuum in družba*. Ljubljana: Škuc, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
 - *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. 1970-2008. Dostopno prek: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (26. november 2012).
 - Krastev, Ivan. 2012. *Europe's Disintegration Moment*. Dostopno prek: www.dahrendorf-symposium.eu/.../2012...2012/.../DSP (11. maj 2013).
 - Sotirovic, Mira in McLeod, Jack M. 2001. Values, Communication Behavior, and Political Participation. *Political Communication* 18 (3): 278–300 Dostopno prek: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10584600152400347#.UoYd76Fhbct> (2. oktober 2012).

- Southwell, Priscilla. 2012. Political Alienation: Behavioral Implications of Efficacy and Trust in the 2008 U.S. Presidential Election. *Review of European Studies* 4 (2): 71–77. Dostopno prek <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/res/article/view/17723> (18. januar 2013).
- Special Erobarometer 374. Corruption. 2011. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_374_en.pdf (2. november 2012).
- Splichal, Slavko. 1996. Javno mnenje- temelj ali privid demokracije. *Teorija in praksa* 33(3): 371– 407.
- Sruk, Vladimir. 1995. *Leksikon politike*. Maribor: Založba Obzorja.
- Stanley, David J., Meyer, John P. in Topolnytsky, Laryssa. 2005. Employee Cynicism and Resistance to Organizational Change. *Journal of Business and Psychology* 19 (4): 429–459.
- Stanley, Sharon. 2007. Retreat from Politics: The Cynic in Modern Times. *Polity* 39: 384–407.
- --- 2009. *Disenchanted Democracy and the Ineradicability of Cynicism*. Dostopno prek: <http://ssrn.com/abstract=1448954> (3. november 2011).
- Stevenson, David. 2009. Is fascism on the march again? *Guardian*, 9. junij. Dostopno prek: <http://www.theguardian.com/politics/2009/jun/09/bnp-fascism-meps-far-right> (20. december 2012).
- Stoker, Gerry. 2006. *Why politics matters: making democracy work*. New York: Palgrave Macmillan.
- Stres, Anton. 1979. *Nič in smisel: filozofske osnove nihilizma*. Ljubljana: Naše tromostovje.
- Sullivan, John L. in Riedel, Eric. 2001. Political Efficacy. V *International encyclopedia of social & behavioral sciences*, 4353–4356. Amsterdam/New York: Elsevier.
- Swanson, David L. in Mancini, Paolo. 1996. *Politics, Media, and Modern Democracy*. Westport: Greenwood Press.
- Szabó, Máté. 2011. From a Suppressed anti-Communist dissident movement to a Governing party: the transformations of Fidesz in Hungary. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy* 2 (2): 47–66.
- Szczerbiak, Aleks in Hanley, Seán. 2006. *Centre-right Parties in Post-communist East-Central Europe*. London: Routledge.

- Sztompka, Piotr. 1993. The Trap of Post-Communist Societies. *Zeitschrift für Soziologie* 22 (2): 85–95.
- --- 1999. *Trust: a sociological theory*. New York: Cambridge University Press.
- Štebe, Janez. 2000. Zadovoljstvo z demokracijo. *Teorija in praksa* 37(5): 864–883. Dostopno prek: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOCQC5NOTDU/?query=%27contributor%3d%27%a0tebe%2c+Janez%27&pageSize=25> (18. april 2013).
- Štrajn, Darko. 2004. Skušnjava političnega populizma. *Dnevnik*, 10. januar. Dostopno prek: http://www.dnevnik.si/tiskane_izdaje/dnevnik/70554 (23. april 2012).
- Taggart, Paul. 2003. *The Populist Turn in the Politics of the New Europe*. Dostopno prek: <http://aei.pitt.edu/2962/1/165.pdf> (17. april 2012).
- Taggart Paul in van Kessel Stijn. 2009. *The Problems of Populism*. Dostopno prek: <http://www.rug.nl/research/icog/about-the-institute/archief/events2011/20111021kossmannlecture?lang=en> (5. junij 2012).
- Taylor, Charles. 2000. Nelagodna sodobnost. Ljubljana: Študentska založba.
- Teršek, Andraž. 2009. Ustavna demokracija in konstitucionalizem. Evropska izhodišča in onkraj njih. Dostopno prek: <http://www.pint.upr.si/sl/enote/poznar/clanki/> (22. junij 2010).
- Tichenor, Philip J., Donohue, George. A. in Olien, Clarice N. 1970. Mass media flow and differential growth in knowledge. *Public Opinion Quarterly* (34): 159–170.
- The Electoral Commission. 2002. *Voter Engagement and Young People*. Research report. London: The Electoral Commission. Dostopno prek: http://www.electoralcommission.org.uk/__data/assets/electoral_commission_pdf_file/0019/16093/youngpplvoting_6597-6188__E__N__S__W__.pdf (8. maj 2012).
- *The other school of Economics*. 2013. Observing Le Pen and the National Front beyond the emotion. Part1: How did they occupy this place in French society? Dostopno prek: <http://www.theotherschoolofeconomics.org/?p=3504> (12. februar 2013).
- The Spinelli Group. 2012. The Rise of populism and Extremist Parties in Europe. Dostopno prek: http://www.spinelligroup.eu/sites/spinelli/files/finalpopulismen_0.pdf (18. september 2012).
- The World Bank. 1997. Helping Countries Combat Corruption: The Role of the World Bank. Dostopno prek:

- <http://www1.worldbank.org/publicsector/anticorrupt/corruptn/coridx.htm> (17. maj 2013).
- --- 2010. Why trust in government matters? V *Results, Performance, Budgeting and Trust in Government*, Chapter 2. Dostopno prek: http://siteresources.worldbank.org/INTLACREGTOPPOVANA/Resources/840442-1264801888176/Results_Performance_Budgeting_Final.pdf (5. februar 2013).
 - Tomšič, Matevž. 2004. Dileme in zagate pri ocenjevanju demokracije. *Družboslovne razprave* XX (46/47): 133–146.
 - Torcal, Mariano. 2003. *Political disaffection and democratization history in new democracies*. Dostopno prek: <http://kellogg.nd.edu/publications/workingpapers/WPS/308.pdf> (17. julij 2013).
 - Torcal, Mariano in Montero, José R. 2006. *Political Disaffection in Contemporary Democracies: Social Capital, Institutions, and Politics*. London: Routledge
 - Torcal, Mariano. 2011. Political Dissatisfaction. *International Encyclopedia of Political Science*. New York: Sage Publications. Dostopno prek: <http://knowledge.sagepub.com/view/intlpoliticalscience/n163.xml> (1. avgust 2013).
 - Toš, Niko. 1999. Razumevanje politike in zaupanje v politike. *Teorija in praksa* 36(6): 912–943. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/tip/tip19996tos.PDF> (11. februar 2011).
 - --- 2007. *Odnos do politike, političnih strank in politikov, četrto delovno poročilo SJM 2006/2*. Ljubljana: UL, FDV, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Dostopno prek: http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/file/e-dokumenti/odnos_do_politike_politichnih_strank_in_politikov.pdf (27. januar 2011).
 - --- 2007a. (Ne)zaupanje v institucije. *Teorija in praksa* 44 (3-4): 367–395. Dostopno prek: http://dk.fdv.uni-lj.si/db/pdfs/tip20073-4_Tos.pdf. (23. maj 2010).
 - Touraine, Alain. 1983. *Sociologija društvenih pokreta*. Beograd: Radnička štampa.
 - Transparency International. 2009. *The anti-corruption plain language guide*. Dostopno prek: <http://www.transparency.org.uk/our-work/publications/10-publications/286-ti-anti-corruption-plain-language-guide/> (22. februar 2013).
 - Tupy, Marian L. 2006. *The Rise of Populist Parties in Central Europe. Big Government, Corruption, and the Threat to Liberalism*. Dostopno prek: <http://www.cato.org/pubs/dpa/dpa1.pdf> (2. september 2010).

- Ule, Mirjana. 1988. Svakodnevna političnost mladih - političnost svakodnevnog života. V *Omladina i politika: Jugoslovenska omladina između političke apatije i autonomnog političkog subjektiviteta*, 202–213. Split: [s.n.].
- Valentino, Nicholas A., Beckmann, Matthew N. in Buhr, Thomas A. 2001. A spiral of cynicism for some: The contingent effects of campaign news frames on participation and confidence in government. *Political Communication* 18 (4): 347–367.
- van Deth, Jan W. 1990. Interest in Politics. V *Continuities in Political Action: A Longitudinal Study of Political Orientations in Three Western Democracies*, ur. Kent, Jennings, M., Van Deth, Jan W., Barnes, Samuel H.; Fuchs, Dieter, Heunks, Felix J., Inglehart, Ronald F., Kaase, Max, Klingemann, Hans-Dieter in Thomassen, Jacques J. A, 275–312. Berlin/New York: De Gruyter & Aldine.
- --- 2007. *Citizens and involvement in European democracies: a comparative analysis*. London/New York: Routledge.
- van Deth, Jan W. in Elff, Martin. 2001. *Politicisation and Political Interest in Europe: A Multi-Level Approach*. Dostopno prek: <http://www.mzes.uni-mannheim.de/publications/wp/wp-36.pdf> (8. maj 2013).
- van Kessel, Stijn. 2010. Twenty-First Century Populism: The Spectre of Western European Democracy. *Party Politics* 16(2): 287–288.
- --- 2011. *Different faces, same logic: explaining the electoral performance of populist parties in the Netherlands and Poland*. Dostopno prek: <http://soc.kuleuven.be/web/files/11/72/W07-14.pdf> (18. februar 2011).
- Veliki slovar tujk. 2002. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Veliki splošni leksikon. 1998. Ljubljana: DZS.
- Verba, Sidney in Nie, Norman H. 1972. *Participation in America: political democracy and social equality*. New York/London: Harper & Row Publisher.
- Verba, Sidney, Scholzman, Kay L. in Brady, Henry E. 1995. *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge: Harvard University Press.
- Vezjak, Boris. 2007. Več mesa v politiki, ali o sarkazmu. Dostopno prek: http://www.zofijini.net/mediji_vecmesa.html (3. marec 2011).
- --- 2009. Cinizem kot forma političnega mišljenja in delovanja. Dostopno prek: http://www.zofijini.net/mediji_cinizem.html (26. marec 2012).
- Vreg, France. 2000. *Politično komuniciranje in prepričevanje*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- Vreg, France. 2004. *Politični marketing in demokracija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Vršnjak, Vučina, Ana. 2012. Zemljevid evropske skrajne desnice. Sodelovanje vodi v pekel. *Dnevnikov Objektiv*, 12. maj. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/objektiv/vec-vsebin/1042528923> (12. maj 2012)
- Walgrave, Stefaan, van Stekelenburg, Jacqueliën, Klandermans, Bert in Verhulst Joris. 2011. *Contextualizing contestation: framework, design, and data*. Dostopno prek: <http://www.m2p.be/publications/1351534140.pdf> (12. december 2012).
- Warren, Mark E., ur. 1999. *Democracy and trust*. Cambridge/New York: Cambridge University Press.
- Wattenberg, Martin P. 1998. *Turnout decline in the U.S. and other advanced industrial democracies*. Irvine: University of California, Center for the Study of Democracy.
- --- 2000. The Decline of Party Mobilization. V *Parties Without Partisans*, ur. Dalton Russell J. in Wattenberg, Martin P. Oxford: Oxford University Press.
- --- 2002. *Where have all the Voters gone*. Cambridge: Harvard University Press.
- Westholm, Anders, Montero, J. Ramon in van Deth Jan. 2007. *Citizenship, involvement and democracy in Europe*. London: Routledge.
- Wiki Dossier korupcija. 2007-2012. Dostopno prek: <http://www.dossierkorupcija.com/wiki/> (6. december 2011).
- Wilson, W. Richard. 1991. Political Pathology and Moral Orientations. *Comparative Political Studies* 24 (2): 211–230.
- Wolfinger, Raymond E. in Rosenstone, Steven J. 1980. *Who Votes?* New Haven: Yale University Press.
- Wolfinger, Raymond E., Glass, David P. in Squire, Peverill. 1990. Predictors of electoral turnout: an international comparison. *Policy Studies Review* 9(3): 551–574.
- World Values Survey- WVS. Dostopno prek: <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSAanalyze.jsp> (17. marec 2011).
- Zaller, John R. 1992. *The Nature and Origins of Mass Opinion*. New York: Cambridge University Press.
- Zelenko, Michael. 2012. Democracy in Decline? *World Policy Journal*. Fall 2012. Dostopno prek: <http://www.worldpolicy.org/journal/fall2012/democracy-decline> (30. september 2012).

- Žižek, Slavoj. 2000. The ticklish subject: the absent centre of political ontology. London/New York: Verso. Dostopno prek: <http://anselmocarranco.tripod.com/id46.html> (13. april 2013).
- --- 2007. Nasilje. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.

9 IMENSKO IN STVARNO KAZALO

A

Aarts, Kees 67, 121
 Abraham, Rebecca 113, 114
 Abramson, Paul R. 100
 Abramson, Bram D. 54
 Ackerman, Rose S. 77, 79
 Acock, Alan C. 115, 132
 Adam, Frane 80
 Akkerman, Tjitske 59, 71,
 Aldrich, John H. 100
 Almond, Gabriel 56, 88, 91, 100, 101
 Amundsen, Inge 78, 79, 80
 Andersson, Lynne M. 113, 114
 Andvig, Jens C. 76
 Arendt, Hannah 31, 43,
 Atkeson, Lonna R. 92
 Austin, W. Erica 115, 121
 Axford, Barrie 68, 69

B

Bačlija, Irena 96, 97, 163

Barber, Bernard 86

Barber, Benjamin R. 30, 99

Bartlett, Jamie 66

Bašič, Hrvatina, Sandra 120

Birdwell, Jonathan 66

Bauman, Zygmunt 35, 36, 37, 38, 70

Beck, Ulrich 24, 30, 31, 208

Beckmann, Matthew N. 115, 119

Bélanger, Éric 67

Bell, Daniel 44, 64

Bennett, Stephen, E. 54, 55, 104, 105, 108,
 123

Berelson, Bernard, R. 130

Berman, Evan, M. 55, 113

Betz, H. Georg 38, 62, 64, 67

Bianco, William T. 92

Bieber, Florian 192

Biezen, van Ingrid 38

Blais, André 23

Bjurwald, Lisa 67

Borgida, Eugene 108

Božič, Kristina 73

Braun, Daniela 96

Brezovšek, Marjan 55, 82, 130

Brewer, Devon D. 202

Bright, John 122

Bromley, Catherine 116, 118

Buhr, Thomas A. 115, 119

Bučar, France 28, 109

C

Campbell, Angus 100, 102

Canovan, Margaret 62, 71, 74

Cappella, Joseph N. 114, 115, 119, 121

Catterberg, Gabriela 95, 96

Caul, Miki 96

Chaloupka, William 111, 114, 118

Chomsky, Noam 24, 29, 30, 34, 35, 42, 53,
59, 85, 103, 125, 126, 138, 208

Citrin, Jack 22, 88, 90, 91, 92, 98, 114,
115, 131

Clarke, Harold D. 98, 102, 115, 132

Cohen, Cathy J. 132, 133

Converse, Philip E. 101, 102, 108

Costlow Oyler, Diane 92, 93

Coupé, Tom 107

Crace, John 73, 189

Craig, Stephen 101, 102, 103, 115, 132,
192

Critchley, Simon 41, 117

Crook, Stephen 44

Crouch, Colin 21, 31, 33, 34, 35, 36, 44,
53, 70, 208

Crozier, Michel 44, 93

Curtice, John 116, 118

Czesnik, Mikolaj 60

Č

Črnič, Oblak Tanja 99

D

Dahl, Robert A. 108, 136

Dalrymple, Kajsa E. 106, 107

Dalton, Russell J. 16, 23, 29, 38, 89, 91,
93, 94, 95

Deiwiks, Christa 64, 74

Dekker, Paul 114

Della Porta, Donatella 56, 78, 94

Delli Carpini, Michael X. 104, 106, 107

DeLuca, Tom 127, 129

Delwit, Pascal 15, 16

Denters, Bas 97

de Vaus, David 17

de Vreese, Claes H. 115, 116, 118, 119,
121

Diamond, Larry 14, 22

Dobovšek, Bojan 76, 81

Dogan, Mattei 16

Donohue, George. A. 108

Doppelt, Jack C. 23

Downs, Anthony 108

Duverger, Maurice 53

Dye, Thomas R. 118

E

Easton, David 87, 91, 92, 115, 133

Elff, Martin 123

Eliasoph, Nina 123, 127, 129

Ellis, Andrew 28, 101, 104, 105

Erber, Ralph 114, 115

Erjavec, Karmen 109

Evans, Jocely A. J. 82,

F

Ferfila, Bogomil 109, 118,

Finifter, Ada W. 101, 131, 132

Finkel, Steven E. 100

Fink Hafner, Danica 52, 53, 97

Finley, Moses I. 42, 127, 129, 130

Fiorina, Morris P. 84, 85

Fogg, Karen 55

Fraile, Marta 106, 107, 108

Franklin, Mark N. 14, 38, 100, 118

Friedman, Milton 29

Friedrich, Carl J. 59

Fukuyama, Francis 44, 88, 89, 91, 97

Furedi, Frank 123, 124

G

Gamble, Andrew 42, 43, 53, 59

Gamson, William. A. 87

Gerrits, André 62, 68

Glass, David P. 92, 131

Gockenbach, Thomas 130

Goel, Madan Lal 124

Golding, Peter 109

Graber, Doris 108

Gräf, Lorenz 88

Gray, Mark 96

Green, Jeffrey E. 23

Gibson, Rachel K. 109

Giddens, Anthony 25

Grönlund, Kimmo 87, 93, 98

Gross, Andreas 21

Gullestad, Anders 41

Gurin, Gerald 100, 102

H

Habermas, Jürgen 44, 48, 93

Hančič, Turnšek, Maja 99

Hanley, Seán 67, 73

Hansen, John M. 84, 100, 102

Hardin, Russell 58

Harlow, Carol 165

Hay, Colin 16, 22, 29, 59, 60, 82, 125, 129,

137, 138, 142

Hetherington, Marc J. 87, 90, 91, 92, 93,
115

Heywood, Andrew 122

Hirschman, Albert, O. 114, 116

Hobbs, Renee 109

Hodess, Robin 78

Hoey, Joan 26

Hofstadter, Richard 66

Holloway, John 68

Hong, Cai Yan 123, 130, 131

Hooghe, Marc 92, 93

Hribar, Spomenka 192

Huggins, Richard 68, 69

Hughes, Kirsty 35

Huntington, Samuel 44, 77, 93, 130, 209

I

Iglič, Hajdeja 86, 87

Inglehart, Ronald 21, 44, 88, 89, 91

J

Jagodzinski, Wolfgang 88

Johannsen, Lars 96, 97, 163

Jamieson, H. Kathleen 114, 115, 119, 121

Jandosova, Janar 77

Jerit, Jennifer 108, 109

Južnič, Stane 56, 57, 113, 114

K

Kaase, Max 16, 44, 45, 55, 60, 82, 88, 93,
94, 97, 137

Kahne, Joseph 100

Kaplan, Harold I. 122

Katz, Richard S. 125

Keane, John 16, 21, 22, 25, 68

Keeter, Scott 106, 107

Kenski, Kate 100, 102

Kirn, Elizabeta 98

Kitschelt, Herbert 64, 66

Klepec, Peter 30

Klingemann, Hans-Dieter 71, 93, 97, 116

Knoke, David 101, 131

Kofas, Jon V. 24, 208

Kopeček, Lubomír 64

Kornberg, Allan 98

Kornhauser, William 43, 108

Korsika, Anej 29, 42, 126, 129, 138

Krastev, Ivan 27

Kropivnik, Samo 15, 72

Kržan, Vesna 103

Kurz, Robert 42

L

Lane, Edwards Robert 54, 102, 131

Larcine, Valentino 104

Lasch, Christopher 39, 40

Lasorsa, Dominic L. 100

Lau, Jörg 32, 33

Lau, Richard R. 114, 115, 119

Laurison, Daniel 105

Lazarsfeld, Paul F. 130

LeDuc, Lawrence 23

Levi, Margaret 88, 90, 92

Lievesley, Geraldine 65, 66

Lijphart, Arend 14, 60, 84

Lipset, Seymour Martin 44, 62, 84

Listhaug, Ola 89, 93, 94, 99, 101

Lisjak Gabrijelčič, Luka 38, 39, 142

Littler, Mark 66
 Lorenci, Janko 72, 192, 193
 Ludlam, Steve 66
 Luhmann, Niklas 87
 Lukšič, Andrej 26, 27, 41
 Luskin, Robert C. 105, 106, 110

M
 Macpherson, Crawford B. 30
 Maggiotto, Michael A. 101
 Mair, Peter 38
 Maldini, Pero 91, 92, 96, 97, 163
 Mancini, Paolo 53
 Marien, Sophie 92, 93
 Markič, Boštjan 125, 128
 Martin, Garret 66
 Mason, David S. 123, 124
 Mattson, Kevin 127
 Mavrič, Sandi 40
 McAllister, Ian 109
 McChesney Robert W. 24, 30, 34, 208
 McClosky, Herbert 124
 McCluskey, Michael R. 100, 102
 McCullagh, Ciaran 42, 53
 McLeod, Jack M. 100, 107
 McManus-Czubińska, Clare 60
 McPhee, William, N. 130
 Mekina, Borut 190
 Meny, Yves 70, 71, 74, 209
 Merkel, Wolfgang 27, 83
 Miheljak, Vlado 163
 Milbrath, Lester W. 124
 Miklavčič, Kaja 76
 Milardović, Anđelko 62, 63, 71
 Miller, Arthur. H. 87, 98
 Miller, E. Warren 100, 102
 Milner, Henry 106
 Miroff, Bruce 130
 Mishler, William 96, 97, 115
 Mohr, Lois A. 112
 Montero, José R. 16, 104
 Moreno, Alejandro 95, 96
 Morrell, Michael E. 100, 101, 103
 Moss, Stephen 73, 189
 Mouffe, Chantal 27, 28, 30, 64, 67, 71
 Mudde, Cas 27, 59, 63, 64, 67, 68, 71, 72,

74, 189, 190, 192

Murdock, Graham 109

Muste, Christopher 90, 92

N

Nadeau, Richard 108, 109

Nadgrodkiewicz, Anna 72

Nastran, Špela 76

Nelson, Daniel N. 123, 124

Neuman, Lawrence W. 19, 106, 131

Newton, Kenneth 16, 44, 45, 55, 60, 82,
87, 88, 90, 91, 93, 94, 97, 98, 109

Nie, Norman H. 100

Niemi, Richard G. 14, 16, 17, 38, 101, 102,
103, 114, 115, 132

Nietzsche, Friedrich 36

Nikolaidis, Andrej 30, 33, 34, 35, 117,

Norris, Pippa 3, 16, 22, 87, 88, 90, 91, 93,
94, 96, 97, 115, 118, 121, 142

Noury, Abdul G. 107

Nye, Joseph S. 97

O

Obućina, Vedran 64

O'Connor, James R. 44

Offe, Claus 44, 93, 134, 136, 137, 143

Olien, Clarice N. 108

Olsen, Marvin E. 131, 132

Osborne, Peter 16, 118

P

Pakulski, Jan 44

Pammet, Jon H. 23

Paskeviciute, Aida 101, 116, 117, 121,
163, 164

Pateman, Carol 22, 100, 102, 108

Patterson, Thomas E. 23, 83, 118, 121

Pečjak, Vid 124

Pinkleton, Bruce E. 115, 121

Pharr, Susan 23, 24, 38, 95, 96

Porter, David 211

Powell, Bingham G. Jr. 56, 83

Price, Vincent 105, 106, 107, 108

Puddington, Arch 22

Putnam, Robert D. 23, 91, 93, 95

R

Raboy, Marc 54	Saunders, Kyle L. 92
Ragin, Charles 17	Scammell, Margaret 54
Ramet, Sabrina 64, 65	Schäfer, Armin 29
Rancière, Jacques 32, 208	Scheufele, Dietram A. 106, 107
Ravik, Jupskås, Anders 70, 187	Schmitter, Phillipe C. 15, 38
Reef, Mary J. 101, 131	Schulz, Wolfram 103
Reichert, Frank 101, 105	Schwartz, David C. 131
Riedel, Eric 100, 102, 103	Seeman, Melvin 101, 131
Rizman, M. Rudi 192, 209, 210	Segovia, Arancibia, Carolina 86, 88, 92, 98
Roberts, John M. 202	Semetko, Holli A. 115, 121
Rooduijn, Matthijs 48	Setälä, Maija 87, 93, 98
Rose, Richard 91, 96, 97, 115, 159	Shaker, Lee 108
Rosema, Martin 101, 116, 117, 121, 163, 164	Shearer, Ellen 23
Rosen, Christine 39, 40, 41, 42	Shkolnikov, Aleksandr 72
Rosenberg, Morris 125	Simmel, Georg 86, 108
Rosenstone, Steven J. 84, 100, 102	Sinnott, Richard 83
Rupnik, Jacques 62, 73	Skocpol, Theda 84
Rus, Veljko 57, 83, 88, 94	Sloterdijk, Peter 111, 112, 117, 118
Rydgren, Jens 70, 187, 188	Sotirovic, Mira 100, 107
	Squire, Peverill 92, 131
	Southwell, Priscilla 131
	Splichal, Slavko 48, 127
	Sruk, Vladimir 80, 89, 122, 123, 128
S	
Sadock, Benjamin 122	

Stanley, David J. 113

Stanley, Sharon 16, 64, 111, 114, 117

Stevenson, David 66

Stoker, Laura 88, 90, 92

Stoker, Gerry 15, 16, 59, 95, 113, 114,
118, 119, 126, 136, 138, 140, 141, 142,
143

Stres, Anton 41

Stroud J. Natalie 100, 102

Sullivan, John L. 100, 102, 103

Surel, Yves 70, 71, 74, 209

Swanson, David L. 53

Szabó, Máté 190

Szcezerbiak, Aleks 67, 73

Sztompka, Piotr 56, 96, 159

Š

Štebe, Janez 96, 98

Štrajn, Darko 68

T

Taggart, Paul 63, 64, 66, 71, 72, 74, 209

Taylor, Charles 41, 125, 126

Teršek, Andraž 27, 83, 84, 125

Tichenor, Philip J. 108

Tomšič, Matevž 209

Torcal, Mariano 16, 135, 136, 137, 142

Toš, Niko 55, 57, 83, 84, 87, 88, 93, 94,
97, 104, 120, 163

Touraine, Alain 44

Trechsel, Alexander H. 15, 38

Tupy, Marian L. 71, 72

U

Ule, Mirjana 55

V

Valentino, Nicholas A. 115, 119

van Deth, Jan 54, 104, 123

van Kessel Stijn 63, 64, 66, 72, 183, 187,
188, 189, 190

Vannucci, Alberto 78

Verba, Sidney 84, 88, 91, 100, 101, 108

Vezjak, Boris 111, 112, 113, 118, 192

Vreg, France 39, 56, 57, 90, 109, 120, 125,
127, 128

Vrhovac, Sanda 15, 72

Vršnjak, Vučina, Ana 67, 72

Wilson, W. Richard 59

Wolfinger, Raymond E. 92, 131

W

Walgrave, Stefaan 100

Z

Warren, Mark E. 91, 92, 93

Zaller, John R. 105, 106, 107

Watanuki, Joji 44, 93

Zelenko, Michael 14

Waters, Malcolm 44

Wattenberg, Martin P. 23, 38, 83

Ž

Westheimer, Joel 100

Žižek, Slavoj 32, 33, 36

Westholm, Anders 104, 105, 107

A

alienacija, 16, 132, 142

anomija, 45, 68, 137

apatija, 14, 11, 16, 23, 29, 39, 42, 59, 60, 101, 114, 118, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 133, 147, 148, 155, 156, 176, 203, 204, 208, 241, 264, 267

politična apatija, 14, 16, 11, 12, 20, 42, 47, 57, 61, 62, 123, 125, 127, 128, 130, 133, 137, 155, 156, 206, 208

apatokracija, 42

apolitičnost, 20, 42, 125, 128, 129, 130, 133

apolitična klima, 39

C

cinizem, 14, 15, 16, 34, 47, 55, 59, 95, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 132, 136, 143, 147, 156, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 173, 175, 176, 203, 204, 208, 209, 266, 267

politični cinizem, 14, 16, 20, 57, 61, 62, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 163, 175, 204, 206

D

demokracija, 14, 16, 14, 21, 24, 26, 28, 29, 30, 32, 33, 35, 43, 45, 67, 68, 71, 74, 91, 92, 97, 124, 126, 139, 141, 160, 164, 195, 198, 207, 210, 211, 215, 221, 230, 232, 239, 242

demokracijski politični sistem, 22

demokraciost, 14, 22, 59, 126

kakovost demokracije, 15, 22, 60, 211

participativna demokracija, 30, 108

demokracijski deficit, 23, 27, 28, 125

demokratizacija, 14, 15, 26, 73, 209

depolitizacija, 29, 32, 59, 112

družba tveganja, 31, 39

družbena kohezija, 25, 206

družbena neenakost, 18, 25, 28, 29, 36, 39, 84, 207

E

ekonomska kriza, 24, 207

evropske nove demokracije, 15, 68, 72, 93, 96, 135, 149, 168, 171, 176, 197, 209, 227

F

fatalizem, 35, 42

fenomen, 14, 15, 21, 115

družbenopolitični fenomeni, 15, 17

finančna kriza. *Glejte* ekonomska kriza

G

gospodarska kriza. *Glejte* ekonomska kriza

H

hegemonija, 24, 33

I

identifikacija, 97, 131

ideologija, 33, 62, 65, 232

indeks, 21, 48, 50, 146, 147, 148, 155, 156, 162, 164, 167, 168, 175, 176, 198, 199, 200, 204

- indeks politične patologije, 15, 21, 50, 147, 200
- indeks politične apatije, 148, 156
- indeks političnega cinizma, 164, 168
- indeks političnega nezaupanja, 156
- indikator, 16, 45, 51, 148, 156, 164, 210
- individualizem
- individualizacija, 36, 41, 43
- interregnum, 36, 213
- K**
- korupcija, 45, 59, 75, 77, 79, 80, 219
- politična korupcija, 14, 20, 59, 62, 77, 78, 80, 206
- kritična teorija, 18
- kriza demokracije, 14, 15, 22, 30, 45, 46, 93
- L**
- legitimnost, 14, 22, 59, 92, 93, 125, 165
- legitimnost oblasti, 14
 - legitimnost političnega sistema, 22
- M**
- mediji, 41, 42, 68, 69, 109, 118, 119, 120, 121, 126, 127, 140, 172, 185, 194, 205, 213, 220, 241
- N**
- nekompetenca
- politična nekompetenca, 20, 110
- neoliberalizem, 24, 25, 28, 29, 30, 66, 68, 72, 138
- neoliberalna globalizacija, 24, 34, 67, 73, 213, 230
- neoliberalni sistem, 29
- neučinkovitost
- politična neučinkovitost, 20, 51, 110, 111
- nezadovoljstvo
- politično nezadovoljstvo, 11, 16, 20, 23, 28, 38, 39, 45, 47, 55, 58, 62, 66, 67, 70, 74, 85, 115, 116, 119, 121, 130, 132, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 156, 160, 162, 165, 173, 210
- nezainteresiranost, 16, 38, 123
- nezanimanje za politiko, 42, 49, 104, 124, 128, 129, 130, 132, 149, 164, 170, 171
- nezaupanje, 16, 18, 47, 70, 89, 90, 94, 95, 97, 98, 99, 132, 138, 142, 147, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 174, 204, 211, 265
- politično nezaupanje, 14, 20, 38, 39, 60, 61, 80, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 97, 99, 111, 113, 114, 116, 118, 121, 131, 135, 136, 137, 138, 142, 144, 156, 157, 158, 159, 162, 164, 204, 208, 210
- nihilizem, 41, 209, 238
- O**
- odtujenost. *Glejte* alienacija
- politična odtujenost, 101, 114, 131, 132, 137

P

paradoks, 14, 28, 31, 42, 43, 172
patologija, 14, 15, 21, 40, 58, 60, 61, 71, 78, 117
percepcija, 14, 17, 25, 53, 68, 82, 90, 98, 118, 121, 131, 164, 167
politična angažiranost, 94, 128
politična identifikacija, 41
politična informiranost, 104, 105, 106, 154
politična kultura, 56, 57, 70, 225
politična participacija, 22, 38, 39, 45, 54, 82, 83, 92, 94, 100, 102, 104, 107, 123, 124, 150, 159
politična patologija, 10, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 59, 60, 61, 146, 147, 165, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 227
politično patološki pojavi, 14, 15, 16, 17, 18, 23, 45, 47, 49, 59, 60, 61, 198, 202, 206, 207, 208
politična sofisticiranost, 10, 104, 105, 106, 107, 110
politični interes, 54, 55
politično znanje, 10, 105, 106, 109, 110
populizem, 14, 15, 16, 18, 25, 27, 34, 48, 59, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 183, 184, 187, 188, 189, 191, 192, 193, 194, 197, 204, 205, 207, 208, 209, 210, 211, 226, 235, 239
radikalna desnica, 64, 65, 69, 70, 73, 75, 193

postdemokracija, 18, 21, 31, 32, 35, 44, 45, 207, 217

potrošniška družba, 29

potrošništvo, 43

S

skepticizem, 16, 112, 115

T

tekoča moderna, 35, 36

trend, 14, 17, 16, 21, 25, 56, 68, 93, 95, 125, 138, 139, 159, 160, 177, 180, 181, 207

V

volilna abstenenca, 14, 15, 16, 17, 18, 21, 22, 23, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 56, 59, 60, 61, 82, 84, 85, 101, 118, 131, 154, 176, 177, 178, 179, 180, 200, 201, 202, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211

volilna pravica, 14, 82, 85

volilna udeležba, 15, 16, 22, 24, 29, 30, 50, 82, 83, 84, 95, 100, 104, 130, 131, 180, 181, 182, 201, 207

volitve, 14, 15, 16, 22, 29, 35, 48, 50, 55, 56, 60, 63, 69, 79, 83, 84, 85, 89, 98, 107, 116, 123, 136, 138, 172, 174, 176, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 187, 189, 190, 193, 197, 207, 208, 215

10 PRILOGE

Priloga A: Tabele

A.1 (Ne)zanimanje za politiko

Koliko se zanimате za politiko?								
	Slovenija		Madžarska		Francija		Švedska	
	1996	2010	1996	2010	1996	2010	1996	2010
Zelo se zanimam ¹²⁰	22,3	7,3	18,1	7,8	40,6	14,5	35,8	14,9
Še kar se zanimam	30,5	36,0	31,2	30,3	30,5	29,4	32,7	46,5
Komaj kaj se zanimam	30,7	36,7	25,6	37,3	13,4	37	24,7	29,9
Splah se ne zanimam	16,6	19,9	25,1	24,6	5,5	19,1	6,8	8,7

Vir: ISSP (1996) in ESS (2010)

A.2 (Ne)spremljanje politike preko medijev

Kako pogosto spremljate politiko preko medijev?								
	Francija		Madžarska		Švedska		Slovenija	
	1999/ 2000	2008/ 09	1999/ 2000	2008/ 09	1999/ 2000	2008/ 09	1999/ 2000	2008/ 09
Vsak dan	57,5	58,4	51,6	37,4	72,1	65,7	43,6	42,9
Večkrat na teden	14,7	15,1	16,3	20,4	13,2	12,2	19,8	20,6
1x ali 2x na teden	9,2	10,5	12,9	13,4	8	12,7	15,6	13,5
Manj pogosto	10	10,3	14,7	21	6	8	16	17
Nikoli	9,1	5,7	4,5	7,8	0,6	1,4	5	6

Vir: EVS (1999/2000) in EVS (2008/2009)

A.3 (Ne)razpravljanje o politiki z drugimi

Kako pogosto razpravljate o politiki z drugimi ljudmi?								
	Francija		Madžarska		Slovenija		Švedska	
	1999/ 2000	2008/09	1999/ 2000	2008/09	1999/ 2000	2008/09	1999/ 2000	2008/09
Pogosto	11,7	17,6	10,2	7,5	7,8	6,7	19,4	11,2
Včasih	53,1	54,9	43,8	56	64,4	58,5	60,5	69,6
Nikoli	35,2	27,5	46,1	36,5	27,8	34,8	20	19,2

Vir: EVS (1999/2000) in EVS (2008/2009)

¹²⁰ Raziskava v okviru ISSP (1996): Role of Government III pri spremenljivki zanimanja za politiko uporablja petstopenjsko mersko lestvico (Very interested, Fairly interested, Somewhat interested, Not very interested, Not at all interested), zato smo odgovore Very interested in Fairly interested v tabeli združili kot Zelo se zanimam.

A.4 Politika je prezapletena

Kako pogosto se vam zdi politika tako zapletena, da pravzaprav ne razumete, kaj se dogaja?								
	Francija		Madžarska		Slovenija		Švedska	
	2002	2008	2002	2008	2002	2008	2002	2008
Nikoli	10	15,2	9,1	8,8	8	9,2	9,2	7,2
Zelo redko	11,8	19,9	20,2	14,5	18,8	15,3	24,5	27,4
Občasno	34,1	38	33	29,7	37,6	40	38,9	37,2
Pogosto	27,9	19,4	28,7	32,6	23,1	24,9	15,6	16,7
Zelo pogosto	16,1	7,6	9	14,5	12,6	10,6	11,8	11,4

Vir: ESS (2002) in ESS (2008)

A.5 Ustvarjanje mnenja o politiki

Kako težko ali lahko si vi osebno ustvarite mnenje o različnih političnih vprašanjih?								
	Francija		Madžarska		Slovenija		Švedska	
	2002	2008	2002	2008	2002	2008	2002	2008
Zelo težko	15,9	8,6	6,1	8,2	10,2	8,2	7,2	5,4
Težko	43,4	44,2	10	22	22,1	21,5	33,1	34,5
Niti težko niti lahko	23	27,9	38,9	29,9	39,3	43,1	30,5	32,7
Lahko	14,7	17,3	36,1	29,9	23,5	21,1	24,7	23,6
Zelo lahko	2,9	2,1	9	9,9	5	6,2	4,5	3,9

Vir: ESS (2002) in ESS (2008)

A.6 Ljudje so brez besede glede vladnega početja

Ljudje, kot sem jaz, nimajo nobene besede pri tem, kar počne vlada								
	Francija		Madžarska		Slovenija		Švedska	
	1996	2006	1996	2006	1995	2006	1996	2006
Močno se strinjam	9,6	10,3	45,6	38,9	50,1	36,2	30,8	20,4
Strinjam se	10,6	11,3	33,2	33,6	31,2	36,5	36	31,1
Niti se strinjam niti se ne strinjam	8,5	12,8	8,2	13,2	9,9	14,4	16,7	25,3
Ne strinjam se	24,4	25,8	11	11,4	6,7	10	13,8	17,3
Sploh se ne strinjam	46,9	39,8	2,1	3	2,1	2,8	2,8	5,9

Vir: ISSP (1996) in ISSP (2006)

A.7 Povprečen državljan ima precejšen vpliv na politiko

Povprečen državljan ima precejšen vpliv na politiko								
	Francija		Madžarska		Slovenija		Švedska	
	1996	2006	1996	2006	1996	2006	1996	2006
Močno se strinjam	9,4	8	2,1	1,2	2,6	2,2	2	1,2
Strinjam se	21,6	21,8	7,6	8,1	7,7	8,2	10,1	12,3
Niti se strinjam niti se ne strinjam	15,1	23,1	8,7	15,1	11,6	18,5	25,9	34,6
Ne strinjam se	31,8	29,5	44	38,9	46,6	46,5	40,2	35,6
Sploh se ne strinjam	22,1	17,6	37,5	36,7	31,5	24,6	21,9	16,3

Vir: ISSP (1996) in ISSP (2006)

A.8 Samopredstava o prihodnjih političnih problemih v državi

Zdi se mi, da imam precej dobro predstavo o pomembnih političnih problemih, ki nas čakajo v državi								
	Francija		Madžarska		Slovenija		Švedska	
	1996	2006	1996	2006	1996	2006	1996	2006
Močno se strinjam	14	12,1	4,6	5	10,6	5,5	5,4	5,8
Strinjam se	48,5	43,8	24,6	22,9	31,4	28,3	35,9	39,1
Niti se strinjam niti se ne strinjam	21,2	25,7	23,7	30,7	22,9	29,8	37,2	36,2
Ne strinjam se	11,2	12,5	33,2	28,1	24,8	28,1	15,6	12,9
Sploh se ne strinjam	5	6	13,9	13,2	10,2	8,3	5,8	6

Vir: ISSP (1996) in ISSP (2006)

A.9 Drugi so bolj seznanjeni s političnimi zadevami kot jaz

Mislim, da je večina ljudi bolje seznanjena s političnimi zadevami in dogajanji kot jaz								
	Francija		Madžarska		Slovenija		Švedska	
	1996	2006	1996	2006	1996	2006	1996	2006
Močno se strinjam	29	25,2	10,7	7,4	18,9	11,2	2,9	3,2
Strinjam se	32,2	34,5	38,8	30,8	37,7	38	16,4	14,5
Niti se strinjam niti se ne strinjam	22,5	22,8	24,2	28,2	20,5	25,9	45,6	44,5
Ne strinjam se	12,6	14,1	23	26,8	18,2	21,2	27,8	28,1
Sploh se ne strinjam	3,7	3,5	3,2	6,7	4,7	3,6	7,2	9,7

Vir: ISSP (1996) in ISSP (2006)

A.10 (Ne)zaupanje v parlament

Zaupanje v parlament: Od 00-10 ocenite, koliko vi osebno zaupate parlamentu								
%	SLOVENIJA		MADŽARSKA		FRANCIJA		ŠVEDSKA	
	2002	2010	2002	2010	2002	2010	2002	2010
0	11,5	19,1	7,3	9,6	8,4	9,6	2,1	1,4
1	4,8	12,5	3,8	4	3,4	4	1,8	0,8
2	9,9	13,1	6,3	10,6	8,3	10,6	4,4	2,9
3	15,8	15,7	10,8	13,5	10,9	13,5	6,3	5,5
4	10,5	10,7	7,7	12,5	11,7	12,5	9,5	5,7
5	23,5	15,7	26,1	25,2	28,3	25,2	18,2	17
6	7,4	5,9	9,6	8,8	10,2	8,8	12,4	14,4
7	8,5	4	9	8,3	10	8,3	16,7	21
8	5,6	2,6	10,8	5,3	6,2	5,3	18,8	20,8
9	1,2	0,6	2,8	0,8	0,9	0,8	5,8	7,1
10	1,4	0,1	5,8	1,3	1,7	1,3	4	3,3

Vir: ESS (2002) in ESS (2010)

A.11 (Ne)zaupanje v vlado

Ali se nagibate k temu, da zaupate vladi ali pa se bolj nagibate k temu, da ne zaupate vladi?			
%		NE ZAUPAM	ZAUPAM
SLOVENIJA	2001	61	39
	2011	87,5	12,5
MADŽARSKA	2001	54	46
	2011	72	28
FRANCIJA	2001	57	43
	2011	78	22
ŠVEDSKA	2001	32	68
	2011	38	62

Vir: CCE Survey no. 56.2 (2001) in Eurobarometer 76 (2011)

A.12 (Ne)zaupanje v pravni sistem

Zaupanje v pravni sistem: Od 00-10 ocenite, koliko vi osebno zaupate pravnemu sistemu								
%	SLOVENIJA		MADŽARSKA		FRANCIJA		ŠVEDSKA	
	2002	2010	2002	2010	2002	2010	2002	2010
0	11,2	19,2	5,5	7,1	7,5	6	1,6	0,9
1	5,6	11,9	4,6	4,7	3,1	3	1,5	1,2
2	10	13,4	6,9	8,5	6,9	7,5	4,4	2,7
3	13,5	15,6	9,9	13,1	9,6	9,7	8	3,8
4	10,6	9,9	9,7	10,7	10,4	11,8	8	7,1
5	18,2	14,4	23,1	19,7	23,3	21,5	15,3	12,8
6	8	5,6	8,9	12,2	13,6	12	11,8	12,4
7	10,1	5,1	10,4	8,8	12	13,4	16,8	22,6
8	7,7	2,7	11,9	10,5	9,8	10,6	21,1	22,5
9	3	1,4	4,2	2,5	2,3	2,4	8	11,1
10	2,1	0,7	4,9	2,2	1,5	2	3,5	3

Vir: ESS (2002) in ESS (2010)

A.13 (Ne)zaupanje v politike

Zaupanje v politike: Od 00-10 ocenite, koliko vi osebno zaupate politikom								
%	SLOVENIJA		MADŽARSKA		FRANCIJA		ŠVEDSKA	
	2002	2010	2002	2010	2002	2010	2002	2010
0	18,4	27,3	10,7	17,6	11,1	15	4,6	2,3
1	8,6	15,3	6	11,4	7,3	9,7	4,1	2,3
2	15,1	16,5	12,6	15,3	12,4	14,7	6,1	6,1
3	16,4	15,1	14,7	14,7	15	15,8	13	9
4	11,1	8,8	11,5	10,3	14,1	12,9	13,5	14,3
5	18,3	10,8	24,2	15,4	22,3	19	21,9	25,2
6	5,8	2,8	8,2	6,2	8,7	6,4	15,5	17,3
7	3,2	1,9	5	4,6	5,7	3,6	13,1	15,2
8	1,8	1	4,2	2,6	2,3	2,4	6,4	6,1
9	0,5	0,3	1,1	1,3	0,9	0,1	1,3	1,7
10	0,8	0,2	1,8	0,5	0,3	0,3	0,5	0,5

Vir: ESS (2002) in ESS (2010)

A.14 (Ne)zaupanje v politične stranke

Zaupanje v politične stranke: Od 00-10 ocenite, koliko vi osebno zaupate političnim strankam								
%	SLOVENIJA		MADŽARSKA		FRANCIJA		ŠVEDSKA	
	2004	2010	2004	2010	2004	2010	2004	2010
0	13,3	26,1	17,4	16	12,2	15,5	4,4	2
1	9,6	16,6	13,4	11,4	8,7	9,8	5,4	2,2
2	16,1	16,5	20,2	15,9	13,9	15	9,6	5,3
3	19	14,5	16,7	15,8	15,2	15,9	15	9
4	10,1	9,4	9,7	11	14,2	13,8	13,4	14,3
5	20	11,4	14,3	15,1	22,8	20,2	22,7	24
6	5,9	2,7	4,1	5,6	7,3	5,4	12,6	18,6
7	3,5	1,7	2	4,4	3,2	2,8	10,5	16,5
8	1,5	0,9	1,2	3	1,9	1,1	4,9	5,9
9	0,5	0,1	0,3	0,8	0,3	0,2	1	1,6
10	0,5	0	0,6	1	0,2	0,4	0,6	0,5

Vir: ESS (2004) in ESS (2010)* Raziskava ESS (2004) nima vključenega vprašanja o zaupanju v politične stranke, zato uporabljamo podatke iz ESS (2010).

A.15 (Ne)zadovoljstvo z delovanjem demokracije

(Ne)Zadovoljstvo z delovanjem demokracije: ocena od 0 do 10								
%	SLOVENIJA		MADŽARSKA		FRANCIJA		ŠVEDSKA	
	2002	2010	2002	2010	2002	2010	2002	2010
0	6,7	14	5,4	7	6,1	9,6	1,6	0,9
1	5	11	3,1	4,8	4	5,9	1,1	0,8
2	10	15,8	7,3	10,8	8	11	2,7	1,9
3	14,5	16,1	12,1	12,2	9,9	11,8	6,9	4
4	12,3	14,1	10,9	11,4	13,2	13,4	10,1	5,3
5	20,9	15	25,8	22,7	20,2	18,7	15,4	11,9
6	10,4	5,7	9,7	10,8	10,5	9,8	11,9	12,6
7	11	4,4	11,8	11,1	12,4	8,9	20,3	22
8	7,1	2,8	9,3	6,4	11	7,7	20	22,6
9	1,4	0,8	2,5	1,4	3,2	1,5	6,8	12,5
10	0,9	0,3	2,1	1,3	1,4	1,7	3,2	5,5

Vir: ESS (2002) in ESS (2010)

A.16 Negativen odnos do političnih predstavnikov

Ljudje, ki so bili izvoljeni za poslance, si prizadevajo izpolniti predvolilne obljube.								
	Francija		Madžarska		Slovenija		Švedska	
	1996	2006	1996	2006	1996	2006	1996	2006
Močno se strinjam	2,5	1,8	0,8	0,6	4,5	2,3	1,6	1,4
Se strinjam	17,7	12	10	9,7	14,9	19,7	13,3	16,3
Niti strinjam - niti ne strinjam	19,9	27,3	18,6	31,1	21,2	30,9	34,6	36,5
Ne strinjam se	35,2	33,6	43	36,1	34,4	33	31,7	28,4
Sploh se ne strinjam	24,7	25,4	27,7	22,5	25	14,1	18,8	17,4

Vir: ISSP (1996) in ISSP (2006)

A.17 Negativen odnos do državnih uslužbencev

Večini državnih uslužbencev lahko zaupamo, da delajo to, kar je najboljše za državo.								
	Francija		Madžarska		Slovenija		Švedska	
	1996	2010	1996	2006	1996	2010	1996	2010
Močno se strinjam	3,1	2	0,9	1,1	4,2	1,2	1,3	1,8
Se strinjam	16,2	17,7	13,8	17,9	20	8,7	10,7	20,4
Niti strinjam - niti ne strinjam	22,7	28,7	23	34,6	25,9	20,5	32,1	29
Ne strinjam se	29,6	32,6	39,9	32,3	33,6	46,2	32,4	32,2
Sploh se ne strinjam	28,4	19	22,4	14,1	16,4	23,4	23,5	16,5

Vir: ISSP (1996), ISSP (2006) (podatek za Madžarsko) in ISSP (2010)

A.18 Negativen odnos do politikov

Večina politikov se ukvarja s politiko zaradi osebnih koristi								
	Francija		Madžarska		Slovenija		Švedska	
	2004	2010	1999	2004	2004	2010	2004	2010
Močno se strinjam	30,7	30,5	57,5	24,6	29	31,6	7,6	6,9
Strinjam se	32,4	36,9		33,8	38,1	48,6	25,5	25,5
Niti se strinjam niti se ne strinjam	20,1	17,7		32,9	19,7	12,6	39,6	36,5
Ne strinjam se	13,1	12,4	42,5	7,2	10,6	5,6	23,5	25,8
Sploh se ne strinjam	3,7	2,6		1,5	2,5	1,6	3,8	5,3

Vir: ISSP (2004), ISSP (2010) in Consolidation of Democracy in Central and Eastern Europe: Second Wave of the Post-Communist Publics Study (1997-2001)- podatek za Madžarsko

A.19-21 Vpletenost politikov v korupcijo

Koliko politikov, je po vašem mnenju, vpletenih v korupcijo?				
	Francija	Madžarska	Slovenija	Švedska
	2006	2006	2006	2006
Skoraj nobeden	1,3	0,7	0,6	11,3
Malo	16,4	12,2	6,3	32,5
Nekaj	40	17,3	35,9	34,3
Kar precej	26,5	57,3	46,3	17,1
Skoraj vsi	15,8	12,5	11	4,7

Vir: ISSP (2006)

Koliko politikov, je po vašem mnenju, vpletenih v korupcijo?			
	Madžarska	Slovenija	Švedska
	1998	1995	1996
Skoraj nobeden	0,7	2,5	12,9
Nekaj	34,1	55	48,1
Večina	41,0	30,1	33,4
Skoraj vsi	24,2	12,4	5,5

Vir: WVS (1994-1999) (*E196- Extent of political corruption)

Dajanje in sprejemanje podkupnin ter zloraba položaja in moči med politiki v državi sta zelo razširjena				
	Francija	Madžarska	Slovenija	Švedska
	2011	2011	2011	2011
Da	70	49	83	30

Vir: Special Eurobarometer 374 (2011)

A.22 (Ne)identifikacija s politični strankami

Ali je kakšna politična stranka, ki se ji čutite bližje kot drugim strankam?								
%	SLOVENIJA		MADŽARSKA		FRANCIJA		ŠVEDSKA	
	2002	2010	2002	2010	2002	2010	2002	2010
DA	36,1	28,5	59,8	54,4	50,6	49,7	68,5	72,9
NE	63,9	71,5	40,2	45,6	49,4	50,3	31,5	27,1

Vir: ESS (2002) in ESS (2010)

A.23 Zanimanje politikov za mnenje ljudi kot sem jaz

Ali menite, da se politiki na splošno zanimajo za mnenje ljudi, kot ste vi?				
	Francija	Madžarska	Slovenija	Švedska
	2002	2002	2002	2002
Komaj kakšen politik se zanima za mnenje ljudi, kot sem jaz	24,7	20,7	34,5	11,4
Le malo se jih zanima	32,1	47	45,6	18,3
Kar nekaj se jih zanima	37	19	14,8	40,4
Mnogo se jih zanima	3,8	11,9	2,8	21,8
Večina politikov se zanima za mnenje ljudi, kot sem jaz	2,5	1,4	2,2	8,2

Vir: ESS (2002)

A.24 Političnim strankam je vseeno za mnenje navadnih ljudi

Ali menite, da je političnim strankam mar za mnenje navadnih ljudi?				
	Francija	Madžarska	Slovenija	Švedska
		1998	1996	1998
1. Politične stranke zanima, kaj mislijo navadni ljudje	/	12,2	13,4	4,6
2	/	22,7	15,9	18,1
3	/	34,5	30,9	39,9
4	/	15	18	24,6
5. Političnim strankam je vseeno, kaj si mislijo navadni ljudje	/	15,5	21,8	12,8

Vir: CSES Module 1 (1996-2002) (Francija ni vključena v Modul 1, v naslednjih modulih pa se to vprašanje več ne ponovi.)

A.25-28 Ali je pomembno koga ljudje volijo

Ali je pomembno, koga ljudje volijo?				
	Francija	Madžarska	Slovenija	Švedska
	2002	1998	1996	1998
1- Vseeno je, koga ljudje volijo, saj se ne bo nič spremenilo	9,4	5,0	9,0	4,6
2	7	4,6	7,2	4,7
3	22	15,8	13,3	15,5
4	21,5	28,8	21,0	37,9
5- To, kdo bo izvoljen, vpliva na stvari.	40,1	45,8	49,5	37,3

Vir: CSES (1996-2002) in CSES (2001-2006)

Parlamentarne volitve so učinkovit/neučinkovit način vplivanja na sprejemanje političnih odločitev				
	Francija	Madžarska	Slovenija	Švedska
	2013	2013	2013	2013
1- Zelo učinkovite	28	9,5	9,3	35,7
2- Precej učinkovite	50	51,5	39,7	45,3
3- Precej neučinkovite	16	25,3	34,4	15,8
4- Zelo neučinkovite	6	13,7	16,6	3,2

Vir: Flash Eurobarometer 373 (2013)

Politične stranke ne predstavljajo prave politične izbire				
	Francija	Madžarska	Slovenija	Švedska
	2004	2004	2004	2004
Močno se strinjam	24,8	12,3	11,2	7,1
Strinjam se	41,3	32,7	35,4	36,0
Niti se strinjam niti se ne strinjam	15,9	33,2	31,6	41,9
Ne strinjam se	13,6	17,8	16,8	13,5
Sploh se ne strinjam	4,5	4,0	5	1,6

Vir: ISSP (2004)

Med političnimi strankami ni nobenih razlik				
	Francija	Madžarska	Slovenija	Švedska
		1997-2001	1997-2001	
Strinjam se		26	33,9	
Ne strinjam se		74	66,1	

Vir: CCE (2001)

A.29 (Ne)zadovoljstvo z delovanjem vlade

Zadovoljstvo z vlado: <i>Od 00-10 ocenite, kako zadovoljni ste s sedanjo vlado</i>								
%	SLOVENIJA		MADŽARSKA		FRANCIJA		ŠVEDSKA	
	2002	2010	2002	2010	2002	2010	2002	2010
0	8,2	19,8	7	9,7	8	13,7	2,1	1,7
1	5,4	14,8	3,4	5,4	4,9	7,1	1,7	1,9
2	9,9	16,5	7,4	10,5	9,7	15,2	5,4	3
3	14,8	17,3	10,9	13,4	13,5	13,5	10,4	5,9
4	11,4	11,2	10,6	9,4	13,9	12,8	14,3	7,9
5	20,7	10,4	22,4	20,7	23,4	19,1	20,1	13,5
6	11,5	4,8	10,6	8,7	12,4	7,8	16	14,6
7	9,2	2,6	12,2	9,5	7,2	5,3	18,2	22,7
8	6,2	2	9,1	6,9	4,9	4,9	9,1	20,6
9	1,2	0,3	2,7	3,5	0,9	0,3	1,5	6,4
10	1,6	0,2	3,6	2,2	1,3	0,3	1,2	1,9

Vir: ESS (2002) in ESS (2010)

Priloga B: Izračuni

B.1 Izračun indeksa politične apatije

% respondentov, ki se sploh ne zanimajo in ki se komaj kaj zanimajo za politiko + (% respondentov, ki so politično nedejavni (nikoli ali manj pogosto spremljajo politiko preko medijev in se nikoli ne pogovarjajo z drugimi o politiki) / 2 + % respondentov, ki imajo nizko samopercepcijo lastne politične učinkovitosti: (% respondentov, ki se jim zdi politika pogosto oz. zelo pogosto prezapletena, da bi razumeli, za kaj se gre + % respondentov, ki si težko oz. zelo težko ustvari mnenje o različnih političnih vprašanjih + % respondentov, ki se strinjajo oz. močno strinjajo, da ljudje, kot so oni sami, nimajo nobene besede pri tem, kaj počne vlada + % respondentov, ki se ne strinjajo oz. sploh ne strinjajo, da ima povprečen državljani precejšen vpliv na politiko + % respondentov, ki se ne strinjajo oz. sploh ne strinjajo, da imajo dobro predstavbo o političnih problemih, ki nas čakajo v državi + % respondentov, ki se strinjajo oz. močno strinjajo, da so drugi ljudje bolje seznanjeni s političnimi zadevami in dogajanji kot oni sami) / 5	
INDEKS POLITIČNE APATIJE (IPA)	----- 3 x 100

SLOVENIJA	
$IPA_1 = \frac{47,3 + (21 + 27,8) / 2 + (35,7 + 32,3 + 81,3 + 78,1 + 35 + 22,9) / 6}{3 \times 100} = 0,40$	$IPA_2 = \frac{56,6 + (23 + 34,8) / 2 + (35,5 + 29,7 + 72,7 + 71,1 + 36,4 + 24,8) / 6}{3 \times 100} = 0,43$
MADŽARSKA	
$IPA_1 = \frac{50,7 + (19,2 + 46,1) / 2 + (37,7 + 16,1 + 78,8 + 81,5 + 47,1 + 49,5) / 6}{3 \times 100} = 0,45$	$IPA_2 = \frac{61,9 + (28,8 + 36,5) / 2 + (47,1 + 30,2 + 72,5 + 75,6 + 41,3 + 38,2) / 6}{3 \times 100} = 0,48$
FRANCIJA	
$IPA_1 = \frac{18,9 + (19,1 + 35,2) / 2 + (44 + 59,3 + 20,2 + 53,9 + 16,2 + 61,2) / 6}{3 \times 100} = 0,29$	$IPA_2 = \frac{56,1 + (16 + 27,5) / 2 + (27 + 52,8 + 21,6 + 47,1 + 18,5 + 59,7) / 6}{3 \times 100} = 0,38$
ŠVEDSKA	
$IPA_1 = \frac{31,5 + (6,6 + 20) / 2 + (27,4 + 40,3 + 66,8 + 62,1 + 21,4 + 19,3) / 6}{3 \times 100} = 0,28$	$IPA_2 = \frac{38,6 + (9,4 + 19,2) / 2 + (28,1 + 39,9 + 51,5 + 51,9 + 18,9 + 17,7) / 6}{3 \times 100} = 0,29$

B.2 Izračun indeksa političnega nezaupanja

INDEKS POLITIČNEGA NEZAUPANJA = (IPnZ)	(% RESPONDENTOV, KI NE ZAUPAJO OZ. SPLOH NE ZAUPAJO V PARLAMENT (na lestvici zaupanja odgovori od 0 do 3)
	+ % RESPONDENTOV, KI NE ZAUPAJO VLADI
	+ % RESPONDENTOV, KI NE ZAUPAJO OZ. SPLOH NE ZAUPAJO V PRAVNI SISTEM (na lestvici zaupanja odgovori od 0 do 3))/3,
	+ (% RESPONDENTOV, KI NE ZAUPAJO OZ. SPLOH NE ZAUPAJO POLITIKOM (na lestvici zaupanja odgovori od 0 do 3)
	+ % RESPONDENTOV, KI NE ZAUPAJO OZ. SPLOH NE ZAUPAJO POLITIČNIM STRANKAM (na lestvici zaupanja odgovori od 0 - 3))/2,
	+ % RESPONDENTOV, KI NISO ZADOVOLJNI Z DELOVANJEM DEMOKRACIJE V DRŽAVI
	3×100

SLOVENIJA	
$\text{IPnZ}_1 = \frac{(42 + 61 + 40,3)/3 + (58,5 + 58)/2 + 36,2}{3 \times 100} = 0,47$	$\text{IPnZ}_2 = \frac{(60,4 + 87,5 + 60,1)/3 + (74,2 + 73,7)/2 + 56,9}{3 \times 100} = 0,67$
MADŽARSKA	
$\text{IPnZ}_1 = \frac{(28,2 + 54 + 26,9)/3 + (44 + 67,7)/2 + 28}{3 \times 100} = 0,4$	$\text{IPnZ}_2 = \frac{(37,7 + 72 + 33,4)/3 + (59 + 59,1)/2 + 34,9}{3 \times 100} = 0,47$
FRANCIJA	
$\text{IPnZ}_1 = \frac{(31 + 57 + 27,1)/3 + (45,8 + 50)/2 + 28}{3 \times 100} = 0,38$	$\text{IPnZ}_2 = \frac{(37,7 + 78 + 26,2)/3 + (55,3 + 56,2)/2 + 38,3}{3 \times 100} = 0,47$
ŠVEDSKA	
$\text{IPnZ}_1 = \frac{(14,6 + 32 + 15,5)/3 + (27,8 + 34,4)/2 + 12,3}{3 \times 100} = 0,21$	$\text{IPnZ}_2 = \frac{(10,6 + 38 + 8,6)/3 + (19,7 + 18,5)/2 + 7,6}{3 \times 100} = 0,15$

B.3 Izračun indeksa političnega cinizma

INDEKS POLITIČNEGA CINIZMA (IPC) =	(% respondentov, ki se ne strinjajo oz. se sploh ne strinjajo, da si poslanci prizadevajo izpolniti predvolilne obljube +	
	% respondentov, ki se ne strinjajo oz. sploh ne strinjajo, da lahko večini državnih uslužbencev zaupamo, da delajo to, kar je najboljše za državo +	
	% respondentov, ki se močno strinjajo oz. strinjajo, da se večina politikov ukvarja s politiko zaradi osebnih koristi +	
	% respondentov, ki se strinjajo, da je jemanje podkupnine in zloraba položaja med politiki zelo razširjena in da je večina oziroma so skoraj vsi politiki vpleteni v korupcijo +	
	% respondentov, ki se ne čutijo blizu nobeni politični stranki) /5	
	+ (% respondentov, ki menijo, da se komaj kakšen oz. le malo politikov zanima za mnenje ljudi, kot so oni sami in ki menijo, da je političnim strankam vseeno, kaj si mislijo navadni ljudje +	
	% respondentov, ki se strinjajo oz. močno strinjajo, da pol. stranke ne predstavljajo prave izbire oz. ki se strinjajo, da med pol. strankami ni nobenih razlik	
	% respondentov, ki menijo, da je vseeno koga ljudje volijo, saj se ne bo nič spremenilo oz. ki menijo da so parlamentarne volitve precej oz. zelo neučinkovit način vplivanja na sprejemanje političnih odločitev) /3	
	+ % respondentov, ki so nezadovoljni z delovanjem vlade (ocena 0-3)	
	= $\frac{\text{N x 100}}{\text{N x 100}}$	

SLOVENIJA	
$\frac{(59,4 + 50 + 67,1 + 42,5 + 63,9)/5 + (39,8 + 33,9 + 16,2)/3 + 38,3}{3 \times 100} = 0,42$	$\frac{(47,1 + 69,6 + 80,2 + 83 + 71,5)/5 + (80,1 + 46,6 + 51)/3 + 68,4}{3 \times 100} = 0,66$
MADŽARSKA	
$\frac{(70,7 + 62,3 + 57,5 + 65,2 + 40,2)/5 + (30,5 + 26 + 9,6)/3 + 28,8}{3 \times 100} = 0,37$	$\frac{(58,6 + 46,4 + 58,4 + 49 + 45,6)/5 + (67,7 + 45 + 39)/3 + 39}{3 \times 100} = 0,47$
FRANCIJA	
$\frac{(59,9 + 58 + 63,1 + 42,3 + 49,4)/5 + (x + x^1 + 16,4)/1 + 36,1}{3 \times 100} = 0,36$	$\frac{(59 + 51,6 + 67,4 + 70 + 50,3)/5 + (56,8 + 66,1 + 22)/3 + 49,5}{3 \times 100} = 0,52$
ŠVEDSKA	
$\frac{(50,5 + 55,9 + 33,1 + 38,9 + 31,5)/5 + (37,4 + x + 9,3)/2 + 19,6}{3 \times 100} = 0,28$	$\frac{(45,8 + 48,5 + 32,4 + 30 + 27,1)/5 + (29,7 + 43,1 + 19)/3 + 12,5}{3 \times 100} = 0,26$

Priloga C: Korelacijska matrika

		Indeks_cinizma	Indeks_nezauapanja	Indeks_apatije	Abstinenca	Indeks_patologije
Indeks_cinizma	Pearson Correlation	1	,951**	,647	,753*	,964**
	Sig. (2-tailed)		,000	,083	,031	,000
	N	8	8	8	8	8
Indeks_nezauapanja	Pearson Correlation	,951**	1	,722*	,756*	,984**
	Sig. (2-tailed)	,000		,043	,030	,000
	N	8	8	8	8	8
Indeks_apatije	Pearson Correlation	,647	,722*	1	,602	,802*
	Sig. (2-tailed)	,083	,043		,115	,017
	N	8	8	8	8	8
Abstinenca	Pearson Correlation	,753*	,756*	,602	1	,770*
	Sig. (2-tailed)	,031	,030	,115		,026
	N	8	8	8	8	8
Indeks_patologije	Pearson Correlation	,964**	,984**	,802*	,770*	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,017	,026	
	N	8	8	8	8	8

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Priloga Č: REGRESIJA

Č.1 Multipla regresija

ANOVA^b

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	338,663	3	112,888	1,950	,264 ^a
	Residual	231,567	4	57,892		
	Total	570,230	7			

a. Predictors: (Constant), Indeks_apatije, Indeks_cinizma, Indeks_nezauapanja

b. Dependent Variable: Abstinenca

Residuals Statistics^a

	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	N
Predicted Value	20,3950	41,4434	29,8663	6,95560	8
Residual	-7,88474	7,82379	,00000	5,75161	8
Std. Predicted Value	-1,362	1,664	,000	1,000	8
Std. Residual	-1,036	1,028	,000	,756	8

a. Dependent Variable: Abstinenca